

FR. PUUSEPP

Tartu õpetajateseminari õpetaja

Eesti keele grammatika

koolidele

Hääliku-, vormi-, tuletus-, lause-
ja kirjavahemärkide-õpetus
harjutiste, võtme ja sõnastikuga

II trükk

K./Ü. „LOODUS“, TARTUS

1929

ARH

A-34476

Tartu Õpetajate Seltsile
Suurkooli.

FR. PUUSEPP

Tartu õpetajateseminari õpetaja

Eesti keele grammatika

koolidele

Hääliku-, vormi-, tuletus-, lause-
ja kirjavahemärkide-õpetus
harjutiste, võtme ja sõnastikuga

2557

II trükk

K./Ü. „LOODUS“, TARTUS

1929

K. o/Ü. „Looduse“ keeleline korrektor Tartu ülikooli
eesti keele lektor J. V. Veski.

ARHIIVKOGU

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

i 33190616

K. Mattiesen'i trükk, Tartus, 1929.

E e s s õ n a.

Käesolev kokkuvõtlik „Eesti keele grammatika“ on mõeldud algkoolide 5. — 6. õppeaastale, kus ei tarvitata õigekirja harjutustikke, ja keskkoolide 1. ja 2. klassile keeleõpetuse algkursuse kordamiseks rikkalikkude näidete varal.

Raamat on läbi põimitud õigekirjutuslike ülesannete ja juhistega, ülesanded varustatud võtmega ja raamatu lõpul sõnastikki, mis võimaldab kiires korras leida raamatus olevat materjali. See kõik teeb raamatu kättesaadavaks neile, kes lonkavad õigekirjas ja ühtlasi vajavad grammatika miinimumi teadmist, millel tegelik tähtsus keele tarvitamisel. Raamatust on meeeldi ära jäetud üksikasjad, sest tegelik emakeele-õpetaja teab hästi, et üksikasjade (näit. „surnud“ suffiksitate, adverbiaalide alaliikide jne.) nõudmine ka keskkoolide alamais klassis on suurim ajakulu. Arvestades õpilaste keeleoskuslikku tasapinda, võib ka käesolevast tööst nii mõndagi ära jätta. Mis puutub käänd- ja pöördkondadesse, siis arvan, et nii käänatuste kui ka pööratuste liigitelul pole olulist tähtsust algkoolis, kus suurem tähelepanu tuleb kulutada astmevahelduslikule praktikale.

Mida tuleks pakkuda käesoleva raamatu järele algkooli ülemal, mida keskkooli alamal astmel? — Küsimusele vastata pole raske. See aeg ei tohiks enam kaugel olla, kus algkoolide lõpetajaile ei tee raskusi kogu käesoleva raamatu kursuse omandamine hoolsa harjutamise, aga mitte pähetuupimise teel. Ja kuigi ei lähe korda selle praktilise „käsi-raamatu“ kursust algkoolis läbi võtta, siis jätkub emakeele-õpetajail oskust õpilasile selgeks teha, et käesolev raamat, mis on kogu õigekirja ja teoreetilise grammatika tähtsaim osa, on ülitarvilik „sõber“ edasiõppimisel.

Raamatu koostamisel on tarvitatud keeleteaduslikku kirjandust ja kõiki seni ilmunud grammatikaid. Keeleliselt on käidud Eesti Kirjanduse Seltsi toimetatud Õigekeelsuse-sõnaraamatu 2. trüki järele.

Käsitärija korrigeerimise eest Tartu ülikooli eesti keele lektorile J. V. Veski'le suurim tänu.

Austatud emakeele-õpetajaid palun saata mulle asjalikke soove käesoleva grammatika kohta aadressil:

Tartu õpetajateseminar.

Fr. Puusepp.

Tartus,
20. juunil 1929. a.

Teise trüki eessõna.

„Eesti keele grammatika“, millele osaks saanud suur tähelepanu ja soe arvustus (vt. „Postimees“ 1929. a. nr. 252), on leidnud lahke vastuvõtu algkoolides kui ka keskkoolides, seepärast ongi seletatav uue trüki ilmumine muutmatul kujul.

Fr. Puusepp.

Tartus,
10. oktoobril 1929. a.

Sisustik.

Häälikuõpetus (foneetika).

Harj. nr.	Lk.
1. Lihthäälikud	13
2. Tähestik (alfabeet)	13
3. Võõraid tähti	14
4. Häälikute liigitelu	14
5. Kaksiktäishäälik (diftong)	16
6. Kaksik- ja kolmik-kaashäälik	17
7. Silp	18
8. Silbitamine	19
9. Täishäälikute välted (pikkus)	21
10. Kaashäälikute „ „	22
11. Liithäälikute „ „	22
12. Õigekirja (21 õigekirjutusjuhust)	23
13. Sõna silbivälde	29
14. Sõna (või sõnaosa) sisehäälikud	31
15. Astmevaheldus	32
16. Häälikute astmevahelduse ligem ülevaade	33
17. Täishäälikute vaheldumine	35
18. Kaashäälikute sarnastumine	36
19. Kaashäälikute kadu	36
20. Tugeva ja nõrga astme määramine	37
21. Tugeva ja nõrga astme määramine	37
22. Hammashäälikute peenendus	38
23. Rõhk	39
24. Lauserõhk	40

Vormiõpetus (morfoloogia).

25.	Nimisõna (substantiiv)	41
26.	Päris- ja üldnimi	42
27.	Suur algustäht üldnimeses	43
28.	Väike algustäht pärisnimeses	43
29.	Ainsus (singular)	44
30.	Mitmus (pluural)	44
31.	Käänded (kaasused)	45
32.	Põhikäänded	50
33.	Pääkäänded	51
34.	Ainsuse osastavas d või t	52
35.	Mitmuse omastava kujundamine	53
36.	Ainsuse osastavas t , mitmuse omastavas de	54
37.	Määrata mitmuse tunnus de või te	55
38.	„ „ „ „ „ „	56
39.	Mitmuse osastav	57
40.	„ „ lõputa	58
41.	„ „ lõpuline	60
42.	Osastavaline e. i -mitmus	62
43.	Osastavalise mitmuse näiteid.	64
44.	Määrata osastavaline mitmus	65
45.	I käändkond (maa)	65
46.	I „ (koi)	66
47.	II „ (keel)	66
48.	II „ (küüs)	66
49.	II „ (vars)	67
50.	II „ (uus)	67
51.	II „ (meri)	67
52.	II „ (käsi)	67
53.	II „ (naine)	68
54.	II „ (endine)	68
55.	II „ (põhjus)	68
56.	II „ (erijuhtumeid)	69
57.	III „ (sepp)	69
58.	III „ (aednik)	70
59.	III „ (loll)	70
60.	III „ (seep)	71
61.	III „ (tõld)	71

62.	III	käändkond	(arg)	71
63.	III	„	(härg)	72
64.	III	„	(pulss)	72
65.	III	„	(tuba)	72
66.	III	„	(põder)	72
67.	III	„	(hani)	73
68.	III	„	(lauljatar)	73
69.	III	„	(härra)	74
70.	III	„	(erijuhtumeid)	74
71.	IV	„	(haige)	75
72.	IV	„	(vaene)	75
73.	IV	„	(raudne)	76
74.	IV	„	(mõte)	76
75.	IV	„	(kõide)	76
76.	IV	„	(pale)	76
77.	IV	„	(hammas)	76
78.	IV	„	(saabas)	77
79.	IV	„	(rikas)	77
80.	IV	„	(tütar)	77
81.	IV	„	(liige)	77
82.	IV	„	(hõlpus)	78
83.	IV	„	(erijuhtumeid)	78
84.	V	„	(nädal)	79
85.	V	„	(oras)	79
86.	V	„	(kolmas)	79
87.	V	„	(sipelgas)	80
88.	V	„	(karjane)	80
89.	V	„	(kõneleja)	80
90.	V	„	(sõdur)	80
91.	V	„	(tuulik)	80
92.	V	„	(pime)	80
93.	V	„	(habe)	81
94.	V	„	(erijuhtumeid)	81
95.		Käändkonnad	(kokkuvõte)	82
96.		Võõrsõnade	käänamine	83
97.		Liitsõnade	„	83
98.		Pärisnimede	„	84
99.		Omadussõna	(adjektiiv)	85
100.		„	võrdlemine (komparatsioon)	86

101.	Omadus- ja nimisõna kooskäänamine	88
102.	Asesõna (pronoomen)	88
103.	Asesõnade käänamine	90
104.	Arvsõna (numeraal)	93
105.	Ühesõnalised arvsõnad	94
106.	Arvsõnade kokkukirjutamine	94
107.	Arvsõnade käänamine	96
108.	Ülesandeid	97
109.	Pöörd sõna (verb)	97
110.	„ kahelaadiline tegevus	99
111.	Pööramine	100
112.	Aeg	100
113.	Kõneviisidest	106
114.	Tegumood	107
115.	Pöördelised ja käändelised muuted	108
116.	ma-tegevusnimi (I infinitiiv)	108
117.	da-tegevusnimi (II infinitiiv)	109
118.	Kesksõna (partitsiip)	109
119.	Teonimisõna	111
120.	Jaatav ja eitav kõne	111
121.	Pöörd sõna liht- ja liitmuuted	112
122.	„ põhimuuted	113
123.	I pöördkond (looma)	116
124.	I „ (käima)	117
125.	II „ (saatma)	117
126.	II „ (olema)	119
127.	III „ (õppima)	119
128.	III „ (siduma)	120
129.	III „ (ujuma)	121
130.	IV „ (hakkama)	122
131.	V „ (harjutama)	123
132.	V „ (kõnelema)	123
133.	Pöördkonnad (kokkuvõte)	124
134.	Õigekirja (tama, dama)	125
135.	„ (otsustada, otsustata)	125
136.	„ (tuulutagu, tuulutatagu)	126
137.	„ (antakse, antaks)	126
138.	„ (õpivad, õppivad, õppivat)	127

139.	Õigekirja (külmetunud, külmetunud)	128
140.	Abisõnad (partiklid)	128
141.	Määrsõna (adverb)	128
142.	Kaassõna (pre- ja postpositsioon)	129
143.	Sidesõna (konjunktsioon)	131
144.	Ja — ning?	132
145.	Ehk — või?	132
146.	Hüüdsõna (interjektsioon)	133

Sõnade tuletamine.

147.	Liitsõnade tuletamine	135
148.	„ näiteid	135
149.	Millal kirjutame sõnu koos, millal lahus?	139
150.	Pöörd sõna abisõnaga koos ja lahus	139
151.	Määrata igas lauses 1 liitsõna	140
152.	„ „ „ 2 „	141
153.	„ „ „ 3 „	142
154.	„ „ „ 4 „	142
155.	Käändsõnade suffikseid (44 punkti)	143
156.	Pöörd sõnade „ (10 „)	150
157.	Määrsõnade „ (18 „)	152
158.	Muutevormide tunnuseid	154
159.	Sõna osad	155
160.	Kokkuvõte	155

Lauseõpetus (süntaks).

161.	Lause	158
162.	Laiendamata lihtlause	158
163.	Laiendatud „	158
164.	Laiend ja laiendi põhisõna	159
165.	Alus (subjekt)	160
166.	Täis- ja osaalus	160
167.	Lauseis puudub alus	161
168.	Määrata alus	161

169.	Öeldis (predikaat)	162
170.	Määrata mõeldav öeldis	163
171.	Öeldistäide (predikaaditäide)	164
172.	Täis- ja osaöeldistäide	164
173.	Määrata täis- ja osaöeldistäide	165
174.	Aluse ja öeldise ühildumine	165
175.	Sihitis (objekt)	166
176.	Täis- ja osasihitis	168
177.	Sihitise sihitis	170
178.	Määrata täis- ja osasihitis	171
179.	Määrus (adverbiaal)	172
180.	Määrata määrus	173
181.	Täiend (attribuut)	174
182.	Määruseline täiend	175
183.	Iselaadiline täiend	175
184.	Liitsõna täiend	176
185.	Epiteet	177
186.	Määrata täiend	177
187.	Lisand (appositsioon)	179
188.	Üte	180
189.	Väljajätteline lause	181
190.	Koondlause	183
191.	Määrata korduvad lauseliikmed	184
192.	Koondada lauseid	185
193.	Lausepõim (subordinatsioon)	185
194.	Määrata kõrvallause	186
195.	Määrata 2. järgu kõrvallause	187
196.	Määrata päälause	188
197.	Lauselühendus	190
198.	Lühendada liitlauseid	190
199.	Lauserind (koordinatsioon)	191
200.	Määrata lausepõim ja lauserind	193
201.	Ühendatud liitlause	194
202.	Lausestik (periood)	194
203.	Kiilsõna	195
204.	Kiillause	196
205.	Otsene ja kaudne kõne	197
206.	Kirjavahemärgid otseses kõnes	197
207.	Määrata otseses kõnes jutumärgid	198

208.	Määrata koma, hüüu- või küsimärk otseses kõnes.	199
209.	Kogu lause laiend	200
210.	Lauseid eritlemiseks	201

Kirjavahemärke.

211.	Iseseisev lause	204
212.	Määrata lause lõpul punkt, hüüu- või küsimärk .	204
213.	Otsene ja kaudne küsimus	205
214.	Punkt numbrite järel	206
215.	Punkt lühendite järel	206
216.	Koma kava (16 punkti)	207
217.	Iseseisvaid lauseid eraldatakse ka komaga . . .	208
218.	Koma on enne „aga“ ja puudub enne „aga“ . . .	209
219.	„ „ „ „et“ „ „ „ „et“	209
220.	„ „ „ „siis“ „ „ „ „siis“	211
221.	Mõeldav „siis“	211
222.	Koma on enne „vaid“ ja puudub enne „vaid“ . .	212
223.	Rindlauseis on enne „ja“ ja puudub enne „ja“ koma	212
224.	Enne „kui“ ja „nagu“ puudub ja on koma . . .	214
225.	Määrata igas lauses 1 koma	215
226.	„ „ „ 2 komat	215
227.	„ „ „ 3 „	216
228.	„ „ „ 4 „	217
229.	„ „ „ 5 „	218
230.	„ „ „ 6 ja enam komasid	219
231.	Punktkoma (semikoolon)	220
232.	Määrata punktkoma	221
233.	Kaksikpunkt (koolon)	222
234.	Määrata kaksikpunkt	223
235.	Sidekriips	223
236.	Määrata sidekriips	224
237.	Mõttekriips	224
238.	Määrata mõttekriips või mõttekriipsud	226
239.	Mõttepunktid	226
240.	Sulud	227
241.	Jutumärgid	228

242.	Jutumärgid asutiste, teoste jne. rõhutamisel	228
243.	Võrdsusemärk	228
244.	Ülakoma (apostroof)	229
245.	Kirjavahemärkide tähtsus	230

Lisad.

Võti	231
Sõnastik	241

Häälikuõpetus (foneetika).

I. Häälik ja täht.

1. T-ä-d-i k-a-n-a.

M-i-n-u t-ä-d-i-l o-l-i k-e-n-a
k-a-n-a. K-a-n-a m-u-n-e-s n-ä-d-a-l-a-s.
n-e-l-i m-u-n-a. T-ä-d-i k-a-n-a
k-a-d-u-s ä-r-a. T-u-l-e t-a-g-a-s-i,
k-e-n-a k-a-n-a-k-e, j-a m-u-n-e
t-ä-d-i-l-e m-u-n-e!

Jutuke „**Tädi kana**“ koosneb päälkirjast ja neljast lausest. Viimases lauses on kaheksa sõna. Sõnas „mune“ on neli häälikut.

2. Häälikuid märgitakse kirjas tähtedega. Kõik tähed kindlas järjekorras moodustavad tähestiku e. aliabeedi.

Eesti keeles on järgmised tähed: **A, a, B, b, D, d, E, e, G, g, H, h, I, i, J, j, K, k, L, l, M, m, N, n, O, o, P, p, R, r, S, s, T, t, U, u, V, v, Ö, ö, Ä, ä, Õ, õ, Ü, ü.**

Tähelepanu! Tähed on suured ja väikesed.

Ülesanne. Määrake tähestiku järjekorras alljärgnevad kohanimed!

Haapsalu, Paide, Sindi, Valga, Uue-Antsla, Rakvere, Otepää, Elva, Mõisaküla, Pärnu, Tõrva, Võru, Viljandi, Tartu, Põltsamaa, Kuressaare, Narva,

Pühajärve, Ulila, Võõpsu, Vana-Vändra, Tallinna, Paldiski, Irboska, Kohtla, Petseri, Tapa, Vastseliina.

Tähelepanu! **Kohtla** on tähestiku järjekorras enne kui **Kuressaare**, sest **o** on tähestikus enne kui **u**; **Tapa** — enne kui **Tartu**, sest **p** — enne kui **r**; **Võru** — enne kui **Võõpsu**, sest **r** — enne kui **õ**.

Ülesanne. Kirjutage oma klassi õpilaste nimed tähestiku järjekorras!

Küsimus. Milleks on tarvis teada tähestikku?

Vastus. Tähestikku on tarvis teada muu seas seks, et ruttu ja eksimatult leida sõnu sõnastikust.

3. Võõraid tähti, mida tarvitatakse eesti keeles, on 10: C, c, Ć, ċ, F, f, Q, q, Š, š, Z, z, Ž, ž, W, w, X, x, Y, y.

Kimbuke võõrsõnu ja nimesid, kus esineb võõraid tähti:

Garaaž (= autokuur), **gletšer** (= jääliustik), **braš** (= altoviiul), **büdzet** (= eelarve), **depešš** (= kiirteade), **džentlmen** (= aumees), **flažolett** (= vile või heli viiulil), **frentš** (= kuub), **fakt** (= tõsiasi), **finaal** (= lõpp), **zeniit** (= lagipunkt), **Franz**, **Zürich**, **Darwin**, **Wiedemann**, **Lindequist**, **Xanthippe**, **Kyros**, **New-York**, **Cicero**, **Tšitšikov** (**Čičikov**), **Vereštšagin** (**Vereščagin**) jne.

Tähelepanu! Eesti tähestik (ühes võõraste tähtedega) esitatakse järgmises järjekorras: a, b(e), c(e), č(e), d(e), e, (e)f, g(e), h(a), i, j(ot), k(a), (e)l, (e)m, (e)n, o, p(e), q(u), (e)r, (e)s, š(a), z(e), ž(e), t(e), u, v(e), w(e), õ, ä, ö, ü, (i)x, y (ypsilon).

Märkus. Gooti **tw** ja **f** (näit. **twastafin**, **footv**, **laft**) on eesti kirjamärgidena tarbetud. Küll aga kirjutame **w** pärisnimedes: **Darwin** (aga: darvinism), **Kreutzwald**, **Wiedemann**, **Wilde**, **Weitzenberg**, **Winkler**, **Willmann**, **New-York** jne.

4. Täishäälikud (vokaalid) on: a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.

Kaashäälikud (konsonandid) on: b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v.

Ülesanne 1. Häädage täishäälikuid peegli ees ja pange tähele, kuidas on suu, keel ja huuled, kui hääldame: 1) **i, e, ä**; 2) **ü, ö**; 3) **õ**; 4) **a**; 5) **u, o**.

Küsimus. Millal liigub keel ülalt allapoole, eest tahapoole, millal huuled õienevad ettepoole ja ümmarduvad, millal ei õiene huuled ettepoole ega ümmardu?

Märkus. Täishäälikute hääldamisel värisevad häälepaelad, sünnitades heli, õhk aga pääseb kurgust ja suukoopast läbi tõkketa. Täishäälikud on helilised häälikud.

Ülesanne 2. Häädage kaashäälikuid peegli ees ja pange tähele: 1) kuidas on huuled, kui hääldame **b, p, v, f, m**; 2) kus kohal on keeleots, kui hääldame **d, t, z, ž, s, š, l, r, n**; 3) kuidas ja kus sünnib **g, k, j, h**; 4) missugused kõne-elundid takistavad õhuvoolu läbi-pääsu kaashäälikute hääldamisel?

Märkus. Kaashäälikute hääldamisel on takistatud õhuvoolu läbipääs kas osaliselt või täiesti. **B, p, d, t, g, k, h, s, š, f** on helitud häälikud. Kõik muud kaashäälikud on helilised.

Häälikute tabel.

Täishäälikud:	Eeshäälikud.		Keskäälik.	Tagahäälikud.		
	kõrged, keskkõrged, madalad.	i	ü			u
	e	ö	õ		o	
	ä				a	
Kaashäälikud:	Huulhäälikud.		Hammashäälikud.		Lagihäälikud.	
	b	p	d	t	g	k
sulghäälikud, piluhäälikud, külghäälik, värihäälik, ninahäälikud.	v	f	z	ž	j	h
			l			
			r			
	m		n		ŋ	

Märkus 1. Heliliste häälikute märgid on trükitud jämendatult.

Märkus 2. **k** ja **g** ees esinev **ŋ** (lagihäälik): **kin̄k**, **rän̄k**, **kün̄gas**, **sän̄g** jne. märgitakse kirjas nagu hammashäälik **n**.

Märkus 3. Oskussõnu: täishäälik (vokaal), kaashäälik (konsonant), huulhäälik (labiaal), hammashäälik (dentaal), lagihäälik (palataal), sulghäälik (klusiil), piluhäälik (spirant e. frikatiiv), külghäälik (lateraal), värihäälik (tremulant), ninahäälik (nasaal).

5. Kaksiktäishäälik (diftong).

1. Häda ajab härja kaevu. 2. Aeg lõpetab leina-päevi. 3. Mida koer ei näe, seda koer ei haugu. 4. Kõik kaunad ei kasvata ivi. 5. Ülekohus ei seisa kotis. 6. Haledus ajab silmad paisuma. 7. Kauaks lühikest laulu laulad või vaese vara jagad. 8. Õigus elab kõige vanemaks. 9. Mahajäetud leib läheb magusaks. 10. Nõuga tehakse enam kui jõuga. 11. Ühe hiire pärast ära jäta hobuseid seisma. 12. Seisev vesi läheb haisma. 13. Mehi ei pea loetama, vaid kaalutama. 14. Laenuleib ei kesta kaua. 15. Ära mine vägevaga vaidlema ega suurega kohut käima. 16. Suvel hauguvad suured koerad, sügisel pole kutsikaidki näha. 17. Amet ei küsi leiba.

Tähelepanu! Sõnas „kaevu“ hääldame täishäälikuid **a + e** ühe hingamistõukega. Täishäälikühendid (**ai, ei, oi, ui, õi, äi, õi, üi; au, ou, õu, äu; ae, oe, õe** jne.) ongi kaksiktäishäälikud e. diftongid.

Ülesanne 1. Leidke sõnu, kus kirjutame kaksiktäishäälikuid:

1. ai, ei, oi, ui, õi, äi, õi, üi;
2. au, iu, ou, õu, äu;
3. ae, oe, õe;
4. eo, õo;
5. ea.

Mõningaid näiteid. 1. Sai, naine; hein, eit; koi, hoidma; luine, suikuma; nõid, õis; läige, käik; kõis, mõirgama; (palju) püid, süid, rüid.

2. Laul, laugas; liud, liuglema; proua; õun, sõudma; räuskama, näuhti.

3. Kaev, taevas; koer, oeh; nõel, sõel, õel.

4. Peoleo, teotama; lõo, töotama.

5. Teadma, seadma jne.

Ülesanne 2. Leidke sõnu, kus käänamisel ja pööramisel sõna esimese ja teise silbi täishäälikute vahel olev kaashäälik **b, d, g, s** kaob!

Mõningaid näiteid. 1. Toa (tuba), oad (uba), loa (luba).

2. Mao (madu), peo (pidu), pean (pidama), köeb (küdema), kaon (kaduma), eod (idu), lao (ladu), kao (kadu), veo (vedu).

3. Vao (vagu), joa (juga), ea (iga), teo (tigu), sea (siga), jõe (jõgi), mäe (mägi), ree (regi), loo (lugu), soo (sugu), taon (taguma), näeb (nägema), soetakse (sugema), poetakse (pugema), teen (tegema).

4. Kää (käsi), tõe (tõsi), sõe (süsi), lõe (lüsi), soe (susi), mee (mesi), vee (vesi) jne.

Tähelepanu! Esimese ja teise silbi täishäälikute vahel olev kaashäälik **b, d, g, s** võib kaduda. Nii tekib mitmesuguseid kaksiktäishäälikuid (ka pikki ja ülipikki täishäälikuid). Liitsõnas **vanaema** pole kaksiktäishäälikut. Ka pole liitsõnas **ülililus** pikka täishäälikut.

6. Kaksik- ja kolmik-kaashäälik.

Kahe ja kolme kaashääliku ühend (kaks, laps, lind, komps, kortis jne.) annab kaksik- ja kolmik-kaashääliku.

Ülesanne. Leidke sõnu, milles on kaksik-, kolmik-, isegi nelik-kaashäälikuid (karsklane, mulksti jne.)!

II. Silp.

7. 1. Miks kurb su meel, miks vait su keel?
Kes mees siin, see mees ka sääl. Kel hool, sel koor.

2. Va-ga ve-si, sü-gav põ-hi. Ke-nal lap-sel
mi-tu ni-me. Sõ-na pääs-tab, sõ-na sõl-mib.
Ah-ju ta-ga lai-sa a-se. I-gal lin-nul o-ma pe-sa
ar-mas.

3. E-la-da, või-del-da ta-ha-me röö-mu-ga.
Si-na-vas le-pi-kus kuul-si-me mei-e-gi öö-
bi-ku rök-ka-vat hää-lit-sust. Lib-li-kas lä-he-
nes len-na-tes lil-le-le, lin-nu-ke si-ris-tas lau-
lu-kest Loo-ja-le.

4. Pruun-laik-pärl-mut-ter-lib-li-kas (8 sil-
pi), si-ni-rind-pu-na-täpp-le-pa-lind (9 silpi),
ü-hek-sa-teist-küm-ne-kuup-sen-ti-meet-ri-li-
ne (13 silpi) jne.

5. Tsss! hm! tprrr!

6. Mi-nu i-sa o-li ei-le vä-ga hai-ge.

7. Kel tar-kus pääs, sel oh-jad käes.

8. Ru-kis, o-kas, se-pad, õ-pin, ra-tas, õ-pe-
tan, hü-pet, ä-ket, mõ-tet jne.

Tähelepanu! Sõna silpide arv oleneb sellest, mitu täishäälik-ollust, s. o. lühikest täishäälikut + pikka täishäälikut + kaksiktäishäälikut on sõnas.

Märkus.

1. Esimeses punktis on ainult ühesilbiseid sõnu.
2. Teises punktis on ainult kahesilbiseid sõnu.
3. Kolmandas punktis on ainult kolmesilbiseid sõnu.
4. Neljandas punktis on enamsilbiseid sõnu.
5. Ei ole sõnas ühtegi täishäälikut, siis on sõna ühesilbiline.
6. Kuuendas punktis on kõik silbid lahtised, sest silbid lõpevad täishäälikuga.

7. Seitsmendas punktis on kõik silbid kinnised, sest silbid lõpevad kaashäälikuga.
8. Kui liitsõna lahtisele silbile järgneb **k, p, t**, siis muutub lahtine silp kinniseks, sest kõnelemisel jaotub **k, p, t** kahele silbile (loe: rug-gis, og-gas, seb-bad, õb-bin, rad-das, õb-bed-dan, hüb-bet, äg-get, mõd-det jne.).

Tähelepanu! Liitsõnas „pii-ma-pu-del“ on teine silp lahtine, kuigi talle järgneb **p**. Liitsõnas „ku-ri-te-gu“ on teine silp lahtine, kuigi talle järgneb **t**. Liitsõnas „tu-li-ka-hi“ on teine silp lahtine, kuigi talle järgneb **k**.

Ülesanne. Määrake kinnine silp!

Pa-ku-tak-se, rä-tik, pi-kad, sääsk, põõ-sas-tes, õi-gus, leo-tan, nei-u, nei-u-le, re-ba-ne, vit-sad, lap-sel, ke-na-le, pääs-tab, plekk-läh-ker, par-di-poeg, ka-be-li-pü-ha, kõn-ni-tee, ko-ju-tu-lek.

8. Silbitamine.

Märkus. Ühetäheline silp on trükitud jämendatult.

1. Ema, isa, õde, ilus, elav, orav, uba, oja, ini-me-ne, unis-ta-ja, uju-ja, ime-lik, ela-nik jne.
2. Neiu, peiu, riie, nõue, püüe, saia, aia, laia, viie, kuue, hoia, jõua, sõua, juua, süüa jne.
3. Neiu-le, neiu-ga (aga: nei-ul, nei-ult), peiu-le, peiu-ga, peiu-ni (aga: pei-ud, pei-ul, pei-us), riie-te, riie-tes (aga: rii-et), nõue-te, nõue-tes-se (aga: nõu-et), hüüa-me, hüüa-te (aga: hüü-an, hüü-ad, hüü-ab), püüa-te (aga: püü-an, püü-ab, püü-ak-sin), saia-le, saia-ta (aga: sai-al, sai-as), aia-ke, aia-le (aga: ai-as, ai-al), viie-le, viie-ni (aga: vii-eks, vii-en-daks), sõua-me, sõua-te (aga: sõu-an), raiu-ti, raiu-tud, raiu-tak-se, raiu-tav (aga: rai-ub, rai-ud), hoia-ta-ma, hoia-tan, lai-u-tan (aga: lai-us), luua-le, luua-ga (aga: luu-al, luu-as) jne.

4. Maa, õõ, puu, rööm, söön, joon, kuu-sik, kaa-sik, sääsk, sää-se-ke, hõõ-vel, põõ-sas, põõ-sas-tes jne.

5. Laev, lae-va, laul, lau-lu, jõud, põud, hein, kauss, poiss, eit, õi-gus, kau-gus, kau-nis, äi-ke, kui-va-tan, leo-tan, kao-tan, toa, toad, oa, oad, oal, loa, mao, maos, peo, peol, pean, köen, köeb, kaon, kaod, kaob, kao-me, eo, eod, lao, kao, veo, veol, vao, vaos, sea, jõe, jõed, jões, mäed, taon, poen, tõe, sõe, sõel, käe, käed, käes jne.

6. Ka-la-ke, re-ba-ne, ja-ga-ja, se-le-ta-mi-se-ga jne.

7. Kal-las, kal-da, män-nik, män-nis-tu, vap-per, vap-rad, hak-kan, hak-ka-sin, rut-tas, ar-mas, kart-lik, ümb-rik, üm-ber, vaht-rad, mets-la-ne, korst-nad, kors-ten, kunst-lik, kuns-ti, kõlb-lik, köl-bus, kär-bes, kärb-sed, lend-le-ja, len-dan, vehk-le-ja, veh-ki-sin, samb-lad, sam-mal, päh-kel, pähk-li, kam-ber, kamb-rid, num-ber, numb-rid, sulps-ti, prants-ti, kolks-ti jne.

8. Kak-sik-täis-hää-lik, kaas-ela-nik, aia-ma-ja, ja-la-alu-ne, ame-ti-ühing, uk-se-esi-ne, viie-aas-ta-ne, elu-iga, üli-ilus, ka-hek-sa-teist-küm-ne-kuup-sen-ti-meet-ri-li-ne jne.

Tähelepanu! 1. Sõnade ühelt realt teisele viimisel ei tohi rea lõppu jätta ühetähelist silpi (näit. sõnal „ema“ ei tohi jätta e-d rea lõppu).

2. Ühetähelist silpi ei tohi üle kanda (näit. sõnal „neiu“ ei tohi üle kanda u-d).

3. Ühetäheline silp sõna keskel liidetakse eelmisele silbile (näit. neiu-le, mitte: nei-ule).

4. Kahekordset (s. o. pikka ja ülipikka) täishäälikut ei poolitata.

5. Kaksiktäishäälikut ei poolitata.

6. Kaashäälik täishäälikute vahel kuulub järgmisse silpi.

7. On täishäälikute vahel kaks (kal-da) või enam (kors-ten, korst-nad) kaashäälikut, siis kuulub järgmisse silpi viimane neist.

8. Liitsõnus silbitatakse iga sõna eraldi.

Märkus. Võõrsõnu jaotatakse silpidesse nagu eesti sõnu (gram-mo-fon, güm-nas-ti-ka, bas-sein, bo-taa-ni-ka, dü-na-miit), kuid siin tehakse ka erandeid, näit. des-or-ga-ni-see-ri-ma (mitte: de-sor-ga-ni-see-ri-ma, sest üldiselt on tuttav sõna **organiseerima**), det-si-gramm (mitte: det-sig-ramm), bi-plaan (mitte: bip-laan) jne.

III. Vältus.

9. Täishäälikute välted (pikkus).

Lühike häälik. (I välde.)	Pikk häälik. (II välde.)	Ülipikk häälik. (III välde.)
kali	(sõin ühe) kaali	(sõin kaks) kaali
keda	keeda	keema
kilu	(selle) kiilu	(seda) kiilu
tore	toorest (muna)	toorest (munast)
kuri (koer)	(jooksis) kuuri (suunas)	(ja kadus) kuuri
võre	võoras (mees)	võoras (mehes)
jäme	jääme (paigale)	(ilma) jääma
löma	löönud	lööma
mürin	(kõrge) müüri	(kõrget) müüri

Märkus. Ülipika-vältelise silbi ees on raamatus tarvitatud (kuid mitte alati) graavis-aktsendimärki (˘).

Näiteid. Armasta oma rahvast ja pea lugu omast `rahvast! Suuremas `rõngas oli väike rõngas. Taevas ei ole alati `taevas, vaid rikkail on ta juba maa pääl.

10. Kaashäälikute välted (pikkus).

Lühike häälik. (I välde.)	Pikk häälik. (II välde.)	Ülipikk häälik. (III välde.)
väli	valli (äär)	(ehitati) valli
kuma	kummi (hind)	(pole) kummi
lina	linna (poole)	(sõitis) linna
väri	narri (temp)	(vaata) narri
kasi	kassi (juurde)	kassi (jootma)
kivi		kiivi
ihu		ihhu
maja		majja
kabi	kapi	kappi
kade	kate	katte
äge	äke	äkke

Tähelepanu! v, h ja j esinevad ainult 1. ja 3. vältes.

11. Liithäälikute välted (pikkus).

Kaksiktäishäälikute		Liitkaashäälikute	
II välde.	III välde.	II välde.	III välde.
leivajahu	leib	lutsukala	neli lutsu
naine	naisarst	väike põrsas	väikeses põrsas
maimuke	maim	suur kotkas	suures kotkas
nõiakunst	nõid	ilusa pange	ilusat pange
aurukatel	aur	palve	palvekiri
jõuluvana	jõul	kolmas	kolm
liuake	liud	paksem	paks
selle koera	seda koera	kehvaline	kehv
kaevuratas	kaev	selle kontsa	seda kontsa
päevaline	päev	ühe mürtsu	kaks mürtsu

Tähelepanu! Kaksiktäishäälikuil on ainult II (niitsime heina ära; selle koera; kõrget taevast jne.) ja III välde (niitsime `heina; seda `koera; kõrgest `taevast jne.).

Liitkaashäälikuil, s. o. kaashäälikühendeil on ainult II (palve; väike põrsas; ahne; ilusa nalja; lutsukala jne.) ja III välde (`palvekiri; väikeses `põrsas, `ahnus; seda `nalja; neli `lutsu jne.).

Küsimus. Mis on vältus?

Vastus. Vältuseks nimetatakse aega, mis kulub hääliku või häälikühendi hääldamiseks.

Ülesandeid. I. Määrake jämendatult trükitud kaksiktäishäälikutel II või III välde!

Luuletasin ühe laulu — luuletasin kaks laulu; selle laimu — seda laimu; seda laia äärt — selle laia ääre; laev — laevakruvi; hauarahu — haud; naer — naerukihin; neitsi — neid; põim — põimuaasta; laulatama — laul; lause — lausuja; leinarong — lein; laiali — lai.

II. Määrake jämendatult trükitud liitkaashäälikutel II või III välde!

Ilusa palmi — ilusat palmi; seda vitsa — selle vitsa; lust — lustiline; lõngakera — lõng; maksukoorem — maks; kinganina — king; kindlus — kindlustama; oksaline — oks; ostja — ostuhimuline; ohver — ohverdama; kaks mütsi — mütsiäär; ots — otsaesine; märtsikuu — märts.

12. Õigekirja (ortograafiat).

1. Kuri koer kargas Kusti kallale. Punane pullike puskis pool pange piima perepiiga Pärja põlvelt pisikesele põrsale pähe. Tiiu tahtis tillukest tibu tuppä tuua.

Märkus. Eesti omis sõnus kirjutame sõna alul **k, p, t**, mitte **g, b, d**, kuigi hääldamisel kuulduv sulghäälik (klusiil) lühikesena, s. o. esimeses vältes.

2. Kaalukauss, kullerkupp, kanakuur, pardipoeg, kabelipüha, kanapere, ehapaiste, ühtepuhku, kuritegu, peotäis, külmataat, kõnnitee, jaanituli, hõbetaskukell jne.

Märkus. Liitsõnus uue sõnaosa alul on **k, p, t**, mitte **g, b, d**.

3. Kaloss, kindral, kraad, krahv, kraav, krihvel, kuberner, pall, parun, piibel, piiskopp, pilet, piljard, pilt, pliiaats, poogen, pruun, puhvet, teemant, teener, tohter, toos, tosin, tekk, traat, trükk, tōkat.

Märkus. Vanemate eestistunud laensõnade alul on **k, p, t**.

4. Kalilealane, kips, kitarr, kreeklane, kummi, pagas, palagan, palderjan, palkon, palsam, paslik, pataljon, patarei, peitsima, piison, plank, pronks, taanlane, tukat, teenar, teng.

Märkus. Uuemate eestistunud laensõnade alul on **k, p, t**.

5. Gorilla, grammofon, gümnaasium, beebi, bensiin, blond, brunett, deklamatsioon, diagramm, direktor, doktor, dollar jne.

Märkus. Võõrkeelseis sõnus kirjutame sõna alul **g, b, d** ja hääldame heliliselt (mitte helitult, nagu eesti **b, g, d**).

6. Lukk, kokk, sepp, kepp, rott, pott, hull, häll, kumm, tumm, linn, konn, vurr, narr, püss, kass jne.

Märkus. Ühesilbise sõna lõpul on lühikese, s. o. ühekordse täishääliku järel pikk, s. o. kahekordne kaashäälik.

Erandeid. Mul (minul), sul (sinul), tal (temal), kel (kellel), mil (millel), sel (sellega), tol (tollega), mus

(minus), sus (sinus), tas (temas), ses (selles), tos (tolles), kus, kes, mis, on, las, et, kas.

Antud sõnus on märgitud ülipikk häälik ühe tähega. See on ülitähtis vahetegemiseks sõnade vahel: mul ja mull, tal ja tall, kel ja kell, sel ja sell, tol ja toll, tas ja tass, tos ja toss, kus ja kuss, kes ja kess, mis ja miss, on ja onn, las ja lass, et ja ett (osast. kääne sõnast „esi“), kas ja kass.

7. Luuk, kook, seep, roop, nuut, ruut, huul, hää, kuum, tuum, liin, koon, koor, voor, paas, klaas jne.

Märkus. Uhesilbise sõna lõpul on pika, s. o. kahekordse täishääliku järel ühekordne kaashäälik.

8. Kali, keda, kilu, tare, tore, kuri, võre, jäme, lõma, mürin; vali, kuma, lima, vari, kasi, kivi, ihu, maja, kabi, kade, äge jne.

Märkus. Lühikesed häälikud (I välde) märgitakse ühe tähega. Sulghäälikud märgitakse **b, d, g**-ga.

Erandeid. Ma (mina), sa (sina), ta (tema), nad (nemad), ja, ka, va, me (meie), te (teie), mu (minu), su (sinu), ju, kus ülipikk täishäälik on märgitud ühe tähega. See on ülitähtis vahetegemiseks sõnade vahel: ma ja maa, sa ja saa, me ja mee, te ja tee, mu ja muu, su ja suu.

9. Keeda, jääme, lõõnud; linna (poole), narri (temp), kapi, kate, äke jne.

Märkus. Pikad häälikud (II välde) märgitakse kahe tähega. Sulghäälikud märgitakse **k, p, t**-ga.

10. Keema, jääma, lõõma; (sõitis) linna, (vaata) narri, kappi, katte, äkke jne.

Märkus. Ülipikad häälikud (III välde) märgitakse kahe tähega.

11. Kõõm, mõõk, võõras, võõrastemaja, rõõm, põõsas jne., aga: õel, sõel, nõel.

Märkus. Pikk õ kirjutatakse kahekordse õ-ga.

12. Pääsuke, päärima, päälük, päästma, hääk, häälik, hääldama, rääkima, säärane, väärt jne., aga: seadus, teadus.

Märkus. Pikk ä kirjutatakse kahekordse ä-ga. Kui tarvitatakse ää-vorme sõnus pää, pääl, sääl, tääl, hää, siis ärgu segi tarvitatagu ea-vorme (pea, peal, seal, teal, hea).

13. Hüüdma, hüüe, püüdma, püüe, müüma, müük, müür, üür, üürnik, üürima, küünar, küünal, süütama jne., aga: (palju) püid (sõnast „püü“), (palju) süid (sõnast „süü“), (palju) rüid (sõnast „rüü“).

Märkus. Pikk ü kirjutatakse kahekordse ü-ga.

14. Minagi, eilegi, tuligi, Ainogi, paljugi, jäägi, öögi, süügi, pudelgi, lollgi, paremgi, memmgi, sumingi, konngi, äärgi, vurrigi, teravgi;

kumbki, seepki, seppki, raudki, laatki, lattki, sulgki, korkki, kukkki, aitähki, tšehhki, sitikaski, kasski, plüüški, dušški, harfki, žiraffki.

Märkus. Liide -gi (isegi mina = ka mina = minagi; isegi Aino = ka Aino = Ainogi) kirjutatakse kõigi täishäälikute ja heliliste kaashäälikute järel. Liide -ki kirjutatakse helitute kaashäälikute, s. o. b, p, d, t, g, k, h, s, š, f järel.

15. Kurbki, kumbki, laps, Võõpsu, Haapsalu, kandku, kundku (aga: laulgu, naergu), raudki (aga: sõbergi), ots, konts, korts, kotkas, võtkem (aga: naerem), sõtkuma (aga: valguma), sulgki, härgki, uhke, kähku, aitähki, ukski, läkski, kuskil, põsk, püsti, joosti (aga: oldi, mindi, surdi), meeski, poisski jne.

Märkus. Helitute häälikute märkide b, p, d, t, g, k, h, s kõrval on k, p, t, mitte g, b, d.

Tähelepanu! Kui sõna tüves on g, b, d, siis jääb g, b, d püsima, kuigi g, b, d järel on s: enneaegne — enneaegse — enneaegsele; argne — argse — argseid;

urbne — urbse — urbseid; kuldne — kuldse — kuld-
sel; hüdma — hüdsin — hüdsime; kündma —
künsin — künsite; vargsi, jalgsi, õndsam, sünd-
sam, aegsasti, soodsad, moodsad, kärbsed (sõnast
„kärbes“); umbsõlm, laudsepp, kingsepp, kuldsepp
jne.

16. Au (mitte: auu), nõu, jõud, lein, liud jne.

Muld (mitte: mulld), värv, pind, kord, kurb, kaks,
kolm, palve, patja, komps, korsten jne.

Narlane (mitte: narrlane), linlane, tallinlane, kas-
lane, kärslane, aga: austraallane, lubikorallased (sugu-
kond õisloomi); papne, nulne, metalne, brünetne, vio-
letne, aga: siinne, modernne, monotoonne (ühetooni-
line, igav); artelnik, lipnik, püsniik; metaljas, nok-
jas, pütjas; piklik, laplik, nutlik, protseslik; lipkond
(ühe lipu alla kuuluv meeskond), linkond, aga: päalik-
kond (rühm päalikuid), kirjanikkond, õhkkond, kukk-
kond jne.

Märkus. Häälikühendeis ei kirjutata ühegi hääliku
märki kahekordselt. Vt. alljärgnevaid erandeid!

Erandeid liitsõnus: plekklähker, tattnina, allkiri,
pussnuga, papptöö, metalltöö, hallvalge, allpool, all-
nimetatud, lukksepp, pottsepp, püttsepp (aga: rätsep,
sest „rätsep“ ei tundu enam liitsõnana); keskkool,
keskküte, keskkiht, purskkaev, risttee, risttuli, kurt-
tumm jne.

Erandeid liite -gi, -ki ees: lollgi (loll+gi), memm-
gi (memm+gi), narrgi (narr+gi), pusski (püss+ki),
rottki (rott+ki), seppki (sepp+ki) jne.

**Erandeid pika täishääliku ja kaksiktäishääliku
järel:** inspektriiss, direktriiss, benefiiss; puusse,
luusse, töösse, truusse, teesse; puisse, luisse, töisse,
koisse, politseisse; poiss, kauss, hõissa jne.

Märkus. Pikalt hääldatav s kirjutatakse pika täis-
hääliku ja kaksiktäishääliku järel kahekordselt.

Erandina lss, mss, nss, rss tugevas astmes, kui nõrgas astmes on ls, ms, ns, rs: pulss, (seda) pulssi, (selle) pulsi, valss, (kaks) valssi, (ühe) valsi, valssidesse, valsiga, simss, avanss, avansid, märss, märssidega, märsiga, marssima, marssisin, marsin, porssisin, porsin jne.

Märkus. Tugevas astmes on rs, kui nõrgas astmes s sarnaneb eelneva r-ga: õrs, õrre, kõrs, kõrre, tõrs, tõrre, vars, varre jne.

17. Neiu, peiu, meie, teie, laia, laiem, õieti, nõia, nõiaga, nuiad, nuiaga, õiekesi, raiuma, raiun, raiusin, hoian, hoiab, hoiaksin jne.

Märkus. On i täishäälikute vahel, siis ei tohi olla „i“ järel „j“.

18. Janu, juuli, jõestik, jõud, juurelõikaja, juuredelõikaja, müüja, nälgija, viija, lööja jne.

Märkus. J kirjutatakse sõna alul täishääliku või kaksiktäishääliku ees ja sõna sees silbi alul. Silbi lõpul esindub j ainult ainsuse sisseütlevas: majja, tujju, ajju, ojja jne.

19. Viga — vea — vead; siga — sea — sead; tuba — toa — toal — toale; uba — oa — oad — oal; madu — mao — maod; idu — eo — eod — eole; vedama — veetakse; pidama — peetakse; süsi — söe — söed — söes; lüsi — löe — löed jne.

Märkus. Kaashäälik-olluse g, b, d, s kadumisel kahe täishääliku vahelt ja täishäälikute ühinemisel pikaks täishäälikuks või kaksiktäishäälikuks on kõrged täishäälikud alanenud keskmisiks:

i — e-ks,

u — o-ks,

ü — ö-ks.

Vt. § 17!

20. Juhtnõõre sõnade silbitamisel.

Vt. § 8!

21. Hallikas (hallivõitu) ja allikas (läte); hagu (kuiv oks) ja agu (koit); harg (kanarbik) ja arg (kartlik); huri (pöörane, peru, meeletu) ja uri (ohver); hõde (lumehelve) ja õde (sõsar) jne.

Märkus. H-ga algavad sõnad on antud sõnastikus.

13. Sõna silbivälde.

1. silbivälde.

1. Va-ga ve-si, sü-gav põ-hi. 2. I-lus nä-gu, pa-ha te-gu. 3. Mi-da va-rem, se-da pa-rem. 4. Ki-be sõ-na ki-hu-tab vi-ha-le.

Tähelepanu! Esma- ehk lühi-silbivärtelisel sõnul on esimene silp lahtine ja lõpeb lühikese täishäälikuga. Antud vanasõnus on kõik sõnad esimesel silbivärtel, s. o. kõik sõnad on esma- ehk lühi-silbivärtelised.

2. ja 3. silbivälde.

1. Met-sal (2.sv.) sil-mad (2. sv.), sei-nal (2. sv.) kõr-vad (2. sv.). 2. Näl-ja-ne (2. sv.) pe-ni (1. sv.) ham-mus-tab (2. sv.) va-lu-sas-ti (1. sv.). 3. Pää-su-ke (2. sv.) päe-va (2. sv.) a-lus-tab (1. sv.), öö-bik (2. sv.) lõ-pe-tab (2. sv.). 4. Kae-va (3. sv.) mul-da (3. sv.), siis (3. sv.) saad (3. sv.) kul-da (3. sv.)! 5. Veel (3. sv.) ei (3. sv.) o-le (1. sv.) ok-sa (3. sv.), lai-nel (3. sv.) lat-va (3. sv.), ki-vil (1. sv.) juurt (3. sv.). 6. Ih-ka (3. sv.) ik-ka (3. sv.) õi-gust (3. sv.), vih-ka (3. sv.) vals-kust (3. sv.)! 7. Õi-gu-se (3. sv.) vas-tu (3. sv.) ei (3. sv.) saa (3. sv.) üks-ki (3. sv.).

Tähelepanu! Kui sõna esimene silp lõpeb pika täishäälikuga, kaksiktäishäälikuga või sõna esimene silp on kinnine, siis on sõna teisel või kolmandal silbivärtel.

Küsimus. Millal on sõna teisel, millal kolmandal silbivärtel?

Vastus. On sõna 2. silbivärtel, siis on 1. silp keskpikk. On aga sõna 3. silbivärtel, siis on 1. silp ütipikk.

2. silbivälde.	3. silbivälde.
(selle) koo-li	(kaks) koo-li
(üks) lai-ne	(kõik) lai-ned
(ühe) lin-nu	(viis) lin-du
(targa) ars-ti	(tarka) ars-ti

Hääldades kiiresti mitu korda 2. silbivälte sõnade esimest ja teist silpi (lin-nu-lin-nu-lin-nu-lin-nu...) leiame, et esimesed kaks silpi on ühepikkused.

Hääldades kiiresti mitu korda 3. silbivälte sõnade esimest ja teist silpi (lin-du-lin-du-lin-du-lin-du...) leiame, et esimene silp on pikem kui teine.

Ülesandeid. I. Määrake esimese silbivälde!

1. Kala otsib sügavamat, inimene paremat.
2. Häda õpetab albi targemaks. 3. Räägi mehest, aga ära nimeta mehe nime!
4. Kehvast suvest tuleb lahi sügis.
5. Omad vitsad kibedad vitsad.
6. Pime kana leiab ka tera.
7. Kelle sõna kuuled, selle sulane oled.
8. Uued ajad, uued asjad.
9. Ega ühest palgist maja ehitata.
10. Ära keeda mune, mida kana pole munenud!
11. Ära himusta võõrast vara!

II. Määrake kolmas silbivälde!

1. Uni saadab hulkuma, magamine marssima, tukkumine teeda käima.
2. See mees ei olegi mees, kes mehe sõna ei pea.
3. Kes tuult külvab, see tormi löikab.
4. Homseks hoia leiba, aga mitte tööd!
5. Enne mõtle, pärast ütle!
6. Ahnus ajab auku.
7. Iga king vajutab oma jalga.
8. Ära usu ilma, ilm ajab puru silma!
9. Hunt murrab ka loetud lambaid.
10. Enne töö tehakse, pärast palk maksetakse.
11. Kes püüd läheb püüdma, kaotab kana.

14. Sõna (või sõnaosa) sisehäälikud.

Kä-bi ei ku-ku kân-nust kau-ge-le. Ü-le-ko-hus ei pü-si ko-tis. Poo-le-aas-ta-ne poi-si-ke, ki-vi-ka-su-kas sel-jas? Kus on mi-nu märk-mik? Võ-ru-maal on ne-li a-le-vik-ku. Või-mal-da-ge mei-e noor-te-le mõist-lik-ku ja õ-pet-lik-ku a-ja-vii-det!

Tähelepanu! Eelolevais lauseis on sõna (või sõna-osa) sisehäälikud trükitud jämendatult.

Esimese silbi täishäälik või kaksiktäishäälik ja järgnevad kaashäälikud kuni teise silbi täishäälikuni (teise silbi täishäälikut ei tule kaasa arvata) moodustavad sõna **sisehäälikud**.

On sõna (või sõnaosa) 3. silbivästel, siis on üks sisehäälikuist ülipikk, s. o. 3. västel.

Aga missugune sisehäälik?

Juhiseid ülipika, s. o. 3. välte sisehääliku leidmisel.

Märkus. Ülipikad, s. o. 3. välte sisehäälikud on trükitud jämendatult.

1. Ülipikk täishäälik või kaksiktäishäälik [soo, õö, puu, luu, maa, õun, laud, jõud, sein jne.].

2. Lühikesele täishäälikule järgnev kaashäälik [kukk, kukke, kukkede, narr, narridega, kell, kel, sell, sel, kass, kas, mull, mul, tall, tal, onn, on, et jne.].

3. Kui lühikesele täishäälikule järgneb kaks või enam kaashäälikut, siis on täishäälikule järgnevaist kaashäälikuist esimene kaashäälik ülipikk [vihm, torm, kuld, selg, oskus, lopsti jne.].

4. Kui pikale täishäälikule, kaksiktäishäälikule või l, m, n, r-le järgneb k, p, t, s, š, h, f, siis pole 3. vältes eelnevad häälikud, vaid k, p, t, s, š, h, f [jook, tõuk (aga: tõug), seep, kaup, laat (aga: laad), laut (aga: laud), kauss, poiss, pulss, simss, varss (aga: vars), ronk (aga: rong), kalts, vorst, plüüš, psüüh, harf, parh,

revanš, geograafia, benefiiss, adressaat, džentlmen, väärtus, tantsima jne.]

5. Erandeid koonduse puhul tekkinud sõnus [leotama, veetama, peeti, poetama, põetati, praetud, paitama, aasta jne.]

Märkus. Liitsõnus ja sõnaosis 3. välte sisehäälikud [alkkäemaks, ekstrakt, märkmik, kurtumm, lubikorallased, allrentnik, kaukamees, aastapikkune, mäestik, ämblik, moderne, aednik jne.]

IV. Astmevaheldus.

15. 1. Äkked — äke; rattast — ratast; lukkudega — lukuga; kukkus — kukub; õppis — õpib; ruttasin — rutata; lupja — lubja; jooki — joogi; turba — turvas; telge — telje; sõda — sõja; mägi — mäe; vihkan — vihata; vask — vase; kard — karra; hamba — hammas jne.

2. Önnelikku — önneliku; piklikkudel — piklikul; hapnikku — hapniku; üürnikkudele — üürnikule; ämblikkudel — ämblikul jne.

3. Elu, elus, elul, elule; hobune, hobuse, hobust, hobustele; raha, rahaga; Juhan, Juhanile, Juhaniga jne.

Tähelepanu! Sisehäälikuid hääldame mõnes sõnakujus tugevamini, mõnes sõnakujus aga nõrgemini. Niisugust sisehäälikute mitmel kujul esinemist nimetatakse **astmevahelduseks**. Eraldatakse kaks astet: **tugev aste** (äkked, rattast, lukkudega, õppis, turba, vihkan jne.) ja **nõrk aste** (äke, ratast, lukuga, õpib, turvas, vihata jne.).

Ka sõnaosa sisehäälikuid hääldame kord **tugevamini** (önnelikku, piklikkudel jne.), kord jälle **nõrgemini** (önneliku, piklikul jne.).

Kõigil sõnul ei esine astmevaheldust (**elu, elus; raha, rahaga; Juhanile, Juhaniga** jne.).

16. Häälikute astmevahelduse ligem ülevaade.

I. Vältevaheldus.

Tugev aste.

Nõrk aste.

- 1) lukku, lukkudele,
kappi, kappides,
 kotti, kottidega,
 tukkuma, tukkusin,
 õppima, õppis,
 sattuma, sattugu,
 hulludele, hulludega,
 (kaks) pommi, pommidega,
 (kaks) konna, konnadele,
 (kaks) narri, narridele,
 (kaks) püssi, püssideks,
 (kaks) looma, loomadeks,
 (kaks) kraavi, kraavidele,
 (selles) vööras, vööraga,
 (seda) laia, laiadele,
 (seda) päeva, päevadeks,
 (seda) laeva, laevadele,
 (seda) arsti, arstidega,
 (seda) nalja, naljadeks,
 (seda) rongi, rongidele,
- 2) loiku, loikudeni,
 seepi, seepidele,
 toitu, toitudega,
 lonkama, lonkame,
 rüüpama, rüüpasin,
 näitama, näitas,

- 3) luku, lukule,
 kapi, kapis,
 koti, kotiga,
 tukun, tukutakse,
 õpin, õpitagu,
 satun, satuksin,
 hullule, hulluga,
 (ühe) pommi, pommiga,
 (ühe) konna konnale,
 (ühe) narri, narrile,
 (ühe) püssi püssiks,
 (ühe) looma, loomaks,
 (ühe) kraavi, kraavile,
 (see) vööras, vöörastega,
 (selle) laia, laiale,
 (selle) päeva, päevaks,
 (selle) laeva, laevale,
 (selle) arsti, arstiga,
 (selle) nalja, naljaks,
 (selle) rongi, rongile,
- 4) loigu, loiguni,
 seebi, seebile,
 toidu, toiduga,
 longaku, longata,
 rüübanud, rüübati,
 näidata, näidanud.

Tähelepanu! On sõna tugevas astmes, siis on sisehäälik kolmandas vältes (1 ja 2). On sõna nõrgas astmes, siis on sisehäälik teises (3) või esimeses (4) vältes.

II. Häälikute laadi vaheldus.

Tugev aste.	Nõrk aste.
1) tuba, uba, luba, leiba, haaba, helbed, kõlbama, varbad, tarbed, hamba, õmblema,	toa, oa, loa, leiva, haava, helve, kõlvanud, varvas, tarve, hammas, õmmelda,
2) madu, pidama, sadu, koda, sild, kolded, künd, sündis, murd, kordama, meelde, keeldu, käände, joonde, pöörde, keerdu, kohtu, täht,	mao, pean, saju, koja, silla, kolle, künni, sünnib, murru, korrata, meele, keelu, käänete, joone, pöörete, keeru, kohus, tähe,
3) mägi, tugi, telg, külg, põlgama, algama, märga, särge, arga, kargama, ohkama, pühkima, uskuma, käsk,	mäe, toe, telje, külje, põlata, alata, märja, särje, ara, karata, ohata, pühin, usun, käsu.

Tähelepanu! 1) Tugevas astmes on **b**, nõrgas astmes **b** puudub; tugevas astmes on **b**, nõrgas astmes **b** asemel on **v**; tugevas astmes on **lb**, **rb**, **mb**, aga nõrgas astmes on **lv**, **rv**, **mm**.

2) Tugevas astmes on **d**, nõrgas astmes **d** puudub; tugevas astmes on **d**, nõrgas astmes **d** asemel on **j**; tugevas astmes on **ld**, **nd**, **rd**, nõrgas astmes lühikese täishääliku järel on **ll**, **nn**, **rr**, pika täishääliku järel aga on **l**, **n**, **r**; tugevas astmes on **ht**, nõrgas astmes on **h**.

3) Tugevas astmes on **g**, nõrgas astmes **g** puudub; tugevas astmes on **lg**, **rg**, nõrgas astmes on **l**, **r** või **lj**, **rj**; tugevas astmes on **hk**, **sk**, nõrgas astmes on **h**, **s**.

Kokkuvõtteid häälikute astmevahelduse üle.

17. Täishäälikute vaheldumine sõnade käänamisel ja pööramisel.

Märkus. Kaksiktäishäälikud (ka pikad ja ülipikad täishäälikud) on trükitud jämendatult.

Tugev aste.	Nõrk aste.
viga, vigadega, siga, sigadega, tuba, tubadega, uba, ubadega, madu, madudega, pidu, pidudega, idu, idudega, tugi, tuggedega, mägi, mägedega, süsi, sütega e. süsiga, lüsi, lütega e. lüsiga, lugu, lugudega, sugu, sugudega,	vead, veaga, sead, seaga, toad, toaga, oad, oaga, maod, maoga, peod, peoga, eod, eoga, toed, toega, mäed, mäega, söed, söega, löed, lõega, lood, looga, sood, sooga.

pidama	taguma	pügama	tegema
ma pean	ma taon	ma põan	ma teen
sa pead	sa taod	sa pöad	sa teed
jne.	jne.	jne.	jne.
pea sina!	tao sina!	põa sina!	tee sina!
peetakse	taotakse	pöetakse	tehakse
peti	taoti	pöeti	tehti
jne.	jne.	jne.	jne.

Tähelepanu! Sõnade käänamisel ja pööramisel võib kaashäälik **b, d, g** ja **s** kaduda. Seejuures ette-tulev **i** vaheldub **e-ks, u — o-ks, ü — ö-ks**. Nii tekib mitmesuguseid kaksiktäishäälikuid (ka pikki ja üli-pikki täishäälikuid).

Mitte unustada, et ei saa silbitada sõnu: **toa, toad, toas, toal, oa, oad, loa, load, mao, maod, eo, eod, lao, laod, kao, veo, vao, joad, eal, sea, sead, jõe, jões, jõel, mäed, käed, söed, löed, pean, pead, peab, köeb, kaon, taob, näen, soen, poen, poeb, teen, lood, sood** jne.

18. Kaashäälikute sarnastumine (assimilatsioon).

Tugev aste.	Nõrk aste.
1) number, hambad,	nummerdama, hammas,
2) vald, töld, hind, tund, kard, murd,	valla, tõlla, hinna, tunni, karra, murru,
3) õrs, tõrs,	õrre, tõrre.

Tähelepanu! Nõrgal astmel sarnastub:

1) **b — m-ga**; 2) **d — l, n, r-ga**; 3) **s — r-ga**.

19. Kaashäälikute **b, d, g, s, k, t** kadu.

Tugev aste.	Nõrk aste.
kuub, nõid, loid, raud, sulg, võlg, arg, org, õis, viis, uus, vask, järsk, laisk, koht, täht, leht, luht jne.	kuue, nõia, loiu, raua, sule, võla, ara, oru, õie, viie, uue, vase, järsu, laisa, koha, tähe, lehe, luha jne.

20. Määrake jämendatult trükitud sõnade tugev ja nõrk aste!

1. Lapsuke istus **kraavi** kaldal ja libises **kraavi**.
2. Vaata mul **narri** ja **narri** tempe! 3. Kari sõi **metsa** ääres. 4. Ajage kari **metsa**! 5. **Järve** kauges udus rökas rääk. 6. Tilluke poeglaps pildus kive **järve**.
7. Sassiläinud **lõnga** pole kerge harutada. 8. **Lõnga** valmistamine nõuab hoolt. 9. Ema ostis lapsele suhkru **saia**. 10. **Saia** ei saja taevast. 11. **Taevas** oli haruldaselt selge. 12. **Taevas** sädelesid tähed.
13. Eemal kasvab **põõsas**. 14. Jänes kükitas **põõsas**.
15. **Rahvas** oli palju liikumist ja kära. 16. **Rahvas**, kes ei hinda oma minevikku, pole tuleviku väärt.

21. Määrake tugev ja nõrk aste!

1. Kott — kottide — koti — kotiga — kottidega; äke — äkke — äket — äkkes — äkkele — äketele; ratas — ratas — rattast — rattas — rattale — ratastele; kirjaniku — kirjanikku — kirjanikule — kirjanikku-dele; õppima — õpin — õppisin — õpitakse — õp-pinud — õpiksin — õppiv — õppija; ruttama — ruttan — ruttasin — ruttaksin — rutata — rutates — rutanud — ruttaja — ruttamine; tukkuma — tukun — tukuksin — tukkuda — tukkudes.

2. Lubi — lupja — lubja — lubjale; riik — riiki — riigi — riikides — riigis; part — parti — pardi — pardile — pardiga — partidega; kiitis — kiidan — kiidetakse — kiidetud; ootama — ootan — oodanud — oodatud; ärkama — ärkasin — ärganud — ärgates; rüüpama — rüübanud — rüüpaksin — rüübata; tõuga — tõukan — tõuganud — tõugates; kilgab — kilgata; kiigu — kiiguta — kiikugu.

3. Kurb — kurva — kurba — kurvale — kurba-dele; tiib — tiiba — tiiva — tiibu — tiibade — tiivale — tiibadele; telg — telje — telge — teljega — telge-dega; sõda — sõja — sõdade — sõjas; poeg — poja

— poega — pojale — poegadele; hammas — hamba
— hammaste — hambaga — hammastega; tõld —
tõlda — tõlla — tõllale — tõldadele; tund — tunni;
õrs — õrre — õrrele — õrsi; kard — karra — karda
— karraga.

4. Kuub — kuue — kuube — kuuega — kuube-
dega; laud — laua — lauale — laudadele — lauaks —
laudadeks; sulg — sule — sulega — sulgedega —
sulele — sulgedele; köis — köisi — köie — köiega;
õis — õie — õiele; põhk — põhku — põhu; kuusk —
kuuse; koht — koha; tähega — tähtedega — täht;
vesi — vee — vees; tugi — toe; tuba — tubades —
toas; madu — mao — maole — madudele; käsi — käe
— käele — käsile; algama — alaku; sülgama — süljaku.

V. Hammashäälikute peenendus.

22. Kui võrrelda **t** hääldamist sõnus **juti** ja **jutu**, siis kuulduv **t** sõnas **juti** „pehmemana“ kui sõnas **jutu**. Säärast „pehmemat“ hääldamisviisi nimetatakse **peenendumiseks (palataliseerumiseks, muljeerumiseks)**.

Ülesanne. Hääldage „pehmemalt“ jämendatult trükitud tähti!

Paadike, piimapood, peedisupp, taat, rätik, kott, võti, põlv, linnusulg, tool, poesell, allikas, külg, hunt, kandja, tund, onn, õnn, kurg, torn, part, korv, tõrs, parkima, klaas, ostja, kast, uss, veski jne.

Peenendumine lastekeeles ja meelitussõnus: tuduma, kussu, kulu, utu, kutsu, possu, notsu jne.

Märkus 1. Hammashäälikud **d, t, l, n, r, s** endise või praeguse **i** või **j** eel häälduvad keele laiema puudutusega vastu hambaid, igemeid või suulage.

Märkus 2. Peenendus märgitakse keeleteaduslikus kirjanduses tähise ' abil, näit.: kur'g, lat't, pal'k, mus' u jne.

Ülesanne. Häälitage „pehmemalt“ ja siis harilikult jämendatult trükitud tähti!

Ots, mulk, noot, kuul, palk, nutt, kann, kool, kõrb, kants, põrm, kaal, päts, pelt, kott, jutt, maal, mänd.

VI. Rõhk.

23. 1. Joovastuses lähenes valgevereline poisi-klutt tulipunasele lillele.

2. Aitäh! tohoh! niisamuti, kuusteistkümmend jne.

3. Grammatika, gümnaasium, direktor, elekter, büroo, karikatuur, organism, poeet jne.

4. Sekretär (mitte: sekretäär), diplom (mitte: diploom), insener, inventar, minister, seminar, apelsin, miljonär, portselan, kontsert jne.

5. Ligimene, hingeldades, esitelemine jne.

6. Usklikkude, kõrtsmikule, poodnikule, maastikuni, eestlasele, töölisega, keskmisele, hobusekene, lahendamine, kirjutamata, matuseline, paratamatus, tugevamini jne.

Märkus. 1.—4. p. on trükitud päärõhuline, 5. ja 6. p. aga kaasrõhuline silp jämendatult.

Tähelepanu!

1. Eesti liht- ja liitsõnul on esimesel silbil kõige tugevam rõhk. Seda kõige tugevamat rõhku esimeses silbis kutsutakse **päärõhuks**.

2. Mõnel hüüdsõnal ja liitsõnal on siiski päärõhk kaugemal esimest silpi.

3. Päärõhk esineb võõrsõnul vastavalt sellele keelele, kust sõnad laenatud.

4. Neis võõrsõnus, mis kõlaliselt eestistunud, pandagu päärõhk esimesele silbile!

5. Kaasrõhud langevad enamalt jaolt kolmandale, viiendale silbile. (Nendega vahelduvaid silpe, s. o. teist, neljandat, kuuendat kutsutakse siis rõhutuiks.)

6. Kaasrõhk võib olla ka teisel ja neljandal silbil, sest teatud tuletuslõpud e. suffiksids (-lik, -mik, -nik, -stik, -lane, -line, -mine, -tama, -lema, -nema, -kas, -jas, -us, -ne, -kene jne.) nõuavad endi algsilbil kaasrõhku.

Märkus 1. Liitsõnas on teise liitosa esimene silp kaasrõhuline (näit. sõnas **valgevereline** on silp **-ve-** kaasrõhuline).

Märkus 2. Päärõhk märgitakse tähise ' abil silbi täishääliku kohal (tugevamini, karsúmdi), kaasrõhk aga tähise ` abil (peremèes, kirjutamàta).

Ülesanne. Õelge pääst või leidke lugemikust sõnu, kus kaasrõhk langeb teisele või neljandale silbile!

24. Lauserõhk.

Seda ei pea mulle ette heidetama. Seda ei pea **minule** ette heidetama.

Märkus. Lauseis võime üksiku sõna eriti kuulda-vale tõsta. Muud sõnad jäetakse niisugusel puhul sagedasti hoopis rõhuta. Tugevam rõhk lauses ongi lauserõhk.

Vormiõpetus (morfoloogia).

Nimisõna (substantiiv).

25. Juku kodune elu.

Maantee ääres on väike talu, nimega **Altvälja**. Sääil elavad **Juku** ema ja isa, vend **Lembit**, õde **Aino**, vana **Leena** ja **Jüri**, siis veel **Polla**, ja **Kõrb**, ja **Lehik**, ja **Tiisu**, ja **Kukeleegu**.

Polla magab **koeraputkas**. **Kõrb** hirnub **tallis**, **Lehik** mäletseb **laudas**, **Tiisu** mängib **toas** ja **Kukeleegu** laulab **kanakuuris**, — see on tema **kuningriik**.

Juku ise on kuue-aastane. Tal tuleb varsti **kooligi minna**. Lugada ta veel ei oska, selle eest aga palju muud. Ta oskab **uperpalli** lasta, **ratast** visata, **viidikaid** õngitseda, **kelguga** mäest alla lasta, **lumesõda** pidada, **võileiba** süüa ja **petipiima** juua. Pääle selle on ta kange **kingi** viltu sõtkuma, **pükse** läbi kulutama ja **vibupüssi** laskma.

S. Topelius.

Märkus. Nimisõna on trükitud jämendatult.

Tähelepanu! **Nimisõna (substantiiv)** on asja, olevuse, nähtuse, sündmuse, tegevuse, oleku nimi.

Oma algusvormis vastab nimisõna küsimusele: **kes?** (ema, isa, vend jne.) või **mis?** (kool, kelk, püksid, vaesus jne.).

26. Päris- ja üldnimi.

Pärisnimesid.

Euroopa
Abja
Võru
Munamägi
Peeter
Ella
Küüdik
Polla

Üldnimesid.

eurooplane
abjakas
linn
mägi
poeglaps
tütarlaps
lehm
koer

Tähelepanu! Nimisõnad liigitatakse kahte ossa:

1) **Altvälja, Lembit, Aino, Leena, Euroopa, Abja, Võru, Munamägi** jne. on **pärisnimed (propriumid)**. Pärisnimed tähistavad mingit erinevat asja või olevust.

Pärisnimed on pandud riikidele, linnadele, tänavale, kihelkondadele, valdadele, küladele, taludele, jõgedele, meredele, mägedele, perekondadele, inimestele jne.

Pärisnimed kirjutatakse suure algustähega.

2) **maantee, talu, ema, isa, vend, kool, kelk, eurooplane, abjakas, linn, mägi, poeglaps, lehm, koer** jne. on **üldnimed (apellatiivid)**. Üldnimed tähistavad ühte liiki kuuluvaid asju või olukordi.

Märkus. Oma tähenduselt on nimisõnad kahte liiki:

1) viie meelega abil mõistetavate asjade või olevuste nimed (**meelelised** e. **konkreetsed** nimisõnad): inimene, loom, kirik, hääl, hais jne.

2) mõistuse abil mõistetavate omaduste, tegude või olekute nimed (**mõttelised** e. **abstraktsed** nimisõnad): Jumal, surm, uni, püüe, igatsus, teadus, viisakus, kurbus, ausus jne.

Antud märkus kuulub loogikasse, s. o. mõtlemisõpetusse.

27. Suur algustäht üldnimedes.

Riigikogu, Akadeemiline Emakeele Selts, Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond, Eesti Rahva Muuseum; Teie Kõrgus, Teie Ekstsellents, Härra Direktor, Härra Professor jne.

Tähelepanu! Suure algustähga kirjutatakse üldnimed, missuguseid tarvitatakse pärisnimedena. Ka viisakussõnad pannakse kirja suure algustähga.

28. Väike algustäht pärisnimedes.

1. Eesti keelel on kaks päämurret: põhja-eesti ja lõuna-eesti murre. 2. Koguni soome ja läti ajalehed tõid sooje järelehüüdeid kirjaniku A. Kitzberg'i surma puhul. 3. „Leili“ on A. Saal'i jutustus liivi rahva vabadusvõitlusist XIII sajandi alul. 4. Soomlaste kangelasepos „Kalevala“ on eesti, ungari, inglise, prantsuse, saksa, itaalia, norra, rootsi, taani, hollandi, poola, tšehhi ja vene keelde kas täielikult või jaoti tõlgitud või ümber jutustatud. 5. Suur ameerika sõjalaev „Baltimore“ jõudis sadamasse. 6. Kunstnik kandis laiade äärtega itaalia kübarat. 7. Juubilärile annetati pärsia vaip. 8. Üldiselt on tuntud tallinna kilud ja võru vorstid. 9. Noore luuletaja N. luuletised kõlavad pisut aholiselt¹. 10. Andeka N. stiilis on palju tuglaslikku².

Tähelepanu! Väikese algustähga kirjutatakse pärisnimed, mida tarvitatakse omadussõnadena (eesti, ameerika) või mäarsõnadena (aholiselt, tuglaslikku).

¹ Juhani Aho, tuntuimaid soome kirjanikke. ² Friedebert Tuglas, suurimaid eesti kirjanikke.

Ainsus ja mitmus.

29. Osav sepp (ainsus e. singular)

Meie külas elab **osav sepp** (nimetav: kes?). **Osava sepa** (omastav: kelle?) tagumist on kuulda minugi tupp. Tihti vaatlen **osavat seppa** (osastav: keda?) ja ta askeldusi. Mis puutub **osavasse seppa** e. **sepassse** (sisseütlev: kellesse?), siis on ta väga hoolas. Kuid **osavas sepas** (seesütlev: kelles?) peitub ka teisi voo-rusi, seepärast peetakse **osavast sepast** (seestütlev: kellest?) suurt lugu. **Osavale sepale** (alaleütlev: kellele?) tuuakse ümberkaudseilt elanikelt palju tööd. Kuigi **osaval sepal** (alalütlev: kellel?) on vähe vaba aega, võime kuulda **osavalt sepalt** (alaltütlev: kellelt?) huvitavaid jutustusi. Ta on tuntud mitte üksi **osava sepana** (olev: kellena?), vaid ka ladusa jutustajana. Minu väike sõber igatseb saada **osavaks sepaks** (saav: kelleks?). Tihti ütlen ma talle: „Millal sina jõuad rammuldasa **tugeva sepani** (raja kelleni?)!“ **Osava sepata** (ilmaütlev: kelleta?) oleks küla päris hädas, sest **osava sepaga** (kaasaütlev: kellega?) ollakse väga rahul.

30. Osavad sepad (mitmus e. plural).

Meie külas elavad **osavad sepad** (nimetav: kes?). **Osavate seppade** (omastav: kelle?) tagumist on kuulda minugi tupp. Tihti vaatlen **osavaid seppi** (osastav: keda?) ja nende askeldusi. Mis puutub **osavatesse seppadesse** e. **osavaisse seppisse** (sisseütlev: kellesse?), siis on nad väga hoolsad. Kuid **osavates seppades** e. **osavais seppis** (seesütlev: kelles?) peitub ka teisi voo-rusi, seepärast peetakse **osavatest seppadest** e. **osavaist seppist** (seestütlev: kellest?) suurt lugu. **Osavatele seppadele** e. **osavaile seppile** (alaleütlev: kellele?) tuuakse ümberkaudseilt elanikelt palju tööd. Kuigi

osavatel seppadel e. osavail sepil (alalütlev: kellel?) on vähe vaba aega, võime kuulda **osavatelt seppadelt e. osavailt sepilt** (alaltütlev: kellelt?) huvitavaid jutustusi. Nad on tuntud mitte üksi **osavate seppadena e. osavate sepina** (olev: kellena?), vaid ka ladusate jutustajatena e. jutustajaina. Minu väikesed sõbrad igatsevad saada **osavateks seppadeks e. osavaiks sepiks** (saav: kelleks?). Tihti ütlen ma neile: „Millal teie jõuate rammuldasa **tugevate seppadeni e. tugevate sepini** (rajav: kelleni?)!“ **Osavate seppadeta e. osavate sepita** (ilmaütlev: kelleta?) oleks küla päris hädas, sest **osavate seppadega e. osavate sepiga** (kaasaütlev: kellega?) ollakse väga rahul.

31. Käänded (kaasused).

1. Nimetav (nominatiiv): kes? mis?

Sepp töötab. **Sepa|d** töötavad.

Raamat on laual. **Raamatu|d** on laual.

Tähelepanu! Ainsuse nimetav kääne on lõputa. Mitmuse nimetava käände tunnus on **d**.

2. Omastav (genitiiv): kelle? mille?

Sepa tööriistad olid uued. **Seppa|de** tööriistad olid uued. **Raamatu** kaaned on puhtad. **Raamatu|te** kaaned on puhtad.

Tähelepanu! Ainsuse omastav kääne on nüüdses keeles lõputa, seega puhas tüvi. Mitmuse omastava käände lõpp on mitmuse tunnus **de** või **te**.

3. Osastav (partitiiv): keda? mida?

Juhatage **se|da suur|t laiska!** Juhatage **ne|id suuri laisku!** Meie külas on kaks **osava|t seppa**. Meie külas on palju **osava|id seppi**. Ärge tehke **suuri kulu|sid!**

Tähelepanu! Ainsuse osastava käände lõpp on **da** (seda), **d** (õöd, maad), **t** (suurt, osavat), või ta on **lõputa** (laiska, sulge, pirni, laulu).

Mitmuse osastava käände lõpp on **id** (neid, osavaid), **sid** (kulusid, pragusid), või ta on **lõputa**, mitmuse osastavaline tüvi (**suuri, seppi, laisku, sulgi, pirne, laule**).

4. Sisseütlev (illatiiv): kellesse? millesse? kuhu?

Asusin elama **suur|de valge|sse tupp**a. Asusime elama **suurte|sse** e. **suuri|sse valgete|sse** e. **valgei|sse tubade|sse**. Ära kuku **ma|ha!** Ta nimi ei jäänud mulle **pä|he**. Kari kadus **so|hu**. Ära vaata mulle **silmi** ega jää mulle **jalgu!**

Tähelepanu! Sisseütleva käände lõpp on **sse** (sepasse, seppadesse e. sepiisse, raamatusse, raamatutesse e. raamatuisse, tublisse, mehese jne.).

Kui ainsuse osastav kääne on lõputa (tal, elu, mäe, pragu, lehte, pada, koda, maja, oja, tuba, uba jne.), siis on ainsuse sisseütleva kõrvuti kaks kuju: **talusse** e. **tallu**, **elusse** e. **ellu**, **mäesse** e. **mäkke**, **praosse** e. **prakku**, **lehesse** e. **lehte**, **pajasse** e. **patta**, **kojasse** e. **kotta**, **majasse** e. **majja**, **ojasse** e. **ojja**, **toasse** e. **tuppa**, **oasse** e. **uppa** jne.

Kui ainsuse osastav kääne on ühesilbiline **t-lõpuline** (keelt, meelt, äärt, tõrt, tuult, huult, soont, hiirt, suurt, peent jne.), siis on ainsuse sisseütleva kõrvuti kaks kuju: **keellesse** e. **keelde**, **meelesse** e. **meelde**, **ääresse** e. **äärde**, **tõrresse** e. **tõrde**, **tuulesse** e. **tuulde**, **huulesse** e. **huulde**, **soonesse** e. **soonde**, **uuesse** e. **uude** jne.

Erandsõnul **lumi, meri, tuli, uni, veri** on ainsuse sisseütleva kõrvuti kaks kuju: **lumesse** e. **lumme**, **meresse** e. **merre**, **tulesse** e. **tulle**, **uuesse** e. **unne**, **veresse** e. **verre**.

Sõnul maa, soo, suu, töö, öö, jää, pää, vöö on ainsuse sisseütleväl kaks kuju: maasse e. maha, soosse e. sohu, suusse e. suhu, töösse e. töhe, öösse e. öhe, jäässe e. jähe, päässe e. pähe, vöösse e. vöhe.

Sõnul teine, soine, maine, öine, puine, jääne, naine, luine, kuine on ainsuse sisseütleväl järgmised kujud: `teise e. teisesse, `soise e. soisesse, `maise e. maisesse, `õise e. õisesse, `puise e. puisesse, `jäise e. jäisesse, `naise e. naisesse, `luise e. luisesse, `kuise e. kuisesse.

Märkus. Kui sisseütlev vastab küsimusele: kuhu?, s. o. kui sisseütlev tähendab kohta, kuhu on sihitud liikumine, siis püütagu tarvitada. kus see võimalik, lõputa sisseütlevat.

Ilus näide.

Nad olid hobused kõide pannud, kupp seotud õled villu asetanud ja sinna unne vaibunud, kuna teised võssa olid läinud hagu tooma, et neid tulle pilduda, mis siia kasesallu üles tehtud. Üks vanna ikka jõudnud mees jutustas, kuidas nad metsaräkkä ära eksinud, siis sohu ja rappa sattunud, ja siis kevadisse porri tahtnud uppuda...

(Joh. Semper.)

Märkus. Mõnikord tähendab lõputa sisseütlev midagi muud, kui sse-lõpuline kuju.

Näiteid. Kalur vaiab vabesid maasse, s. o. maa sisse. Lapsuke kukkus maha, s. o. maa pääle. Pannem mütsid pähe, s. o. pääle kattedeks. Kütt haavas hundikoera hundi pähe, s. o. hundi asemel. Kuul tungis hundile pähe, s. o. pää sisse e. päässe.

5. Seesütlev (inessiiv): kelles? milles? kus?

Minu sõbra|s pole kavalust. Minu sõbru|s e. sõprade|s pole kavalust. Poisikesed mängivad kuusistu|s. Koolide|s e. koole|s omandame mitmesuguseid teadmeid.

Tähelepanu! Seesütleva käände lõpp nii ainsuses kui ka mitmuses on **s**. Seesütleva käände saame, kui omastavale liidame **s**.

6. Seestütlev (elatiiv): kellest? millest? kust?

Taat jõudis koju linna|st. Õpetaja jutustas meile kuu|st. Sulase|st polnud suuremat abi.

Tähelepanu! Seestütleva käände lõpp nii ainsuses kui ka mitmuses on **st**. Seestütleva käände saame, kui omastavale liidame **st**.

Märkus. Sisse-, sees- ja seestütlevat käänat kutsutakse sisekohakääneteks.

7. Alaleütlev (allatiiv): kellele? millele? kuhu?

Piksevarras kinnitati katuse|le. Mingem jõe|le! Andke ta|lle pisut puhkust!

Tähelepanu! Alaleütleva käände lõpp nii ainsuses kui ka mitmuses on **le**, mõningais asesõnus aga **lle** (mulle, sulle, talle). Alaleütleva käände saame, kui omastavale liidame **le**.

8. Alalütlev (adessiiv): kellel? millel? kus?

Poisid on praegu jõe|l. Minu isa|l on hää tervis.

Küsimus. Missugune käändelõpp on alalütleval ja kuidas saame alalütleva käände?

9. Alaltütlev (ablatiiv): kellelt? millelt? kust?

Poisid tulid jõe|lt. Ta laenas mu isa|lt rukkeid.

Küsimus. Missugune käändelõpp on alaltütleval ja kuidas saame alaltütleva käände?

Märkus. Alale-, alal- ja alaltütlevat käänat kutsutakse väliskohakääneteks.

10. Olev (essiiv): kellena? millena?

Fr. Tuglas on tuntud viljaka kirjaniku|na. Kevadel voolavad ojakesed jõgede|na.

Küsimus. Missugusele käändele liitub oleva käände lõpp na?

11. Saav (translatiiv, faktiiv): kelleks? milleks?
Saa ometi pisut targema|ks!

12. Rajav (terminatiiv): kelleni? milleni?
Mitu päeva on veel pühade|ni?

13. Ilmaütlev (abessiiv): kelleta? milleta?
Tervise|ta on elu väga vilets.

14. Kaasaütlev (komitatiiv): kellega? millega?
Ajasime juttu vanaka kaluri|ga.

Küsimus. Missugune käändelõpp on saaval, rajaval, ilmaütleva ja kaasaütleva?

Tähelepanu! Piiratud hulgast sõnust esineb eesti keeles veel viisiütlev (instruktiiv) kääne.

Näiteid. Puud olid raagus oksid. Ega ta meilt nalju pääse! Sõdurid valvasid silda salgu. Raskemaid ülesandeid lahendatagu targu! Mõnus oli jalutada palja jalu. Ära võta põlevaid süsi palja käsi! Noored, kõndigem ikka rõõmsa meeli! Too eesti neiu kõneleb küll eesti keeli, kuid mõtleb saksa meeli.

Märkus. Viisiütlev kääne vastab küsimusele: kuidas? mismoodi? Viisiütlev on lõputa.

Tähelepanu! Mõningaid sõnu tarvitatakse ainult mitmuses: käärid, tangid, leetrid, algvanemad, kleid (= hobuserihmad), peied (= matmispidu, suripidu), pekid („taldrikud“, simbel, s. o. löökpill) jne.

Mõningaid sõnu ei käänata: eesti keel, eesti keelele, eesti keelde, eesti kirjandust; ingeri murre, ingeri murret; kreeka müüt, kreeka müüdid; india kunst, india kunsti, india usundi, india filosoofiat; pai ema, pai emale, pai emaga jne.

32. Põhikäanded.

Ainsuse	omastav	prao	rukki
„	sse-sisseütlev	„ +sse	„ +sse
„	seesütlev	„ +s	„ +s
„	seestütlev	„ +st	„ +st
„	alaleütlev	„ +le	„ +le
„	alalütlev	„ +l	„ +l
„	alaltütlev	„ +lt	„ +lt
„	olev	„ +na	„ +na
„	saav	„ +ks	„ +ks
„	rajav	„ +ni	„ +ni
„	ilmaütlev	„ +ta	„ +ta
„	kaasaütlev	„ +ga	„ +ga
Mitmuse	nimetav	„ +d	„ +d

Tähelepanu! Ainsuse omastav on põhikäändeks ainsuse **sse-sisseütlevale**, **seesütlevale**, **seestütlevale**, **alaleütlevale**, **alalütlevale**, **alaltütlevale**, **olevale**, **saavale**, **rajavaale**, **ilmaütlevale**, **kaasaütlevale** ja mitmuse nimetavale.

Mitmuse	omastav	pragude	rukiste
„	de-sisseütlev	„ +sse	„ +sse
„	de-seesütlev	„ +s	„ +s
„	de-seestütlev	„ +st	„ +st
„	de-alaleütlev	„ +le	„ +le
„	de-alalütlev	„ +l	„ +l
„	de-alaltütlev	„ +lt	„ +lt
„	de-olev	„ +na	„ +na
„	de-saav	„ +ks	„ +ks
„	de-rajav	„ +ni	„ +ni
„	de-ilmaütlev	„ +ta	„ +ta
„	de-kaasaütlev	„ +ga	„ +ga

Tähelepanu! Mitmuse omastav on põhikäändeks mitmuse **de-sisseütlevale**, mitmuse **de-seesütlevale**, mitmuse **de-seestütlevale** jne.

Mitmuse	osastav	inimesi	laineid
Mitmuse	i-sisseütlev	inimesi sse	lainei sse
„	i-seesütlev	„ s	„ s
„	i-seestütlev	„ st	„ st
„	i-alaleütlev	„ le	„ le
„	i-alalütlev	„ l	„ l
„	i-alaltütlev	„ lt	„ lt
„	i-olev	„ na	„ na
„	i-saav	„ ks	„ ks
„	i-rajav	„ ni	„ ni
„	i-ilmaütl.	„ ta	„ ta
„	i-kaasaütl.	„ ga	„ ga

Tähelepanu! Mitmuse **i-sisseütlev** on põhikäändeks kõigile järgnevaile mitmuse käändeile.

Kokkuvõte. Põhikäandeid on kolm: ainsuse omastav, mitmuse omastav ja mitmuse **i-sisseütlev**.

33. Pääkäanded.

1. **Ainsuse nimetav:** koi, toru, kõne, aasta, naine, käsi, padi.

2. **Ainsuse omastav:** koi, toru, kõne, aasta, naise, käe, padja.

3. **Ainsuse osastav:** koid, toru, kõnet, aastat, naist, kätt, patja.

4. **Ainsuse sisseütlev:** koisse, torru e. torusse, kõnesse, aastasse, naise e. naisesse, kätte e. käesse, patja e. padjasse.

5. **Mitmuse omastav:** koide, torude, kõnede, aastate, naiste, käte, patjade.

6. **Mitmuse osastav:** koisid, torusid, kõnesid, aastaid, naisi, käsi, patju.

7. **Mitmuse sisseütlev:** koidesse, torudesse, kõnedesse, aastatesse e. aastaisse, naistesse e. naisisse, kätesse e. käsisse, patjadesse e. padjusse.

Tähelepanu! Kui on teada põhikäänded, pole siiski võimalik otseselt kujundada ainsuse osastavat, ainsuse sisseütlevat ja mitmuse osastavat. Et keelt mõista, tarvis teada järgmisi käändeid:

- 1) ainsuse nimetavat,
- 2) „ omastavat,
- 3) „ osastavat,
- 4) „ sisseütlevat,
- 5) mitmuse omastavat,
- 6) „ osastavat,
- 7) „ sisseütlevat.

Teiste muudete leidmine ei tee raskusi, kui silmas peetakse antud käändeid.

Kõik antud seitse käänat on käänamise **päämuuted** e. **pääkäänded**.

34. Ainsuse osastavas „d“ või „t“.

I. Ainsuse osastavas on **d** (hääd e. head, kaed, keed, koid, kraed, kuud, luud, maad, muud, pääd e. pead, peod, peoleod, priid, puud, püüd, sood, suud, teed, truud, täid, tööd, tüüd, väid, vööd, ööd; boad, bürood, depood, kakaduud, kakaod, rokokood, trikood, triod, galeriid, ideed, plebeid, levkoid, kantseleid, politseid, loteriid jne.), kui sõna lõpeb pika täishäälikuga või kaksiktäishäälikuga ja järgmisis sõnus: lumi — **lund**, meri — **merd**, veri — **verd**, tuli — **tuld**, uni — **und**, mõni — **mõnd**, mina — **mind**, sina — **sind**, ise — **end**.

Sõnul **au** ja **nõu** on ainsuse osastav lõputa.

II. Muis sõnus on ainsuse osastavas **t**: tumedat, mõtet, kiidet, noorikut, mehaanikut, mudelit, kalurit,

hüppajaf, lahket, habet, sidet, sädet, viendat, üheksandat, sadamat, viljakat, uut, õil, ketast, okast, üht, kaht, kaant (kaas), õönt (õös), laant (laas), huult, tuult, peent, joont, akent, kukalt, küünart, pastelt, pipart, vemmalt, Tiinat, Kustit, härrat, prouat, kõnet, kaabut, näitlejannat jne.

Märkus 1. Paljudel sõnadel puudub ainsuse osastavas üldse käändelõpp (tõlda, paika, rauka; sulge, tähte, lehte, parti, pilti, tundi; kimpu, muhku, kuristikku jne.). Jämendatult trükitud **a, e, i, u** on tüve lõpp-täishäälikud.

Märkus 2. Sõnul **mõni, üks, kaks** on ainsuse osastavas lühem (**mõnd, üht, kaht**) ja pikem kuju (**mõnda, ühte, kahte**). **Mõnd, üht, kaht** on lauserõhutud, **mõnda, ühte, kahte** aga lauserõhulised sõnad.

Näiteid. Ta on ilmas **mõndagi** („mõndagi“ on lauserõhuline sõna, seepärast tarvitatakse pikemat kuju) näinud. Ma silmasin sääl **üht** („üht“ on lauserõhutu sõna, seepärast tarvitame lühemat kuju) endist („endist“ on lauserõhuline sõna) õpetajat.

35. Mitmuse omastava kujundamine.

Ains. osast.	Mitm. omast.	Ains. osast.	Mitm. omast.
sõpra	sõprade	isikut	isikute
päeva	päevade	sõdurit	sõdurite
sulge	sulgede	tugevat	tugevate
nime	nimede	ilusat	ilusate
saani	saanide	mõtet	mõtete
palki	palkide	hüpet	hüpete
laulu	laulude	kollast	kollaste
kirjanikku	kirjanikkude	rikast	rikaste
maad	maade	huult	huulte
koid	koide	kõrt	kõrte

Märkus. Mitmuse tunnus **de** ja **te** on trükitud jämendatult.

Tähelepanu! Kui ainsuse osastava lõpul on **a**, **e**, **i**, **u**, **d**, siis on mitmuse tunnus **de**. On aga ainsuse osastava lõpul **t**, siis on mitmuse tunnus **te**.

Sõnul **kübe**, **habe**, **ige**, **jäse**, **kube**, **pide**, **pude**, **sade**, **side**, **säde**, **vare** on osastav kääne **kübet**, **habet**, **iget**, **jäset**, **kubet**, **pidet**, **puudet**, **sadet**, **sidet**, **sädet**, **varet**, aga mitmuse omastav **kübemete**, **habemete**, **igemete**, **jäsemete**, **kubemete**, **pidemete**, **puudemete**, **sademete**, **sidemete**, **sädemete**, **varemete**.

36. Erandeid, mil ainsuse osastavas „t“ ja mitmuse omastavas „de“:

aken (akent, aga: akende), ale (alet, aga: alede), alto (altot, aga: altode), balalaika (balalaikat, aga: balalaikade), samuti: diskonto, dogma, draama, esmu, fauna, firma, fuuga, hale, hapu, hoki, härra, ime, ine, inkasso, influentsa, julla, jume, juuli, juuni, kaabu, kaali, kaasa, kabli, kaenal, kakar, kale, kalju, kannel, kare, kassa, katel, kellu, kere, kibitka, kide, kiisu, kile, kinner, kino, kirju, kitsi, klade, kliima, koma, konto, koonal, kresla, kroonu, kukal, kummi, kupar, kutsu, kõne, kämmal, kännal, küünal, küünar, laama, laava, ladra, landu, laudi, leelu, lidra, liiga, lilla, lita, loto, male, mamma, mammi, masurka, matar, miisu, missa, moto, mure, mõre, nafta, nari, neiu, nire, notsu, nõre, ordu, paabu, paasa, palju, papa, papi, pastel, peenar, peiu, pere, pianiino, piiga, pine, pipar, plasku, plika, polka, polla, preili, prisma, proosa, propaganda, proua, putka, rahe, ratsu, roosa, saaga, saago, sammal, seebra, setu, sine, sohva, sooda, soolo, summa, susla, sõkal, talje, tare, tatar, teema, tempo, tillu, tire, tita, torpedo, troska, tubli, tungal, tuuba, tuti, tõmmu, tätar, tütar, tüti, vabe, vahe, vale,

vemmal, vene, veranda, vile, villa, vinnal, vurle, võre, västar, õlu, õnnal, äiu jne.

Salme (Salmet, aga: Salmede), Anna, Malle, Eevi, Kadri, Miina, Tiina, Liina, Elli, Kusti jne.

Õpetajanna (õpetajannat, aga: õpetajannade), õmblejanna, näitlejanna, võistlejanna, kuninganna, madonna jne.

37. Ülesanne 1. Määrake mitmuse tunnuse de või te!

Märkus. Mitmuse tunnuse de või te määramiseks on tarvis teada ainsuse osastava kuju, seepärast ongi antud sõnad ainsuse osastavas.

1. rauka, leske, tiiki, piipu, kiiska, lehte, taati, halgu, põtra, tetre, nurka, külge;

2. kuristikku, aednikku, auklikku, kaeblikku, kartlikku, kunstlikku, künklikku, maastikku, mõistlikku, nõudlikku, piklikku, püüdlükku, usklikku, ämblikku, üürnikku, ümbrikku;

3. kraed, maad, puud, sood, teed, tööd, vööd; verd, merd, lund, und, tuld; kantseleid, levkoid;

4. hüpet, katet, lätet, võtet, iket, läket, lüket, riket, tõket;

5. kaabet, raibet, heidet, keedet, köidet, laidet, muudet, mõõdet, näidet, peidet, vaadet, väldet, pilget, tõuget;

6. ratast, mätast, ketast, kikast, rikast, okast, rukist;

7. laegast, kaigast, riugast, rööbast, kääbast, pilbast, valdast;

8. hõredat, jämedat, koledat, käredat, lagedat, magedat, tigated, tihedat, toredat;

9. kaustikut, tuulikut, tõusikut, koorikut, keemikut, matemaatikut, muusikut, tehnikut;

10. inglit, kringlit, redelit, paberit, vekslit, vigurit, ministrit;

11. õppijat, müüjat, viijat, käijat, lugijat (= palvevenda), lugejat;

12. hoonet, kainet, niisket, prisket, rasket, värsket, kelmet, rõsket;

13. kolmandat, neljandat, viiendat, kuuendat, kümnendat, sajandat, tuhandendat, miljonendat, madalat, kindlat, rätsepat (nim. kääne „rätsep“);

14. kübet, iget, jäset, kubet, pidet, pudet, sadet, sidet, sädet, varet;

15. akent, haput, härrat, kaenalt, kannelt, katelt, kukalt, kõnet, neiut, peiut, peret, piigat, sammalt, tütart;

16. Salmet, Annat, Mallet, Eevit, Kadrit, Miinat, Tiinat, Liinat, Ellit, Kustit, Jürit, Marit;

17. lauljannat, kirjutajannat, näitlejannat, õmblejannat, võistlejannat;

18. kaant (sõnast „kaas“), laant (sõnast „laas“), läänt (sõnast „lääs“), õõnt (sõnast „õõs“); keelt, tuult, huult, äärt, suurt, peent, joont; õrt (sõnast „õrs“), tõrt (sõnast „tõrs“), vart, kõrt; uut, kuut (arvust „6“), õit, paat (sõnast „paas“), niit (sõnast „niis“);

19. õppivat (sõnast „õppiv“), tukkuvat (sõnast „tukkuv“), lõhnavat, hällivat, jooksvat, nähtavat;

20. kõhukat (sõnast „kõhukas“), napakat, töökat, tülikat, sisukat, naljakat, jutukat.

38. Ülesanne 2. Määrake mitmuse tunnus de või tel

1. kuri kiusaja, 2. õudne torn, 3. selge jõgi, 4. sihvakas neiu, 5. suur tuli, 6. jäme halg, 7. uus kaustik, 8. priske Salme, 9. tilluke sõrm, 10. haige jalg, 11. raske uni, 12. kõrge krae, 13. lокkav väli, 14. endine rikas, 15. tugev kütke, 16. usklik eit, 17. vaene setu, 18. tähtis asi, 19. pisike kutsu, 20. uus telg, 21. must katel, 22. töökas õmblejanna, 23. värske peenar, 24. hää mõte, 25. kõrge hüpe, 26. sügav

kuristik, 27. auklik koht, 28. kartlik preili, 29. lõhnav levkoi, 30. hoolas politsei, 31. väike tuulik, 32. julge sõdur, 33. kaine härra, 34. värisev huul, 35. sirge joon, 36. tühi tõrs, 37. virk tütar, 38. niiske sein, 39. kõhukas taat, 40. ilus kõne, 41. hõre habe, 42. kallid kaup, 43. tolmunee tee, 44. mässav meri, 45. lahke müüja, 46. hälliv rukis, 47. magus pähkel, 48. kuues nädal, 49. hapukas kurk, 50. lahtine aken.

39. Mitmuse osastav.

1. Mitmuse osastav lõputa.

1. Pilvepõu puistab **piisku**. 2. Säälmüüakse **vanu asju**. 3. Raju murdis puude **latvu**. 4. Ära tee üleliigseid **sõnu!** 5. Ostke **heinu!** 6. Neiud küürivad **pikki laudu**. 7. Tiiu peseb **musti sukki**. 8. Rukkis kasvab **sinililli**. 9. Siin pole **tühje kohti**. 10. Lapsukesed voolisid **lehmi ja koeri**. 11. Metsades näeme **mände, leppi, pärni, kaski ja kuuski**. 12. Linnades on palju **koole ja seltse**. 13. Ärge võtke **pikki samme!** 14. Jälle sa teed **hulle tempe!** 15. Osteti **tasse, liudu, vaase, potte, kulpe, kruuse, kausse ja nuge**. 16. Ülalt taevast langes **märgi tilku**. 17. Künänel heitis **nõrku kiiri**. 18. Külmal näpistab **sõrmi ja kõrvu**. 19. Kuriteod leiavad **karistusi**. 20. Meil oli palju **kavatsusi ja unistusi**.

2. Mitmuse osastav lõpuline.

1. Ärge tarvitage **niisuguseid mõttetu** **id lauseid!**
 2. Külmataat sillutab **jõgesid ja so** **id**. 3. Ära osta **kõrgeid kraesid!** 4. Peol oli palju **plika** **sid, neitsi** **sid, neiu** **sid, proua** **sid, preili** **sid, näitlejanna** **sid ja härra** **sid**.

Märkus. Mitmuse osastaval on vahel kaks kuju kõrvuti: kive e. kivisid, pesi e. pesasid, sõdu e. sõdasid, vigu e. vigasid, ridu e. ridasid jne. Soovitav siiski tarvi-

tada mitmuse osastavat lõputa (**piisku, vanu, asju, latvu, pikki, laudu, nõrku, kiiri, pesi, sõdu, vigu, ridu** jne.), eriti neis sõnus, kus **sid** lõpp kõlab „inetult“ (rottisid, pottisid, kottisid jne.). On aga karta kõlalisi kokkusattumusi muude sõnadega (raha — palju **rahu** (?); kuu — palju **kuid** (?); jää — neid **jäid** (?); lee — neid **leid** (?); iha — neid **ihu** (?) jne.), siis tarvitatagu **sid-lõpulist** osastavat (see raha — palju **rahasid**; see kuu — neid **kuusid**; see jää — neid **jääsid**; see tugev kook — neid tugevaid **kookusid**; see magus kook — neid magusaid **kookisid** jne.).

Tüve lõpptäishääliku leidmine.

Selle (ainsuse omastav) karja, haua, sõna, nõela, sea, seinä, väina, lehma, koha, nurga, käpa, külma, pööra jne.;

nurme, põse, taime, parve, järve, sääse, lille, lehe, jälje, kase, kuuse, keele, tuule, huule, sõe, kae, lõe jne.;

saani, kraavi, kivi, poisi, kooli, seltsi, piiri, niidi, joogi jne.;

laulu, sammu, linnu, jutu, tembu, kirjaniku, aukliku, künkliku jne.

Märkus. Tüve lõpptäishäälik on trükitud jämendatult. Kui antud sõnad kirjutame osastavasse, ka siis leiame tüve lõpptäishääliku.

Tähelepanu! Tüve lõpptäishäälik leitakse ainsuse omastavast või osastavast käändest.

40. Mitmuse osastav lõputa.

1. (Palju) karju, haudu, sõnu, nõelu, sigu, seinu, väinu jne.

2. lehmi, kohti, nurki, käppi, külmi, pööri jne. nurmi, põski, taimi, parvi, järvi, sääski, lilli, lehti,

jälgi, kaski, kuuski, keeli, tuuli, huuli, süsi, käsi, lüsi jne.

3. saane, kraave, kive, poisse, koole, seltse, piire, niite, jooke jne.

laule, samme, linde, jutte, tempe, kirjanikke, auklikke, künklikke jne.

Tähelepanu! 1. Mitmuse osastav lõpeb **u**-ga, kui esimese silbi täishäälik on **a, õ** (üksi või kaksiktäishääliku esiosana), **i, ei, äi** ja tüve lõpptäishäälik **a**.

Erandid (i): pikki, silmi, kingi.

Erandid (sid või i): igasid, isasid, lisasid, ivasid, nisasid; igi, isi, lisi, ivi, nisi.

2. Mitmuse osastav lõpeb **i**-ga, kui esimese silbi täishäälik on **e, o, u, ä, ö, ü** ja tüve lõpptäishäälik **a**.

Erandid (u): välju, vähju.

Erandid (e): kurje, orje, sooje (sõnast „soe“), rooje (sõnast „roe“), tühje, kuhje, ohje, uuie; nuge, luge, mune, ube, tube, lube, ode, kode.

Erandid (sid): lobasid, lorasid, orasid, ojasid, kolasid.

On tüve lõpptäishäälik **e** (pole tähtis, missugune täishäälik on tüve esimeses silbis), ka siis on mitmuse osastavas **i**.

3. Mitmuse osastav lõpeb **e**-ga, kui tüve lõpptäishäälik on **i** või **u** (pole tähtis, missugune täishäälik on tüve esimeses silbis).

Märkus. Siin antud näiteis on ainsuse osastav lõputa (seda karja, hauda, sõna, nõela, siga, seinä, väina, lehma, kohta, nurka, käppa, külma, pööra, nurme, pöske, taime, parve, järve, sääske, lille, lehte, jälge, kaske, kuuske, saani, kraavi, kivi, lindu, tempu, juitu jne.). Ainult üksikul sõnul (keelt, meelt, tuult, huult, hiirt, äärt jne.) on ainsuse osastav siiski lõpuline.

Millal on mitmuse osastavas (s)i?

Vastused. 1. s-sõnus, kui ainsuse omastavas on kolm silpi ja sõna 3. silbiväljel (*`oskus, `tervis, `põhjus, `raskus, `kauplus, `toitlus* jne.).

2. s-sõnus, kui ainsuse omastavas on neli või rohkem silpe (ehitis, luuletis, omnibus, autobus, elulusis, ootamatus, paratamatus, oskamatus jne.).

3. ne-sõnus, kui ainsuse omastavas on kaks silpi ja sõna 2. silbiväljel (maine, naine, soine, öine, puine, luine jne.).

4. ne-sõnus, kui ainsuse omastavas on kolm silpi ja sõna 3. silbiväljel (*`eestlane, `aastane, `suuline, `väike(ne), `päike(ne), `lõoke(ne), `söömine, `joomine* jne.).

5. ne-sõnus, mil on neli või enam silpe, kuid mis lõpevad kaasrõhulise sõnaosaga *-lane, -line, -mine, -ke(ne)* (alumine, paberine, välimine, ligimene, pikaldane; parajuslane, matuseline, kirikuline, veiderdamine, kõnelemine, paremakene jne.).

41. Mitmuse osastav lõpuline.

Millal on mitmuse osastavas sid?

Vastused. 1. Ühesilbiseis sõnus, mille lõpp ii või kaksiktäishäälik, kui nad omastavaski jäävad ühesilbiseiks (prii, pii, kii, koi, täi jne.).

2. Võõrsõnus, mille lõpp ii või kaksiktäishäälik (loterii, partii, patarei, kantselei, politsei, papagoi jne.).

3. a-, i-, o- ja u- lõpulisel võõr- ja laensõnus (draama, nafta, missa; hoki, Jenki; diskonto, soolo, tempo; plasku jne.) ja nimedes (Anna, Miina, Villi, Kadri, Salme, Malle, Tiiu, Viuu jne.).

4. Kahesilbiseis u-, e-, i- sõnus (pragu, sugu, lugu, vagu, kuju, hapu, neiu, kalju, palju, kirju; ime, ale, vale, vile, pere, jume, võre, vahe, kõne, male; nimi, uni, vägi,

neitsi, suvi, tüvi, lävi, hani, süli, tugü, regi, mägi, nõgi jne.).

5. telu-sõnus (harjutelu, käsitelu, esitelu jne.).

6. nna-sõnus (õmblejanna, lauljanna, võitlejanna jne.).

Millal on mitmuse osastavas id?

1. On ainsuse osastav t-lõpuline (hüpet, lätet, äket; kaabet, keedet, pilget; ratast, okast, laegast, rööbast, valdast; hõredat, koledat, tigated; kaustikut, koorikut, tehnikut; õppijat, müüjat, kirjutajat; hoonet, niisket, prisket; kolmandat, viiendat, kuningat, mõningat, rätsepat, kõhukat, hapukat; kübet, jäset, sadet, sädet jne.), siis on mitmuse osastavas id (hüppeid, lätteid, äkkeid; kaapeid, keeteid, pilkeid; rattaid, okkaid, laekaid, rööpaid, valtaid; hõredaid, koledaid, tigated; kaustikuid, koorikuid, tehnikuid; õppijaid, müüjaid, kirjutajaid; hooned, niiskeid, priskeid; kolmandaid, viiendaid, kuningaid, mõningaid, rätsepaid, kõhukaid, hapukaid; kübemeid, jäsemeid, sademeid, sädemeid jne.).

Märkus. Ainult üksikuil sõnarühmil (keel-keelt, meel-meelt, hiir-hiirt, äär-äärt; käsi-kätt, susi-sutt, süsi-sütt jne.), kuigi ainsuse osastav on t-lõpuline, on siiski mitmuse osastav lõputa (keeli, meeli, tuuli, huuli, hiiri, ääri; käsi, susi, süsi, lüsi jne.).

2. ne-lõpulisil sõnul (alkoholine, palavikune, kuristikune, vastastikune, kärestikune jne.), mil on viis silpi ja mille lõpul pole kaasrõhulist sõnaosa -lane, -line, -mine, -ke(ne), on mitmuse osastavas id (alkoholiseid, palavikuseid, kuristikuseid, vastastikuseid, kärestikuseid jne.).

3. On ainsuse osastav (i)t-lõpuline (sõdurit, pudelit, redelit, paberit, vigurit, ministrit, inspektorit jne.), siis on ainsuse tüve lõpptäishääliku i asemel mitmuse osastavas e (sõduri — sõdureid, pudeli — pudeleid, redeli — redeleid, paberi — pabereid jne.).

4. Sõnus maa, töö, kuu, öö, vöö, puu, luu, muu, suu, hää, pää, jää, soo, tee, lee jne. on pikk täishäälik mitmuse osastavas lühenenud (maid, töid, kuid, öid, võid, puid, luid, muid, suid, häid, päid, jäid, soid, teid, leid jne.).

Märkus. Puhkudel, kui id-lõpuline mitmuse osastav tekitab kõlalisi kokkusattumusi, tarvitatagu sid-lõpulist kuju (kuusid, jääsid, teesid, leesid jne.).

42. Osastavaline e. i-mitmus.

Ainsus.	Mitmuse osastav.	i-mitmus.
laulusse, laulus, laulust jne.	laule,	laulesse, laules, laulest jne.
vanasse, vanas, vanast jne.	vanu	vanusse, vanus, vanust jne.
inimesele	inimesi	inimesile
raskesse	raskeid	raskeisse
magusale	magusaid	magusaile
ettevõttele	ettevõtteid	ettevõttele
pikaks	pikki	pikiks
targasse	tarku	targusse
sõjas	sõdu	sõjus
aednikule	aednikke	aednikele
kohas	kohti	kohis
lehele	lehti	lehile
uuele	uusi	uusile
varreks	varsi	varsiks
küljele	külgi	külile
pärjaks	pärgi	pärjeks

Tähelepanu! Et kujundada i-mitmust, võetakse mitmuse osastav (laule, vanu, aednikke, kohti), asetatakse samasse astmesse, milles on ainsus (aednikule, targale, rotile, sõbrale, hüppele, sõjale, lehele, kohale, rinnale, lollile) ja liidetakse nii kujunenud tüvele otsitava käände lõpp (aednikele, targule, rotele, sõbrule, hüppeile, sõjule, lehile, kohile, rinnule, lollele).

Sõnas **aednikele** (ta on i-mitmuses) kirjutame ühekordse **k**, sest ainsuses kirjutame ühekordse **k** (aednikule), ja **e**, sest mitmuse osastav lõpeb **e-ga**.

Sõnas **sõjus** (ta on i-mitmuses) kirjutame **j**, sest ainsuses on **j** (sõjas), ja **u**, sest mitmuse osastav lõpeb **u-ga**.

Sõnas **lehis** kirjutame **h** (mitte **ht**), sest ainsuses on **h** (lehes), ja **i**, sest mitmuse osastav lõpeb **i-ga**.

Sõnus **uus, õis, vars, tõrs, pars, kõrs, kaas, küüs, laas, õõs** jne. jääb kõigis i-mitmuse käändeis sisekaas-häälik **s** püsima (**uusi, uussisse, uusis, uusist, uusile, uusil** jne., **õisil, varsil, tõrsile, parsile, kõrsile, kaasile, küüsile, laasile, õõsile** jne.).

Peetagu meeles, et i-mitmuses kirjutame **jälisse, jälis, jälist, jälile** jne.; **külisse, külis, külist** jne., sest **j** on kadunud **i** eest **e-tüvedes**. Mujal **j** järel ei esine **i**, vaid **e**: **pärjesse, pärjes, härjale, härjelt** jne.

Kui mitmuse osastav on **sid-lõpuline** (**hapusid, piigasid, neiusid, võistlejannasid** jne.), siis ei tarvitata i-mitmust.

Argu tarvitatagu i-mitmust neist sõnust, kus ta esineb täiesti harjumatul ja ilmetul kujul või kus kujundatud i-mitmused tekitab kõlalisi ühtesattumusi (sigadele — seole; vigadele — veole; vahtidele — vahele jne.).

43. Osastavalise mitmuse näiteid.

Mitmuse osastav.	i-mitmus.
1. katkisi küüsi	katkisisse küüsisse
2. vanu koisid	vanusse koidesse
3. endisi sõpru	endisisse sõbrusse
4. uusi põhjusi	uusisse põhjusisse
5. hoolsaid politseisid	hoolsaisse politseidesse
6. suuri loteriisid	suurisse loteriidesse
7. keni tantsijatare	kenisse tantsijataresse
8. magusaid apelsine	magusaisse apelsinesse
9. ruumikaid muuseume	ruumikaisse muuseumesse
10. kolmeliikmelisi komisjone	kolmeliikmelisisse komisjonesse
11. palavaid suvesid	palavaisse suvedesse
12. julgeid ohvitsere	julgeisse ohvitseresse
13. arusaadavaid käsitelusi	arusaadavaisse käsiteludesse
14. tuntud lauljannasid	tuntud lauljannadesse
15. töökaid inimesi	töökaisse inimesisse
16. jooksvaid arveid	jooksvaisse arveisse
17. seitsmendaid nädalaid	seitsmendaisse nädalaisse
18. üheksandaid laineid	üheksandaisse lainesse
19. sajandaid raamatuid	sajandaisse raamatuisse
20. kuldseid südameid	kuldseisse südameisse
21. pruunjaid habemeid	pruunjaisse habemeisse
22. luuseid lusikaid	luuseisse lusikaisse
23. luisi vanakesi	luisisse vanakesisse
24. puuseid nõusid	puuseisse nõudesse
25. puisi poisse	puisisse poisesse
26. soolaseid suppe	soolaseisse supesse
27. väikesi lõokesi	väikesisse lõokesisse
28. lõhnavaid lillekesi	lõhnavaisse lillekesisse
29. sumisevaid mesilasi	sumisevaisse mesilasisse
30. vastastikuseid kokkuleppeid	vastastikuseisse kokkuleppeisse
31. kärestikuseid jõgesid	kärestikuseisse jõgedesse
32. kalleid ehitisi	kalleisse ehitisisse

44. Määrake mitmuse osastav ja osastavalise e. i-mitmuse sisseütlev kääne!

1. aastapikkune ootamine, 2. külm raud, 3. piker-gune pink, 4. lagunened kaas, 5. tuhat vastust, 6. kuulnud uudis, 7. kanepikarva juus, 8. ainuke poeg, 9. avalik koht, 10. nätske leib, 11. tühi jutt, 12. tugev käsi, 13. maine huvi, 14. vilets jäanus, 15. lai legendik, 16. öine rännak, 17. pikk kuusk, 18. valge leht, 19. raske pang, 20. soodus hetk, 21. elav haug, 22. paberine lill, 23. hapu kurk, 24. roosa udupilv, 25. näitlik tund, 26. vihane härg, 27. esimene külg, 28. väike jälg, 29. õnnetu rätsep, 30. jooanud kingsepp, 31. näl-jane suu, 32. märg pistong, 33. veniv istung.

Märkus. Kasutage võtit, kui osastavalise mitmuse kujundamine teeb raskusi!

Käändkonnad.

Tähelepanu! Silpide arvu ja sõna silbivälte alusel rühmitatakse käändsõnu viide käändkonda (deklinat-siooni).

Sõna silpide arv määratakse omastavalise tüve, s. o. ainsuse omastava käände järele.

Kõigis käänamisnäiteis on antud pääkäanded järje-korras: 1) ainsuse nimetav; 2) omastav; 3) osastav; 4) sisseütlev; 5) mitmuse omastav; 6) osastav; 7) sisse-ütlev.

I käändkond.

I alaliik.

45. Maa, maa, maad, maasse, maade, maid, maadesse e. maisse.

Samuti käänduvad (hää e. hea, pää e. pea, jää, luu, suu, kuu, puu, truu, muu, öö, vöö, töö, tee, kee, lee;

komitee, idee, büroo, trümoos jne.) pika täishäälikuga lõppevad astmevahelduseta sõnad (välja arvatud ii-, üü-ga).

Märkus. Sõnust hää e. hea, pää e. pea on mitmuse osastav häid, päid.

Sõnul maa, suu, pää, jää, öö, vöö ja töö on ka h-line ains. sisseütlev: maha, suhu, pähe, jähe, öhe, vöhe, tõhe.

Kui id-lõpuline mitmuse osastav tekitab arusaamatusi (kuid e. kuusid, jäid e. jäasid, teid e. teesid, leid e. leesid), siis tarvitatagu sid-lõpulist mitmuse osastavat.

II alaliik.

46. Koi, koi, koid, koisse, koide, koisid, koidesse.

Samuti käänduvad (väi, tui, täi, mai, kae, krae, peo, pii, prii, klii, süü, püü; loterii, kantselei, politsei, papagoi, avenüü jne.) kaksiktäishäälikuga või ii-, üü-ga lõppevad astmevahelduseta sõnad.

Märkus. Sõnul au ja nõu on ainsuse osastav lõputa: seda au, seda nõu.

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul puudub i-mitmus, sest mitmuse osastav on sid-lõpuline.

II käändkond.

I alaliik.

47. `Keel, keele, `keelt, `keelde e. keelesse, keelte, `keeli, keelisse e. keeltesse.

Samuti käänduvad: hää, peel, pool, nool, meel, hool, sool (soole), tuul, joon, soon, seen, peen, juur, noor, saar, säär, suur, veer, äär, kaar, kiir, koor (koore) jne.

48. `Küüs, küüne, `küünt, `küünde e. küünesse, küünthe, `küüsi, küüsisse e. küüntesse.

Samuti käänduvad: kaas (kaane), lääs (lääne), laas (laane), õõs (õöne).

49. `Vars, varre, `vart, `varde e. varresse, varte, `varsi, varsisse . vartesse.

Samuti käänduvad: **pars** (parre), **õrs** (õrre), **hirs** (hirre), **kirs** (kirre), **tõrs** (tõrre), **kõrs** (kõrre) jne.

50. `Uus, uue, `uut, `uude e. uuesse, uute, `uusi, uuisse e. uutesse.

Samuti käänduvad: **viis** (viie), **kuus** (kuue), **õis** (õie), **täis** (täie), **niis** (nie), **kõis** (kõie), **põis** (põie), **paas** (pae, paat, paade e. paesse, paate, paasi, paasisse e. paatesse).

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul on ainsuse omastavas e (keele, küüne, varre, uue), ainsuse sissetulevas kaks kuju (keelde e. keelesse, küünde e. küünesse, varde e. varresse, uude e. uuesse), mitmuse omastavas te (keelte, küünte, varte, uute), mitmuse osastav lõputa (keeli, küüsi, varsi, uusi).

II alaliik.

51. Meri, mere, merd, merre e. meresse, merede, meresid e. meri, meredesse.

Samuti käänduvad: **tuli** (tule, tuld, tulle e. tulesse, tulede, tulesid e. tuli, tuledesse), **uni** (une, und, unne e. unesse, unede, unesid e. uni, unedesse), **veri** (vere, verd, verre e. veresse, verede, veresid e. veri, veredesse), **lumi** (lume, lund, lumme e. lumesse, lumede, lumesid e. lumi, lumedesse), **mõni** (mõne, mõnd e. mõnda, mõnda e. mõnesse, mõnede, mõnesid, mõnedesse).

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul on ainsuse nimetav ja omastav kahesilbiline 1. silbivältel (meri, mere).

III alaliik.

52. Käsi, `kæe, `kätt, `kätte e. käesse, käte, käsi, käsisse e. kätesse.

Samuti käänduvad: **vesi** (vee, vett, vette e. veesse, vete, vesi, vesisse e. vetesse), **esi** (ee, ett, ette e. eesse, ete, esi, esisse e. etesse), **susi** (soe, sutt, sutte e. soesse, sute, susi, susisse e. sutesse), **süsi** (sõe), **lüsi** (löe), **kesi** (kee, kett, kette e. keesse, kete, kesi, kesisse e. ketesse), **mesi** (mee), **tõsi** (tõe, tõtt, tõesse, tõdede, tõdesid, tõdedesse).

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul on ainsuse õ m a-stav ühesilbiline 3. silbivärtel (`kæe, `vee, `ee, `soe, `sõe jne.).

IV alaliik.

53. Naine, naise, `naist, `naise e. naisesse, naiste, `naisi, naisisse e. naisesse.

Samuti käänduvad: soine, maine, luine, puine, jääne, õine, teine, päine, suine jne.

***54.** `Endine, `endise, `endist, `endisse e. `endis-
sesse, `endiste, `endisi, `endisisse e. `endistes-
sesse.

Samuti käänduvad: järgmine, lahtine, üldine, pikkune, päälmine, päike(ne), väike(ne), eestlane, väiklane, soomlane, sakslane, suuline, söömine, joomine jne.;

esimene, tegemine, algamine, olemine, välimine, alumine, igavene, ajutine, tulevane, mesilane, linnuke(ne), parajuslane, kirikuline, kirjutamine jne.

***55.** `Põhjus, `põhjuse, `põhjust, `põhjusse e. `põhjusesse, `põhjuste, `põhjusi, `põhjusisse e. `põhjustesse.

Samuti käänduvad: tervis, kerjus (kerjamine), seadus, teadus, maius, kursus, nõrkus, kõrkus, tarkus, virkus, uhkus, kuulsus, kiitus, pettus, rahvus, vahvus, haigus, halb, laiskus, rikkus, kauplus, kindlus, ahnus jne.;

ähvardus, äpardus, kadedus, kaevandus, kaubandus, armastus, küsimus, usinus, hakatus, tegevus, jämedus,

omnibus, autobus, ehitis, luuletis, mõistatis, kirjutis, harjutis jne.;

usaldamatus, paratamatus, häbematus, ootamatus jne.

Tähelepanu! Antud alaliiki kuuluvad **ne-** ja **s-**sõnad, mille ainsuse omastavas on kaks silpi ja tüvel teine silbivälde (**naine, naise; soine, soise** jne.), ainsuse omastavas on kolm silpi ja tüvel kolmas silbivälde (**`endine, `endise; `põhjus, `põhjuse** jne.), ainsuse omastavas on neli või enam silpe (**esimene, esimene; parajuslane, parajuslase; ähvardus, ähvarduse; usaldamatus, usaldamatuse** jne.).

56. Erijuhtumeid.

Sõna **`leem** pöördkäänted on: **`leem, leeme, `leent, `leeme e. leemesse, leente, `leemi, leemisse e. leentesse.**

Sõna **`üks** pöördkäänted on: **`üks, ühe, `üht** (lauserõhutu) e. **`ühte** (lauserõhuline), **`ühte e. ühesse, `ühtede, `ühtesid e. `üksi, üksisse e. `ühtedesse.**

Samuti kääntub: **kaks.**

Sõna **`laps** pöördkäänted on: **`laps, lapse, `last, `lapse e. lapsesse, laste, `lapsi, lapsisse e. lastesse.**

Sõna **`uks** pöördkäänted on: **`uks, ukse, `ust, `ukse e. ukmesse, uste, `uksi, uksisse e. ustesse.**

Tähelepanu! II kääntekonna sõnul on ainsuse osastav lühenenud ühesilbiseks (**keelt, küünt, vart, uut, merd, kätt, naist** jne.). Mitmesilbiseis **-lane, -line, -ke(ne), -mine, -ne** ja **-us** lõpuga sõnus (**mesilane, kirikuline, linnuke(ne), välimine, endine, ähvardus** jne.) paneme tähele viimast paari silpe (**mesilane, mesilast; kirikuline, kirikulist** jne.).

III kääntekond.

I alaliik.

57. Sepp, sepa, seppa, seppa e. sepassse, seppade, seppi, seppisse e. seppadesse.

Samuti käänduvad: **lepp** (lepa, leppi), **käpp** (käpa, käppi), **kapp** (kapa, kappu), **sukk** (suka, sukki), **nokk** (noka, nokki), **mokk** (moka, mokki), **nukk** (nuka, nukki), **vakk** (vaka, vakku) jne.; **lapp** (lapi, lappe), **vapp** (vapi, vappe), **jupp** (jupi, juppe), **klapp** (klapi, klappe), **kepp** (kepi, keppe), **jutt** (juti, jutte e. juttisid), **latt** (lati, latte), **kett** (keti, kette), **kütt** (küti, kütte), **pakk** (paki, pakke e. pakkisid), **hakk** (haki, hakke e. hakkisid), **piiskopp** (piiskopi, piiskoppe) jne.; **jutt** (jutu, jutte e. juttusid), **pakk** (paku, pakke e. pakkusid), **nukk** (nuku, nukke e. nukkusid), **hakk** (haku, hakke e. hakkusid), **kütt** (kütu, kütte e. küttsid), **tikk** (tiku, tikke), **näpp** (näpu, näppe), **ropp** (ropu, roppe) jne.; **kukk** (kuke, kukki), **utt** (ute, utti) jne.

Märkus. Vt. mitmuse osastav §§ 39, 40, 41!

58. Aednik, aedniku, aednikku, aednikku e. aednikusse, aednikkude. aednikke, aednikesse e. aednikkudesse.

Samuti käänduvad mitmesilbised -lik, -mik, -ndik, -nik, -pik, -rik, -stik, -tik ja -vik lõpuga sõnad: künklik, kiuslik, arglik, vedelik, jumalik, alandlik, ahelik, sõnumik, habemik, asemik, kolmandik, kuuendik, kasvandik, lagendik, kodanik, kirjanik, kümnik, poodnik, võlgnik, sarapik, kodarik, konarik, kumerik, kõverik, männistik, narmastik, pajustik, laevastik, põletik, olevik, tulevik, minevik, videvik jne.

59. Loll, lolli, lolli, lolli e. lollisse, lollide, lolle, lollesse e. lollidesse.

Samuti käänduvad: **lill** (lille, lilli), **põll** (põlle, põlli), **pall** (palli, palle), **sell** (seli, selle), **protokoll** (protokolli, protokolle), **memm** (memme, memmi), **samm** (sammu, samme), **konn** (konna, konni), **vann** (vanni, vanne), **narr**

(narri, narre), **vurr** (vurri, vurre e. vurrisid), **vurr** (vurru, vurre e. vurrusid), **püss** (püssi, püsse), **kass** (kassi, kasse), **pass** (passi, passe), **kompass** (kompassi, kompassse) jne.

Märkus. Vt. mitmuse osastav §§ 39, 40, 41!

60. Seep, seebi, seepi, seepi e. seebisse, seepide, seepe, seebesse e. seepidesse.

Samuti käänduvad: **hoop** (hoobi, hoope), **nööp**, **toop**, **vaat**, **eit** (eide, eiti), **laut** (lauda, lautu), **paik** (paiga, paiku), **hunt** (hundi, hunte), **vänt** (vända, vänti), **kaart** (kaardi, kaarte), **hurt** (hurda, hurti), **palk** (palga, palku), **palk** (palgi, palke), **ränk** (ränga, ränki), **tark** (targa, tarku), **nurk** (nurga, nurki), **pump** (pumba, pumpi), **sirp** (sirbi, sirpe) jne.

Märkus. Vt. mitmuse osastav §§ 39, 40, 41!

61. Töld, tõlla, tõlda, tõlda e. tõllasse, tõldade, tõldu, tõllusse e. tõldadesse.

Samuti käänduvad: **vald** (valla, valdu), **sild** (silla, sildu), **mold** (molli, molde), **kord** (korra, kordi), **mörd** (mõrra, mõrdu), **rand** (ranna, randu), **händ** (hänna, händi), **vend** (venna, vendi) jne.

Märkus. Vt. mitmuse osastav §§ 39, 40, 41!

62. Arg, ara, arga, arga e. arasse, argade, argu, argadesse.

Samuti käänduvad: **org** (oru, orge e. orgusid), **kurg** (kure, kurgi), **jalg** (jala, jalgu), **sulg** (sule, sulgi); **laisk** (laisa, laisku), **lesk** (lese, leski), **sääsk** (sääse, sääski), **kuusk** (kuuse, kuuski); **haud** (haua, haudu), **laud** (laua, laudu), **nõid** (nõia, nõidu), **luud** (luua, luudi), **kuub** (kuue, kuubi), **hüüd** (hüüu, hüüusid), **loid** (loiü, loidusid e. loide), **riid** (riiu, riidusid e. riide) jne.

Märkus. Vt. mitmuse osastav §§ 39, 40, 41!

**63. Härg, härja, härja, härja e. härjasse, här-
gade, härgi härjesse e. häreadesse.**

Samuti käänduvad: **pärg** (pärga, pärgi), **märg** (märja, märgi), **jälg** (jälje, jälgi), **telg** (telje, telgi), **külg** (külje, külgi), **selg** (selja, selgi) jne.

**64. Pulss, pulsi, pulssi, pulssi e. pulsisse, puls-
side, pulsse, pulsesse e. pulssidesse.**

Samuti käänduvad: **varss** (varsa, varssu), **kirss** (kirsi, kirsse), **valss** (valsi, valsse), **marss** (marski, marsse), **kärss** (kärsta, kärssi), **kärss** (kärstu, kärste e. kärssusid), **karss** (karsi, karsse), **värss** (värsti, värste) jne.

**65. Tuba, toa, tuba, tupa e. toasse, tubade, tube
e. tubasid, tubadesse.**

Samuti käänduvad: **uba** (oa, ube e. ubasid), **luba** (loa, lube e. lubasid), **iga** (ea, igi e. igasid), **sigu** (sea, sigu), **rida** (rea, ridu), **viga** (vea, vigu), **jõgi** (jõe, jõge-
sid), **vagu** (vao, vagusid), **hagu** (hao, hagusid), **tegu** (teo, tegusid), **nägu** (näo, nägusid), **kägu** (käo, kägusid), **sugu** (soo, sugusid), **lugu** (loo, lugusid), **kude** (koe, kudesid), **õde** (õe, õdesid), **tõde** (tõe, tõdesid), **ladu** (lao, ladusid) jne.

Märkus. Antud sõnus vaheldub: **u — o-ks; i — e-ks.**

**66. Põder, põdra, põtra, põtra e. põdrasse, põt-
rade, põtru, põdrusse e. põtradesse.**

Samuti käänduvad: **oder** (odra, otri), **teder** (tedre, tetri), **ader** (adra, atru), **sõber** (sõbra, sõpru), **koger** (kogre, kokri), **nõder** (nõdra, nõtru), **kabel** (kabla, kaplu) jne.

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul on ainsuse omastav (sepa, aedniku, lolli, seebi, tõlla, ara, härja, pulsi, toa, põdra jne.) nõrgas, aga ainsuse nimetav (sepp, aednik, loll, seep, tõld, arg, härg, pulss, tuba, põder jne.) ja osastav (seppa, aednikku, lolli,

seepi, tõlda, arga, härğa, pulssi, tuba, põtra jne.)
tugevas astmes.

Märkus. Vt. mitmuse osastav §§ 39, 40, 41!

II alaliik.

67. Hani, hane, hane, hanesse, hanede, hanesid, hanedesse.

Samuti käänduvad: suvi, lõhi, süli, nimi, tüvi jne.

Vana, vana, vana, vanna e. vanasse, vanade, vanu, vanusse e. vanadesse.

Samuti käänduvad: vaba (vabu), kana (kanu), saba (sabu), paha (pahu), raha (rahasid), kava (kavu), kõva (kõvu), vara (varu), kala (kalu), muina (mune), tera (teri), püha (pühi), pesa (pesi), häda (hädi), nina (ninu), kera (keri), kivi (kive), talu (talusid), toru (torusid), valu (valusid), pesu (pesusid), aju (ajju e. ajusse, ajusid), kuju (kujju e. kujusse, kujusid), maja (majja e. majasse, maju), tuju (tujju e. tujusse, tujusid), oja (ojja e. ojasse, ojasid), kaja (kajja e. kajasse, kajasid e. kaju), kuja (kujja e. kujasse, kujasid), lõbu (lõbusid), kodu (koju e. kodusse, kodu e. kodus, kodust e. kodunt e. kottu), osa (osi e. osasid), isa (isi e. isasid), lisa (lisi e. lisasid), nisa (nisi e. nisasid), iva (ivi e. ivasid), ema (emasid), küla (külased e. küli) jne.

Tähelepanu! Antud alaliiki kuuluvad astmevahelduseta kahesilbised sõnad, mille ainsuse nimetav on esimesel silbiväitel.

III alaliik.

68. Lauljatar, lauljafari, lauljafari, lauljafari e. lauljatarisse, lauljataride, lauljatare e. lauljatarisid, lauljataresse e. lauljataridesse.

Samuti käänduvad: tantsijatar, poisitar, eestitar, pariisitar jne. ja kolmesilbised laensõnad, kui nende viimases silbis on kaasrõhuline -ar, -är, -er, -al, -um,

-in, -on jne. (seminar, sekretär, ohvitser, materjal, muuseum, apelsin, komisjon jne.).

IV alaliik.

69. Härra, härra, härrat, härrasse, härrade, härrasid, härradesse.

Samuti käänduvad: 1) proua, lahja, sohva, kassa, summa, plika, palju, ratsu, tõmmu, tubli, kirju, Eeva, Liisa, Anni, Manni, Aadu, Juku, Aino, Vello jne.;

2) vene, ime, mure, kõne, vale, võre, male, jume, Mari, Jüri jne.;

3) madonna, lauljanna, õpetajanna, võistlejanna jne.

Märkus. Selle alaliigi sõnu leidub rikkalikult § 36.

Tähelepanu! Antud alaliiki kuuluvad astmevahelduseta kahesilbised sõnad, mille ainsuse nimetav on: 1) teisel silbivältsel (härra, proua, lahja jne.), 2) ainsuse e- lõpuline nimetav esimesel silbivältsel (vene, ime, mure jne.) ja 3) kolme- ja enamsilbised nna-sõnad (madonna, kirjutajanna jne.).

Neljal sõnal: seda rubla, seda lahja meest, seda suurt kahju, seda uut vedru puudub ainsuse osastavas t.

70. Erijuhtumeid.

Sõna vähk pöördumised on: vähk, vähi, vähki, vähki e. vähisse, vähkide, vähke e. vähkisid, vähkidesse.

Sõna haug pöördumised on: haug, havi, haugi, haugi e. havisse, haugide, haug e. haugisid, havesse e. haugidesse.

Sõna soe pöördumised on: `soe, sooja, `sooja, `sooja e. soojasse, `soojade, `sooje, soojesse e. `soojadesse.

Samuti käänduvad: roe, loe, sae.

Sõna jõud pöördumised on: `jõud, `jõu, `jõudu, `jõudu e. `jõusse, `jõudude, `jõude e. `jõudusid, `jõududesse e. jõuesse.

Samuti käänduvad: lõõg (lõa) pood (poe), saag (sae) roog (roa).

Sõna rohi pääkäänded on. rohi, rohu, rohtu, rohtu e. rohusse, rohtude, rohtusid e. rohte, rohtudesse e. rohesse.

Sõna rehi pääkäänded on: rehi, rehe, rehte e. reht, rehte e. rehesse, rehtede, rehti, rehtedesse e. rehisse.

Sõna õlu pääkäänded on: õlu, õlle, õlut, õllesse, õlleda, õllesid, õlledesse.

Sõnal kõik on mitmuse omastavas kaks kuju: kõigi e. kõikide.

Sõnul ais, hein, kael, kaer, kaun, koer, nael, nõel, sõel, oks, ots, pael, saks, sein, vits, õun, poiss, püks on mitmuse omastavas kaks kuju: aisade e. aiste, heinade e. heinte, kaelade e. kaelte, kaerade e. kaerte, naelade e. naelte, nõelade e. nõelte, sõelade e. sõelte, oksade e. okste, otsade e. otste, paelade e. paelte, saksade e. sakste, seinade e. seinte, vitsade e. vitste, õunade e. õunte, poisside e. poiste, pükside e. pükste. Neist on teine kuju (aiste, heinte, kaelte jne.) enam tarvitata.

IV käändkond.

I alaliik.

71. `Haige, `haige, `haiget, `haigesse, `haigete, `haigeid, `haigeisse e. `haigetesse.

Samuti käänduvad: julge, rohke, õige, pehme, kange, kerge, sirge, värske, terve jne.;

aasta, saaja, andja, võtja, sööja, lööja jne.;

surnu, joobnu, koolnu, olnu, tulnu jne.

72. `Vaene, `vaese, `vaest, `vaesesse, `vaeste, vaeseid, `vaeseisse e. `vaestesse.

Samuti käänduvad: luune, puune, jääne, veene, maane, kuune, mäene, sõene, väene, toane jne.

73. `Raudne, `raudse, `raudset, `raudsesse, `raudsete, `raudseid, `raudseisse e. `raudsetesse.

Samuti käänduvad: aegne, eilne, jõudne, kaudne, kuldne, siinne, säälnne, aidne, äärne, eelne, vaikne, muistne, homne jne.

II alaliik.

74. Mõte, `mõtte, mõtet, `mõttesse, mõtete, `mõt-teid, `mõtteisse e. mõtetesse.

Samuti käänduvad: kate, küte, läte, mate, pete, sate, tõte, võte, ike, lake, läke, lõke, lüke, rike, rõke, täke, tõke, äke, hüpe, hape, nope, lepe, lope, lõpe, läpe, nipe, näpe, rape, ripe, tape, tipe, tope, õpe jne.

75. Köide, `köite, köidet, `köitessesse, köidete, `kõi-teid, `köiteisse e. köidetesse.

Samuti käänduvad: aade, heide, joode, jäide, keede, kiide, kurde, laide, liide, leede, loide, loode, luide, läide, muude, mõõde, niide, näide, oode, peide, saade, sõide, söõde, süüde, teade, toide, toode, täide, vaade, viide, väide, võide, hange, krooge, liige (liigutus), lõige, läige, looge, maage, mülge, pilge, põige, põrge, rooge, rõõge, solge, tilge, tuige, tõuge, välge, loobe, kaabe, kraabe, raibe, tambe jne.

76. Pale, `palge, palet, `palgesse, palete, `pal-geid, `palgeisse e. paletesse.

Samuti käänduvad: purre (purde, purdeid), tarve (tarbe, tarbeid), kääne (käände, käändeid), kolle (kolde, koldeid), anne (ande, andeid), vanne (vande, vandeid), tunne (tunde, tundeid), ohe (ohke, ohkeid), ohe (ohte, ohteid), vise (viske, viskeid), muie (muige, muigeid) jne.

77. Hammas, `hamba, hammast, `hambasse, hammaste, `hambaid, `hambaisse e. hammastesse.

Samuti käänduvad: **lammas, samm, kinnas** (kinda), **kallas** (kalda), **varras** (varda), **turvas** (turba), **teivas** (teiba), **õnnis** (õnds) jne.

78. Saabas, `saapa, saabast, `saapasse, saabaste, `saapaid, `saapaisse e. saabastesse.

Samuti käänduvad: **pilbas, koobas, rööbas, tüügas** (tüüka), **rõigas, mülgas, laugas, lõugas, kungas, koigas, kaigas, kaugas, riugas, tülgas, urgas, valdas** (valta), **maias** (maia), **kubjas** (kupja), **kapsas** (kapsa) jne.

**79. Rikas, `rikka, rikast, `rikkasse, rikaste, `rik-
kaid, `rikkaisse e. rikastesse.**

Samuti käänduvad: **rukis** (rukki, rukkeid), **okas** (okka, okkaid), **kikas** (kikka, kikkaid), **ketas** (ketta, ket-
taid), **mätas** (mätta, mättaid), **ratas** (ratta, rattaid).

**80. Tütar, `tütre, tütart, `tütresse, tütarde, `tüt-
reid, `tütresse e. tütarde.**

Samuti käänduvad: **kakar** (kakra), **kinner** (kindra), **kupar** (kupra), **küünar** (küünra), **matar** (matra), **peenar** (peenra), **pipar** (pipra), **tatar** (tatra), **tätar** (tätra), **västar** (västra), **küünal** (küünla), **kannel** (kandle), **pastel** (pastla), **katel** (katla), **kaenal** (kaenla), **koonal** (koonla), **kukal** (kukla), **kämmal** (kämbla), **kännal** (kändla), **sammal** (sambla), **sõkal** (sõkla), **tungal** (tungla), **vemmal** (vembla), **vinnal** (vindla), **aken** (akna) jne.

Tähelepanu! Viimases sõnarühmas (§ 80) on ainsuse nimetava lõpul **r, l, n**, ainsuse osastava lõpp **t**, mitmuse tunnus **de**.

**81. Liige, `liikme, liiget, `liikmesse, `liikmete,
`liikmeid, `liikmeisse e. `liikmetesse.**

Samuti käänduvad: **riipse** (ripsme), **keere** (keerme), **seeme** (seemne), **mähe** (mähkme), **raune** (randme), **seitse**

(seitsme), **aste** (astme), **juhe** (juhtme), **anne** (andme), **kümme** (kümne; ains. osastav **kümmend** e. **kümmet**), **võti** (võtme), **kuule** (kuume), **voole** (voolme), **riise** (riisme), **mitu** (mitme, mitut, mitmesse, mitmete, mitmeid, mitmeisse e. mitmetesse), **aare** (aarme), **kaste** (kastme), **lahe** (lahkme), **lõke** (lõkme), **setu** (setme), **solge** (solkme), **täide** (täitme) jne.

Tähelepanu! Antud sõnarühmas saame mitmuse omastava (liikme + te, ripsme + te, võtme + te jne.) ainsuse omastava abil (liikme, ripsme jne.).

82. `Hõlpus, `hõlpsa, `hõlpsat, `hõlpsasse, `hõlp-sate, `hõlpsaid, `hõlpsaisse e. `hõlpsatesse.

Samuti käänduvad: **soodus** (soodsa), **hoogus** (hoog-sa), **jõudus** (jõudsa), **tõrkus** (tõrksa), **õnnis** (õnds-a), **sünnis** (sündsa), **täppis** (täpsa), **lihtis** (lihtsa), **valvas** (valvsa), **armas** (armsa), **ainus** (ainsa), **hoolas** (hoolsa) jne.

83. Erijuhtumeid.

Sõnus **armas**, **hoolas** võib olla ainsuse osastav nõr-gas (**armast**, **hoolast**) või tugevas astmes (`**armsat**, `**hoolsat**), kuid eelistada tuleb siiski tugevat astet.

Samuti sõnus **vaher**, **aher** on kaks ainsuse osas-tava kuju (**vahert** e. `**vahtrat**, **ahert** e. `**ahtrat**).

Sõnal **kohus** (`kohtu) on ains. osastav **kohut**, mit-muse omastav `**kohtute**.

Sõnal **pisut** (`pisku) on ains. osastav **pisut**, mitmuse omastav `**piskute**.

Käis, **käise**, **käist**, **käisesse**, **käiste**, **käiseid**, **käi-seisse** e. **käistesse**.

Samuti käänduvad: **veis**, **teos**, **eos**.

Ões pääkäänded on: **ões**, **õekse**, **õest**, **õeksesse**, **õeste**, **õekseid**, **õekseisse** e. **õestesse**.

Samuti käändub: **nõos.**

Juus pääkäanded on: **juus, juukse, juust, juuksesse, juuste, juukseid, juukseisse e. juustesse.**

Tähelepanu! Neljandasse käändkonda kuuluvad: 1) astmevahelduseta kahesilbised sõnad, mille ainsuse nimetav ja omastav on 3. silbivältel (**`haige, `vaene, `raudne; `haige, `vaese, `raudse** jne.); 2) astmevaheldusega pika- ja ülipika-silbivältelised sõnad, mille ains. omastav on tugevas (**mõtte, rikka** jne.), ains. nimetav ja osastav aga nõrgas astmes (**mõte, mõtet; rikas, rikast** jne.).

V käändkond.

84. Nädal, nädala, nädalat, nädalasse, nädalate, nädalaid, nädalaisse e. nädalatesse.

Samuti käänduvad: **kaval, madal, rumal, isand, emand, sadam, vanem, kasin, pagan, latern, rätsep** jne.

85. Oras, orase, orast, orasesse, oraste, oraseid, oraseisse e. orastesse.

Samuti käänduvad: **teras, sügis, vares, jänes, nõges, nugis, kohus (kohuse), lojus, alus, vanus, Madis** jne.; **nudis, petis, lõhmus, silmus, ihnus, katus, matus, vastus, härras, küpsis, jätis, metsis, sepis, hulgus, mardus, kerjus (kerjaja), kuljus, võimus, Hannus** jne.

86. Kolmas, kolmanda, kolmandat, kolmandasse, kolmandate, kolmandaid, kolmandaisse e. kolmandatesse.

Samuti käänduvad: **neljas, viies, kuues, seitsmes, kaheksas, üheksas, kümnes, üheteistkümnes, viieteistkümnes, kahekümnes, kahesajas, tuhandes, miljones** jne.

87. Sipelgas, sipelga, sipelgat, sipelgasse, sipelgate, sipelgaid, sipelgaisse e. sipelgatesse.

Samuti käänduvad: heeringas, toomingas, labidas, elajas, kõhukas, napakas, kasukas, putukas jne.

88. Karjane, karjase, karjast, karjasesse, karjaste, karjaseid, karjaseisse e. karjastesse.

Samuti käänduvad: punane, sulane, tänane, kohane jne.;

soolane, kollane, talvene, jõulune, tuuline jne.;

kuristikune, kärestikune, vastastikune, alkoholine jne.

89. Kõneleja, kõneleja, kõnelejat, kõnelejasse, kõnelejate, kõnelejaid, kõnelejaisse e. kõnelejatesse.

Samuti käänduvad: paluja, hoopleja, õppiija, tegiija, nägiija jne.;

rõhutu, oodatu, kihlatu, vigastatu jne.;

väsinu, uppunu, nälginu, lahkunu, kadunu, ehmunu, täiskasvanu jne.

90. Sõdur, sõduri, sõdurit, sõdurisse, sõdurite, sõdureid, sõdureisse e. sõduritesse.

Samuti käänduvad: vigur, kalur, vedur, pidur, paber, minister (ministri), artikkel (artikli), inspektor, direktor, pudel, mudel, redel, tabel, riul, viiul, juubel jne.

91. Tuulik, tuuliku, tuulikut, tuulikusse, tuulikute, tuulikuid, tuulikuisse e. tuulikutesse.

Samuti käänduvad: hommik, kuusik, kaasik, lepik, kaksik, laulik, ööbik, noorik, füüsik, keemik, klassik, kroonik, lüüririk, praktik, tehnik, statistik, anatoomik, akadeemik, matemaatik, botaanik jne.

92. Pime, pimedä, pimedat, pimedasse, pimedate, pimedaid, pimedaisse e. pimedatesse.

Samuti käänduvad: hale, hele, hõbe, hõre, jahe, jube, jõle, jäle, jäme, kabe, kade, kare, kibe, kobe, kohe, kore, krabe, krõbe, kõle, käbe, kähe, käre, lame, lage, lahe, libe, lige, loge, mage, muhe, mure, müre, page, pire, pude, rabe, räme, rüve, sage, sale, sile, sire, sobe, sume, sõge, sõre, säre, tahe, tige, tihe, tine, tore, tume, tüse, vahe, vihe, vine, vire, väle, äge jne.

93. Habe, habeme, habet, habemesse, habemete, habemeid, habemeisse e. habemetesse.

Samuti käänduvad: säde, sade, ige, jäse, tühe, vare, ase, pide, pude, lade, ebe, kübe jne.

Märkus. Viimases sõnarühmas puudub ainsuse osastavas silp **me**.

94. Erijuhtumeid.

Sõnal **süda** (ta käändub nagu **habe**) on ainsus osastavas **südan**.

Omas pääkäänded on: **omas, omakse, omast, omak-
sesse, omaste, omakseid, omakesse e. omastesse.**

Samuti käänduvad: **vennas** (vennakse), **kälis** (kälikse).

Tuhat pääkäänded on: **tuhad, tuhande, tuhat, tuhan-
desse, tuhandete, tuhandeid, tuhandesse e. tuhandettesse.**

Sõnul kolmas, neljas, viies, kuues on ka lühem ainsuse osastav: **kolmat, neljat, viiet, kuuet.**

Paras pääkäänded on: **paras, paraja, parajat e.
parast, parajasse, paraste e. parajate, parajaid, paras-
tesse e. parajaisse e. parajatesse.**

Tähelepanu! Viidendasse käändkonda kuuluvail sõnul on ainsuse osastava lõpp **t**, ains. sisseütleva lõpp **sse**, mitmuse tunnus **te**, mitmuse osastava lõpp **id**.

i-mitmuse tarvitamine V käändkonna sõnust ei tee mingisuguseid raskusi, seepärast püütagu tarvitada neist sõnust i-mitmust.

95. Käändkonnad (kokkuvõte).

Silpide arvu ja sõna silbivälte alusel rühmitatakse käändsõnu viide käändkonda (deklinatsiooni).

I käändkonda kuuluvad astmevahelduseta ühesilbised tüved: **maa, koi** jne. (Vt. §§ 45, 46!)

II käändkonda kuuluvad ühesilbiseiks lühenenud tüved: **keel (keelt), küüs (küünt), vars (vart), uus (uut), meri (merd), käsi (kätt), naine (naist)** jne. (Vt. §§ 47—56!)

III käändkonda kuuluvad: 1) astmevaheldusega kahesilbised tüved, mille ainsuse omastav on nõrgas, aga nimetav ja osastav tugevas astmes: **sepa, sepp, seppa; seebi, seep, seepi; pulsi, pulss, pulssi** jne. (Vt. §§ 57—66!); 2) astmevahelduseta kahesilbised tüved, mille ainsuse omastav 1. silbivälteel: **hani, hane; vana; osa** jne. (Vt. § 67!); 3) rida kolmesilbiseid sõnu, mille viimases silbis on kastrõhuline **·ar, -är, -er, -al, -um, -in, -on** jne. (Vt. § 68!); 4) astmevahelduseta kahesilbised tüved, mille ainsuse nimetav on 2. silbivälteel: **härä, proua, lahja** jne.; ainsuse e-lõpuline nimetav on 1. silbivälteel: **vene, ime, mure** jne. ja mitmesilbised **üna-sõnad: lauljanna, võistlejanna** jne. (Vt. §§ 69, 70!)

IV käändkonda kuuluvad: 1) astmevahelduseta kahesilbised tüved, mille ains. nimetav ja omastav on 3. silbivälteel: **haige, vaene, raudne; haige, vaese, raudse** jne.; (Vt. §§ 71—73!)

2) astmevaheldusega pika- ja ülipika-silbi-

vältelised sõnad, mille ains. omastav on tu-
gevas, nimetav ja osastav aga nõrgas ast-
mes: mõtte, rikka; mõte, mõtet; rikas, rikast jne.

(Vt. §§ 74—83!)

V käändkonda kuuluvad mitmesilbised tü-
ved: nädal, nädala, oras, orase, kolmas, kolmanda jne.

(Vt. §§ 84—94!)

Märkus. Võõrsõnu käänates tuleb arvestada nende lõpposa, alates päärõhulisest silbist, viimane kaasa arva-
tud: konvoi (nagu koi), laboratoorik (nagu tuulik) jne.
Vt. § 96!

96. Võõrsõnade käänamine.

Võõrsõnu käänates tuleb arvestada nende lõpp-
osa, alates päärõhulisest silbist, viimane kaasa arva-
tud: avantürist (nagu rist), mikroskoop (nagu roop),
konvoi (nagu koi), musjöö (nagu öö), benefiiss (nagu
kauss), kompott (nagu pott), konkurent (nagu rent),
trikoo, büroo, depoo (nagu soo), kakaduu, paspartuu
(nagu puu), galerii, loterii (nagu prii), füüsik, labora-
toorik (nagu tuulik), ballett (nagu lett), bilanss (nagu
pulss), kompass, aadress (nagu pass) jne.

97. Liitsõnade käänamine.

Liitsõnade käänamisel muutub viimane liitosa:
vanasõna, vanasõnale, vanasõnad, vanasõnu, vana-
sõnadele...; käsikiri, käsikirja, käsikirjad...; puna-
kivikelpkatus, punakivikelpkatused...; piltpostkaart,
piltpostkaardi, piltpostkaarti, piltpostkaardid...;
ladra-Leenu, ladra-Leenule, ladra-Leenuga...

Tähelepanu! Järgnevail liitsõnul käänduvad mõle-
mad osad: naine-laps (= naine ja laps), naise-lapse,

naist-last, naiste-laste, naisi-lapsi . . . ; ost-müük, ostu-müügi, ostule-müügile . . . ; kimps-kamps, kimpsu-kampsu, kimpsud-kampsud . . . ; puu-maa, puud-maad, puule-maale, puile-maile . . . ; öö-päev, ööd-päeva, öid-päevi . . . ; mitu-setu, mitme-setme, mitmed-setmed . . . ; emb-kumb, emma-kumma, emba-kumba . . . ; tühi-tähi, tühja-tähja . . . ; see-sama, needsamad . . .

Kui liitsõna esiosa lõpeb **ne-ga**, siis käänduvad mõlemad osad: viimnepäev, viimsepäeva, viimselepäevale . . . ; vaenelaps, vaeselapse, vaesellapsel, vaestelelastele . . . ; teinepool, teisepoole, teistpoolt, teiselepoolele . . .

Märkus. Kui **ne** asendatakse **s-ga**, siis see sõna liitsõnus ei muutu: viimispäev, viimispäeva, viimispäevale . . . ; vaeslaps, vaeslapse, vaeslapsel, vaeslastele . . . ; teispool, teisepoole, teispoolt, teisepoolele . . .

98. Pärinimede käänamine.

Eesti pärinimesid käänatagu alati nagu vastavaid üldnimesid: **Raud** nagu **raud**, **Kallas** nagu **kallas**, **Hurt** nagu **hurt**, **Rebane** nagu **rebane**, **Jõgi** nagu **jõgi**, **Valga**, **Narva** nagu **härä**, **Postimees** nagu **mees**, **Jüri**, **Mari** nagu **vene** jne.

Kõigis käändeis pääle nimetava eraldatagu apostroofiga tüve nimetavaline osa, kui selle täht-täheline kuju on püsinud: **Hurt**, **Hurda**, **Hurt'a**; **Ots**, **Ots'a**, **Ots'ale**, **Ots'aga**; **Saar**, **Saar't**, **Saar'e**, **Saar'ele**, **Saar'ega**; **Jüris**, **Jüris'e**, **Jüris'ele**, **Jüris'ega**; **Teder**, **Tedre**, **Tedrele** (täht-täheline kuju pole püsinud, seepärast pole apostroofi) jne.

Otsa (nimetav kääne), **Otsa'le**, **Otsa'ga**; **Kase** (nimetav kääne), **Kase'le**, **Kase'ga**; **Kuuse**, **Kuuse'le**, **Kuuse'ga**; **Saare**, **Saare't**, **Saare'** (omast. kääne), **Saare'le**; **Tedre** (nim. kääne), **Tedre'le**, **Tedre'ga** (täht-

täheline kuju on püsinud, seepärast on apostroof); **Jürine** (nim. kääne), **Jürise**, **Jürist**, **Jürisega** (pole apostroofi, sest täht-täheline kuju pole püsinud).

Kokkuvõte. Apostroofil on kirjas suur ülesanne.

Näide. Andke see kiri prl. Marie **Tedre'le** (nim. kääne Tedre)! Andke see kiri prl. Marie **Tedrele** (nim. kääne Teder)!

Omadussõna (adjektiiv).

99. 1. Soe tuba, magus jutt. 2. Vaesel vagu pikk, oder hõre. 3. Seltsis segasem, hulgas hubasem. 4. Mida higisem nahk, seda magusam leib. 5. Veri on paksem kui vesi. 6. Pikem tee nõuab kiiremat käiku. 7. Ilutunne annab inimestele kõige puhtamat lõbu. 8. Kas ka meie rahvast on ootamas õnnelikum, s. o. joomakombeist vaba põlv? 9. Hää raamatukogu on maja toredaim ehe. 10. Tiisikuse kardetavamaks allikaks on haige röga. 11. Parim soovitus inimesele on inimene ise. 12. Ta hoolitses mu eest, otsis pehmemad padjad pää alla, soima teki pääle. (J. Semper.) 13. Aga suurem kari nõuab avaramaid karjalautu, vanad ei kõlba enam. (A. H. Tammsaare.) 14. Keel on abinõu, milles rahvus avaldub kõige iseloomulisemal, kõrgemal ja jäädavamal kujul. (Joh. Aavik.) 15. Aga ometi tundis Liisi, et ta hulgast teistest mitte halvem, rumalam, inetum, isegi vaesem ei olnud. (E. Peterson.) 16. Kõige pisem ja kõige ergema loomuga, aga ka kõige nadisem, tilegedam, auahnem ja kadedam meeste hulgast oli Julga Mihkel. (J. Oks.)

Tähelepanu! Omadussõna määrab asja või nähtuse omadust, liiki, laadi jne. Omadussõna kohta küsime: missugune? (milline?) missuguse? missugust? jne.

100. Omadussõnade võrdlemine (komparatsioon).

Algvõrre (positiiv).	Keskvärre (komparatiiv).	Ülivõrre (superlatiiv).
Hall	hallim	kõige hallim e. hallem.
Hapu	hapum	kõige hapum.
Hull	hullem	kõige hullem e. hullim.
Hää	parem ✓	kõige parem e. parim.
Julge	julgem	kõige julgem e. julgeim.
Järsk	järsem	kõige järsem e. järsim.
Kaunis	kaunim	kõige kaunim e. kauneim.
Kuri	kurjem	kõige kurjem e. kurim.
Kõva	kõvem	kõige kõvem e. kõvim.
Lai	laiem	kõige laiem.
Ligi	ligem	kõige ligem e. ligim.
Lühike	lühem ✓	kõige lühem e. lühim.
Lähike	lähem ✓	kõige lähem e. lähim.
Madal	madalam	kõige madalam e. madalaim.
Magus	magusam	kõige magusam e. magusaim.
Must	mustem	kõige mustem e. mustim.
Nõder	nõdrem	kõige nõdrem e. nõdrim.
Paks	paksem	kõige paksem e. paksim.
Palju	enam	kõige enam e. enim.
Pikk	pikem	kõige pikem e. pikim.
Pisike(ne)	pisem	kõige pisem e. pisim.
Punane	punasem	kõige punasem e. punaseim.
Roosa	roosam	kõige roosam.
Soe	soojem	kõige soojem e. soim.
Suur	suurem	kõige suurem e. suurim.
Tark	targem	kõige targem e. targim.
Tasa	tasem	kõige tasem e. tasim.
Tühi	tühjem	kõige tühjem e. tühim.
Uus	uuem	kõige uuem e. uusim.
Vana	vanem	kõige vanem e. vanim.

Algvõrre (positiiv).	Keskvärre (komparatiiv).	Ülivõrre (superlatiiv).
Vähe	vähem	kõige vähem e. vähim.
Väike	{ väikesem { väiksem	{ kõige väikesem e. väikesim. { kõige väiksem e. väiksem.
Õhuke	õhem	kõige õhem e. õhim.
Õnnelik	õnnelikum	kõige õnnelikum e. õnnelikem.
Üldine	üldisem	kõige üldisem e. üldisim.

Tähelepanu! Asja või nähtuse omadusel võib olla kolm võrdlusastet: **alg-, kesk- ja ülivõrre.**

Algvõrdel puudub ühine tunnus.

Keskvärde tunnuseks on **-m**, mis liidetakse algvõrde tüvele, s. o. omastavale käändele (ilusa+m, punase+m jne.). Üksikuil III käändkonna (vt. põder, loll, hani) **a-** ja **u-**tüvelisil sõnul (nõdra, hullu jne.) on keskvärdes erandlikult **e** (nõdrem, hullem, kõvem jne.).

Märkus. Omadussõnade võrdlemise näiteis on trükitud erandlikult kujundatud **e** jämendatult.

Ülivõrde saame kahel teel: 1) kui lisame sõna **kõige** keskvärde ette (**kõige ilusam, kõige punasem** jne.); 2) tunnuse **-im** abil i-mitmusest: **ilusaim** (vrd. **ilusaid**), **punaseim** (vrd. **punaseid**), **armsaim** (vrd. **armsaid**), **kauneim** (vrd. **kauneid**), **suurim** (vrd. **suuri**), **üldisim** (vrd. **üldisi**), **uusim** (vrd. **uusi**). Kui keskvärde kujundamine on erandlik (vt. omadussõnade võrdlemise näiteis jämendatult trükitud **e**), on ülivõrdes keskvärde **-em** asemel **-im** (**hullim, kõvim, parim** jne.).

Kui sõnal puudub i-mitmus (**roosa, hapu** jne.), siis pole ka im-ülivõrret.

Mõnel sõnal on keskvärre eritüveline (**hää — parem; palju — enam**).

Mõnesuguseid omadussõnu pole võimalik võrrelda (**aastane loom, isane koer, emane kutsikas**).

101. Omadus- ja nimisõna kooskäänamine.

1. Nim.	kes?	osav sepp	osavad sepad
2. Omast.	kelle?	osava sepa	osavate seppade
3. Osast.	keda?	osavat seppa	osavaid seppi
4. Sisseütl.	kellesse?	osavasse sepassse	osavatesse seppadesse
5. Seesütl.	kelles?	osavas sepas	osavates seppades
6. Seestütl.	kellest?	osavast sepast	osavatest seppadest
7. Alaleütl.	kellele?	osavale sepale	osavatele seppadele
8. Alalütl.	kellel?	osaval sepal	osavatel seppadel
9. Alaltütl.	kellelt?	osavalt sepalt	osavateilt seppadelt
10. Olev	kellena?	osava sepana	osavate seppadena
11. Saav	kelleks?	osavaks sepaks	osavateks seppadeks
12. Rajav	kelleni?	osava sepani	osavate seppadeni
13. Ilmaütl.	kelleta?	osava sepata	osavate seppadeta
14. Kaasaütl.	kellega?	osava sepaga	osavate seppadega

Märkus 1. Omadussõnal puudub vastav lõpp olevas, rajavas, ilmaütlevas ja kaasaütlevas käändes.

Märkus 2. Omadussõnal on nimisõnale vastav lõppena olevas käändes, kui ühildumise puudumine tekitab arusaamatusi. (1. Ta on tuntud parema kirjanduse tõlkijana. 2. Ta on tuntud paremana kirjanduse tõlkijana.) Esimese lause mõte on: tõlkija tõlgib ainult paremat kirjandust. Teise lause mõte on aga: tõlkija on parem tõlkija. — Teise lause võime väljendada ka järgmiselt: Ta on tuntud kirjanduse parema tõlkijana.

Asesõna (pronoomen).

102. 1. Peeter on aus mees üdini. Tema on aus mees üdini. Mehed kaalusid kände. Nemad kaalusid kände.

2. Sepp pesi ennast hoolega.

3. Hoolitsege **üksteise** eest! Meil tuli võidelda **teineteisega**.

4. Hoolas neiu askeldas kõõgis. **Too** neiu askeldas kõõgis. Kallis tass läks katki. **Niisamasugune** tass läks katki.

5. Poiss läks kalastama. **Kes** läks kalastama? Jaan on tublimaid poisse. **Kumb** on tublimaid poisse?

6. Juhan on mees, **kes** nii kergesti ei kohku.

7. Olime järvel **kogu** päeva.

8. **Omad** vitsad kibedad vitsad. Iga vili saab **omal** ajal küpseks.

Tähelepanu! Asesõna täidab nimi- või omadussõna aset.

Asesõnu jaotatakse järgmistesse liikidesse:

1) **Mina e. ma, sina e. sa, tema e. ta, meie e. me, teie e. te, nemad e. nad** on isikulised (personaalsed) **asesõnad**.

2) **Enese e. enda, iseene e. iseenda** on enesekohased (refleksiivsed) **asesõnad**. Enesekohased **asesõnad** tähendavad isikut, kellele on tagasi sihitud tema enda tegevus.

3) **Üksteise ja teineteise** on vastastikused **asesõnad** (retsiproogid).

Märkus. „Teaneteise“ tarvitatakse kahe kohta, „üks-teise“ aga siis, kui kõnelus on enam kui kahest.

4) **See, too, säärane, selline, säherdune, nihuke, seesama, seesinane, seesugune, niisama, niisugune, niisamasugune, samasugune, toosugune** on näitavad (demonstratiivsed) **asesõnad**.

5) **Kes, mis, kumb, mäherdune, missugune, milline** on küsivad (interrogatiivsed) **asesõnad**.

6) **Kes, mis, kumb, mäherdune, missugune, milline** võivad olla siduvaiks (relatiivseiks) **asesõnuks**.

7) **Üks, mitu, palju, kogu, muu, mõni, mõningas, eri, iga, kumbki, keegi, miski, ükski, mingi, ei kumbki,**

ei keegi, ei miski, ei ükski, igati, emb-kumb on umbmäärased (indefiniitsed) asesõnad.

8) Oma on omastav (possessiivne) asesõna.

103. Asesõnade käänamine.

Asesõnad on oma loomult kas nimi- või omadusõnad, seepärast kuuluvad nad käänamises nende hulka. (Muu käändub nagu maa, mõningas nagu kuningas, mingi nagu aasta, missugune nagu punane, mitu nagu liige jne.)

Kõrvalepõikeid:

	Ainsus.	Mitmus.
Nim.	mina = ma	meie = me
Omast.	minu = mu	meie = me
Osast.	mind	meid
Sisseütl.	minusse = musse	meisse
Seesütl.	minus = mus	meis
	jne.	
	Ainsus.	Mitmus.
Nim.	tema = ta	nemad = nad
Omast.	tema = ta	nende
Osast.	teda	neid
Sisseütl.	temasse = tasse	nendesse = neisse
Seesütl.	temas = tas	nendes = neis
	jne.	

Märkus. Sina käändub nagu mina.

	Ainsus.	Mitmus.
Nim.	(ise)	(ise)
Omast.	enese = enda	eneste = endi
Osast.	ennast = end	endid
Sisseütl.	enesesse = endasse	enestesse = endisse
Seesütl.	eneses = endas	enestes = endis
	jne.	

Märkus. Iseenese käändub nagu enese. Enesekohaseil asesõnul (enese, iseenese) puudub nimetav kääne. Nimetava asemel tarvitatakse sõna ise.

Ainult ainsus.

Nim. — — — — —
 Omast. üksteise, teineteise
 Osast. üksteist, teineteist
 Sisseütl. üksteisesse, teineteisesse
 Seesütl. üksteises, teineteises
 jne.

Märkus. Vastastikuseil asesõnul (üksteise, teineteise) puudub nimetav kääne. Neil käändub ainult teine osa.

Ainsus.

Nim. see, too
 Omast. selle, tolle
 Osast. seda, toda
 Sisseütl. sellesse = sesse,
 tollesse = tosse

Mitmus.

need, nood
 nende, nonde
 neid, noid
 nendesse = neisse,
 nondesse = noisse

jne.

Märkus 1. Sõnal seesama käänduvad mõlemad osad (seesama, sellesama, needsamad, nendesamade jne.).

Märkus 2. Sõnul niisugune, niisamasugune, samasugune, toosugune, seesugune käändub ainult teine osa (samasugusesse, seesugusele jne.).

Ainult ainsus.

Nim. kes, mis
 Omast. kelle, mille
 Osast. keda, mida
 Sisseütl. kellesse, millesse
 Alalütl. kellel = kel, millel = mil
 Alaltütl. kellelt = kelt, millelt = milt
 Kaasaütl. kellega, millega = miska
 jne.

Märkus. Keegi, miski, ükski käänduvad nagu **kes, mis, üks** (keegi, kellegi, kedagi, kellesegi, kelleski, kellestki jne.; miski, millegi, midagi, millesegi, milleski, millestki jne.; ükski, ühegi, ühtki (rõhutu sõna) e. ühtegi (rõhuline), üheski, ühestki jne.).

Eri ja kogu ei käändu (**eri** ülesande, **eri** ülesande; **kogu** päeva, **kogu** perele).

Sõnul **iga** ja **igaks** pole mitmust.

Sõnal **emb-kumb** käänduvad **mõlemad osad** (emma-kumma, emba-kumba e. emmase-kummasse, embade-kumbade, embi-kumbi, embadesse-kumbadesse e. emmisse-kummissse jne.).

Omastav asesõna **oma** käändub ainult siis, kui sõna **oma** on lauserõhuline. On sõna **oma** aga lauserõhutu, siis **oma** ei käändu.

Näiteid. Taavet Soovere ehitas **omad** mõttekujud pilvedele ja tuul kandis kõik laiali. (D. Palgi.) 1927. a. on Eesti Kirjanduse Selts kirjastanud Haridusministeeriumi ja **omade** summadega 28 raamatut. Naised olid **oma** jutust sedavõrt huvitatud, et vokirattad seisma jäid. (A. H. Tammsaare.) Päike loodenes, kui ta astus välja **oma** kojast. (A. Gailit.)

Pikemaid asesõnu (**mina, sina, tema, meie, teie, nemad, minusse, sinus, temasse, temal, sellesse** jne.) tarvitatakse siis, kui asesõnad on lauserõhulisel kohal. On aga asesõnad lauserõhutud, siis tarvitatakse lühemaid asesõnu (**ma, sa, ta, me, te, nad, musse, mus, tasse, tal, sesse** jne.).

Näiteid. Küll **mina** (lauserõhuline) talle (lauserõhutu) näitan! **Me** (lauserõhutu) jalutasime piki sirget maanteed. Ka **meie** (lauserõhuline) jalutasime piki sirget maanteed.

Märkus. Kui lauserõhutud asesõnad lausest ära jätame, siis ei kannata lause mõte. Lauserõhulisi asesõnu pole võimalik lausest välja jätta.

Arvsõna (numeraal).

104. 1. **Seitse** ei oota **ühte**. **Neli** teevad aset, **kaks** näitavad tuld, **üks** heidab magama?

2. **Esimesel** päeval võõras armas, **teisel** koormaks, **kolmandal** haiseb.

3. **Veerand** on sama mis **neljandik**.

4. Vahetage mulle **tuhandeline!**

5. Mängisime **neljakesi**.

6. **Palju** kisa, **vähe** villu.

Arvsõnu jaotame järgmiselt:

1) **Üheksa** (ametit), **seitse** (inimest), **neli** (jalga), **kaks** (silma) jne. on põhiarvud. (**Põhiarvud** e. **kar-dinaalid** näitavad asjade arvu. Küsime: **kui palju? mitu?**)

2) **Esimesel** (päeval), **viierendal** (kuul), **tuhande üheksasaja kahekümne üheksandal** (aastal) jne. on järgarvud. (**Järgarvud** e. **ordinaalid** määravad asjade järjekorda. Küsime: **mitmes? mitmenda? mitmendat? mitmendasse? mitmendate?** jne.)

3) **Pool**, **veerand**, **neljandik**, **kaheksa üheteistkümnendikku** jne. on murdarvud. (**Murdarvud** näitavad teatud osa tervikust. Küsime: **kui palju?**)

4) **Üheline**, **kaheline**, **kahene**, **tuhandeline** jne. on mõõtarvud. (**Mõõtarvud** näitavad hinda, mõõtu. Küsime: **mitmeline?**)

5) **Kahekesi**, **viiekesi**, **kümnekesi** jne. on määrarvud. (**Määrarvude** kohta küsime: **mitmekesi?**)

6) **Palju**, **vähe**, **kõik**, **mitu**, **eelmine**, **mõni** jne. on umbarvud. (**Umbarvud** määravad asjade arvu umbkaudu.)

105. Ühesõnalised arvsõnad e. lihtarvud.

Põhiarvud.

- 1 üks (ühe)
- 2 kaks (kahe)
- 3 kolm (kolme)
- 4 neli (nelja)
- 5 viis (viie)
- 6 kuus (kuue)
- 7 seitse (seitsme)
- 8 kaheksa (kaheksa)
- 9 üheksa (üheksa)
- 10 kümme (kümne)
- 100 sada (saja)
- 1 000 tuhat (tuhande)
- 1 000 000 miljon (miljoni)

Järgarvud.

1. esimene (esimese)
2. teine (teise)
3. kolmas (kolmanda)
4. neljas (neljanda)
5. viies (viienda)
6. kuues (kuuenda)
7. seitsmes (seitsmenda)
8. kaheksas (kaheksanda)
9. üheksas (üheksanda)
10. kümnes (kümnenda)
100. sajas (sajanda)
- 1 000. tuhandes (tuhandenda)
- 1 000 000. miljonis (miljonenda)

Märkus. Sulgudes on lihtarvude omastav kääne.

106. Arvsõnade kokkukirjutamine.

Põhiarvud.

- 11 üksteistkümme
- 12 kaksteistkümme
- 13 kolmeteistkümme
- 14 neliteistkümme
- 15 viisteistkümme
- 16 kuusteistkümme
- 17 seitseteistkümme
- 18 kaheksateistkümme
- 19 üheksateistkümme
- 20 kakskümme
- 30 kolmkümme
- 40 nelikümme
- 50 viiskümme
- 60 kuuskümme
- 70 seitsekümme

Järgarvud.

11. üheteistkümnes
12. kaheteistkümnes
13. kolmeteistkümnes
14. neljateistkümnes
15. viieteistkümnes
16. kuueteistkümnes
17. seitsmeteistkümnes
18. kaheksateistkümnes
19. üheksateistkümnes
20. kahekümnes
30. kolmekümnes
40. neljakümnes
50. viiekümnes
60. kuuekümnes
70. seitsmekümnes

80 kaheksakümmend
 90 üheksakümmend
 100 ükssada
 200 kakssada
 300 kolmsada
 400 nelisada
 500 viissada
 600 kuussada
 700 seitsesada
 800 kaheksasada
 900 üheksasada

80. kaheksakümnes
 90. üheksakümnes
 100. ühesajas
 200. kahesajas
 300. kolmesajas
 400. neljasajas
 500. viiesajas
 600. kuuesajas
 700. seitsmesajas
 800. kaheksasajas
 900. üheksasajas

Märkus. Ainsuse nimetavas käändes võib põhiarvudes 11—19 tarvitada lühemaid sõnu: **üksteist, kaksteist, kolmteist** jne.

Tähelepanu! Kokku kirjutatakse arvsõnad **11—19, kümned ja sajad neid määravate arvudega, näit. viiskümmend, viissada** jne.

Mitte unustada, mitu sõna on järgnevais liit-
arvudes!

Põhiarvud.

27 kakskümmend
 seitse
 64 kuuskümmend
 neli
 106 ükssada kuus
 435 nelisada kolm-
 kümmend viis
 5 000 viis tuhat
 8 962 kaheksa tuhat
 üheksasada
 kuuskümmend
 kaks

Järgarvud.

27. kahekümne
 seitsmes
 64. kuuekümne
 neljas
 106. ühesaja kuues
 435. neljasaja
 kolmekümne
 viies
 5 000. viie tuhandes
 8 962. kaheksa tuhande
 üheksasaja
 kuuekümne
 teine

173 281 ükssada seitse- kümme kolm tuhat kakssada kaheksakümme- üks	173 281. ühesaja seitsme- kümne kolme tuhande kahe- saja kaheksa- kümne esimene
2 000 000 kaks miljonit	2 000 000. kahe miljones

Märkus 1. Järgarvude järele pannakse punkt, näit.:
27. raamatul [=kahekümne seitsmendal raamatul],
64. õpilasele [=kuuekümne neljandale õpilasele], **106.**
leheküljel [=saja kuuendal leheküljel]. Vt. § 214!

Märkus 2. On põhiarvus (näiteks 8 962) viis sõna,
siis on vastavas järgarvuski (8 962.) viis sõna.

107. Arvsõnade käänamine.

Lihtarvud käänduvad nagu muud käändsõnad.

Liitarvu käänamine.

6 749

Nimetav	kuus tuhat seitsesada nelikümme üheksa
Omastav	kuue tuhande seitsmesaja neljakümne üheksa
Osastav	kuut tuhat seitsetsada neljakümme üheksat
Sisseütlev	kuue tuhande seitsmesaja neljakümne üheksasse
Seesütlev	„ „ „ „ üheksas

jne.

6 749.

Nimetav	kuue tuhande seitsmesaja neljakümne üheksas
Omastav	„ „ „ „ üheksanda
Osastav	„ „ „ „ üheksandat
Sisseütlev	„ „ „ „ üheksandasse
Seesütlev	„ „ „ „ üheksandas
Seestütlev	„ „ „ „ üheksandast

jne.

Tähelepanu! Põhiarvudel käänduvad kõik arvosad pääle **teist** nimetavas, omastavas ja osastavas käändes: **kuusteistkümmend, kuuteistkümmne, kuutteistkümmend.** Kõigis muis käändeis käändub ainult viimane arvosa, kuna aga eelmised arvosad on omastavas käändes: viie **tuhande seitsmesaja kuuekümmne kahele, viie tuhande seitsmesaja kuuekümmne kaheni...**

Järgarvudel käändub ainult viimane arvosa, kuna aga eelmised arvosad on vastava põhiarvu ainsuse omastavas: kaheksa **miljoni kolme tuhande kaheksaja neljakümne viiendale...**

108. Ülesandeid. Kirjutage järgnevad numberarvud sõnadega!

I. 15; 19; 38; 57; 109; 326; 594; 6666; 7941; 80005; 13345872.

II. 13 raamatul; 13. raamatul; 39 õpilasele; 39. õpilasele; 244 leheküljel; 244. leheküljel; 1929 aastat; 1929. a.; aastal 1918; 1918. aastal; harjutises 57; 57. harjutises.

Pöörd sõna (verb).

109. Hiline kojutulek.

(Katkend.)

Kohe lõuna järel **ajas** Liiva Hanss oma asjad linnas joonde ja **pöördus** koduteele. **On** aga pikk see linnatee: ei **taha** ega **taha lõppeda**. Küll **sai** Hanss mööda metsi, küll mööda lagedaid **sõita**, nii et tühimus käes, aga Hansu kodu **peitus** ikka alles **teatava** arvu kilomeetrite taga. Ei **olnud** ka hobusel lusti palju **joosta**, sest longus pää ja kondilised küljed **andsid tõrkumiseks** jooksu vastu põhjust. Eks temagi **tülpinud** ära; sapsud **olid** teisel juba üsna märjad.

Aga ta **liikumisest paistis** siiski, nagu **oleks** tal ruttu loom **kipub** kodu poole, et **saaks** rutemini puhkusele.

Hansul **oli** igav. Küll ta **suitsetas**, küll ta **vilistas**, küll **mõttes** ta — **mõttes** linnas toimepandud asjade või jälle koduste pääle, aga igavus ei **tahtnud lahkuda**. Tihti **vaatas** Hanss päikese poole, mis taevaserval juba üsna madalal **oli** ja punakaks **muutus**.

Õhtu **oli lähenemas**. Hanss **hirmutas** hobust ohjahaarudega. Ta **vaatas** hobuse, vankri ja enda varju pääle, mis madalal **oleva** päikese paistel hästi pikaks **olid veninud**, **vaatas** aga lihtsalt sellepärast, et tal muud ametit ei **olnud**. Ja ega see nii väga **tüütav olegi**, hobuse ja vankri edasiliikuvad varju **silmitseda**. See **peletas** Hansu igavust. **Lahkumatu** seltsiline see vari; kui kenasti **libisevad** need rattad edasi, kui väledasti **välgub** kodarate vari tee kõrval. Just kui juttu **oleks** see vari Hansuga **ajanud**. Ta **oleks** nagu **öelnud**: siin me **läheme** üheskoos kaks seltsilist, sina ja mina, kaks vaikset seltsilist. . . varsti aga **peame** teineteisest **lahkuma**, sest päike **vajub** varsti metsa varju.

A. Kivi.

Märkus. Eelseisvas katkendis „Hiline kojutulek“ on trükitud pöördsõna vormid jämendatult.

Pöördsõna kohta küsime:

- 1) **mida teeb?** (loeb, jookseb),
mida ei tee? (ei loe, ei jookse),
mida tegi? (luges, jooksis),
mida ei teinud? (ei lugenud, ei joosnud),
mida teeks? (loeks, jookseks),
mida ei teeks? (ei loeks, ei jookseks),
mida tegevat? (lugevat, jooksvat),
mida ei tegevat? (ei lugevat, ei jooksvat),
mida tehku? (lugegu! joosku!),
mida ärgu tehku? (ärgu lugegu! ärgu joosku!);

- 2) **mida tehakse?** (loetakse, joostakse),
mida ei tehta? (ei loeta, ei joosta),
mida tehti? (loeti, joosti),
mida ei tehtud? (ei loetud, ei joostud),
mida tehtaks? (loetaks, joostaks),
mida ei tehtaks? (ei loetaks, ei joostaks) jne.

Märkus. Pöörd sõna on lauses üeldiseks, harva mõneks muuks lauseliikmeks.

Tähelepanu! Pöörd sõna (verb) näitab:

1) asja või nähtuse tegevust (ajas, võttis, müüb joo**b**, usun, võtan, pilgata**kse**, armastata**kse** jne.);

2) asja või nähtuse olukorda (jäi, seisis, tukkus, hapneb, vananeb jne.).

110. Pöörd sõna kahelaadiline tegevus.

I. 1. Talupoeg **ostis** noore hobuse. 2. Peedu, **anna** siia minu vihik! 3. Lapsuke **luges** jutuke si. 4. **Õppige** see luuletis pähe!

II. 1. **Maga** magusasti! 2. **Oldi** vagusi. 3. **Hakake** ometi tõhe! 4. Taadike **tukub** tagakambris.

Tähelepanu! 1. Kui tegevus on sihitud väljendajast väljapoole, siis on tegevus **sihiline (transitiivne)**.

Ostma (keda? mida? kelle? mille?), **andma**, **lugema**, **õppima**, **saama**, **sööma**, **nägema**, **uskuma**, **pilkama**, **üt**lema, **kõnelema**, **kirjutama**, **armastama** jne. on **sihilised pöörd sõnad**, sest nad näitavad tegevust, mis sihitud mõnele asjale või olevusele.

2. Kui tegevus avaldub väljendajas eneses, siis on tegevus **sihitu (intransitiivne)**.

Magama, **olema**, **hakkama**, **tukkuma**, **istuma**, **tulema**, **jääma**, **käima**, **seisma**, **surema**, **kõndima**, **hapnema**, **van**nema, **värisema** (kes? ise!) jne. on **sihitud pöörd sõnad**, sest tegevus avaldub väljendajas eneses.

Märkus. Pöördsonad lõpevad algusvormis silbiga **-ma**: hakkama, õppima, ujuma, veerema, naerma, laulma, kütma, hüüdma. Silp **-ma** liitub täishäälikule kui ka kaashäälikule.

111. Pööramine.

Ainsus.

1. pööre (persoon): (mina) tul**en**, tul**in**, tuleks**in**.
" : (sina) tuled**d**, tulid**d**, tuleksid**d**.
" : (tema) tuleb, tuli, tuleks.

Mitmus.

1. pööre (persoon): (meie) tule**me**, tulime, tuleksime.
2. " : (teie) tulete, tulite, tuleksite.
3. " : (nemad) tulevad, tulid, tuleksid.

Tähelepanu! Pöördsona lõpu muutmist kutsutakse **pööramiseks**. Pöördedeid on **kolm**. Pöördsona vormid on **ainsuses ja mitmuses**.

Esimese pöördede lõpp on ainsuses **-n** (tul**en**, tul**in**, tuleks**in**, õp**in**, õppis**in**, õpiks**in** jne.) ja mitmuses **-me** (tule**me**, tulime, tuleksime, õpime, õppisime, õpiksim**e** jne.).

Teise pöördede lõpp on ainsuses **-d** (tuled, tulid, tuleksid, õpid, õppisid, õpiksid jne.) ja mitmuses **-te** (tulete, tulite, tuleksite, õpite, õppisite, õpiksite jne.).

Kolmandal ainsuse pöördel puudub eriline lõpp, mitmuses aga lõpeb 3. pööre mitmuse tunnuse **d**-ga (tulevad, tulid, tuleksid, õpivad, õppisid, õpiksid jne.).

112. Aeg.

Olevik (preesens).

Mina ärkan kell 7 hommikul, **tõusen** kohe voodist, **pesen** silmad, kaela ja kõrvad külma veega hästi puh-taks, **rõivastun** korralikult, **teretan** vanemaid ja teisi

koduseid, **istun** lauda ja **söön** hommikueinet, **tänan** vanemaid, **jätan** majarahva jumalaga ja **lähen** kooli.

Lihtminevik (imperfekt).

Mina **ärkasin** kell 7 hommikul, **tõusin** kohe voodist, **pesin** silmad, kaela ja kõrvad külma veega hästi puhtaks, **rõivastusin** korralikult, **teretasin** vanemaid ja teisi koduseid, **istusin** lauda ja **sõin** hommikueinet, **tänasin** vanemaid, **jätsin** majarahva jumalaga ja **läksin** kooli.

Täisminevik (perfekt).

Mina **olen** ärganud, **olen** tõusnud, **olen** pesnud, **olen** rõivastunud, **olen** teretanud, **olen** istunud, **olen** söönud, **olen** tänanud, **olen** jätnud, **olen** läinud,

Enneminevik (pluskvamperfekt).

Mina **olin** ärganud, **olin** tõusnud, **olin** pesnud, **olin** rõivastunud, **olin** teretanud, **olin** istunud, **olin** söönud, **olin** tänanud, **olin** jätnud, **olin** läinud.

Tähelepanu! 1. Pöörd sõna muuted **ärkan**, **tõusen**, **pesen** jne. tähendavad käesolevat aega. **Ärkan**, **tõusen**, **pesen** jne. on olevikus (**preesensis**). Tulevase aja tähendamiseks tarvitatakse olevikku + sõnu: **varsti**, **homme**, **pärast**, **hiljem**, **edaspidi**, **küll** jne.

2. **Lihtminevik (imperfekt)** on ühesõnaline pöörd sõnavorm. Lihtminevikku iseloomustavad sõnaosad si või i (**ärkasin**, **tõusin**, **panin**, **olin** jne.).

3. **Täisminevik (perfekt)** koostub mitmest pöörd sõnavormist (**olen** püüdnud, **oleksin** püüdnud, **olevat** püüdnud, **on** püütud, **oleks** püütud, **olgu** püütud, **olevat** püütud). Vt. „Pöörd sõna muudete tabel“!

4. **Enneminevik (pluskvamperfekt)** koostub samuti mitmest sõnast (**olin** püüdnud, **oli** püütud). Vt. „Pöörd sõna muudete tabel“!

Pöördsõna muudete tabel

I. Isikuline tegu- mood (personaal)

A. Pöördelised (finitiised) muuted							B. Käändelised (infinitiised) muuted						
Aeg			Olevik (preesens)		Lihtminevik (imperfekt)		Täisminevik (perfekt)		Enneminetik (pluskvamperfekt)				
Kõneviis	Arv	Pööre	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne			
Kõndel kõneviis (indikatiiv)	Ainsus	1. (mina)	püüan	ei püüa	püüdsin	ei püüdnud	olen püüdnud	ei ole püüdnud	olin püüdnud	ei olnud püüdnud		1. ma-tegevus-nimi (I infinitiiv): Sisseütl.: püüdma Seesütl.: püüdmas Seestütl.: püüdmast Ilmaütl.: püüdmata	
		2. (sina)	püüad	"	püüdsid	"	oled	"	olid	"			
		3. (tema)	püüab	"	püüdis	"	on	"	oli	"			
	Mõttus	1. (meie)	püüame	"	püüdsime	"	oleme	"	olime	"			
		2. (teie)	püüate	"	püüdsite	"	olete	"	olite	"			
		3. (nemad)	püüavad	"	püüdsid	"	on	"	olid	"			
Tingiv kõneviis (konditsionaal)	Ainsus	1. (mina)	püüaksin	ei püüaks			oleksin püüdnud	ei oleks püüdnud			2. da-tegevus-nimi (II infinitiiv): Osast.: püüda Seesütl.: püüdes		
		2. (sina)	püüaksid	"			oleksid	"					
		3. (tema)	püüaks	"			oleks	"					
	Mõttus	1. (meie)	püüaksime	"			oleksime	"					
		2. (teie)	püüaksite	"			oleksite	"					
		3. (nemad)	püüaksid	"			oleksid	"					
Käskiv kõneviis (imperatiiv)	Ainsus	1. (mina)	—	—									3. Kesksõnad (partitsiibid): Olevik: püüdev Minevik: püüdnud
		2. (sina)	püüa!	ära püüa!									
		3. (tema)	püüdku!	ärgu püüdku!									
	Mõttus	1. (meie)	püüdke!	ärgem püüdke!									
		2. (teie)	püüdke!	ärgem püüdke!									
		3. (nemad)	püüdke!	ärgu püüdke!									
Kaudne kõneviis (modus obliquus)	Ainsus	1. (mina)	püüdvat	ei püüdvat			olevat püüdnud	ei olevat püüdnud				4. Teonimi: püüdmine	
		2. (sina)	"	"			"	"					
		3. (tema)	"	"			"	"					
	Mõttus	1. (meie)	"	"			"	"					
		2. (teie)	"	"			"	"					
		3. (nemad)	"	"			"	"					

II. Umbisikuline tegu- mood (impersonaal)

A. Pöördelised (finiitsed) muuted							B. Käändelised (infiniitsed) muuted				
Aeg			Olevik (preesens)		Lihtminevik (imperfekt)		Täisminevik (perfekt)		Enneminevik (pluskvamperfekt)		
Kõneviis	Arv	Pööre	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	
Kindel kõneviis (indikatiiv)	Ainsus	1. (mind)	püütakse	ei püüta	püüti	ei püütud	on püütud	ei ole püütud	oli püütud	ei olnud püütud	
		2. (sind)	"	"	"	"	"	"	"	"	
		3. (teda)	"	"	"	"	"	"	"	"	
	Mítmus	1. (meid)	"	"	"	"	"	"	"	"	
		2. (teid)	"	"	"	"	"	"	"	"	
		3. (neid)	"	"	"	"	"	"	"	"	
Tingiv kõneviis (konditionaal)	Ainsus	1. (mind)	püütaks	ei püütaks			oleks püütud	ei oleks püütud			2. Kesksõnad (partitsiibid): Olevik (preesens): pütav Minevik (preteeritum): pütud
		2. (sind)	"	"			"	"			
		3. (teda)	"	"			"	"			
	Mítmus	1. (meid)	"	"			"	"			
		2. (teid)	"	"			"	"			
		3. (neid)	"	"			"	"			
Käskiv kõneviis (imperatiiv)	Ainsus	1. (mind)	püütagu!	ärgu püütagu!			olgu püütud!	ärgu olgu püütud!			
		2. (sind)	"	"			"	"			
		3. (teda)	"	"			"	"			
	Mítmus	1. (meid)	"	"			"	"			
		2. (teid)	"	"			"	"			
		3. (neid)	"	"			"	"			
Kaudne kõneviis (modus obliquus)	Ainsus	1. (mind)	püütavat	ei püütavat			olevat püütud	ei olevat püütud			
		2. (sind)	"	"			"	"			
		3. (teda)	"	"			"	"			
	Mítmus	1. (meid)	"	"			"	"			
		2. (teid)	"	"			"	"			
		3. (neid)	"	"			"	"			

113. Kõneviisidest.

1. Kindel kõneviis (indikatiiv).

Mina püüan, püüdsin, olen püüdnud.
Sina püüad, püüdsid, oled püüdnud.
Tema püüab, püüdis, on püüdnud.
Meie püüame, püüdsime, oleme püüdnud.
Teie püüate, püüdsite, olete püüdnud.
Nemad püüavad, püüdsid, on püüdnud.

2. Tingiv kõneviis (konditsionaal).

Mina püüaksin, oleksin püüdnud.
Sina püüaksid, oleksid püüdnud.
Tema püüaks, oleks püüdnud.
Meie püüaksime, oleksime püüdnud.
Teie püüaksite, oleksite püüdnud.
Nemad püüaksid, oleksid püüdnud.

3. Käskiv kõneviis (imperatiiv).

Mina — — — — —
Sina püüa! võta! ole!
Tema püüdku! võtku! olgu!
Meie püüdke! võtkem! olgem!
Teie püüdke! võtke! olge!
Nemad püüdku! võtku! olgu!

4. Kaudne kõneviis.

Mina	püüdvat,	olevat	püüdnud.
Sina	”	”	”
Tema	”	”	”
Meie	”	”	”
Teie	”	”	”
Nemad	”	”	”

Tähelepanu! 1. Kindel kõneviis (indikatiiv) väljendab tõeliselt sündivat või sündinud tegevust. Sel kõneviisil puudub eriline tunnus. (Mina püüan kalu.)

2. Tingiv kõneviis (konditsionaal) märgib seda, mis teatavail tingimusil võiks sündida. Selle kõneviisi tun-

nuseks on ksi ja ks. (Mina püüaksin kalu, kui mul oleks aega.)

3. **Käskiv kõneviis (imperatiiv)** avaldab käske või soove. Käskiva kõneviisi tunnuseks on **ku, kem, ke, ku; gu, gem, ge, gu**. Ainsuse 2. pöördel puudub tunnus (**püüa! võta! ole!**). Ainsuse 1. pööre puudub käskival kõneviisil isikulises tegumoes.

4. **Kaudne kõneviis** väljendab seda, mida kolmanda isiku kaudu on teada saadud. (Ta **püüdvat** kalu = mulle tähendas keegi, et ta püüab kalu.) Kaudse kõneviisi tunnuseks on **vat**.

Märkus. Vt. „Pöördsõna muudete tabel“!

114. Tegumood.

1. Isikuline tegumood (personaal).

Mina püüan, ei püüa, püüdsin, ei püüdnud, olen püüdnud, ei ole püüdnud, olin püüdnud, ei olnud püüdnud.

Mina püüaksin, ei püüaks, oleksin püüdnud, ei oleks püüdnud.

Tema püüdku, ärgu püüdku!

Tema püüdvat, ei püüdvat, olevat püüdnud, ei olevat püüdnud.

Läksime kalu püüdma. Olime kalu püüdmas. Tulime kalu püüdmast. Kalad jäid püüdmata.

2. Umbisikuline tegumood (impersonaal).

Kalu püütakse, ei püüta, püüti, ei püütud, on püütud, oli püütud, ei olnud püütud, püütaks, ei püütaks, oleks püütud, püütagu, ärgu püütagu, olgu püütud, ärgu olgu püütud, püütavat, ei püütavat, olevat püütud, ei olevat püütud. Kalu pidi püütama.

Tähelepanu! Isikuline tegumood (personaal) näitab, mida teeb asi või missuguses olukorras on asi. Umbisikuline tegumood (impersonaal) näitab, mida asjaga

tehakse. Umbisikulise tegumoe tunnus on: **ta, da, a, la, ra, na, t, d** (püütakse, saadakse, juuakse, ollakse, surrakse, pannakse, püüti, saadi).

Märkus. Praeguses keeles on kadunud astmevahelduse mõjul mõningais sõnusus umbisikulise tegumoe tunnus **d** (tullakse < tuldaksen, tuuakse < toodaksen jne.). Vrd. vald — valla, tõld — tõlla jne. § 18'

115. Pöördelised ja käändelised muuted.

1. Pöördelised (finiitsed) muuted.

Mina püüan, püüdsin, püüaksin, püüdvat, olevat püüdnud jne.

Kalu püütakse, ei püüta, püüti, ei püütud, püütaks, püütagu jne.

2. Käändelised (infiniitsed) muuted.

Läksime kalu püüdma. Olime kalu püüdmas. Tulime kalu püüdmast. Kalad jäid püüdmata. Kalu tuli püüda. Kalu püüdes kadus aeg. Kala on püütav. Perenaine praadis püütud kalu. Kalu pidi püütama.

Märkus. Vt. „Pöörd sõna muudete tabel“!

116. ma-tegevusnimi (I infinitiiv).

Isikuline tegumood (personaal).

1. Sulane pidi hagu vedama. Sulane oli hagu vedamas. Sulane tuli hagu vedamast. Hagu jäi vedamata.

2. Seda ei pea ta mulle ette heitma. 3. Peremees pidi hooneid ehitama, karja muretsema, majapidamist korraldama. 4. Sulane pidi metsa raiuma ja põldu valmistama. 5. Maamõõtja pidi maa üle mõõtma ja uuesti hindama.

Umbisikuline tegumood (impersonaal).

1. Hagu pidi juurde veetama. 2. Seda ei pea mulle ette heidetama. 3. Hooneid pidi ehitatama, karja mu-

retsetama, majapidamist **korraldatama**. 4. Pidi ka metsa **raiatama** ja põldu **valmistatama**. 5. Maa pidi üle **mõõdetama** ja uuesti **hinnatama**. 6. Nii ei peaks mitte **tehtama**. 7. Märgatud puudus peab julgelt ja rõõmsalt **kõrvaldatama**.

Tähelepanu! Isikulise tegumoe **ma**-tegevusnimi esineb **sisseütlevas** (vedama), **seesütlevas** (vedamas), **seestiütlevas** (vedamast) ja **ilmaütlevas** (vedamata) käändes.

Umbisikulise tegumoe **ma**-tegevusnimi on ainult **sisseütlevas** (veetama, tehtama, kõrvaldatama) käändes.

Nii isikulise kui ka umbisikulise tegumoe **ma**-tegevusnime sisseütlev on lõputa (leidma, leitama).

Märkus. Vt. „Pöördsõna muudete tabel“!

117. **da**-tegevusnimi (II infinitiiv).

1. „Silmaga võid küll **vaadata**, aga käega ei tohi **katsuda**,“ tähendati lapsele. 2. Polnud midagi **teha**, sest ta ei tahtnud meile **tulla**. 3. Ma ei taha sinna **minna**, sest sääl võib igavusse **surra**. 4. **Hüpates, mändides** ja **joostes** veetsime aja. 5. Koju **jõudes** leidsin oma sõbra mind ootavat.

Tähelepanu! **da**-tegevusnimel on pääle **osastava** (paluda) veel **seesütlev** (paludes) kääne. **da**-tegevusnime tunnuseks on **da, ta, a, la, na, ra** (paluda, vaadata, teha, tulla, minna, surra). Seesütlevas on tunnuse **a** asemel **e** (tehes, tulles, minnes, surres).

118. Kesksõna (partitsiip).

Oleviku kesksõna.

1. **Hukkuv** paat toodi randa. 2. **Hukkuvad** paadid toodi randa. 3. **Õpitar** luuletis meeldis õpilasile. 4. **Õpitavad** luuletised meeldisid õpilasile.

Mineviku kesksõna.

1. **Hukkunud** paat toodi randa. 2. **Hukkunud** paa-
did toodi randa. 3. **Õpitud** luuletis meeldis õpilasile.
4. **Õpitud** luuletised meeldisid õpilasile.

Tähelepanu! 1. Oleviku kesksõna tunnuseks on ain-
suse nimetavas käändes **-v**, teistes käänetes **-va** (huk-
kuv, õppiv, jooksev, kõndiv; hukkuva, hukkuvale, jook-
vaid, jooksvate, kõndivale jne.).

2. Mineviku kesksõna tunnuseks on isikulises tegu-
moes **-nud** (hukkunud, õppinud, olnud, tulnud jne.), umb-
isikulises tegumoes **ud** (mängitud, õpitud, oldud, mindud,
naerdud jne.). Umbisikulises tegumoes on esimene **t, d**
(tud, dud) tegumoe tunnus.

Kesksõna käänamine.

Oleviku kesksõna.

Nim.	võitlev inimene	—	võitlevad inimesed
Omast.	võitleva inimese	—	võitlevate inimeste
Osast.	võitlevat inimest	—	võitlevaid inimesi
Sisseütl.	võitlevasse inimesse	—	võitlevatesse inimestesse e. võitlevaise inimesisse jne.

Nim.	õpitav tükk	—	õpitavad tükid
Omast.	õpitava tüki	—	õpitavate tükide
Osast.	õpitavat tükki	—	õpitavaid tükke
Sisseütl.	õpitavasse tükisse	—	õpitavatesse tükidesse e. tükki e. õpitavaisse tükesse jne.

Mineviku kesksõna.

Nim.	võidelnud inimene	—	võidelnud inimesed
Omast.	võidelnud inimese	—	võidelnud inimeste
Osast.	võidelnud inimest	—	võidelnud inimesi
Sisseütl.	võidelnud inimesse	—	võidelnud inimestesse e. võidelnud inimesisse jne.

Abisõna „mitte“ käändelistes muudetes.

Käänatav sõna. Mittekäänatav sõna. Maitsev toit. Mittemaitsev toit. Vetruv keha. Mittevetruv keha. Lubatud asi. Mittelubatud asi. Ilmunud isik. Mitteilmunud isik.

Märkus. Käändelistes muudetes väljendatakse abisõna **mitte** abil eitust. Mitte annab eitava tähenduse muudelegi käändsõnule: **mittepuhas, mittevalmis, mitteõiglane, mittetähelepanelik** jne.

121. Pöörsõna liht- ja liitmuuted.

Lihtmuuteid.

(Mina) õpin, õppisin, õpiksin, õppivat; (tükki) õpitakse, õpitaks, õpitagu, õpitavat, õpiti, korratakse, korrati, korratagu jne.

Liitmuuteid.

(Mina) olen õppinud, olin õppinud, oleksin õppinud, olevat õppinud; on õpitud, olevat õpitud, oleks õpitud jne.

Liitmuuteid eitavas kõnes.

(Mina) ei ole õppinud; ärgu olgu õppinud, ärgu olgu õpitud, ärgu olgu hüütud, ei oleks hüütud jne.

Märkus. Vt. „Pöörsõna muudete tabel“!

Tähelepanu! Täisminevik e. perfekt (olen õppinud, oleksin õppinud, olevat õppinud, olgu õpitud jne.) ja enneminevik e. pluskvamperfekt (olin õppinud, oli õpitud jne.) moodustatakse pöörsõna olema ja mineviku keskõna (õppinud, õpitud) abil.

Märkus. Ei-ühendite kõrval tarvitatakse ka lühemaid vorme: **pole** = ei ole, **polnud** = ei olnud, **poleks** = ei oleks, **polevat** = ei olevat, **polda** = ei olda, **poldud** = ei oldud.

122. Pöördsõna põhimuuted.

Põhimuuted	Muud pöördsõna vormid
hüppama ¹	hüppamas ⁵ , hüppamast ⁵ , hüppamata ⁵ hüppav ⁶ , hüppavale ⁶ , hüppavaile ⁶ jne. ma hüppavat ⁷ , sa hüppavat ⁷ jne. ma ei hüppavat ⁷ , sa ei hüppavat ⁷ jne. hüppamine ⁸ , hüppamise ⁸ jne. hüppaja ⁹ , hüppajaga ⁹ jne.
hüppan ²	sa hüppad ¹⁰ , ta hüppab ¹⁰ jne. ma ei hüppa ¹⁰ , sa ei hüppa ¹⁰ jne. ma hüppaksin ¹¹ , sa hüppaksid ¹¹ jne. ma ei hüppaks ¹¹ , sa ei hüppaks ¹¹ jne. hüppa ¹² ! ära hüppa ¹² !
hüpata ³	hüpates ¹³ hüpaku ¹⁴ ! hüpakem ¹⁴ ! hüpake ¹⁴ ! ärgu hüpaku ¹⁴ ! ärgem hüpakem ¹⁴ ! jne.
hüpatud ⁴	ei hüpata ¹⁵ , hüpati ¹⁵ , ei hüpatud ¹⁵ , hüpataks ¹⁵ , ei hüpataks ¹⁵ , hüpa- tagu ¹⁵ ! ärgu hüpatagu ¹⁵ ! hüpa- tavat ¹⁵ , ei hüpatavat ¹⁵ , hüpa- tama ¹⁵ , hüpatav ¹⁵ , hüpatavale ¹⁵ jne.
rüüpama ¹	rüüpamas ⁵ , rüüpaja ⁹ , rüüpamine ⁸ jne.
rüüpan ²	rüüpad ¹⁰ , rüüpa ¹² ! jne.
rüübata ³	rüübates ¹³ , rüübaku ¹⁴ ! rüübakem ¹⁴ ! jne.
rüübatud ⁴	rüübati ¹⁵ , rüübatagu ¹⁵ ! jne.
õppima ¹	õppimas ⁵ , õppiv ⁶ , õppivat ⁷ , õppimine ⁸ jne.
õpin ²	õpid ¹⁰ , õpib ¹⁰ , õpiksin ¹¹ , õpikside ¹¹ , õpi ¹² ! jne.
õppida ³	õppides ¹³ , õppigu ¹⁴ ! ärgu õppigu ¹⁴ ! jne.
õpitud ⁴	ei õpita ¹⁵ , õpitagu ¹⁵ ! ei õpitavat ¹⁵ jne.

Põhimuuted	Muud pöörd sõna vormid
kaapima ¹	kaapimast ⁵ , kaapiva ⁶ , kaapija ⁹ jne.
kaabin ²	kaabid ¹⁰ , kaabime ¹⁰ , kaabiksime ¹¹ , kaabi ^{12!} jne.
kaapida ³	kaapides ¹³ , kaapigem ^{14!} ärgem kaapigem ^{14!} jne.
kaabitud ⁴	kaabiti ¹⁵ , ei kaabitaks ¹⁵ , ei kaabitavat ¹⁵ jne.
oskama ¹	oskamata ⁵ , oskavale ⁶ , oskajale ⁹ jne.
oskan ²	oskame ¹⁰ , oskaksime ¹¹ , oska ^{12!} jne.
osata ³	osates ¹³ , osaku ^{14!} osakem ^{14!}
osatud ⁴	ei osata ¹⁵ , osataks ¹⁵ , ärgu osatagu ^{15!} jne.
jooksuma ¹	jooksmas ⁵ , jooksev ⁶ , jooksjas ⁹ , jooksmine ⁸ jne.
jooksen ²	jooksed ¹⁰ , jookseksid ¹¹ , ära jookse ^{12!} jne.
joosta ³	joostes ¹³ , joosku ^{14!} jooskem ^{14!} ärgu joosku ^{14!} jne.
joostud ⁴	joosti ¹⁵ , joostav ¹⁵ , ärgu joostagu ^{15!} jne.

Missugused vormid tuletatakse **isikulise tegumoe ma-tegevusnimest** (hüppama, õppima, uppuma, salgama jne.)?

Vastus. ⁵ ma-tegevusnime muud käänded (hüppamas, hüppamast, hüppamata; õppimas, õppimast, õppimata; uppumas jne.);

⁶ oleviku kesksõna (hüppav, õppiv jne.);

⁷ kaudse kõneviisi jaatav ja eitav olevik (hüppavat, ei hüppavat jne.);

⁸ teonimi (hüppamine, õppimine jne.);

⁹ tegijanimi (hüppaja, õppija jne.).

Missugused vormid tuletatakse **isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku 1. pöördest** (hüppan, õpin, upun, salgan jne.)?

Vastus. ¹⁰ Kindla kõneviisi jaatav ja eitav olevik (hüppad, hüppab, hüppame, hüppate, hüppavad, ei hüppa;

õpid, õpib, õpime, õpite, õpivad, ei õpi; upud, upub, upume, upute, upuvad, ei upu; salgad, salgab jne.);

¹¹ **tingiva kõneviisi jaatav ja eitav olevik** (hüppaksin, ei hüppaks, hüppaksid jne., õpiksin, ei õpiks, õpiksid jne., upuksin, upuks, upuksid jne., salgaksin, ei salgaks jne.);

¹² **jaatava ja eitava käskiva kõneviisi ains. 2. pööre** (hüppa! ära hüppa! õpi! ära õpi! upu! ära upu! salga! ära salga! jne.).

Missugused vormid tuletatakse **da-tegevusnimest** (hüppata, õppida, uppuda, salata jne.)?

Vastus. ¹³ **Sama tegevusnime seesütlev kääne** (hüppates, õppides, uppudes, salates jne.);

¹⁴ **jaatava ja eitava käskiva kõneviisi ainsuse 3. ja mitmuse 1., 2. ja 3. pööre** (hüpaku! hüpakem! hüpake! hüpaku! ärgu hüpaku! ärgem hüpakem! ärge hüpake! õppigu! uppugu! salaku! jne.).

Missugused vormid tuletatakse **umbisikulise tegumoe mineviku kesksõnast** (hüpatud, õpitud, uputud, salatud jne.)?

Vastus. ¹⁵ **Jaatavad ja eitavad umbisikulise tegumoe vormid** (hüpati, ei hüpatud, hüpataks, ei hüpataks, hüpatagu! ärgu hüpatagu! hüpatavat, ei hüpatavat, hüpatama, hüpatav; salati, ei salatud, salataks, ei salataks jne.).

Tähelepanu! Muuteid, millest kergesti tuletame teisi vorme, nimetatakse **põhimuudeteks**.

Põhimuuted on: ¹ **isikulise tegumoe ma-tegevusnimi** (hüppama, õppima jne.), ² **isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku 1. pööre** (hüppan, oskan, jooksen jne.), ³ **da-tegevusnimi** (hüpata, osata jne.), ⁴ **umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna** (hüpatud, joostud jne.).

Ei saa alati hõlpsalt tuletada **isikulise tegumoe lihtminevikku, umbisikulise tegumoe kse-olevikku ja**

nud-kesksõna, seepärast antakse pöördõnad käesolevas grammatikas järgmistes muudetes:

- 1) isikulise tegumoe **ma**-tegevusnimi;
- 2) isikulise tegumoe kindla kõneviisi oleviku 1. pööre;
- 3) **da**-tegevusnimi;
- 4) umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna;
- 5) lihtminevik;
- 6) umbisikulise tegumoe **kse**-olevik;
- 7) **nud-kesksõna**.

Märkus. Viimaseid ühes põhimuudetega kutsutakse pöördõna **päämuudeteks**.

Pöördkonnad.

Tähelepanu! Silpide arvu ja sõna silbivälte alusel rühmitatakse pöördõnu (nagu käändsõnugi) **viide pöördkonda (konjugatsioon)**.

Pöördõna tüve saame, kui kindla kõneviisi oleviku ainsuse esimeses pöördes pöördelõpu **n** ära jätame (**saan, panen, tukun, lükkan, vallatan** jne.). Ka **da**-tegevusnimi ja käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre annavad sõna tüve (**saada, panna, tukkuda, lükata, vallatada; saa! pane! tuku! lükka! vallata!** jne.).

I pöördkond.

I alaliik.

123. `Looma, `loon, `luua, `loodud, `lõin, luuakse, loonud.

Samuti pöörduvad: jooma, tooma.

Pooma, poon, puua, poodud, poosin, puuakse, poonud.

Sööma, söön, süüa, söödud, sõin, süüakse, söönud.

Samuti pöördub: lööma.

Keema, keen, kiia e. keeda, keedud, **keesin**, kiiaakse e. keedakse, keenud.

Saama, saan, saada, saadud, **sain**, saadakse, saanud.

Jääma, jään, jääda, jäädud, **jäin**, jäädakse, jäänud.

Määma (= määgima), mään, määda, määdud, **määsin**, määdakse, määnud.

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul -ma ees on pikk täishäälik, välja arvatud ii, üü.

II alaliik.

124. `Käima, `käin, `käia, `käidud, **käisin**, käiakse, käinud.

Vöima, võin, võia e. võida, võidud, **võisin**, võiakse e. võidakse, võinud.

Treima, trein, treida, treidud, **treisin**, treidakse, treinud.

Täima, täin, täida, täidud, **täisin**, täidakse, täinud.

Näima, näin, näida, näidud, **näisin**, näidakse, näinud.

(Sõnal „näima“ on ka isikulise tegumoe **kse-** olevik: **näikse** = näib.)

Viima, viin, viia, viidud, **viisin**, viiakse, viinud.

Müüma, müün, müüa, müüdud, **müüsin**, müüakse, müünud.

Tähelepanu! Antud alaliigi sõnul -ma ees on kaksiktäishäälik või ii, üü.

II pöördkond.

I alaliik.

125. `Saatma, saadan, `saata, saadetud, `saatsin, saadetakse, `saatnud.

Samuti pöörduvad: keetma, lootma, jootma, muutma, täitma, laitma, liitma, toitma, võitma jne.

Tapma, tapan, tappa, tapetud, **tapsin**, tapetakse, tapnud.

Lõpma, lõpen, lõppa, lõpetud, lõpsin, lõpetakse, lõpnud.

Andma, annan, anda, antud, andsin, antakse, andnud.

Samuti pöörduvad: **kündma**, tundma (tunnen), **kandma** jne.

Püüdma, püüan, püüda, püütud, püüdsin, püütakse, püüdnud.

Samuti pöörduvad: **hoidma**, hüüdma, leidma, võidma, nõudma, sõudma, needma (nean), seadma jne.

Laulma, laulan, laulda, lauldud, laulsin, lauldakse, laulnud.

Käänma, käänan, käända, käändud, käänsin, käändakse, käännud.

Samuti pöörduvad: **veenma** (veennud), **väänma** (väännud).

Pöörma, pööran, pöördä, pöördud, pöörsin, pöördakse, pöörnud.

Laskma, lasen, lasta, lastud, lasksin, lastakse, lasknud.

Samuti pöörduvad: **mõskma**, käskma, puskma.

Tähelepanu! Antud sõnus -ma ees on kaas-
häälik, da-tegevusnimi tugevas, olevik nõrgas
astmes.

Erijuhtumeid.

Jätma (jäetud, jäetakse), **katma** (kaetud, kaetakse),
kütma (köetud, köetakse), **matma** (maetud, maetakse),
võtma (võetud, võetakse), **maksma** (maksa e. maksta,
maksetud e. makstud, maksetakse e. makstakse), **peksma**
(peksa e. peksta, peksetud e. pekstud, peksetakse e.
pekstakse), **lüpsma** (lüpsan, lüpsa e. lüpsa, lüpsatud e.
lüpstud), **küpsma** (küpsen, küpsetakse e. küpstakse, küp-
sin), **jookma** (jooksen, joosta, joostud, jooksin, joos-
takse, joosnud).

II alaliik.

126. **Olema, olen, `olla, `oldud, olin, ollakse, olnud.**

Samuti pöörduvad: **tulema, esiteleva, ähvardeleva, mõtiskeleva, häälitseleva, roomaskeleva, istuskeleva, ujuskeleva, otsiskeleva, kummardeleva, õnniteleva jne.**

Panema, panen, `panna, `pandud, panin, pannakse, pannud.

Minema, lähen, `minna, `mindud, läksin, minnakse, läinud.

Surema, suren, `surra, `surdud, surin, surrakse, surnud.

Samuti pöördub: **purema.**

Pesema, pesen, `pesta, `pestud, pesin, `pestakse, `pesnud.

Ajama, ajan, ajada, aetud, ajasin, aetakse, ajanud.

Tähelepanu! II pöördkonda kuuluvad ühesilbi-seiks lühenenud: 1) astmevaheldusega (saatma, tapma, lõpma, andma, püüdma, laulma jne.) ja 2) astmevahelduseta tüved (olema, tulema, panema jne.).

III pöördkond.

I alaliik.

127. **`Õppima, õpin, `õppida, õpitud, `õppisin, õpitakse, `õppinud.**

Samuti pöörduvad: **leppima, lappima, nippima, top-pima, noppima, uppuma, lõppema, lakkima, nokkima, pakkima, tekkima, trükkima, lükkima, rikkuma, lakkuma, tikkuma, tukkuma, kukkuma, nottima, küttime, kittima, sattuma, porssima (porsin, porssida, porsitud, porssisin, porsitakse, porssinud), purssima, marssima jne.**

`Soovima, soovin, `soovida, soovitud, `soovisin, soovitakse, `soovinud.

Samuti pöörduvad: **noomima**, **maalima**, **liimima**, **kaaluma**, **teenima**, **puurima**, **määrima**, **koorima**, **röövima**, **riisuma**, **lausuma**, **reisima**, **sõeluma**, **paisuma**, **jonnima**, **kammima**, **mässima**, **narrima**, **sõlmima**, **tuhumisa**, **eksima**, **tuksuma**, **kutsuma**, **katsuma**, **ristima**, **istuma** jne.

Tampima, **tambin**, **tampida**, **tambitud**, **tampisin**, **tambitakse**, **tampinud**.

Samuti pöörduvad: **kärpima**, **kraapima**, **sortima** (sordin, sortida, sorditud, sortisin, sorditakse, sortinud), **tõlkima** (tõlgin, tõlkida, tõlgitud, tõlkisin, tõlgitakse, tõlkinud), **torkima**, **kärkima**, **märkima**, **tõrkuma**, **vankuma**, **lõhkuma** (lõhun), **mähkima** (mähin), **pühkima** (pühin), **vihtuma** (vihun), **ehtima** (ehin), **sihtima** (sihin), **juhtima** (juhin), **nuuskima** (nuusin), **nülgima** (nülin), **nõiduma** (nõiun), **saagima** (saen), **laadima** (laen), **sulgema** (sulen), **vanduma** (vannun), **sündima** (sünnin), **kõndima** (kõnnin), **käskima** (käsin, käskida, kästud, käskisin, kästakse, käskinud), **kiskuma** (kisun, kiskuda, kistud, kiskusin, kistakse, kiskunud), **uskuma** (usun, uskuda, **usutud** e. **ustud**, uskusin, **usutakse** e. **ustakse**, uskunud) jne.

Tähelepanu! Antud sõnus **-ma** ees on täishäälik, **da-** tegevusnimi **tugevas** ja **olevik nõrgas** astmes.

II alaliik.

128. Siduma, **seon**, **siduda**, **seotud**, **sidusin**, **seotakse**, **sidunud**.

Samuti pöörduvad: **laduma** (laon), **põdema** (põen), **kaduma** (kaon), **sugema** (soen), **lugema** (loen), **liguma** (leon), **pugema** (poen), **küdema** (köen), **taguma** (taon), **laguma** (laon) jne.

Vedama, **vean**, **vedada**, **veetud**, **vedasin**, **veetakse**, **vedanud**.

Pidama (= hoidma), **pean**, **pidada**, **peetud**, **pidasin**, **peetakse**, **pidanud**.

Pidama (= kohustatud olema), pean, pidada, peatud, pidin, peatakse, pidanud.

Nägema, näen, näha, nähtud, nägin, nähakse, näinud; tegijanimi: **nägija**; käskiv kõneviis: **näe! nähku! nähkem! nähke! nähku!**

Tegema, teen, teha, tehtud, tegin, tehakse, teinud; tegijanimi: **tegija**; käskiv kõneviis: **tee! tehku! tehkem! tehke! tehku!**

Tähelepanu! Antud esimese silbivälte sõnul dategevusnimi on tugevas ja ühesilbiline olevik nõrgas astmes (siduda — seon, vedada — vean jne.).

III alaliik.

129. Ujuma, ujun, ujuda, ujutud, ujusin, ujutakse, ujunud.

Samuti pöörduvad astmevahelduseta sõnad, mil **-ma** ees on kaks silpi esimesel silbivältel: paluma, põlema, munema, lubama, küsima, ronima, rebima, magama, valama, sulama, lamama, sonima, püsima, asuma, tasuma, kosuma, valima jne.

‘Puuduma, ‘puudun, ‘puududa, ‘puudutud, ‘puudusin, ‘puudutakse, ‘puudunud.

Samuti pöörduvad astmevahelduseta sõnad, mil **-ma** ees on kaks silpi kolmandal silbivältel: puutuma, jälgima, julgema, jaatama, eitama, kaotama, loetlema, hääldama, eeldama, kõrbema, lõhkema, puhkema, hapnema, ripnema, murduma, juurduma, nõrkema, suitsema, pleekuma, muutuma, mattuma, pettuma, lukkuma, kattuma, hukkuma, lõppuma, kuppuma, toituma, lupjuma, märguma, rulluma jne.

Tähelepanu! Kolmandasse pöördkonda kuuluvad astmevaheldusega kaheasilbised (õppima, rikkuma, sattuma, tampima, lõhkuma; siduma, taguma, nägema jne.) ja astmevahelduseta (ujuma, ronima, jagama, paluma; puutuma, ripnema, eitama, hukkuma, kattuma jne.) tüved.

IV pöördkond.

130. `Hakkama, `hakkan, hakata, hakatud, `hakin, hakatakse, hakanud.

Samuti pöörduvad: **lokkama, nakkama, lakkama, hüppama, lippama, näppama, ruttama, tõttama, hukkama, heppama, õppama, pattama** jne.

`Roomama, `rooman, roomata, roomatud, `roonasin, roomatakse, roomanud.

Samuti pöörduvad: **koormama, piinama, käänama, kuulama, sõimama, laenama, nõelama, aimama, hullama, pillama, tallama, vinnama, kurnama, kahmama, kerjama, varjama, silmama, surmama, limpsama, jätkama** jne.

`Tärkama, `tärkan, tärgata, tärgatud, `tärkasin, tärgatakse, tärganud.

Samuti pöörduvad: **märkama, ärkama, põrkama, tõukama, lonkama, palkama, tüütama, süütama, rüüpama, pumpama, vältama, ketrama, aitama, vaatama, ootama** jne.

`Algama, `algan, alata, alatud, `algasin, alatakse, alanud.

Samuti pöörduvad: **põlgama (põlata, põlatud, põlatakse, põlanud), oigama (oiata, oiatud, oiatakse, oianud), salgama (salata, salatud, salatakse, salanud), kargama (karata, karatud, karatakse, karanud)** jne.

`Tõmbama, `tõmban, tõmmata, tõmmatud, `tõmbasin, tõmmatakse, tõmmanud.

Samuti pöörduvad: **kuldama (kullata), muldama (mullata), rändama (rännata), hindama (hinnata), lendama (lennata)** jne.

`Looklema, `looklen, loogelda, loogeldud, `looklesin, loogeldakse, loogelnud.

Samuti pöörduvad: **puiklema (puigelda), liuglema (liuelda), aeglema (ajelda), vihtlema (vihelda), võistlema (võistelda), kaklema (kakelda), vehklema (vehelda), kisk-**

lema (kiselda), taplema (tapelda), suplema (supelda), siplema (sipelda), kahtlema (kahelda), nuhtlema (nuhelda), võrdlema (võrrelda), maadlema (maadelda), riidlema (riielda), suudlema (suudelda), õmblema (õmmelda), hoidlema (hoielda), võitlema (võidelda), vaatlema (vaadelda), näitlema (näidelda), üttelema (öelda e. ütelda, öeldakse e. üteldakse, öeldud e. üteldud), mõtlema (mõelda e. mõtelda, mõeldakse e. mõteldakse, mõeldud e. mõteldud), jõudlema (jõuelda), seadlema (seadelda), kohtlema (kohelda), käitlema (käidelda) jne.

Tähelepanu! Antud pöördkonda kuuluvad astmevaheldusega sõnad, mil da- tegevusnimi on nõrgas ja olevik tugevas astmes (hakata — hakkas, tärkata — tärkas, alata — algas, tõmmata — tõmbas, loogelda — looglen jne.).

V pöördkond.

I alaliik.

131. Harjutama, harjutas, harjutada, harjutatud, harjutasin, harjutatakse, harjutanud.

Samuti pöörduvad: kirjutama, joonistama, vabandama, avaldama, ähvardama, muretsema, kohisema, avatlema, otsisklema, mõtisklema, roomasklema, istusklema, kummardlema, ujusklema, õnnitlema jne.

Tähelepanu! Antud alaliiki kuuluvad mitmesilbised tüved.

II alaliik.

132. Kõnelema, kõnelen, kõnelda (mitte: kõnelda), kõneldud, kõnelesin (mitte: kõnelsin), kõneldakse, kõnelnud (mitte: kõnelenud).

Samuti pöörduvad: jagelema, kogelema, purelema, kõhelema, rabelema, vedelema jne.

Tähelepanu! Antud alaliigis **-ma** ees on kolme-silbiline **-ele-lõpuline** tüvi. **da**-tegevusnimes, umbisikulise tegumoe mineviku kesksõnas, **kse**-olevikus ja **nud**-kesksõnas on tüve lõpul kaashäälik **l** (kõnelda, kõnel-dud, kõneldakse, kõnelnud; jagelda, jageldud, jageldakse, jagelnud jne.).

133. Pöördkonnad (kokkuvõte).

Silpide arvu ja sõna silbivälte alusel rühmitatakse pöörd sõnu (nagu käändsõnugi) viide pöördkonda (konju-gatsiooni).

I pöördkonda kuuluvad ühesilbised tüved: `looma, `lööma, `keema, `saama; `käima, `võima, `viima, `müüma jne. (Vt. §§ 123, 124!)

II pöördkonda kuuluvad ühesilbiseiks lühe-nenud: 1) astmevaheldusega: `saatma, `tapma, `püüdma, `laulma jne. ja 2) astmevahelduse-ta tüved: olema, panema jne. (Vt. §§ 125, 126!)

III pöördkonda kuuluvad astmevaheldusega kahesilbised: `õppima, `rikkuma, `sattuma, `lõh-kuma; siduma, pidama, nägema jne. ja astmevahel-duse-ta tüved: ronima, paluma; `jälgima, `eitama, `ripnema, `hukkuma jne. (Vt. §§ 127—129!)

IV pöördkonda kuuluvad astmevaheldusega kahesilbised tüved: `hüppama, `märkama, `näitlema jne., mille olevik on 3. silbivältsel: `hüppan, `märkan, `näitlen jne. (Vt. § 130!)

V pöördkonda kuuluvad mitmesilbised tü-ved: harjutama, muretsema, roomasklema, kõnelema jne. (Vt. §§ 131, 132!)

Märkus. Võõrsõnu pöörates tuleb arvestada nende lõpposa (Vt. § 96!), alates päärõhulisest silbist, viimane kaasa arvatud: boikottima (nagu õppima), raffineeruma (nagu puuduma) jne.

Õigekirja (ortograafiat).

134. Kasvatama: ma kasvatan, ma kasvatasin, ta kasvatas, kasvatagu tema! kasvata, kasvatanud, kasvata~~da~~ (mida teha?), kasvata~~des~~, kasvataja, kasvatatama, kasvata~~tagu~~, kasvata~~takse~~, ei kasvata (ei tehta mida?), kasvata~~ti~~, kasvata~~tud~~.

Kergendama: ma kergendan, ma kergendasin, ta kergendas, kergenda~~gu~~ tema! kergenda~~v~~, kergendanud, kergenda~~da~~ (mida teha?), kergenda~~des~~, kergenda~~ja~~, kergenda~~tama~~, kergenda~~tagu~~, kergenda~~takse~~, ei kergenda (ei tehta mida?), kergenda~~ti~~, kergenda~~tud~~.

S a m u t i : juhata~~ma~~, jahvata~~ma~~, hoiata~~ma~~, hääle~~tama~~, anneta~~ma~~, rüvetata~~ma~~, hävita~~ma~~, huvita~~ma~~, helli~~tama~~, kaota~~ma~~, jaota~~ma~~, leota~~ma~~, laota~~ma~~, jaluta~~ma~~, istuta~~ma~~, hirmuta~~ma~~, kadesta~~ma~~, joonista~~ma~~, ilusta~~ma~~, himusta~~ma~~, alanda~~ma~~, arenda~~ma~~, edenda~~ma~~, etenda~~ma~~, kitsenda~~ma~~, askelda~~ma~~, hädalda~~ma~~, ihalda~~ma~~, järelda~~ma~~, püherda~~ma~~, oherda~~ma~~, haamerda~~ma~~, lööberda~~ma~~ jne.

Tähelepanu! Neljasilbiseis pöördsonus **-dama** liitub **n, l, r** külge (vabandama, avaldama, püherdama).

135. 1. See küsimus tuleb juba täna otsustada, või teda ei otsustata kunagi. 2. Kuidas lihtsamaid tarberiistu tuleb tarvitada ja kuidas neid ei tarvitata, seda peab lapsele tema arusaamisele vastavalt selgeks tehtama. 3. Miks ei parandata katust, mida oleks tingimata tarvis parandada? 4. Alati ei talitata jõuga, vaid sageli tuleb talitada nõuga. 5. Ei kirjutata kõike paberile, mida oleks tarvis paberile kirjutada. 6. Ma olen palunud eluruume tuulutada, kuid miks ei tuulutata neid? 7. Raamatud on ühingu liikmetel tarvitada, kuid korralduse puudusel ei tarvitata neid. 8. Praegusel ajal ei kaasitata ega tarvitata vanu pulmakom-

beid. 9. „Nüüd ei kirjutata ega arvutata,“ tähendati lastele. 10. „Nüüd ei ole tarvis kirjutada ega arvutada,“ tähendati lastele.

Tähelepanu! Eitava umbisikulise tegumoe olevikus (ei tehta mida?) on neljasilbiseis ja pikemais sõnus lõpp ta (ei kirjutata ega arvutata, ei demonstreerita, ei mobiliseerita), da-tegevusnimes aga (ei saa mida teha?) da (ei saa kirjutada ega arvutada, ei saa demonstree-rida, ei maksa mobiliseerida).

136. 1. Tuulutagu ka nemad sagedamini magadistube ja üldse eluruume! Tuulutatagu sagedamini magadistube ja üldse eluruume! 2. Saagu ka tema aru minu kibedast seisukorrast! Saadagu ometi aru minu kibedast seisukorrast! 3. Olgu ka su vend kaine söömisel! Oldagu kaine söömisel! 4. Ütelgu ta seda lausa ja ärgu varjaku seisukorda! Üteldagu seda lausa ja ärgu varjatagu seisukorda! 5. Ärgu oodaku nad temalt suuremat abi! Ärgu oodatagu temalt suuremat abi! 6. Pangu Jaan ka minu seletusi tähele! Pandagu ka minu seletusi tähele! 7. Vastutusrikkas ülesandes talitagu iga inimene tasa ja targu! Vastutusrikkas ülesandes talitatagu tasa ja targu!

Tähelepanu! On öeldiseks umbisikuline tegumood, siis pole lauses alust.

137. 1. Riivitakse, kooritakse, hakitakse, lõigitakse, raiutakse, hõõrutakse ja tambitakse, pliidi kolmel avausel hakkavad pajad ja kastrulid kahisedes tossama, pannid särisema ning prae-ahjust kostab tume surin. (M. Metsanurk.) 2. Virgul kootakse, ömmeldakse, tikitakse; sääb pestakse, rullitakse, triigitakse. (E. Wilde.) 3. Ei ole inimesel ometi sellest küll, et tal kõht täis ja keha kaetud, et ta ise teab, kui palju tal raha, vaid ta tahab kõigest sellest ka teistele aimu anda,

fahab, et teda tuntaks, austataks, meelitataks, tema ümber lipitsetaks, teda kui häätegitaj, kunstiarmastajat, teaduse toetajat, hariduse edendajat meelde tuletataks. (A. H. Tammsaare.) 4. Olnut olematuks ei kustutata, kui liigutataks mägesidki. (M. Raud.) 5. Pole ühtegi pattu, mida andeks ei saaks anda, mida andeks ei antaks.

Tähelepanu! Kindla kõneviisi umbisikulise tegumoe lõpp on **takse** või **dakse**, tingiva kõneviisi umbisikulise tegumoe lõpp on **taks** või **daks**.

138. 1. Õppivad (missugused?) lapsed **õpivad** (mida teevad?) hoolega. **2. Ma** nägin lapsi hoolega **õppivat** (mida tegevat?). **3. Vihma** järele **tekkivad** (missugused?) loigud kaovad ruttu. **4. Tekkivat** (missugust?) allikat ei saa sulgeda. **5. Jõed** ja järved **tekivad** (mida teevad?) madalates kohtades. **6. Mägede** põues **tukuvad** (mida teevad?) sügavad järved. **7. Mere tukkuvat** (missugust?) pinda saab harva näha. **8. Hommikune** päike äratas **tukkuvad** (missugused?) linnukesed. **9. Üle** taeva rändavad **rippuvad** (missugused?) pilved. **10. Üle** tumeda metsa **ripuvad** (mida teevad?) hallid pilved. **11. Aednik** raius puu küljest kolm **rippuvat** (missugust?) oksa. **12. Mõned** **tükivad** (mida teevad?) väga kõrget lendu lendama. **13. Kallale** **tükivad** (missugused?) koerad peletati eemale. **14. Kaks** **kallale** **tükivat** (missugust?) koera peletati eemale. **15. Lapsed** **ruttavad** (mida teevad?) kooli. **16. Ruttavad** (missugused?) lapsed liginesid meile.

Tähelepanu! Mida teevad? (ripuvad, kukuvad, sattuvad, õpivad, nokivad, pletivad; aga: lükkavad, hüppavad, ruttavad); missugused? (rippuvad, kukuvad, sattuvad, õppivad, nokkivad, plettivad; lükkavad, hüppavad, ruttavad); missugust? mida tegevat? (rippuvat, kukuvat, sattuvat, õppivat, nokkivat, plettivat; lükkavat, hüppavat, ruttavat).

139. 1. Tuppa kutsuti kaks külmetunud. Tuppa kutsuti kaks külmetunud (mineviku kesksõna) isikut. 2. Inimesed otsivad uppunud. Inimesed otsivad uppunud kalurit. 3. Õpilaste tihedad salgad piirasid lahkunud. Õpilaste tihedad salgad piirasid lahkunud õpetajat. 4. Mitu elatanud on teie peres? Mitu elatanud vanakest on teie peres? 5. Kihlatud tervitati soojalt. Kihlatud neiu tervitati soojalt. 6. Haiglasse toimetati kaks haavatud. Haiglasse toimetati kolm haavatud sõdurit. 7. Arst ravitseb vigastatud. Arst ravitseb vigastatud sõrme.

Tähelepanu! Mineviku kesksõna, mis seotud järgneva käändsõnaga, ei muutu (õppinud tööline, õppinud töölise, õppinud töölisi jne.; õpitud laul, õpitud laulu, õpitud laulud, õpitud laulule jne.).

Abisõnad (partiklid).

140. 1. Hopla, rutemini! 2. Aga mispäraast siis mitte? 3. Usu, sääl polnud kuigi mõnus olla! 4. Ikka ja ikka jälle lugesime usinasti. 5. Heh, kuidas ma kokkusin! 6. Ahju taga laisa ase. 7. Madis ärkas enne koitu.

Tähelepanu! Abisõnad ei muutu (hopla, rutemini, aga, mispäraast, siis, mitte, kuigi jne.) või muutuvad puudulikult (sääl, säält, taga, taha, takka e. tagant jne.).

Määrsõna (adverb).

141. 1. Kaugelt kägu kuulus. 2. Juba kumab kuuke. 3. Vennake ligines mulle vargsi. 4. Ta on igatahes nupukas poiss. 5. Tööta ei saa süüa. 6. Kõneldakse, et too mees olevat pisut napakas. 7. Miks kurb su meel?

Tähelepanu! Määrsõna määrab lähemalt asjade tegevust, olukorda. Määrsõnad väljendavad:

1) **kohta**: siin, siia, siit, sääl, säält, sinna, eemal, eemale, eemalt, kaugel, kaugele, kaugelt, üleval, ülevalt, mujal jne.;

2) **aega**: täna, homme, eile, juba, nüüd, varsti, ikka, alati jne.;

3) **viisi**: ruttu, ilusasti, ilusamini, jalgsi, ligistikku jne.;

4) **jaatust**: jah, muidugi, igatahes, vististi, kindlasti jne.;

5) **eitust**: ei, ei sugugi;

6) **määra**: natuke, vähe, pisut, peaaegu, väga jne.;

7) **küsimust**: kus? kuhu? kust? millal? kunas? kuidas? miks? mispärast? jne.

Kaassõna (ees- ja tagasõna):

142. 1. Lapsuke ronis laua **alla**. 2. Lapsuke on laua **all**. 3. Lapsuke, tule ära laua **alt**! 4. Ära seisa ukse **ees**! 5. Ära mine ukse **ette**! 6. Tule ära ukse **eest**! 7. Jalutati jõe **äärde**. 8. Oldi jõe **ääres**. 9. Tuldi jõe **äärest**. 10. Mindi sõprade **hulka**. 11. Oldi sõprade **hulgas**. 12. Tuldi sõprade **hulgast**.

Kaassõnu tarvitatakse koos teatava käändega.

O m a s t a v a g a esinevad:

tooli **alla**
tooli **all**
tooli **alt**
trepi **ette**
trepi **ees**
trepi **eest**
õe **juurde**

õe **juures**
õe **juurest**
jõe **kohale**
jõe **kohal**
jõe **kohalt**
tema **kätte**
tema **käes**

tema **käest**
sõbra **kõrvale**
sõbra **kõrval**
sõbra **kõrvalt**
sööma **järele**
sööma **järel**
sööma **järelt**

O m a s t a v a g a e s i n e v a d :

puu otsa	venna asemelt	kuue väele
puu otsas	mängijate sekka	—
puu otsast	mängijate seas	üile ääre
kaevu äärde	mängijate seast	läbi metsa
kaevu ääres	ukse vahele	hulga kaupa
kaevu äärest	ukse vahel	raha abil
ukse külge	ukse vahelt	nädalate viisi
ukse küljes	metsa ligidale	teineteise võidu
ukse küljest	metsa ligidal e. ligi	õppimise teel
nurga taha	metsa ligidalt	sõpruse tõttu
nurga taga	poja lähedale	võtme varal
nurga takka e.	poja lähedal	ääre tasa
tagant	poja lähedalt	venna päralt
mägede poole	nende vastu	poiste tarvis
mägede pool	nende vastas	sõbra pärast
mägede poolt	nende vastast	sõbra poolest
seina najale	—	akna pihta
seina najal	kaela üumber	hommiku paiku
seina najalt	kaela ümbert	hoiatuste kiuste
venna asemele	kuue väel	metsa kaudu jne.
venna asemel		

O s a s t a v a g a e s i n e v a d :

enne hommikut	kesk pōrandat	vastu vett
maad kaudu	ligi maad	pōiki teed
mōōda maad	piki teed	alla mäge
maad mōōda	pāri tuult	pāäle lõunat

Muude käänetega esinevad:

hommikust pāäle	kuni jōeni	ühes meiega
rinnust saadik	ilma temata	

Tähelepanu! Kaassōna määrab sõnu vastastikku.

On kaassōna nimisōna või mõne muu sõnavormi **ees**, siis nimetatakse teda **eessōnaks (prepositsiooniks)**, on ta

aga **taga**, siis **tagasõnaks** (postpositatsiooniks). Mõni kaasõna võib olla käändõna ees ja taga: **mööda** maad e. maad **mööda**.

Märkus. Tarvitage, kus võimalik, saksapärase tagasõnaliste ütlemissviiside asemel käändeid!

Näiteid. 1. Läksime **turule** (mitte: turu pääle). 2. Tulime **turult** (mitte: turu päält). 3. Vastasin ta **küsimusele** (mitte: küsimuse pääle). 4. Istuge **toolile** (mitte: tooli pääle)! 5. Ta on **selleks** (mitte: selle pääle) osav. 6. Sää! peetakse teda **suures aus** (mitte: suure au sees). 7. Ärge takistage mind **töös** (mitte: töö juures)! 8. Taadike on veel **hääs tervises** (mitte: hää tervise juures). 9. Hoiatan sind **tollest kurjast inimesest** (mitte: tolle kurja inimese eest).

Sidesõna (konjunktsioon).

143. 1. Ilus **ja** mõnus laul on kõige kaunim õis rahva elu- **ja** aupärjas. (Fr. Kuhlbars.) 2. Hārghein **ehk** jaanilill on madala varrega taim. 3. Kes on mustem **kui** süsi, valgem **kui** lumi, kõrgem **kui** kirik, madalam **kui** regi? 4. Rutati, **et** jõuda enne vihma koju. 5. Raha on hää sulane, **aga** paha peremees. 6. Meie ei tea, tunne ega näe tihti seda, mis meis peitub, **enne kui** meile seda öeldakse. (Fr. Tuglas.) 7. Nõnda läheb, **kuidas** lükkad.

Tähelepanu! Sidesõnad seovad sõnu lauses ja seovad lauseid. Oma mõttelt on sidesõnad:

- 1) **ühendavad:** ja, ning, kui ka;
- 2) **eraldavad:** ehk, või, ei, ega, ehk küll;
- 3) **võrdlevad:** kui, nagu, otse kui, just kui, kuivõrt, sedavõrt;
- 4) **põhjendavad:** et, sest et, seepärast et, seks et, kuna;

- 5) **vastakad ning möönvad:** aga, kuid, en', vaid, ometi, siiski, ikkagi, kuigi, ehkki, olgugi et, iga-tahes;
- 6) **määruselised:** kui, enne kui, siis kui, kuna;
- 7) **küsivad:** kas, kuidas, kuis, eks, või, ega.

144. Ja — ning?

Sidesõna ja eraldab erilaadilisi mõisteid: **rõõm** ja **mure**; **vend** ja **õde**; **keha** ja **hing**; **valu** ja **nälg**; **mina** ja **tema**; **õppima** ja **laulma**.

Sidesõna ning eraldab samalaadilisi või tihedas ühenduses olevaid mõisteid: Vanake **magas** ning **norskas**. Kiiruisutaja **kukkus** ning **murdis** käe. Lauljanna laulis **kolmanda** ning **viimase** lisalaulu (kolmas lisalaul oligi viimane laul). Lauljanna laulis **kolmanda** ja **viimase** lisalaulu (lauljanna laulis kokku neli lisalaulu).

Määrake ja või ning!

1. Minu väike kuueaastane sõbrake oskab juba liita — lahutada kahekümne piiris.
2. Õpilasile anti juhatusi õigeks hingamiseks — õigeks kehahoidmiseks.
3. Missugused sõõgid — joogid on tervisele kahjulikud?
4. Missuguseid kohalikke muinasjutte teate teie jõgede, järvede — mägede tekkimisest?
5. Võideldelge agaralt keha — hinge puhtuse eest!
6. Kumav päike sirendab — virvendab vees vastu. (Fr. Tuglas.)
7. Nüüd läheb mesilaste teekond kaugele laane — nõmme poole, — pikem tee nõuab kiiremat käiku — pikemat vaeva. (E. Wilde.)

145. Ehk — või?

Sidesõna ehk eraldab samalaadilisi, üheväärilisi mõisteid: **tähestik** ehk **alfabeet**; **olevik** ehk **preesens**; **õeldis** ehk **predikaat**; **rõhumõõtja** ehk **baro-**

meeter; kurbmäng ehk tragöödia; surema ehk hinge heitma.

Sidesõna või eraldab erilaadilisi, isevääri-
lisi mõisteid: **Peeter** või **Liina**; punane või valge;
mõte või tundmus; õige või vigane; liustik või laviin;
mängida või laulda.

Määrake ehk või või!

1. Keeleõpetus — grammatika.
2. Täishäälik — vokaal.
3. Omadussõna — adjektiiv.
4. Osastav kääne — partitiiv.
5. Põuavälg — pälg.
6. Soojamõõtja — termomeeter.
7. Mina — sina.
8. Isa — ema.
9. Poeg — tütar.
10. Järves — jões.
11. Maal — linnas.
12. Lind — kass.

Hüüdsõna (interjektsioon).

146. 1. **Hõissa**, nüüd on alles lõbu! 2. **Oi-oi**, kui valus! 3. **Uih**, mis kole! 4. **Ui-ui**, uss! 5. **Ennäe**, inimest! 6. **Aitäh**, armas emake! 7. **Ae**, tulge juba! 8. **Säh**, siin on su nuga! 9. **Oot-oot**, kül^l ma õpetan teda! 10. **Hästi-hästi**, seda oli talle tarvis! 11. „**Notsu-notsu**!“ hüüdis perenaine. 12. **Hurjoh**, kasi pahta! 13. Rohus tõmbas keegi aeglaselt ja ühetooniliselt: „**Sirr-sorr ... sirr-sorr ...**“ (Fr. Tuglas.) 14. Kaigas käis **kolksti** vastu seinu. el

Tähelepanu! Hüüdsõnad väljendavad:

- 1) **rõõmu**: hurraa! hõissa! hõissassa! hali! haloo!
haliluu!
- 2) **kurbust**: oh! oeh! ai-ai! oi-oi!
- 3) **kartust**: aih! uih!
- 4) **ehmatust**: aih! ui-ui! uih! võih!
- 5) **imestust**: oi-oi! no-noh! tohoo! ennäe!
- 6) **tänu**: aitäh! aituma!

- 7) **hõikamist:** ae! hei!
- 8) **pakkumist:** säh! sähke!
- 9) **ähvardamist:** oot-oot! katsu-katsu!
- 10) **parastamist:** hästi-hästi! paras-paras!
- 11) **loomade kutsumist:** notsu-notsu! kiis-kiis! vissi-
vissi!
- 12) **loomade peletamist:** hurjoh! vuih! uih!
- 13) **lindude laulu:** sirr-sorr! tiri-liri-lii!
- 14) **looduse hääli:** prauhti! kolksti! plumpsti! siuh!
säuh!

Sõnade tuletamine.

I. Liitsõnade tuletamine.

Vt. § 184!

147. 1. Kus asub **haigemaja** (haigla)? 2. Kus asub tolle haige maja? 3. Minu ilus **isatalu** on Rõuges. 4. Kas sinu häätahtliku isa talu on ka Rõuges? 5. Meie õpime **emakeelt**. 6. Minu ema keelt ravitseb tuntud arst. 7. Mu isa on küll vana, kuid oma laadilt on ta **nooreestlane**. 8. Iga vana isa pole veel **vana-isa**. 9. Võtke see **kassatäht**! 10. Kus on selle kassa täht?

Tähelepanu! Liitsõnul on omaette iseseisev mõiste (haigemaja, isatalu, emakeel, haigeravitseja, jaanilill, kalliskivi, konnasilm, vanasoomlane, nooreestlane, laiskelajas, suurmees, nõiamüts, mungakuub, väike-lihakaupmees jne.). Antud sõnus on põhisõnade täiendid: haige, isa, ema, haige jne., kuna põhisõnad on: maja, talu, keel, ravitseja, lill jne. Et tähelepanu-raskus koondub põhisõna täiendile, seepärast on liitsõnul üks päärõhk, mis langeb liitsõna esimesele silbile: nahaparkimistöökoda, kaksiktäishäälik, mittemidagioskamine jne. Liitsõnus muutub ainult viimane sõna: haigemajale, haigemajja, haigemajadele jne.

148. Liitsõnade näiteid.

1. Õlgkatus, õlgkübar, sulgkott, ringkäik, algkool, algkava; raudtee, raudtraat, raudtrell, raudtald jne.

2. Pööratas, kiirrong, suurrätik, koosseis, kuussada, hilissügis, hilissuvi, rõngassaba, omadussõna jne.

3. Risttuli, risttee, poissmees, pussnuga, tattnina, papptöö, kurttumm, plekklähker, halltribuline, allpool jne.

4. Õppetükk, õppeaasta, õppeasutis, õppekava, õppetund, õppekeel, õppeaine, õppemaks; küttekriis, küttekomitee, küttekraam, kütteaine, küttepuu; mõttetark, mõteteadus, mõttetera, mõtteaher, mõttevaene, mõtterikas, mõtteilm, mõttekujutis, mõttelõng, mõttemäng, mõttekäik, mõtteosaline, mõttesalm, mõttepilt; pettepilt, pettekuju, pettejutt, pettejäreldus; lättemaa, lätterikas, lättevesi jne.

5. Tõlkekeel, tõlkeviga, tõlketöö, tõlkekirjandus; aatelage, aateilm; muutelõpp, muutevorm; ootesaal, ootetuba, ooteruum, ooteaeg, ootepäev, ooteraha; vaateaken, vaateõpetus; pilkelaul, pilkejutt, pilkesalm, pilkelaud, pilkeajakiri, pilkejoonis, pilkeleht, pilkeluuletis, pilkenali, pilkenimi; peitemäng, peitepaik, peitepilt; saatekiri, saateleht; teateleht; köitekoda, köitepaber jne.

6. Rukkijahu, rukkileib, rukkilill, rukkiräak, rukkikuu, rukkiväli, rukkisaak, rukkipõld, rukkioras; rattavits, rattarehv; okkarikas; mättahunnik, mättakirves, mättalõikus; kettaheitja, kettataoline; kikkapüks, kikkaputk jne.

7. Pühapäev, esmaspäev, teisipäev, kolmapäev, neljapäev, laupäev, tõnispäev (17. jaan.), küünlapäev (2. veebr.), madispäev (24. veebr.), jüripäev (23. aprillil), markusepäev (25. apr.), nigulapäev (9. mail), peetripäev (29. juunil), lauritsapäev (10. aug.), rukkimaarjapäev (15. aug.), pärtlipäev (24. aug.), madispäev (21. sept.), mihklipäev (29. sept.), mardipäev (10. nov.), kadripäev (25. nov.), nigulapäev (6. dets.), toomapäev (21. dets.).

8. Näarikuu e. helmekuu e. jaanuarikuu; küünlakuu e. rajukuu e. veebruarikuu; paastukuu e. vastlakuu e.

märtsikuu; jürikuu e. aprillikuu; lehekuu e. meiukuu e. maikuu; jaanikuu e. pärnakuu e. piimakuu e. juunikuu; heinakuu e. juulikuu; lõikusekuu e. põimukuu e. rukkikuu e. pärtlikuu e. augustikuu; mihklikuu e. sügiskuu e. septembrikuu; viinakuu e. porikuu e. roojakuu e. oktoobrikuu; talvekuu e. mardikuu e. kadrinakuu e. novembrikuu; jõulukuu e. detsembrikuu.

9. mine-, line-, ne-, ja- sõnu:

allaandmine, allaandmise, allaandmist, edasijõudmine, eelarvamine, eelarvamised, eestkostmine, enam-pakkumine, enampakkumisele, ettetellimine, hukkasamine, hukkamõistmine, iseolemine, iseõppimine, jällenägemine, kallalekippumine, kokkuleppimine, vastuvõtmine, paigalseisimine jne.

alavääriline, alaväärilisele, järjekorraline, järjekorralist, kaheksapoognaline, kaheksakandiline, kahemõtteline, keevavereline, kindlapalgaline, kitsarinnaline jne.

ammuaegne, eluaegne, hiljaaegne, ilmaaegne, tolle-aegne, kauaaegne, enneaegne, hooaegne, vanaaegne, eestikeelne, kahekeelne, umbkeelne, kergemeelne, kolme-aastane, kaheksa-aastane, üheksa-aastane, üheksateist-kümne-aastane, saja-aastane jne.

kokkukoguja, kaasõppija, tagaajaja, jäämurdja, jälle-müüja, möödamineja, karutantsitaja, leivaküpsetaja, luu-uuristaja, kuu-uurija jne.

10. mine-lõpuline pöörd sõna + nimisõna.

arenemine + käik = arenemiskäik,
vananemine + nähtus = vananemisenähtus,
kirjutamine + viis = kirjutamisviis,
võitlemine + viis = võitlemisviis,
kõnelemine + võime = kõnelemisvõime,
kõnelemine + oskus = kõnelemisoskus,
külmumine + punkt = külmumispunkt,
elamine + õigus = elamisõigus jne.

11. Liitsõnalisi liitumisi:

päevapildimaterjalikauplus, pruunlaikpärlmutterliblikas, murdtõmpkuhikkatus, sinirindpunatäpplepalind, pilt-postkaart, omakasupüüdmine, aastaelarve, abielumees, suurmaaomanik, puhkpillorkester, kaitseabinõu, vikerkaarkirju, vesivärvpilt, keerdülesanne, väike-lihakaupmees, tööstusettevõtte, ettevalmistustöö, mittemidagitegemine, rõngaskaelhobu, lohkkumerklaas, ergutus-ahind jne.

12. Tähtsamaid liitpartikleid:

alaspidi, hiljaaegu, igatahes, kuivõrra, kuivõrt, käsikäes, kättpidi, mispäraast, mõnikord, niihästi, niikaua, niikaugel, niikaugele, niikuinii, niimoodi, niipalju, niipea, niisama, niisamuti, niiviisi, niivõrra, niivõrt, omateada, peaaegu, seepäraast, seevõrra, sedavõrt, sellegipäraast, sellepäraast, siamaani, siinjuures, siinpool, sinnamaale, suuremeelselt, tagurpidi, tuhatnelja, vahepääl, võib-olla, üksvahe jne.

13. Arvsõnade kokkukirjutamine. (Vt. § 106!)

14. Sidekriips liitsõnus. (Vt. § 235!)

Maa-alune, lisa-aasta, kohtu-uuriija, luu-uuristaja, muu-usuline, tee-ehitaja, jää-äärne, puuvill-lõng, metall-leheke, lakk-king, lükk-kelk, juua-andmine, kodukohaurimine, kodumaa-uurimistoimkond, koolist-puudumine, põllule-minek jne.

Edasi-tagasi, nii-õelda, nii-ütelda, aeg-ajalt, samm-sammult, võib-olla (aga: lapsuke võib olla veel õues), pilla-palla, lipiti-lapiti, kribu-krabu jne.

Narva-Jõesuu, Suur-Emajõgi, Vana-Antsla, Lõuna-Eesti, Lääne-Euroopa, ladra-Kai, ladra-Leenu, must-Peeter, pidu-Jüri, muna-Mari, laane-Andres, kasuka-Andres jne.

149. Millal kirjutame sõnu koos, millal lahus?

1. Olin vaimustunud **linnulaulust**. 2. Andke siia **neiuvaip** (lill)!

Märkus. Definitiivse sisuga täiend kirjutatakse põhisõnaga kokku. Ta määrab põhisõna omanduse; sõnal on **uus tähendusvarjund**; küsime: **milline?**

3. Olin vaimustunud **linnu laulust**. 4. Andke siia **neiu vaip!**

Märkus. Possessiivse sisuga täiend on põhisõnast lahus ja näitab põhisõna omanikku; **erivarjund puudub**; küsime: **kelle? mille?**

5. Kuulasime **tondijuttu** suure huviga (s. o. juttu, milles kõneldakse tondist).

Märkus. Objektiivse sisuga täiend vastab küsimusele: **milline?** Ta kirjutatakse põhisõnaga kokku.

6. Kuulasime **tondi juttu** suure huviga (s. o. juttu, mida jutustas tont näitelaval).

Märkus. Subjektiivse sisuga täiend vastab küsimusele: **kelle? mille?** Ta kirjutatakse põhisõnast lahus.

7. Eemalt paistsid **kiriku tornid** (s. o. ühe üksiku kiriku tornid).

Märkus. Singulaarse sisuga täiend kirjutatakse põhisõnast lahus ja vastab küsimusele: **kelle? mille?**

8. Eemalt paistsid **kirikutornid** (s. o. paljude kirikute tornid).

Märkus. Pluraalse sisuga täiend kirjutatakse põhisõnaga kokku ja vastab küsimusele: **milline?**

150. Pöördsõna abisõnaga koos ja lahus.

1. **Kokkujoosnud** rahvas lõi põleva majakese ümber kokku nagu pilv. 2. Põleva majakese juurde oli **kokku joosnud** palju rahvast. 3. Ta lahkus meilt

norgus ja **mahalöödud** silmil. 4. Lahkuja silmad olid **maha löödud**. 5. Vanake oli lahjunud ja **kokku kui-
vanud**. 6. Lahjunud ja **kokkukuivanud** vanake ei
suutnud enam käia. 7. **Mahalangenud** puuhiiglast
polnud sugugi kerge lõhkuda. 8. Vana puuhiiglane
oli **maha langenud**. 9. Ema ruttas lapsukesele **välja-
sirutatud** kätega vastu. 10. Lapsukese ilmudes olid
ema käed **välja sirutatud**. 11. Siia olevat varandus
ära peidetud. 12. Siin olevat **ärapeidetud** varandus.
13. Õues olid kastid **laiali paisatud**. 14. Lapsed peit-
sid end **laialipaisatud** kastide taha.

Tähelepanu! Kui abisõnal ühes pöörd sõnaga on
omadussõnaline tähendus (**kokkujoosnud, ma-
halöödud** jne.; küsimus: **missugune? milline?**), siis
kirjutatakse abi- ja pöörd sõna kokku. On aga abi-
sõnal ühes pöörd sõnaga pöörd sõnaline tähend-
dus (küsimus: **mida teeb? mida teinud?** jne.), siis
kirjutatakse abi- ja pöörd sõna lahus (**kokku joosnud,
maha löödud** jne.).

151. Määrake igas lauses üks liitsõna!

1. Koerte öö kontsert vältas hommikuni. 2. Tuule
hoog raputas akent. 3. Kuller sõitis tuhat nelja edasi.
4. Õhtu poolne taevast punetab. 5. Noorte tuleviku
lootused on kõige heledamad. 6. Punetav täis kuu
tõusis metsa kohale. 7. Kes on too tutt habemega
härä? 8. Mulle meeldib ta kristall selge hääldamine.
9. Vanakese näole ilmus rooste karva puna. 10. Õpet-
lane uurib pank kallast. 11. Kurgede laul kustub
kaugel umb vete taga. (Fr. Tuglas.) 12. Linnud sädis-
tasid üks teise võidu ümber madala maja. (A. Jakob-
son.) 13. Välja otsa saunas pesitses popsi terve
viletsus. (E. Wilde.) 14. Soo pedajate ladvad veretasid.
(Fr. Tuglas.) 15. Kool ja kirjandus on meil kiriku
kasu lapsed. (V. Reiman.) 16. Lõhnava kase juurde

minnakse argi päeval väsimust puhkama ja küla-
listega juttu vestma. (M.Kampmann.) 17. Tõsiselt,
suure päraselt rauges päike. (Fr.Tuglas.) 18. Päike
väriseb kui kallid kivi, täis tumma tuld. (Fr.Tuglas.)
19. Kogu loodus magas une hõlmas. 20. Ent kõikjal
on vaikus, aknasse vahib ainult ao eelne igavus.
(O.Luts.)

152. Määrake igas lauses kaks liitsõna!

1. Eesti keelne kirjandus on enam kui kolm sada
aastat vana. (Fr.Tuglas.) 2. Kas päike see nüüd majes-
teetlik koidab või mõrtsuka töö tule latern loidab?
(G.Suits.) 3. Aga see, mis Koidula' nime kuld viirtega
ja koidu joontega on palistanud, see on tema lüüri-
line luule. (G.Suits.) 4. Kui palju kaasa kiskuvat ja
huvitavat, ilusat pakub kodu maa loodus oma õrnas
puutumatuses ja puhtuses, kui ainult tahetakse näha
ja osatakse vaadelda. (J.Rumma.) 5. Aia teibad ja
seina palgid aina praksusid. 6. Linnu laulu ja lille-
dega oli tema tulnud, õitsev kevade, ilma maa ehe.
(A.Kitzberg.) 7. Noored sirguvad, koguvad käsi var-
tesse jõudu ja pihtadesse püsivust, teritavad teaduse
abil sõja riistu. (M.Raud.) 8. Põlisele samblale kuulu-
tame sõda ja külmale põhja veele viskame vaenu
kinda näkku. (M.Raud.) 9. Õhk värises värskes äre-
vuses, kuu kerkis tuli kahjuna taeva kaarelt. (R.Roht.)
10. Olime üli lõbusas tujus ja kartsime, et saame
naeru krambid. 11. Esi otsa kõneldi pool sosinal.
(J.Mändmets.) 12. Maie juuksed olid tõesti pleek
valged ja läikivad kui lina pihu. (E.Wilde.) 13. Tõnu
seisnud norgus kui veest välja tõmmatud kassi poeg.
(Ansomardi.) 14. Mustjas sinine suitsu vina hõljus
õhus. 15. Hõisates tormas kiir rong piki sirget raud
teed. 16. Pääsu silmad ja kuller kupud naeratasid
lastele igalt poolt. 17. Maa ilma kellad pole ühe
aegsed. 18. Poisi klutid olid karvu pidi koos.

153. Määrake igas lauses kolm liitsõna!

1. Taheti ka ees tarre põrandat teha, aga ei olnud nii palju aega käe pärast. (J.Lattik.) 2. Taga kambrist kostis seina kella tiksumine ja magajate ühe tasane hingamine. (O.Luts.) 3. Nähes, et nina mehele liiga ei tehta, koguni ta selga sügatakse, kogunevad kõik kärsa mehed pere mehe ümber, oodates, millal sügamise järg nende kätte jõuab. (O.Luts.) 4. Põllul õõtsuvad odra kõrred, ja rasked rukki pääd puhuvad sosistades sala juttu. (J.Oengo.) 5. Maha jäetud põllu maa nutab talu poja järele. 6. Armetumate puu sahkade taga tuigerdasid täis kasvanud meeste seas ka lapse ealised poisikesed, kes oma väetima jõuga ummistunud sahka suutsid vaevalt tõsta ja pöörata. (E.Wilde.) 7. Ümber ringi silma piiril valendasid lumi harjased mäed. (Fr.Tuglas.) 8. Seda, kas keele vormid on õiged või vigased, peab alati teatava keele ühiku ja teatava aja seisu kohalt otsustama. (J.Jõgever.) 9. Tal oli nelja kandiline päratu suur pää, ilmatu suured pungis silmad ja kaugele ette poole ulatuv tugev alumine lõua luu. (E.Wilde.) 10. Vaikselt kumas kuu helk tumedas umb järves; täht üksi värises vee pinnal. (Fr.Tuglas.)

154. Määrake igas lauses neli liitsõna!

1. Kevadel, kui maa allikad vulisevad, kui sala sooned vett üles keedavad ja taevas kangeks vihma valanguks puhkeb, hakkab Ema jõgi paisuma. (Aino Kallas.) 2. Aga must maa ei maga enam talve und, vaid temas on tärkamas elu idu, valmimas looduse rõõmu pidu, kevade pidu... (J.Oengo.) 3. Seda huikamist ja hõiskamist, seda linnu laulu ja lille lõhna, metsa kaja ja pilli heli! (E.Enno.) 4. Päike paistis juba üle pärna latvade ja härraste maja, mis oli pärnade varju kui maetud, aga veel nõretasid roht aia

roosid öisest kastest ja sirelid minu toakese akna all olid, ehk küll vastu päikest, alles kaste pisaratega kaetud. (Juh.Liiv.) 5. Meie esi vanemad söötsid jõulu ööl oma kodu loomi paremate suu täitega. 6. Väljas ulub sügisene tuul, nagu tahaks ta kogu maa ilma valu ja viletsust ühises vägevas nutu laulus, suures, maa ilma ääreni kasvavas ahastuse kisas kuuldavale tuua. (E.Wilde.) 7. Vanakese pääd katsid lina valged juukse salgad kui vahu kobarad, mis pärast elu tormi rannale aetud. (A.Paabo.) 8. Eesti Kirjanduse Seltsi üles andeks on kirjandust, teadust ja kunsti edendada, kodu maad ja rahvast iga külgselt tundma õppida ja neil aladel tehtud tööde vilja rahvale kätte saadavaks teha. 9. Pääle isa maa laulude avaldavad ka teised Koidula' luuletised kõrget luule lendu ja sügavaid tundmusi, nagu: „Ema süda“, „Meil aia äärne tänavas“ ja palju teisi, mida me nimetadagi ei tarvitse, sest et Koidula' laulud on sündsate viiside tõttu üle Eesti maa tuttavaks ja lauldavaks saanud. (G.Suits.)

II. Sõnade tuletamine tuletuslõppude abil.

A. Käändsõnade tuletuslõppe (noomenite suffikseid).

Märkus. Tuletuslõpud (suffiksid) on trükitud jämen-datult.

155. 1. Kes on too habekas taat? 2. Vanakas talupoeg juhatas meile teed. 3. Välju kattis tuhkjäs lumi. 4. Mustjad pilved tõusid taevaservale. 5. Mesinik askeldas mesipuude ümber. 6. Lagendik oli kaetud paksu rohuga. 7. Sõudsime saarestikuni. 8. Viin on kahjulik mürk. 9. Heinalised ruttasid aasale. 10. Oli mõnus viibida kuusikus. 11. Hommikune töö kuld, õhtune muld. 12. Ära tõrele, emake! 13. Ma olen

võrulane. 14. Vanaldane eit palus mult abi. 15. Korja õigel ajal, siis on võtta vanaduse päevil! 16. Tekkis õnnetus. 17. Ühenduses oleme kõik tugevad, lahus nõrgad. 18. Mind ei kohuta tema ähvardused põrmugi. 19. Mõni armastab üksildust. 20. Milline igatsus! 21. Tegevused on teinud tast tuntud inimese. 22. Raske on vastata nii mõnelegi küsimusele. 23. Päh, vana hirmutis! 24. Lapsed, õelge veel mõni näidis! 25. Temas on suur elujõulisus. 26. Mulle meeldib su venna korralikkus. 27. Kus hool, sääl jõukus. 28. Tulgu järgmine! 29. Muretseti veel kütet. 30. Kus rahula, sääl õnnela. 31. Tütrend oli virk laps. 32. Korraldati uus loeng. 33. Noorurid ei käi pääd norgus. 34. Ära ole jahvard! 35. Too poiss on suur söömar. 36. Pea pool suud, lorask! 37. Milline lauljatar! 38. Lind laksutab kaasistus. 39. Eedi oli väga püsimatu laps. 40. Kogu ametnikkond tervitas oma kaassõpra suure päeva puhul. 41. Oli kuulda mürinat. 42. Käsitelu oli kütkestav. 43. Unelmad ei andnud neiule rahu. 44. Nende vastastikune sõprus äratas tähelepanu.

1. **-kas:** **-ka** — habekas, habeka, habekad, habekale; lehekas, lillekas, mahlakas, perekas, rinnakas, kõnekas, lumekas, liivakas, toekas jne. (Liitudes nimisõnale näitab **-kas** põhisõna omaduse rohkust.)

2. **-kas:** **-ka** — vanakas, vanaka, vanakate; noorekas, lollakas, hapukas, punakas, rohekas jne. (Liitudes omadussõnale näitab **-kas** põhisõna omaduse vähendust.)

3. **-jas:** **-ja** — tuhkjas, s. o. tuhataoline, tuhkja, tuhkjaid; raudjas, liljas = lill + jas, lasjas = lass + jas, metaljas = metall + jas, püsjas = püss + jas, pütjas = pütt + jas, nokjas = nokk + jas, pekjas = pekk + jas, punjas = punn + jas jne. (Liitudes nimisõnale näitab **-jas** põhisõna omaduse sarnasust.)

4. **-jas: -ja** — mustjas, mustjaid, mustjaile; valkjas, sinkjas, ruskjas jne. (Liitudes omadussõnale näitab **-jas** põhisõna omaduse vähendust.)

5. **-nik: -niku: -nikku: -nikke: -nike** — mesinik, mesiniku, mesinikku, mesinikkudele, mesinikke, mesinikele; kunstnik, ametnik, talunik, kodanik, artelnik = artell + nik, püsnik = püss + nik jne. (**-nik** tähendab isikut, olevust.)

6. **-ndik: -ndiku: -ndikku: -ndikke: -ndike** — lagendik, lagendiku, lagendikku, lagendikke, lagendikele e. lagendikkudele, kõrgendik, tasandik jne.; kolmandik, neljandik, kümnendik, sajandik jne. (**-ndik** iseloomustab kohta ja näitab arvsõnade murdosa.)

7. **-stik: -stiku: -stikku: -stikke: -stike** — saarestik, saarestiku, saarestikku, saarestikke, saarestikele e. saarestikkudele, tähestik, sõnastik, laevastik, järvestik, maastik jne. (**-stik** näitab rühma.)

8. **-lik: -liku: -likku: -likke: -like** — kahjulik, kahjuliku, kahjulikku, kahjulikke, kahjulikele e. kahjulikkudele, kahjulikule, kahjulikus, kahjulikkudes e. kahjulikes jne.

-lik liitub harilikumalt nimetavale käändele ja tuletab omadussõnu: 1) omadussõnust (**kurklik, arglik, piklik** = pikk + lik jne.), 2) nimisõnust (**okklik, orglik, närvlik, riiklik, usklik, lõplik** = lõpp + lik, **nunlik** = nunn + lik, **laplik** = lapp + lik, **protseslik** = protsess + lik, **printseslik** = printsess + lik jne.) ja 3) pöörd sõnust (**püüdlik, muutlik, hoidlik, kurtlik, leidlik, mõistlik, surelik, nägelik, tegelik, avalik, harilik, häbelik, sõnakuulelik, tähelepanelik, vastutulelik** jne.).

-lik liitub ka omastavale käändele: **ajalik, armulik, asjalik, aumehelik, ilmalik** (ka „ilmlik“), **kirjalik, kohalik, kohtulik, korralik, lapselik, loomalik, loomulik, mehelik, naiselik, orjalik, poisilik, põhjalik, rahvalik, rikalik, rõõmsalik, silmakirjalik, sõbralik, taevalik, talupojalik, tarvilik, täielik, vaimulik, vennalik, õelik, õnnelik** jne.

Peetagu meeles, et konsonantliitumises tarvitatakse ainult **-lik** lõppu (hariduslik, kaubanduslik, tervislik, künklik, ametlik, advokaatlik jne.).

Suffiks **-lik** väljendab ilmekalt **omadust, laadi** (küsimus: milline?).

9. **-line: -lise: -lisi: -lis** — heinaline, heinalise, heinalisi, heinalisile e. heinalistele, heinalisega, heinalisiga e. heinalistega jne.

-line liitub **o m a s t a v a l e**, s. o. täishäälikule (kahes sõnas: **vaimline** ja **enamline** liitub **-line** siiski kaashäälikule) ja tuletab nimisõnu nimisõnust (**veskiline, teeline, jahiline, matuseline, abiline, palgaline** jne.) ja harva **omadussõnu**:

ametiline oskus (aga: **ametlik** toon), **advokaadiline** tegevus (aga: **advokaatlik** esinemine), **eestikirjaline** labakinnas (aga: **kirjalik** palve), **kolmekohaline** arv (aga: **kohalik** muistejutt), **mitmenaiseline** rühm (aga: **naiselik** iseloom), **naisterahvaline** tutvus (aga: **naisterahvalik** kaalus), **neljalapseline** pere (aga: **lapselik** askeldus), **taevaline** kõrgus (aga: **taevalik** ilu) jne.

Suffiks **-line** väljendab **liiki, kuuluvust, -lik** aga **omadust, laadi**.

10. **-ik: -iku** — **tõusik, tõusiku, tõusikut, tõusikuid, tõusikutele** e. **tõusikuile, laulik, sarvik** jne.; **lüpsik, tuulik, sõrmik** jne.; **kuusik, saarik, lepik, tammik, männik, sarapik, madalik** jne. (**-ik** näitab isikut, riista, rühma või kohta.)

11. **-ne: -se: -si: -s** — 1) **lahtine, lahtise, lahtisi, lahtisele, lahtistele, lahtisile, isane, emane; vesine, porine, kuldne; aastane, kolmene; hommikune, õhtune, väline; kehvane, toorene; papne = papp + ne, nulne = null + ne, metalne = metall + ne, violetne = violett + ne, brünetne = brünett + ne, aga: modernne, monotoonne (ühetooniline, igav), muinne (muistne), momentaanne (silmapilkne), maskuliinne, meditsinne, siinne; 2) **sulane,****

hobune jne. (-ne tuletab omadussõnu, harva nimisõnu; tähendab laadi, ainet, mõõtu, kohta, aega, vähendust jne.)

12. -ke: -kese: -kesi: -kes — emake, emakese, emakesi, emakeste, emakestele e. emakesile, isake, armsake, kallike jne. (-ke tuletab nimi- ja omadussõnu; liitub nõrgale tüvele; tarvitatakse kallistavas ja vähendavas mõttes.)

13. -lane: -lase: -lasi: -las — võrulane, võrulase, võrulasi, võrulaste, võrulastele e. võrulasile, soomlane, võglane, vaenlane, linlane = linn + lane, mäslane = mäss + lane, narlane = narr + lane, kaslane = kass + lane, kärslane = kärss + lane, neplane = nepp + lane; aga: naapollane (Napoli linna elanik), austraallane, nahk-koralllased, lubikoralllased (sugukond õisloomi) jne. (-lane näitab isikut, isiku elukohta, päritolu ja loomu; liitub tugevale tüvele.)

14. -ldane: -ldase: -ldasi: -ldas — vanaldane, vanaldase, vanaldasi, vanaldaste, väheldane, pikaldane, üksildane jne. (-ldane tuletab omadussõnu vähendava varjundiga.)

15. -dus: -duse: -dusi — vanadus, vanaduse, vanadusi, kõvadus, südidus, kenadus, kadedus, iludus, sigidus jne.

16. -tus: -tuse: -tusi — õnnetus, õnnetuse, õnnetusi, nurjatuse, annetuse, kasvatus jne.

17. -ndus: -nduse: -ndusi — ühendus, ühenduse, ühendusi, vabandus, parandus, pahandus, majandus, mesindus, põllundus, tulundus, kasvandus, istandus, üksindus jne.

18. -rdus: -rduse: -rdusi — ähvardus, ähvarduse, ähvardusi, kummardus, kõverdus jne.

19. -ldus: -lduse: -ldusi — üksildus, ihalduse, korraldusile jne.

20. -tsus: -tsuse: -tsusi — igatsus, igatsuse, igatsusi, hääliitsusele, valitsusega jne.

21. **-vus: -vuse: -vusi** — tegevus, tegevused, tegevusile, püsivus, kestvus, sigivus jne.

22. **-mus: -muse: -musi** — küsimus, eksimuse, nägemusi, juhtumusile jne.

23. **-tis: -tise: -tisi** — hirmutis, peletise, kirjutisi, luuletised jne.

24. **-dis: -dise: -disi** — nikerdis, nikerdisi, päaldise, ömmeldisele jne.

25. **-lisus: -lisuse: -lisusi** — elujõulisus, elujõulisuse, tõelisuus, tõelisuse, tõelisusi jne.

26. **-likkus: -likkuse: -likkusi** — korralikkus, sõbralikkuse, pühalikkust, kannatlikkusi jne.

27. **-kus: -kuse: -kusi** — jõukus, lapsikuse, lopsakusi, kujukused jne.

28. **-mine: -mise: -misi: -mis** — järgmine, järgmise, järgmisi, järgmiste, järgmistele e. järgmisile, otsmine, keskmine, tagumine, alumine jne.

29. **-e** — küte, pete, anne, saade, hoie, luure, torge, torkele, torgetele e. torkeile jne. (**-e** tuletab nimisõnu; väljendab tegu, olekut, saadust, tulemust jne.)

30. **-la** — rahula, õnnela, ilula, vabala, võimla, ravila, ujula, supla, vangla, tontla, põhjala, Sakala, Hanila jne. (**-la** väljendab kohta, asupaika.)

31. **-nd: -ndi: -nde** — kirjand (kirjalik töö), kirjandi, kirjandeid, puhtand (puhaskiri), isand, emand, pojand (võõraspoeg), tütrend (võõrastütar), õend (võõrasõde), näidend, kaevand, vastand, teisend, vahend, tõend jne. (**-nd** tähendab põhisõna ilmet, tegevuse tulemust.)

32. **-ng: -ngu** — loeng, loengu, puhang, otsing, toiming, õitseng, oleng, murrang, toodang jne. (**-ng** tähendab tegevuse akti; ka tegevuse tulemust.)

33. **-ur: -ru: -uri: -ure** — kangur, kangru; hulkur, hulkuri, hulkureid, kalur, noorur, tööstur, lendur, tukkur, tappur, noppur jne. (**-ur** tähendab alalist omadust, ametit; liitub tugevaastmelisele konsonanttüvele.)

34. **-rd: -rdi: -rde** — lakard, lobard, logard, kisard, jahvard, kápard, ulard, ogard, kaltsard, lohverd, kööbard, lipard, jõhkard, jõhkardi, jõhkardeid, jõhkardeile jne. (**-rd** tähendab paha harjumusega isikut.)

35. **-ar: -ari: -are** — söömar, söömari, söömareid, söömarele, joomar, roimar, tuuslar jne.

36. **-sk: -ski: -ske** — nurask, nuraski, nuraskeile, libask, lorask, larask jne. (**-sk** näitab isikut halvas mõttes.)

37. **-tar: -tari: -tare** — lauljatar, lauljatori, lauljatar, lauljatarile, lauljatarele e. lauljataridele, ajatar, ilutatar, muretar, rõõmutar, pariisitar, eestitar, tantsijatar jne. (**-tar** tähendab naisolendit; liitub omastavale käände.)

38. **-stu** — kuusistu (ainult kuuskedest koostuv mets), männistu (puhtmännik), lepistu (puhtlepik), kaasistu (puhtkaasik), haavistu (puhthaavik), vesistu, õpistu (õppeasutis), kalmistu, kivistu, puistu jne. (**-stu** näitab kogu ja kohta, ala.)

39. **-tu** — püsimatu, keeletu, meeletu, rahutu, maitsetu, abitu, nõutu, ääretu, sõnatu, mõistmatu, nahatu, elutu, hääletu, teadmatu, viljatu, värvitu jne. (**-tu** tuletab eitavaid omadussõnu); kärsitu, koletu, kõhetu, ilmatu, hunnitu jne. (**-tu** tuletab ka jaatavaid omadussõnu.)

40. **-kond: -konna: -kondi: -konda: -konni** — ametnikkond, ametnikkonna, ametnikkondi, ametnikkonnale, ametnikkondadele e. ametnikkonnile, kohtunikond, kodanikkond, päälikkond (rühm päälikuid), kirjanikkond, madalrõhkkond, õhkkond, keskkond (miljöö), kokkkond, kukkkond, lipkond (lipp + kond), loskond (loss + kond), papkond (papp + kond), linkond (linn + kond) jne. (**-kond** tuletab nimisõnu; liitub tugevaastmelisele konsonantüvele.)

41. **-n: -na** — mürin, mürina, sosin, kohin, mühin, sahin jne. (**-n** tuletab pöördõnust nimisõnu.)

42. **-lu** — käsitelu, esitelu, harjutelu, keskustelu jne. (**-lu** tuletab pöördõnust nimisõnu.)

43. **-lm: -lma: -lmi** — kujutelm (= ettekujutis), kujutelmale, kujutelmi, kujutelmale, kujutelmadele e. kujutelmile, unelm, harjutelm jne. (**-telm** tuletab pöördõnust meelisi nimisõnu.)

44. **-stikune: -stikuse: -stikus** — vastastikune, vastastikuse, vastastikust, vastastikusesse, vastastikuste, vastastikuseid, vastastikuseisse e. vastastikustesse, kohastikune, läbistikune, kuristikune, kärestikune, ligistikune jne. (**-stikune** tuletab omadussõnu.)

B. Pöördõnade tuletuslõppe (verbide suffikseid).

Märkus. Tuletuslõpud (suffiksid) on trükitud jämendatult.

156. 1. Lapsuke roomaskles põrandal. 2. Poisid, tulge maadlema! 3. Vesi vuliseb. 4. Jälle sa sepitsed sää! midagi! 5. Juba pimeneb. 6. Sepp rautab hobust. 7. Kari peatub värava juures. 8. Kes sää! kiljahtas? 9. Vilksaht[**e**]lesid üksikud tuled. 10. Poissulpsahtus vette.

1. **-le-** — roomasklema, istusklema, naerasklema, otsisklema, ujusklema, õpisklema, meelitlema, usutlema, õnnitlema, rõõmustlema, armastlema, ähvardlema, kummardlema jne. (**-le-** väljendab korduvat e. frekventatiivset tegevust.)

Märkus. Antud pöördõnu tarvitatakse ka **-ele-** kujul: roomaskelema, istuskelema, õnnitelema, ähvardelema jne.

Vt. §§ 126 (olema), 131 (harjutama)!

2. **-le-** — maadlema, riidlema, võitlema, tõuklema jne. (**-le-** väljendab vastastikust e. retsiprookset tegevust.)

3. **-ise-** — vulisema, mulisema, sulisema; kihisema, kahisema, kohisema; kilisema, kõlisema, kolisema; mürisema, mühisema, müdisema jne. (**-ise-** abil väljendatakse looduse häält.)

4. **-tse-** — sepitsema, kaabitsema, nokitsema, lehitsema, pesitsema, tülitsema, ilutsema jne. (**-tse-** väljendab püsivat, kuid vähehaavalist pisitegevust.)

5. **-ne-** — pimenema, vananema, vähenema, lühenema, kõvenema, mädanema, tihenema, tahenema, nõrgenema, värskenema jne. (**-ne-** väljendab pikalist aeglast üleminekut ühest olukorrast teise.)

6. **-ta-, -lda-, -nda-, -rda-, -sta-** — elatama, ujutama, kosutama, põletama, õpetama, teatama, rautama, liialdama, avaldama, võimaldama, vabandama, õiendama, parandama, ähvardama, püherdama, ohverdama, kurvastama, otsustama, jutustama jne. on põhjendavaid (kausatiivseid) ja teostavaid (faktitiivseid) pöörd sõnu.

7. **-u-** — peatuma, närbuma, pleekuma, märguma, toituma, kõrbuma, soistuma, hukkuma, lukkuma (= lukku minema), lõkkuma (= lõkkele lööma), läppuma (= läpastunuks minema), kattuma, pettuma, lükkuma, lõppuma, nappuma, kuppuma, lumetuma (= lumega kattuma), maastuma (= maaks muutuma), lupjuma (= lubjaks muutuma), nurjuma (= nurja minema), vabastuma (= vabaks saama), vihastuma, süvenduma, kummarduma, armastuma, seisatuma, rõõmustuma, ehmatuma jne. on enesekohaseid (refleksiivseid) pöörd sõnu.

Märkus. **-u-** muudab sihilised pöörd sõnad enesekohaseiks: orjastama = teisi orjaks tegema, aga: orjastuma = ise orjaks muutuma; peatama = teisi peatama, aga: peatuma = ise peatuma jne.

Enesekohaseis pöörd sõnus püsib esimene silp alati ülipikana: `kattub, `pettub, `lükkub, `lõppub, `nappub jne.

8. **-hta-** — kiljahtama, paugahtama, hirahtama, kuulahtama, lipsahtama, naerahtama, raksahtama, röögahtama, vilksahtama jne. (**-hta-** väljendab äkilist, silmapilkset e. momentaanset tegevust.)

9. **-ht[e]le-** — vilksaht[e]lema, haugaht[e]lema, hiraht[e]lema, kiljaht[e]lema jne. (**-ht[e]le-** väljendab korduvalt äkilist tegevust.)

10. **-htu-** — põrahtuma, sulpsahtuma, lipsahtuma, raksahtuma jne. (**-htu-** väljendab refleksiivselt äkilist tegevust.)

Märkus. **-hta-**, **-ht[e]le-** ja **-htu-** kõrval on need suffiksivõtteid tarvitusel ka ilma **h**-ta: **-ta-**, **-t[e]le-** ja **-tu-** (kiljata, paugutama, hirnata; vilksat[e]lema, haugat[c]-lema, hirnata[e]lema; põratuma, sulpsatuma, lipsatuma jne.).

C. Määrsõnade tuletuslõppe (adverbide suffikseid).

Märkus. Tuletuslõpud (suffiksivõtteid) on trükitud jämendatult.

157. 1. Lapsuke vastas mulle targasti. 2. Mängiti julgelt ja elavalt. 3. Tugevamini mühab tuul, sügavamini kohab Peipsi. (Juh. Liiv.) 4. Vennake ligines mulle vargsi. 5. Ta tervis paranes pikkamisi. 6. Pooleldi magades, magades ja kõndides läks ta kodu poole. (R. Roht.) 7. Olge tasakesi! 8. Mõni armastab lugeda õhtuti. 9. Ussid roomavad kõhuli. 10. Sääl olid kõik asjad lohakili ja ripakili. 11. Paluge ometi vastastikku andestamist! 12. Rahvast oli liikvel. 13. Kõik olid põnevil. 14. Maadlejad läksid kokku rinnutsi. 15. Istusime laeva ninas vastakuti. 16. Külalisi saabus ka järvitse. 17. Mihkel oli kondildasa tugev. 18. Unustage, ütlesin teile valusa lause rumalutasa.

1. **-sti** (mitte: **-ste**) — targasti, kiiresti, julgesti, kolmesti (= kolm korda), mitmesti (= mitu korda) jne. (**-sti** liitub omastavale käändele.)

2. **-lt** — julgelt, elavalt, liialt, külmalt, ustavalt, lohakalt jne.

3. **-mini** (mitte: **-mine**) — tugevamini, targemini, kiiremini, nägusamini jne.

4. **-si** — vargsi, jalgsi, vägisi, ilmsi jne. (**-si** liitub tugevaastmelisele tüvele.)

5. **-misi** — pikkamisi, aegamisi, kordamisi jne. (**-misi** liitub tugevaastmelisele vokaaltüvele.)

6. **-ldi** — pooleldi, meeeldi, liialdi, araldi, tükaldi, iseäraldi jne.

7. **-kesi** — tasakesi, hiljukesi, kahekesi, viiekesi, kümnekesi jne.

8. **-ti** — õhtuti, hommikuti, kolmapäeviti, püha-päeviti, serviti, seliti, tujuti jne.

9. **-li** — kõhuli, selili, kápuli, põlvili, pikali, istuli jne.

10. **-kili** — istukili, kükakili, käsipõsakili jne.

11. **-stikku** — vastastikku, läbistikku, kõrvustikku jne.

12. **-vel** — liikvel, ärkvel, valvel jne. (**-vel** liitub konsonandile.)

13. **-vil** — põnevil, kohevil, elevil jne. (**-vil** liitub vokaalile.)

14. **-tsi** — rinnutsi, käsitsi, süliitsi jne. (**-tsi** liitub mitmuse tüvele.)

15. **-kuti** — vastakuti, kaelakuti, otsakuti, rinnakuti jne. (**-kuti** iseloomustab koosolemist.)

16. **-tse** — järvitse (s. o. järve mööda), meritse (=merd pidi, merd mööda), maitse (=maad pidi), jäitse (=jääd mööda) jne. (**-tse** liitub mitmuse tüvele.)

17. **-ldasa** — kondildasa (= oma kondi poolest), kasvuldasa (= oma kasvu poolest, oma kasvult), keeleldasa, meeleldasa, ealdasa jne.

18. **-tasa** — rumalutasa (= oma rumaluse tõttu), sügavutasa (oma sügavuse poolest, oma sügavuselt), hullutasa, kõrgutasa, koerutasa jne.

158. Muutevormide tunnuseid.

Märkus. Mitte ära vahetada suffikseid muutevormide tunnustega:

-d (sõbrad), **-de** (sõprade), **-te** (isikute), **-i** (isikuile) on mitmuse tunnused;

-m (kõrgem), **-ma** (kõrgema) on keskvõrde tunnused;

-im (kõrgeim), **-ima** (kõrgeima) on ülivõrde tunnused;

-s (viies), **-nda** (viienda) on järgarvu tunnused;

-ksi- (õpiksin), **-ks** (õpiks) on tingiva kõneviisi tunnused;

-b (õpib), **-va-** (õpivad), **-kse** (õpitakse) on oleviku tunnused;

-si- (õppisin), **-i-** (tulite) on mineviku tunnused;

-gu (õppigu!), **-gem** (õppigem!), **-ge** (õppige!), **-ku** (hakaku!), **-kem** (hakakem!), **-ke** (hakake!) on käskiva kõneviisi tunnused;

-vat (õppivat) on kaudse kõneviisi tunnus;

-da- (saadakse), **-ta-** (kirjutatakse), **-a-** (juuakse),

-la- (ollakse), **-na-** (pannakse), **-ra-** (surrakse) on umbisikulise tegumoe tunnused;

-ma (õppima, õppimas, õppimast, õppimata) on ma-tegevusnime tunnus;

-da (õppida), **-ta** (hakata), **-a** (juua), **-la** (olla), **-na** (panna), **-ra** (surra); **-de-** (õppides), **-te-** (hakates), **-e-** (juues), **-le-** (olles), **-ne-** (pannes), **-re-** (surre) on da-tegevusnime tunnused;

-v (õppiv), **-va** (õppiva, õppivale) on oleviku kesk sõna tunnused;

-nud (õppinud), **-ud** (õpitud) on mineviku kesk sõna tunnused;

-ja (õppija, õppijale) on tegijanime tunnus;

-mine: -mise: -misi: -mis (õppimine, õppimise, õppimisi, õppimist, õppimiste, õppimistele e. õppimisile) on teonime tunnused.

159. Sõna osad.

Eessilpe (prefikseid).	Tüvesid.	Tuletuslõppe (suffikseid).	Muute- vormide tunnuseid.	Muutelõppe (fleksiaid).
	sõbra +			le
	sõpra +		de +	ga
	veski +	lise +	d	
	kuus +	iku +	te +	s
	järg +	mis +	te +	ks
	iga +	tsusi +		sse
	viie +		nda + i +	le
	püsima +	tu +	i +	le
	õpi +		ksi +	te
	õpi +		ksi +	n
	kuju +	kas		
	kuju +	ka +	te	
	kuju +	ka +	te +	le
	kuju +	ne +	ma +	s
	maja +	nduse +		st
	maja +	stiku +		s
	maad +	le +	si +	me
kaua +	aeg +	se +	i +	st
ära +	näge +		mise +	ks
maha +	kirju +	ta +	mis + te +	le
	kirja +	ndus + likku +	de +	s

160. Kokkuvõte.

1. Uute sõnade tuletamist sõnade liitmise (lammas + rumal = lammasrumal, kange + kaelne = kangekaelne jne.) või tuletuslõppude (arg +

lik = arglik, targa + **sti** = targasti jne.) abil kutsutakse tuletusõpetuseks (derivatsiooniõpetuseks).

Käändsõnade tüve leiame ainsuse omastavast käändest (sõbra). See on omastavaline tüvi. Ainsuse osastavast (sõpra) leiame teise sõnatüve kaju.

Mitmuse omastava saame, kui ainsuse osastavale liidame mitmuse tunnuse **de** või **te** (sõprade, sulgede, keppide, lukkude, maade; isikute, akende).

Sõnaliigis: 1) **kübe, habe, ige, jäse, kube, pide, pude, sade, side, säde, vare**; 2) **liige, ripse, ranne, seitse, juhe, solge** jne. liidetakse omastavale käändeile suffiks **-me** (kübeme, habeme...; liikme, ripsme, randme, seitsme jne.). Neis sõnus saame mitmuse omastava **ainsuse omastavast**, liites sellele mitmuse tunnuse **te** (habemete, sademete jne.).

Tüvele liituvad tuletuslõpud (suffiksid).

**Tuletuslõppudele (suffikseile) liituvad muutevor-
mide tunnused.**

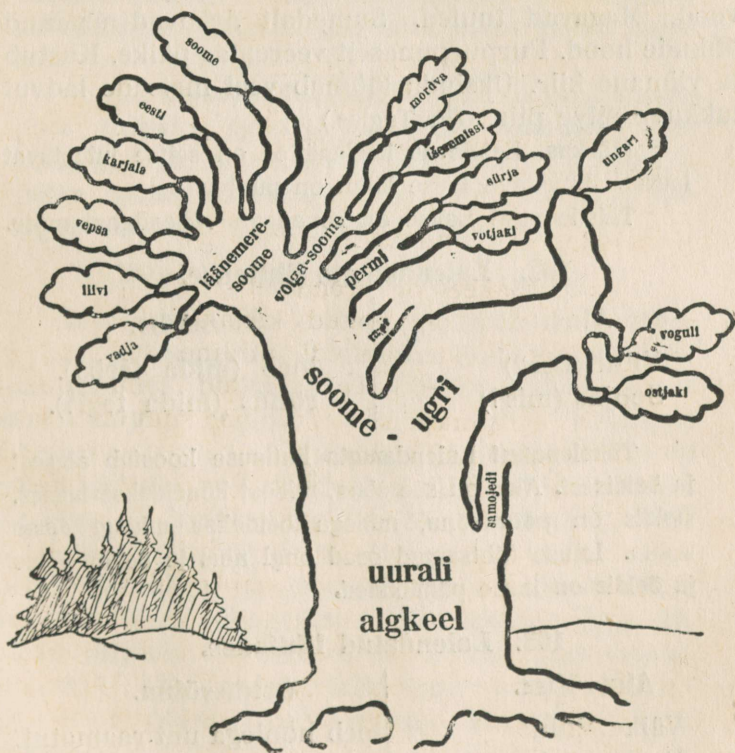
Muutmisel vahelduvad sõna lõpphäälid
kud moodustavad **muutelõpu (fleksia).**

2. Eesti kirjakeel on arenenud põhja-eesti murdest. Uemal ajal on võetud kirjakeelde rohkesti murdesõnu (äsja, ent, meeleldi, milline, sellal, lent-sima, rõivas, üsk jne.), on laenatud sõnu soome keelest (üllatama, mainima, siirduma, suhtuma, saabuma, nautima, julm, kummaline, mugav, aade jne.) ja loodud sõnu isegi kunstlikult (laip, relv, roim, veenduma jne.). Puuduvate sõnade laenamine jätkub tänapäevgi, kusjuures paljusid sõnu tarvitatakse ainult haritlaskonnas, teised sõnad aga muutuvad kogu eesti rahva üldvaraks. Tuhmub isegi sõnade võõras algupära. Vaevalt aimab harilik surelik, et talle tuntud sõnad: kana, põrsas, rusikas, hammas, muld, hernes jne. on vanad laensõnad. Uemate eestistunud laensõnade kirjutamine ja hääldamine (kips, kreeklane,

kitarr, pagas, taanlane jne.) tekitab veel „korralagedusi“. Täiesti eestistunud laensõnu kirjutatagu, hääldatagu ja rõhutatagu ka eestiliselt! Kuid laensõnade (paragrahv, pluus jne.) ja võõrsõnade (paragraaf, bluus jne.) piir oleneb siiski keeletarvitajaist. Viimasel ajal on ka võõrsõnade kirjutamises ja muutmises loodud ühtlust ja süsteemi.

Eesti keele põlvnemist kujutab alljärgnev puukujuline skeem.

Uurali keelkond

Lauseõpetus (süntaks).

Lause liikmed.

161. Lause.

Tumeneb vesi. Veerevad vaikselt punakassinised vood. Magavad tuuled. Sumedalt ärkavad üksikud õhkude hood. Purpurpunaselt veeremas päike. Kustub ta viimane kiir. Üksinda lõõmab veel metsade ladvul tukkuva pilve piir. (Fr. Tuglas.)

Märkus. Eelolevas keelenäites on seitse jutustavat lauset. Jutustava lause lõpul on punkt.

Tähelepanu! Lause on sõnadega väljendatud mõte.

162. Laiendamata lihtlause.

Alus.

Villu (kes?)
Soojus (mis?)

Õeldis.

loeb (mida teeb?).
rõhus (mida tegi?).

Tähelepanu! Laiendamata lihtlause koostub **alus**est ja **õeldisest**. Alus on see sõna, millest kõneldakse lauses. Õeldis on pöörd sõna, millega õeldakse midagi aluse kohta. Lause tähtsamad osad ongi alus ja õeldis. **Alus** ja **õeldis** on lause pääliikmed.

163. Laiendatud lihtlause.

Alusrühm.

Väike Villu
Raske soojus

Õeldisrühm.

loeb hoolega uut raamatut.
rõhus väsinud heinalisi.

Tähelepanu! Laiendatud lihtlauses on pääle aluse ja öeldise veel **laiendeid**. Kõiki lauseliikmeid võime rühmitada kahte rühma: **alus-** ja **öeldisrühma**.

164. Laiend ja laiendi põhisoona.

1. Villu loeb. 2. Väike Villu loeb hoolega uut raamatut.

Tähelepanu! Esimene lause koostub ainult pääliikmeist, s. o. alusest ja öeldisest. Esimene lause on seega laiendamata lihtlause. Teises lauses on alusrühma põhisoonaks **Villu**. Selle põhisoona juurde kuulub laiend **õpilane**. Öeldisrühma põhisoonaks on **loeb**, mille juurde kuuluvad laiendid **hoolega uut raamatut**. Sõna **raamatut** on omakorda põhisoona, sest tema juurde kuulub laiend **uut**.

Laiend laiendab lihtlauset. Laiend võib olla sihitiseks (loeb **raamatut**, ajalehte, kirja jne.), määruseks (loeb **ruttu**, **hoolega**, **täna**, **homme**, **aias**, **toas** jne.), täiendiks (**väike**, **hoolas**, **kümneaastane** jne. Villu) selle järgi, misugust sõnaliiki laiend ligemalt laiendab.

Määrake alus- ja öeldisrühm!

1. Hõbeselge ojake vulises pruunitüveliste pedakate vilus. (L. Paulmann.) 2. Nuuskiv tuul jooksis saaki otsides läbi aia. (K. Rumor.) 3. Õhetav täiskuu tõusis mustade kaljude tagant. 4. Õudsed pilved kihutasid üle kurva maastiku. 5. Karsked noored kasvavad karskeis kodudes. 6. Poisikluti laiad püksid lotendasid tuule käes. 7. Tudisev vanake tõmbas oma karvase näo laiale naerule. 8. Sügavad kortsud katsid vanakese kollast nägu. 9. Jahe õõ laotus üle tukkuva metsa. 10. Kuri sügismaru möllas akende taga. 11. Tormist hiljunud pilvekesed uitsid sinetavas taevas. (E. Sepping.) 12. Udusügavikku uppunud puud kohisesid ühes õökulli huikamisega kartustsigitavalt. (H. Toom.)

165. Alus e. subjekt.

1. **Lõoke**¹ on laulev õhk ise. 2. Valget **õievihma**¹ sajab künkale. 3. **Isat-emat**¹ sõitsid laadale. 4. **Laisk**² ei viitsi õppida. 5. **Ma**³ ei armasta töö juures tukkuda. 6. Ega **üks**⁴ kolme vastu saa. 7. **Laiselda**⁵ pole ilus. 8. Poissi huvitas **sportimine**⁶. 9. **Tukkuja**⁷ tukub, **hoopleja**⁷ hoopleb. 10. **Õpin**⁸ on kahesilbiline sõna. 11. **Vastastikku**⁸ on mäarsõna. 12. Siis tekkis jälle „aga“⁸. 13. „**Tõde ja õigus**“⁸ on A. H. Tammsaare' suurimaid töid. 14. **Viis korda viis**⁸ on kakskümmend viis. 15. **Mida vaiksem tuul, seda lähem torm**⁸ on vanasõnu. 16. **Kes tuult külvab**⁹, see tormi lõikab.

Märkus. Aluseks võib olla: ¹ nimisõna, ² omadussõna, ³ asesõna, ⁴ arvsõna, ⁵ da-tegevusnimi, ⁶ teonimi, ⁷ tegijanimi, ⁸ juhuslikult mis sõna või sõnade rühm tahes, ⁹ terve lause (aluslause).

Alusena esineb ka iga märk (’ on apostroof) ja igakeelne sõna või väljend (Wasser = vesi).

166. Täis- ja osaalus.

Täisalus

(totaalne subjekt).

Vihm sajab.
Raud on müüa.
Lehed langevad puudelt.
Lapsed ruttasid kooli.
Kirikulised tulid kirikust.
Tiina ja Miina laulavad.
Koer ja kass kisuvad.

Osaalus

(partsiaalne subjekt).

Vihma sajab.
Rauda on müüa.
Lehti langeb puudelt.
Lapsi ruttas kooli.
Kirikulisi tuli kirikust.
Tiinat-Miinat laulavad.
Koera-kassi kisuvad.

Tähelepanu! Täisalus on nimetavas käändes. Ta vastab küsimusele: **kes? mis?** Täisalusel kõneldakse tervest asjast (kogu isikust).

Osaalus on osastavas käändes. Ta vastab küsimusele: **keda? mida?** Osaalusel kõneldakse asja osast.

167. Alljärgnevais lauseis puudub alus.

- I. 1. Tõusin, et lahkuda. 2. Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal! 3. On ikka va üleannetu kah! 4. Istusime nagu tulistel sütel. 5. Täitke oma kohuseid jõudu mööda! 6. Seisatusid, pärisid uuesti teed. 7. Vasta mulle lihtsalt ja otsekoheselt! 8. Tuult oleme ajanud taga, tühiseid varje oleme püüdnud, muud ei ühtigi! (A. Gailit.) 9. Minge vara magama! 10. Elagem kodanikkude kohustele! 11. Ei sõandanud kõnelusse astuda kellegagi. (J. Semper.) 12. Ütles ja läks kähku kodu poole. (A. H. Tammsaare.) 13. Ehk ärkad juba? 14. Kinnisest suust tunned õiget ärimeest. (E. Wilde.) 15. Ärge jätke vaimlist elu hooletusse! 16. Ärgem mustakem kalmukünkas suikuvat taati! 17. Ärkasin mõttest. 18. Viimaks pidime lahkuma. 19. Visklesin voodis. 20. Hingake kopsudesse kosutavat õhku! 21. Kõi! 22. Hüpaku! 23. Sajab. 24. Müristab. 25. Sulab.

Märkus. Kõigis antud lauseis (I) on mõeldav alus.

- II. 1. Minki kelgumäele ja oldi rõõmsad. 2. Karjuti segamini, joosti, vaieldi. 3. Kihistati ja parastati veel tükk aega. 4. Tungiti, joosti, tõugati, küsiti ja vastati. 5. Kehitati halvakspanevalt õlgu ja raputati pääd. 6. Väljas hõigati kedagi. 7. Õeldagu juba jumalaga ja rutatagu koju! 8. Oldagu sõnadega kassinad! 9. Oldi kinnised, endasse süvenenud, väsinud. (P. Krusten.) 10. Seisti ja kõneldi rühmiti. (J. Semper.)

Märkus. Üheski antud lauses (II) ei saa mõelda alust, sest öeldiseks on umbisikuline tegumood.

168. Määrake alus!

1. Sügiselgi on sooje ilmu. 2. Last huvitas joonis-tamine. 3. Heinamaal mustendasid haovirnad ja mätta-hunnikud. (A. H. Tammsaare.) 4. Ta armastab mängida oma tervisega. 5. Aega on vähe. 6. Üksikud tähed

loitsid üle tuhkvalge maa. (Fr. Tuglas.) 7. Õpilastest on kolm haigestunud. 8. Oli tulnud sugulasi ja sõpru. 9. Seda on liiga vähe. 10. Ka tubaka suitsetamine õonestab meie tervist. 11. Kuuldus samme tagatoas. 12. Kas mind on küsinud keegi? 13. Kassi roosakad jalatallad välkusid õhus. (Fr. Tuglas.) 14. Juba hakkas külalisi tasahiljukesi lahkuma. (E. Wilde.) 15. Õppiv on kesksõna. 16. Midagi huvitavat ei olnud mul talle öelda. 17. Tuhandes on järgarv. 18. Kihin-kahin, rigin-rägin liginenud ristteele. (Ansomardi.) 19. Käbi ei kuku kännust kaugele on vanasõnu. 20. Mis jääb ajast, see jääb arust.

169. Õeldis e. predikaat.

Märkus. Õeldis on trükitud jämendatult. Vaadelge mitmesuguseid öeldise vorme!

I. 1. Õde laulab. 2. Õde ei laula. 3. Õde laulis. 4. Õde ei laulnud. 5. Õde on laulnud. 6. Õde ei ole laulnud. 7. Õde oli laulnud. 8. Õde ei olnud laulnud. 9. Õde laulaks. 10. Õde ei laulaks. 11. Õde oleks laulnud. 12. Õde ei oleks laulnud. 13. Õde laulgu! 14. Õde ärgu laulgu! 15. Õde laulvat. 16. Õde ei laulvat. 17. Õde olevat laulnud. 18. Õde ei olevat laulnud.

II. 19. Laulu lauldakse. 20. Laulu ei laulda. 21. Laulu lauldi. 22. Laulu ei lauldud. 23. Laulu on lauldud. 24. Laulu ei ole lauldud. 25. Laulu oli lauldud. 26. Laulu ei olnud lauldud. 27. Kui laulu lauldaks! 28. Kui laulu ei lauldaks! 29. Kui laulu oleks lauldud! 30. Kui laulu ei oleks lauldud! 31. Laulu lauldagu! 32. Laulu ärgu lauldagu! 33. Laulu olgu lauldud! 34. Laulu ärgu olgu lauldud! 35. Laulu lauldavat. 36. Laulu ei lauldavat. 37. Laulu olevat lauldud. 38. Laulu ei olevat lauldud.

Tähelepanu! Õeldiseks on pöörd sõna isikulises (laulab, ei laula, laulis jne. I) või umbisikulises (lauldakse, ei laulda, lauldi, ei lauldud jne. II) tegumoes.

Õeldise kohta küsime: 1) **mida teeb** (alus)? **mida ei tee** (alus)? **mida tegi**? **mida ei teinud**? **mida teeks**? **mida ei teeks**? **mida tegevat**? **mida ei tegevat**? **mida tehku**? **mida ärgu tehku**? jne. (kui Õeldiseks on isikuline tegumood); 2) **mida tehakse**? **mida ei tehta**? **mida tehti**? **mida ei tehtud**? **mida ei tehtaks**? jne. (kui Õeldiseks on umbisikuline tegumood).

Õeldis võib koosneda ka kahest (**ei laula, on laulnud**) või kolmest (**ei oleks laulnud**) sõnast.

Õeldis on kõige tähtsam lauseliige. Õeldiseta ei saa olla lauset. Vanasõnade (ka uuema kirjanduse) stiilis puudub sageli Õeldis. Puudub lauses Õeldis, siis võib teda kergesti mõelda.

170. Määrake mõeldav Õeldis!

1. Hooletus ees, õnnetus taga. 2. Kuidas käänd, nõnda käbi. 3. Haige laps emale kõige armsam. 4. Pühapäev püha, esmaspäev edev, teisipäev tõsine, kesknädal kehv, neljapäev näljane, reede rikas, laupäev ladus. 5. Jämedale pakule jäme talb. 6. Kel anda, sel võtta. 7. Ametil kuldpõhi all. 8. Nälg kõhus, uhkus südames. 9. Hommikune töö kuld, õhtune muld. 10. Suur hämarik ja vaikus kõikjal. (J. Semper.) 11. Pahemat kätt paplid reas väärdunud tüvedega. (G. Suits.) 12. Jaan hobusele piitsa ja tuhatnelja kodu poole.

**Katkendilisi lauseid,
milles puudub alus ja Õeldis.**

1. Edasi! 2. Eemale! 3. Tõesti! 4. Kuhu nüüd?
5. Kas juba? 6. Või nõnda! 7. Võimata! 8. Vist küll!
9. Kust? 10. Üles maast! 11. Julgemini edasi! 12. Enam haridust, enam vaimuvalgust!

171. Õeldistäide e. predikaaditäide.

1. Tamm on puude **kuningas**¹.
2. Mina olen **õpilasi**¹.
3. Mõni vanake on väga **kõbus**².
4. Ta on nüüd **õnnelik**².
5. Ta ongi see³.
6. Kaksteist on **tosin**⁴.
7. Kuulajaid oli **viis**⁴ või **kuus**⁴.
8. Paat tuleb **tõrvata**⁵.
9. Töölisi oli **töötamas**⁶.
10. Kiri oli **kirjutamata**⁶.
11. Tervis on **kaduv**⁷.
12. Ka karu liha on **söödav**⁷.
13. Tuba oli **koristatud**⁷.
14. Õhk oli **sumbunud**⁷.
15. Minu onu on **hooldaja**⁸.
16. See oli alles **hõiskamine**⁹ ja **pidutsemine**⁹.
17. Aken oli **kinni**¹⁰.
18. Kūna oli **kummuli**¹⁰.
19. Too poiss on pisut „ohoh“¹¹.
20. Ilm oli niisugune, **et ära pista jalga üle ukse**¹².

Märkus. Õeldistäiteks võib olla: ¹ nimisõna, ² omadussõna, ³ asesõna, ⁴ arvsõna, ⁵ da-tegevusnimi, ⁶ ma-tegevusnimi, ⁷ kesksõna, ⁸ tegijanimi, ⁹ teonimi, ¹⁰ määrsõna, ¹¹ mõni muu sõnaliik, kuid ikka nimisõna tähenduses, ¹² kõrvallause.

172. Täis- ja osaõeldistäide.

Täisõeldistäide

(totaalne predikaaditäide).

Hobune on ilusam **koduloom**.

Tamm on tugevam **puu**.

Ta on **õnnelik** meie hulgas.

Osaõeldistäide

(partsiaalne predikaaditäide).

Hobune on ilusamaid **kodutoomi**.

Tamm on tugevamaid **puid**.

Ta on **õnnelikke** meie hulgas.

Tähelepanu! Täisõeldistäide vastab küsimusele: **kes?** mis? missugune? Osaõeldistäide aga küsimusele: **keda?** mida? missuguseid?

173. Määrake täis- ja osaöeldistäide!

1. Aeg on raha. 2. Pime on õnnetumaid inimesi. 3. Laudkond oli väga mitmekesine ja rohkearvuline. 4. Karskusliikumine on hädapärasemaid reforme. 5. Haridus on jõud. 6. Lydia Koidula on Eesti ärkamisaja tähtsamaid tundelaulikuid. 7. Või on meie kodumaa kasulikumaid saadusi. 8. Õhk oli pehme ja soe. 9. Nurmenukk on mitmeaastane taim. 10. Ta on elav ja rõõmus. 11. Ta on elav ja rõõmus poiss. 12. Tee mägedele on pikk ja hädaohtlik. 13. Viiuldamine oli ta armsamaid ajaviiteid. 14. Jüri Vilms oli esimesi ohvreid Eesti iseseisvusele. 15. Aga asi oli üsna loomulik: Kaarel oli tugevamaid mehi, Mai matsakamaid naisi. (A. H. Tammsaare.) 16. „Mahtra sõda“ on E. Wilde' suurimaid romaane.

174. Aluse ja öeldise ühildumine.

1. Õpilane tuleb. Õpilane tuli. Õpilased tulevad. Õpilased tulid. Küünal põleb. Küünal põles. Küünlad põlevad. Küünlad põlesid. Ta on usin. Ta oli usin. Nad on usinad. Nad olid usinad. Rukis on puhas. Rukis oli puhas. Rukkid on puhtad. Rukkid olid puhtad.

2. Õpilasi tuleb. Õpilasi tuli. Külalisi lahkub. Külalisi lahkus. Küünlaid põleb. Küünlaid põles.

3. Rukist on puhast. Rukist oli puhast. Rukkeid on puhtaid. Rukkeid oli puhtaid. Saia on magusat. Saia oli magusat. Saiu on magusaid. Saiu oli magusaid.

4. Õnn ja õnnetus käivad käsikäes.

5. Mina ja Peedu kukkusime jökke.

6. Sina ja Peedu saate vististi noomida.

7. Mängijaid tuli juurde.

8. Siis astus viis meest tuppa. Siis astusid teatud viis meest tuppa.

Tähelepanu!

1. Täisalus ja öeldis ühilduvad arvult.
2. Osaalus ja puht-pöördsonaline öeldis ei ühildu arvult. Öeldis on niisugusel korral ainsuse kolmandas pöördes (**tuleb, tuli, lahkub, lahkus, põleb, põles**).
3. Öeldistäide on osaalusega samaarvulises osastavas käändes (**saia magusat; sai magusaid**).
4. Öeldis on mitmuses, kui nimetavas käändes olevaid aluseid on enam kui üks.
5. Öeldise pöördelõpu määrab esimene isik, kui aluseks on pääle esimese isiku ka teine või kolmas isik.
6. Öeldise pöördelõpu määrab teine isik, kui aluseks on teine ja kolmas isik.
7. Öeldis on ainsuse kolmandas pöördes (**tuli**), kui alus on mitmuse osastavas (**mängijaid**).
8. Öeldis on ainsuses, kui aluseks on arvsõna. Öeldis on siis mitmuses, kui aluseks on arvsõna ja seda arvsõna tahetakse ligemalt määrata.

175. Sihitis e. objekt.

1. Pidage **poiss**¹ (kes?) kinni! 2. Tooge siia uus **pilt**¹ (mis?)! 3. Uni ei anna uuta **kuube**¹ (mida?), magamine maani **särki**¹ (mida?). 4. Häda õpetab **mehe**¹ (kelle?) targaks. 5. Amet ei teota **meest**¹ (keda?). 6. Aeg parandab **haava**¹ (mille?), aga jätab **armi**¹ (mille?). 7. Kala otsib **sügavamat**², inimene **paremat**². 8. Kes **vana**² ei paika, see **uut**² ei saa. 9. Uni nõuab ikka **oma**³. 10. Õpi tundma iseennast³! 11. Matkaja näeb **mõndagi**³. 12. Tea **palju**⁴, räägi **vähe**⁴!

13. Üheksa ei karda **ühte** ⁴. 14. Lapsed armastavad **mängida** ⁵. 15. Ma ei viitsi **hullata** ⁵. 16. Töö kiidab **tegijat** ⁶. 17. Õpitud ei nõuavad **õppimist** ⁷. 18. Mida **Juku on õppinud** ⁸, seda Juhan ei unusta. 19. Kes **lööd taga ei aja** ⁸, seda ajab töö taga. 20. Kalevipoeg kostis: „Ega **sugu ei lahku soosta, võsu ei veere kannusta** ⁸!“ 21. Kalevipoeg kostis, **et sugu ei lahkuvat soosta, võsu ei veerevat kannusta** ⁸.

Märkus. Sihitiseks võib olla: ¹ nimisõna, ² omadussõna, ³ asesõna, ⁴ arvsõna, ⁵ da-tegevusnimi, ⁶ tegijanimi, ⁷ teonimi, ⁸ terve lause (silitislause).

Tähelepanu!

Sihitis on pöörd sõna käsitletav, s. o. ta on pöörd sõna juurde kuuluv laiend. (Ka määrus on pöörd sõna juurde kuuluv laiend. Tehke seepärast vahet sihitise ja määruse vahel!)

Sihitise kohta küsime: **kes? mis? kelle? mille? keda? mida?**

On öeldiseks sihitu e. intransitiivne pöörd sõna (olema, tulema, surema, seisma, minema, kõndima, lamama, magama, sadama, tukkuma, värisema, langema, vananema jne.), siis ei vaja öeldis sihitist.

Näiteid. Taat suri. Emake tuleb. Meie seisime. Lapsed kõndisid. Vanake tukub.

On öeldiseks sihiline e. transitiivne pöörd sõna (lugema, kirjutama, kõnelema, armastama, nägema, andma, üttelema jne.), siis tarvitatakse lause mõtte selgitamiseks sihitist.

Näiteid. Arst ravitseb. (Öeldiseks on sihiline pöörd sõna „ravitseb“. Lauses on mõte selgitamata, sest meie ei tea, keda ravitseb arst.) Nad jagasid. (Jälle on lauses mõte puudulik, sest meie ei tea, mida nad jagasid.)

176. Täis- ja osasihitis.

Täissihitis

(totaalne objekt).

Kütt laskis **linnu**.
Peremees kauples **sulase**.
Osta mulle uus **vihik!**

Pidage **poiss** kinni!
Lapsuke ostis ühe **raa-
matu**.

Osasihitis

(partsiaalne objekt).

Kütt laskis **lindu**.
Peremees kauples **sulast**.
Ära osta mulle uut
vihikut!

Ärge pidage **poissi** kinni!
Lapsuke ostis kolm **raa-
matut**.

Tähelepanu!

Täissihitise kohta küsime: **kes? mis? kelle? mille?**
Täissihitisega tähendatakse lõppenud tegevust ja tervet asja.

Osasihitise kohta küsime: **keda? mida?** Osasihitisega tähendatakse jätkuvat tegevust ja asja osa.

Täis- ja osasihitise tarvitamisest.

1. Ta põlgab oma **sugulasi**. Kass püüdis **rotti**.
Meie kiitsime tema **ettevõtet**. Perenaine noomis **tüdrukut**.

2. Ta põlgab oma **sugulased ära**. Kass püüdis **roti kinni**.
Meie kiitsime tema **ettevõtte hääks**. Perenaine noomis **tüdruku läbi**.

3. Vend ostab (olevik) **raamatut**. Vend ostab (tulevik) **homme raamatu**.
Teenija pühib (tulevik) **pärast põranda**.

4. Kaupmees pani kaks (kolm, neli, viis jne.) **raamatut** riulile.

5. Kaupmees pani ühe, esimese (teise, kolmanda jne.) **raamatu** riulile.

6. Kaupmees pani palju (vähe, hulga) **raamatuid** riiulile.

7. Ostke (ostetagu) lapsele uus **raamat!** Lapsele osteti (ostetakse, on ostetud) uus **raamat**.

8. Ma ei osta **raamatut** ega **vihikuid**

9. Siin müüakse **tasse, liudu, kandmikke, vaase, potte, kastruleid, kulpe, kruuse, pesukausse, nuge, kahvleid, pipraveskeid** jne.

Tähelepanu!

1. Jätkuvat tegevust väljendavad pöördsonad (**aus-tama, igatsema, ihkama, himustama, põlgama, armastama, ootama, noomima, manitsema, õnnistama, kiitma, katsuma, püüdma, nuusutama, vihkama, lootma, kütma, maitsma** jne.) nõuavad osastavat käänat, s. o. osasihitist.

2. **Ära, kinni, hääks, läbi** abil kujuneb pöördsona lõppenud tegevuseks ja nõuab seepärast täissihitist (**sugulased, roti, ettevõtte, tüdruku**).

3. Eesti keeles puudub **tulevik (futuurum)** erivor-mina. Tulevikku väljendavad määrsõnad ühes öeldise ja sihitise vahekorraga.

4. Põhiarvud (pääle „ühe“) nõuavad täissihitist ainsuse nimetavas käändes. Arvu näitaja sõna („**raamatut**“) on aga osastavas käändes.

5. Järgarvud (siia kuulub ka põhiarv „üks“) nõuavad täissihitist.

6. Umbarvude („palju“, „vähe“, „hulga“) tarvitamisel on arvu täiendaja sõna („**raamatuid**“) mitmuse osastavas käändes.

7. On öeldis käskivas kõneviisis või umbisikulises tegumoes, siis on täissihitis harilikult nimetavas käändes.

8. Eitava öeldise puhul tarvitatakse osasihitist.

9. Kaubapakumis- ja ärisiltidel tarvitatagu osasihitist, sest pole ju müügil ühes kaupluses kõik müüdadavad **tassid, liuad, kandmikud** jne.

Osaalus ja osasihitis.

Osaalus.

Toiduainete-kauplus.

Võid, piima, juustu, konserve, leiba, saia, jahu, tangu, mannat, riisi, suhkrut, mett, heeringaid, silke, sinki, kompekke ja muid toiduaineid (on müüa¹).

A. Koppel.

¹harilikult jäetakse ära „on müüa“.

Osasihitis.

Kuulutus.

Atru, vedruäkkeid, külvimasinaid, kultivaatoreid, raudrulle, traktoreid, koorelahutajaid, piimanõusid, rauda, nahka, süsi, soola, petrooleumi ja muud kaupa soovitab suures valikus

O. Jalajas.

Tartu, Aleksandri t. 14.

Märkus. Ärisiltidel ja ajalehe-kuulutuses tarvitatagu osaalist või osasihitist, sest pole ju ühes äris müügil kõik müüdav või, piim, juust, suhkur, mesi jne.

177. Sihitise sihitis.

Ma mõtlen **lugeda ilukirjandust**. Ma mõtlen (mõtlen mida? —) **lugeda** (lugeda mida? —) **ilukirjandust**. Ma mõtlen **lugeda** („lugeda“ on sihitis) **ilukirjandust** („ilukirjandust“ on ka sihitis, mis allub esimesele sihitisele „lugeda“). Seega allub siis sihitisele veel uus sihitis. Nii on siis „ilukirjandust“ sihitise sihitis.

Näiteid. 1. Pime ei näe **juhatada teed**. 2. Laps ei julgenud **küsida luba**. 3. Sepp mõtleb **karastada rauda**. 4. Vennake himustas **süüa õuna**.

Alljärgnevail pöördsonul on sageli pöördsonane ja nimisõnane sihitis:

armastama, arvama, himustama, ihaldama, jõudma, julgema, kartma, käskima, katsuma, laskma, lubama,

manitsema, mõistma, mõtlema, nägema, noomima, nõudma, oskama, paluma, tahtma, tohtima, käima, võtma jne.

Mõnede pöörd sõnade (käskima, manitsema, paluma, laskma jne.) tarvitamisel võib esineda isegi kolm iseäralist sihitist.

Näiteid.

1. Isa käskis öde (esimene sihitis) lugeda (sihitise sihitis) ajalehte (kolmas sihitis on teise sihitise sihitis, s. o. ta allub teisele sihitisele). 2. Kohtunik manitses tunnistajat rääkida tõtt. 3. Koosviibijad palusid lauljannat laulda soolot. 4. Aednik laskis hobusemeest künda aeda.

178. Määrake täis- ja osasihitis!

1. Kāsi peseb kätt. 2. Nālg ajab hundi karja. 3. Mure suurendab muret. 4. Kutsuge vend tuppa! 5. Hāädus vōidab kōik. 6. Āra tasu kurja kurjaga! 7. Hāda ei anna hābeneda. 8. Hāa kiidab kaunist. 9. Anna pill hullu kätte, hull ajab pilli lõhki. 10. Anna hobusele süüa, kui tahad sõita. 11. Arst ravitseb haiget. 12. Enne töö tehakse, pärast palk maksakse. 13. Aeg aitab arstida. 14. Ostke mulle uus vihik! 15. Taevas kaitsku meid! 16. Joovastavate jookide tarvitamine rikub tervise, pimestab mõistuse ja toob majja vaesuse. 17. Alkoholi juua on kahjulik. 18. Udune hāmarik kattis juba põldu ja metsa. 19. Nad jagasid meile alati tähelepanu ja lahkust. 20. Siis kuulen ākki liginevaid samme ja kõnelust. (A. Gailit.) 21. Ōpetaja seletas, et iga lapse ilusaim kohus on vanemaid inimesi austada. 22. Ōpetaja seletas: „Iga lapse ilusaim kohus on vanemaid inimesi austada.“ 23. Ja ta tōotas sääal, et vōöraks temale jääb meelitaja hāäl. (J. Tamm.) 24. Kes tōöd taga ei aja, seda ajab tōō taga. 25. Mida nooruses külvad, seda vanaduses lõikad.

26. Kõõginõusid, lihamasinaid, nuge, kahvleid, piirituselampe, lukke, käeraudu, tormihaake, naelu, neete, puure, vanti, tollipulki, alaseid, haamreid, hõõvli-raudu ja peitleid soovitab O. Ilves.

179. Määrus e. adverbiaal.

I. 1. Kel käed **rüpes** (kus?), sel nälg **kõhus** (kus?).
2. Kala ei ela **kuival** (kus?). 3. **Kaugelt** (kust?) kägu kuulus. 4. Nälg ajab hundi **külla** (kuhu?).

Märkus. Kohamäärus (lokaaladverbiaal) vastab küsimusele: kus? kust? kuhu?

II. 1. Ära kiida päeva **enne õhtut** (millal? kunas?)! 2. Inimene õpib **surmani** (kui kaua?). 3. Maru möllas **lõunast** (mis ajast?) **õhtuni** (mis ajani?).

Märkus. Ajamäärus (temporaaladverbiaal) vastab küsimusele: millal? kunas? kui kaua? mis ajast? mis ajani?

III. 1. Öökull huikas **pikalt** (kuidas?) ja **õudselt** (kuidas?). 2. Võõras tõusis **kiirelt** (kuidas?) ja **otsustavalt** (kuidas?). 3. Taadikese tervis paraneb **jõudsasti** (kuidas?). 4. Õnnetus ei tule **kell kaelas** (kuidas? mil viisil?). 5. Rahvast lahkus **üksikult** (kuidas?) ja **salkadena** (kellena? kuidas?). 6. Olge **valvel** (missuguses seisukorras? kuidas?)! 7. Vestlesime vana **kaluriga** (kellega?). 8. Ei saa elada **tööta** (milleta?). 9. Laud küüriti **puhtaks** (missuguseks?). 10. Saa ometi **targaks** (missuguseks? kelleks?)! 11. Uni on magusam **kui mesi** (kui mis?). 12. Tingib **nagu juut** (nagu kes?).

Märkus. Viisimäärus (modaaladverbiaal) vastab küsimusele: kuidas? mil viisil? Siia arvatakse ka määru-
sed, mis vastavad järgmisile küsimusile: missuguses
seisukorras? mis asendis? kellena? millena? kelleta?
milleta? kellega? millega? kellest? millest? kelleks?
milleks? missuguseks? nagu kes? nagu mis? kui kes?
kui mis?

IV. 1. Väsinud rändaja ruttas allikale **janu pärast** (mispärast?). 2. Vend viidi haiglasse **haiguse tõttu** (mispärast?). 3. Lapsuke nuttis **valu pärast** (mispärast?). 4. Taat suri **vanadusest** (mispärast?).

Märkus. Põhjusemäärus (kausaaladverbiaal) vastab küsimusele: **mispärast?**

V. 1. Iga inimene ei kõlba **sõbraks** (kelleks?). 2. **Puhkamiseks** (milleks?) oigu oma paik, **asja jaoks** (milleks?) oma ase. 3. Keegi pole **targaks** (kelleks?) sündinud. 4. Noodad pandi vabedele **kuivama** (misjaoks?).

Märkus. Otstarbemäärus (finaaladverbiaal) vastab küsimusele: **kelleks? milleks? misjaoks? mistarvis?**

Tähelepanu! Määrus on pöördsona käsitletav, s. o. ta on pöördsona juurde kuuluv laiend.

Määrus määrab **kohta, aega, viisi, põhjust, otsarvet, kaasolu, võrdlust, mitmesuguseid suhteid** jne.

Kui võimata on kindlaks määrata, kuhu rühma kuulub määrus (õieti pole see kuigi tähtis, kuhu rühma kuulub määrus), siis lepitagu selle käände nimetamisega, milles on eritletav määrus.

Märkus. Määruseks võivad olla mitmesugused sõnaliigid ja käändevormid. Kuid määruseks võib olla ka terve lause, s. o. määruslause. (**Kuidas põld, nõnda viil. Kus suitsu, sääil tuld.**)

180. Määrake määrus!

1. Minge üles mägedele! 2. Jõudsimel linna enne koitu. 3. Vallatu vennake ligines mulle vargsi. 4. Häda ajab härja kaevu. 5. Kūna kukkus kummuli. 6. Kāgu lendas kuusikust koplisse. 7. Haige hingas raskesti. 8. Astuge julgelt ja kindlalt! 9. Tuuled puhuvad hoogsasti. 10. Kivi kukkus vette sulpsti. 11. Isa

tellis ajalehe kolmeks kuuks. 12. Rumalasti on ker-
gem küsida kui targasti vastata. 13. Tühi toob tüli
tallu. 14. Örn õõbik laksutas kaasikus. 15. Lahkusime
tasahiljukesi. 16. Juturatas veeres lõbusasti. 17. Rõi-
vad viidi puhastada. 18. Töölised ruttasid lõunale.
19. Ärge laulge venitades ja kaeblikult! 20. Sõitsime
linna kolmekesi. 21. Terviseta on raske elada.
22. Ilm muutub jahedamaks. 23. Kogu loodus oli tuk-
kumas. 24. Ema toimetati haiglasse haigena. 25. Haige
maadleb suisa surmaga. 26. Riiust tõusis tüli. 27. Ma
olen rikas tervisest. 28. Poisiklutid ruttasid kalale.
29. Õnnetus ei hüüa tulles. 30. Komistades ja tuiger-
dades jõuti tuppa. 31. Mul kuivas keel suhu janu
pärast. 32. Lolli petetakse meega, laiska nuheldakse
piitsaga. 33. Orasest tuntakse vilja, tegudest inimest.
34. Lõokesed siristasid valjusti ja hõiskavalt. 35. Häda
õpetab inimese targemaks. 36. Vihma sadas sahnal.
37. Ta on sirge kui osi. 38. Olen vaene kui kiriku-
rott. 39. Sajab nagu oavarrest. 40. Ta kardab mind
nagu tuld. 41. Too taat on vaene rahast. 42. Parem
kaks kargamas kui viis vingumas. 43. Jonn olevat
loodud Jumalast. 44. Juhan usub paremasse tulevikku.

181. Täiend e. atribuut.

1. **Tühi**² (missugune?) kõht on **hää**² (missugune?)
kukk. 2. **Hääl**² lapsel **mitu**⁴ nime. 3. **Iga**³ vili saab
omal³ ajal küpseks. 4. **Mu**³ (kelle?) onule meeldib
õpetaja¹ amet. 5. Ons see **poisi**¹ (kelle?) töö? 6. Ons
see **ilus**² töö? 7. Ons see **tema**³ töö? 8. **Suurel**² (mis-
sugusel?) kotil on auk põhjas. 9. **Sinu**³ kotil on
auk põhjas. 10. Meie õpime **viiendas**⁴ klassis.
11. **Haukujad**⁷ koerad ei hammusta. 12. **Õpitav**⁸ tükk
oli raske. 13. Laisal aega **magada**⁵. 14. Raha on tuli
tulema⁶ ja vesi **minema**⁶. 15. Enam teeb suikuja kui
kaua⁹ magaja. 16. **Vara**⁹ ülestõusmine ja **õigel ajal**¹⁰

magamaminek on kiita⁵ komme. 17. Linnades, **Kus korte-id kallid**¹¹, elavad inimesed ka keldriruumides.

Märkus. Täiendiks võib olla: ¹ nimisõna, ² omadussõna, ³ asesõna, ⁴ arvsõna, ⁵ da-tegevusnimi, ⁶ ma-tegevusnimi, ⁷ tegijanimi, ⁸ kesksõna, ⁹ määrsõna, ¹⁰ mingi sõnavorm või sõnade rühm, ¹¹ terve lause (täiendlause).

Tähelepanu! Täiend on nimisõna laiend. Täiendi kohta küsime: **missugune? missuguse? missugust?** (jne. kõigis käändeis) **kelle (oma)? mille (oma)?**

182. Määruseline täiend.

1. Uni ei anna **maani** särki. 2. Osteti **sangaga** pada. 3. Hütike **maantee ääres** oli kõssi vajunud. 4. **Hiljaõhtuni** õppimine tegi ta keha veel nõrgemaks. 5. Taat ostis **maatõugu** lehma. 6. Kaupmees **Tallinast** sõitis kongressile. 7. Lein **ema surmast** vajutas tütre otsaesisele murekortse. 8. Sissetulek **karskustöö edendamiseks** saadeti ära. 9. **Sabaga** täht huvitas eriteadlast. 10. **Mossis** nägu ei meeldi kellelegi. 11. Pere-naine tõi poest **hädad sorti** jahu.

Tähelepanu! Määruselised täiendid on sisult ja vormilt määruste sarnased. Mitte unustada, et määrus on pöördõna käsitletav, s. o. pöördõna laiend, täiend aga on nimisõna laiend.

183. Iselaadiline täiend.

Kott jahu, kott **soola**, kilo **leiba**, tükike **leiba**, paluke **leiba**, raasuke **leiba**, paar **saapaid**, paar **sukki**, sada **sammu**, sada **krooni**, sada **krooni raha**, kilo **võid**, viis **kilot leiba**, kümme **meest**, kümne **mehega**, pool **sissetulekust**, üks **meestest**, ühele **poistest** jne.

Märkus. Iselaadiline täiend on harilikult osastavas käändes.

184. Liitsõna täiend.

Käändsõna.

Nimisõna.	Omadussõna.	Asesõna.	Arvsõna.
1) Nimetav kääne: raudnael, kuldraha, keelpill, 2) omast. k.: põllumees, liivahunnik, tindipott, 3) muid käändeid: kojutulek, külasviibimine, maaleminek.	1) Nimetav kääne: vanasõna, suurlinn, kiirrong, 2) omast. k.: kurvameelne, madalavõitu, kallihinnaline, 3) osast. k.: suurtsugu, valgetverd, puhastkarva.	Seesinane, seesugune, sellepärast, selletaoline, toosugune, igasugune, igatahes, omapärane, tolleaegne, missugune, mispärast, mistahes.	Üksluine, ükskord, üksmeel, kahekordne, kahepaikne, nelitahk, nelinurk, viiekandiline, kuueaastane, seitseteist, seitsekümmend, seitsesada.

Pöördõna.	Muutumata sõna.
Mängimaminek, laulmami- nek, mängimasolek, laul- masolek, magamataolek, puhkamataolek, maga- masttulek, puhkamasttu- lek, süüa-andmine, juua- andmine, peksasaamine, lütüasaamine.	Üleolek, vastupanek, maha- murdmine, sisseütlev, sees- ütlev, seestütlev, ette- kääne, ilmaolek, äratulek, allaminek, väljaminek, eeskujulik jne.

Tähelepanu!

Liitsõna koostub põhisõnast ja põhisõna täiendist
e. täiendsõnast.

Näiteis: raudtee, kiirrong, algkool, papptöö on põhisõnad tee, rong, kool, töö, kuna põhisõna täiendid e. täiendsõnad on raud, kiir, alg, papp.

Põhisõna täiendiks e. täiendsõnaks võib olla iga sõnaliik mitmesuguseis vormes.

Täiendsõna ühes põhisõnaga annavad tuletatud liitsõnale erilise tähendusvarjundi.

Märkus. Pikis liitsõnus, et hõlbustada lugemist, tarvitatakse sidekriipsu (maa-alune, tee-ehitaja, jää-äärne, kohtu-uuriija, kodumaa-uurimine, juua-andmine jne.).

Järgnevais näiteis määrake liitsõna täiend!

Pööratas, koosseis, ülemmäär, palavvöö, noorrahvas, õlgkott, ringkäik, algkava, algkool, ringkiri, ringkond, raudtee, raudtrell, kevadtaim, sulgkott, õlgkatus, algkuju, keskkoh, keskkool, risttee, risttuli, poeglaps, poissmees, pussnuga, pruuttüdruk, tattnina, papptöö, metalltöö, kurtumm, pleklähker, halltriibuline, allpool, allkiri, algkiri, maa-alune, tee-ehitaja, viieaastane, jää-äärne, luu-uuristaja, suursugune, isemeelne, kahemõtteline, muinasjutuline, ettetellimine.

185. Epiteet.

Kuldne kuu, hõbedased tähed, klaasine jää, selge hõbe, puhas kuld, lõpmatu müha, mustav sügavus, saladuslik hääl, põhjatu hirm, ääretu kaugus, piiritu tüdimus, hingetu legendik, halastamatu surm, hääletu igatsus, võitmatu meri jne.

Tähelepanu! Epiteet (kaunistav, kirjeldav lisandsõna) on kõne kaunistus. Epiteeti tarvitatakse täiendina selleks, et kaunistada põhisõna mõistet mõne tabava omadusega.

106. Määrake täiend!

I. 1. Haige laps emale kõige armsam. **2.** Pisike säde teeb suure tule. **3.** Jämedale pakule jäme talb.

4. Noore neiu kauneid palgeid kattis hele puna.
 5. Tal on süsimustad juuksed, helevalge nägu, punased palged ja pruunid silmad. 6. Kes on too väiklane, õrn, sihvakas lapsuke? 7. Lagedal lumel nokitses näljane kaaren mustava sööda kallal. (Fr. Tuglas.)
 8. Vaatlesime öise tormi laastavaid jälgi. 9. Võõras vanake lähenes aeglasel sammul ja mahalöödud silmil.
 10. Akendest nägin vaid liivast randa, musta taevast ja tormitsevat merd. (A. Gailit.)

II. 11. Iga king pigistab oma jalga. 12. Vanemad saatsid kolmanda poja linna. 13. Seisev vesi läheb haisma. 14. Ruttu talitamine väsitas ema. 15. Uskuge, see pole inimeste töö! 16. Surnud inimest ei arstita. 17. Mu sõbral on suur raamatukogu. 18. Tartu linn on vaimline keskus. 19. Õppinud töölise amet on tasutav amet. 20. Andke lapsele tükike saia! 21. Ostke kilo võid ja kolm kilot suhkrut! 22. Onu Viljandist saatis ristitütrele kalli kingi. 23. Üks paigake siin ilmas on, kus varjul truudus, arm ja õnn. (L. Koidula.)
 24. Jah, tossav saun, haukuv peni, kirev kikas ja näuguv kass, need on korraliku talu tunnismärgid. (A. Kivi.) 25. Mõnel hommikul keerlevad küll õhus valged, harvad kübemed, aga need pole veel oodatud külalised; need on just kui väikesed, teravad nõelad, mis tuul teekäija näole paiskab. (O. Luts.) 26. Mul pole aega sinuga ümber luusida.

Tähelepanu! da-tegevusnimi (II infinitiiv) võib olla aluseks, öeldistäiteks, määruseks ja täiendiks.

Näiteid. 1. Alkoholi **juua** (alus) on kahjulik. 2. Raske on vaesel elada (alus). 3. **Valetada** (alus) pole ilus. 4. Rukis tuli **lõigata** (öeldistäide). 5. Marjad on **korjata** (öeldistäide). 6. Jahu oli **jahvatada** (öeldistäide). 7. Inimene tahab pika töö järele **puhata** (sihitis). 8. Aeg aitab **arstida** (sihitis). 9. Isa murdis tööd **teha** (määrus), poeg

kiratseb **elada** (määrus). 10. Virgal pole aega ümber vaadata (täiend). 11. Mul pole aega sinuga ümber luusida (täiend).

187. Lisand e. appositsioon.

1. **Meister** Oja on mitme seltsi tegev liige. 2. Oja, **meister**, on mitme seltsi tegev liige. 3. Karu, meie klassi **õpilane**, on tugev kui karu. 4. Meie klassi **õpilane** Karu on tugev kui karu. 5. Eesti vabariigi **päälinn** Tallinna on Tartust umbes kaks korda suurem. 6. Tallinna, Eesti vabariigi **päälinn**, on Tartust umbes kaks korda suurem. 7. **Lauluema Miko** Ode laulis **dr.** Hurdale 20730 rida laule. 8. **Miko** Ode, **lauluema**, laulis **dr.** Hurdale 20730 rida laule. 9. **Friedebert** Tuglas, meie tuntud **kirjanikke** ja **arvustajaid**, on pärit Tartumaalt. 10. Sõitsime **aurikul** „Kajak“ Peipsile. 11. Üks minu sugulastest teenib **soomusrongil** „Kapten Irv“. 12. Tellisime **ajalehe** „Postimehe“ ja **kuukirja** „Põllumehe“.

Tähelepanu! 1. **Lisand** on nimisõnaline täiend e. seletav täiend.

2. On lisand põhisõna ees, siis jääb ta komaga eraldamata. (**Ülikoolilinnas** Tartus on palju asutisi.)

3. On aga lisand põhisõna järel, siis eraldatakse ta põhisõnast komadega. (Tartus, **ülikoolilinnas**, on palju asutisi.)

4. On lisandiks ameti- või aunimi, siis jääb põhisõna ees olev lisand muutumata. (**Meister** Mäe, **meister** Mäe'le, **meister** Mäe'ga; **direktor** Roos, **direktor** Roos'ile, **direktor** Roos'il.)

5. Tahetakse lisandit eriliselt rõhutada, siis muutub ta ühes oma põhisõnaga. (**Lektorile** Veski'le annetati värskeid lilli.)

6. Lisand esineb põhisõnaga samas käandes ja arvus, kui temal on omakorda täiend. (Saatke **neiu** Salmele kiri! Saatke tuttavale **neiu**le Salmele kiri!)

7. **-ne-** lõpuga lisandid muutuvad alati ühes oma põhisõnaga. (**Sulanie** Jaan, **sulast** Jaani, **õpilasele** Marjapuu'le, **võlg**lasel, Järv'el.)

8. Lisand võib esineda ka olevas käandes. (Joh. Aavik **keelemehena** on kõigile tuttav.)

9. Ristinimi perekonnanime ees on lisand. (**Olga** Orav, **Olga** Orav'ale, **Olga** Orav'aga.)

10. Ka pärisnimi võib olla lisand, kui ta on üldnime ees. Niisugusel korral jääb pärisnimi muutumata ja seotakse üldnimega sidekriipsu abil. (Ma sõidan **Marie**-õega linna.)

Küsimus. Kuidas saate aru kahest järgnevast lausest? Ma sõidan Marie-õega linna. Ma sõidan Marie õega linna.

188. Üte.

Märkus. Üte ühes tema juurde kuuluvate laienditega on trükitud jämendatult.

1. **Poisid**, läki!
2. **Läki, poisid!**
3. Mis on, **poisid**, läki minema!
4. **Kuldrannake**, mil jõuab laev su kaldale? (A. Reinwald.)
5. Miks sa nutad, **lillekene**, nupud sul täis pisaraid, kas sa rasket hingevalu, **hellake**, ka tunda said? (L. Koidula.)
6. **Eestimaa**, su mehe meel pole mitte surnud veel! (Fr. Kuhlbars.)
7. Sind teretame, **kuldapäike**, sind, **õierikas kevade!** (A. Haava.)
8. Tule, **oh rändaja**, Karksi mägedele! (A. Kitzberg.)
9. Oh tulge, **tuuled**, ja laulge, **lained!** (G. Suits.)
10. **Õrn ööbik**, kuhu tõttad sa nüüd lahkel lehekuul? (G. Wulff.)
11. Kuid vaiki, **mu süda**, ja vaikige, **mõtted!** (Fr. Tuglas.)
12. Puhake, **paremad pojad**, pärjatud olgu te kalm!

(K. E. Sööt.) 13. Lõpe, lõpe, põllukene, helele, helele, saa otsa, saarekene, helele, helele! (Rahvalaul.)

Tähelepanu! 1. Käsk-, soov- ja hüüdlauseis tarvita-
takse isikulise asesõna (**sina, teie**) lisandina nende nime,
kellega kõneldakse, keda nüütakse või keda kästakse.
(Sina, **Juku**, tule kiiremini! Teie, **tuuled**, viige koju mu
tervitused!) 2. Harilikult jäetakse lisandi puhul asesõna
(**sina, teie**) ära. (**Juku**, tule kiiremini! **Tuuled**, viige koju
mu tervitused!) 3. Isikulise asesõna (**sina, teie**) lisandit
kutsutakse ütteks.

Kirjavahemärke ütte eraldamisel.

Üte ühes tema juurde kuuluvate laienditega eral-
datakse komaga või komadega.

1. On üte lause alul, siis on pärast ütet koma.
(**Poisid**, edasi! **Minu sõbrad**, edasi! **Mu valus rind**,
mil leiad sa rahu?)

2. On üte lause lõpul, siis on enne ütet ühes tema
juurde kuuluvate laienditega koma. (Edasi, **poisid!**
Edasi, **minu sõbrad!** Mil leiad sa rahu, **mu valus
rind?**)

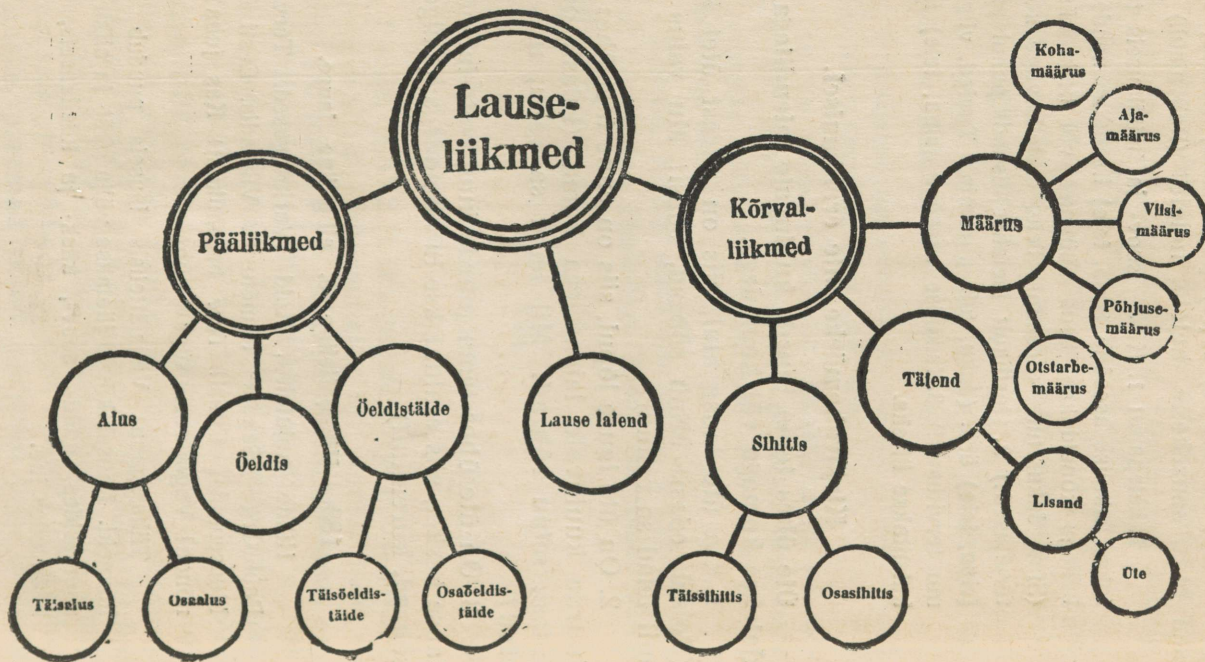
3. On üte ühes tema juurde kuuluvate laienditega
tause keskel, siis eraldatakse ta komadega. (Tulge, **mu
sõbrad**, kiiremini!)

189. Väljajätteline e. elliptiline lause.

Hiline kojutulek. Kuld. Varjutagused. Tervitades
Paul Org. „Sakala“ toimetusele Viljandis. Eesti Rahva
Muuseumile. Edasi! Tere hommikust! Kas juba? Või
nõnda! Vaga vesi, sügav põhi.

Tähelepanu! Väljajättelisis lauseis puudub lause-
liikmeid. Lauseliikmeid jäetakse välja pääl- ja allkirjades,
aadressides, hüüd-, soov-, käsk- ja küsilauseis, kõne-
käändudes jne.

Lauseliikmete skeem

Liitlause.

190. Koondlause.

1. **Laastutuli ja laenuleib** ei kesta kaua. (Mitu alust ühise öeldise „ei kesta“ juures.) 2. **Võimleja kukkus ning murdis sääreluu.** (Mitu öeldist ühise aluse „võimleja“ juures.) 3. **Töö on elu, tervis, rõõm.** (Mitu öeldistäidet ühise aluse „töö“ ja öeldise „on“ juures.) 4. **Külmataat sillutab järvi, jõgesid, rabu ja soid.** (Mitu sihitist ühise aluse „külmataat“ ja öeldise „sillutab“ juures.) 5. **Laskus must ja õudne öö.** (Mitu täiendit ühise aluse „öö“ ja öeldise „laskus“ juures.) 6. **Järve taga kaasikus huikas öökull õudselt ja haledalt.** (Mitu korduvat määrust.)

Tähelepanu! Koondlause on niisugune lause, mil ühise öeldise juures on mitu alust, ühise aluse juures mitu öeldist, ühise aluse ja öeldise juures mitu öeldistäidet, sihitist, täiendit või määrust.

Kirjavahemärke koondlauses.

Koondlause korduvaid lauseliikmeid seotakse **komaga**. Viimane paar korduvaid lauseliikmeid seotakse sidesõnaga **ja, ning, ehk, või, ega, kui ka**. Koondlauses enne **ja, ning, ehk, või, ega, kui ka** ei kirjutata komat.

Näiteid.

1. Ta on jalatallast päálaeni tubli **ja** aus poiss.
2. Eestis on mitu suure tähtsusega supelus- **ning** suvituskohta. 3. Põuavälg **ehk** pälk tekib õhuelektri mõjul. 4. Piparrohi on punaste **või** valgete õitega taim. 5. Õhtuks polnud ei peremehel **ega** sulasel hamba allgi kuiva kohta. (A.H. Tammsaare.) 6. Mina **kui ka** minu vend olime kalastamas.

Märkus. Tahetakse näha erilist pausi korduvate lauseliikmete vahel, siis kirjutatakse ka mainitud sõnadete ette koma.

Näiteid.

Meri laskub, ja tõuseb, ja kohab, ja kahab, ja vahutab tormisena. (O. Loorits.) Kas jooksed, või kõnnid, või tukud, või suigud, või sured sa tulles? (O. Loorits.)

191. Määrake korduvad lauseliikmed!

1. Vanamees, naine, trobikond lapsi, päratu pakikoorem ja valge kronu, kõik need kukkusid kraavi. (O. Loorits.) 2. Raius mees hagu heinamaal, laastas mäntaid, puhastas põõsaid, ragus kände, tasandas niitu. (A. Kivikas.) 3. Nigul võttis mütsi pääst, kohendas juukseid, hõõrus otsaesist, paitas palet, silitas habet ja vahtis nagu otsides enda ette maha. (E. Wilde.) 4. Iga „ainsam“ on ikka üliarmas, piltilus, ingelõrn ja mesimahe. (O. Loorits.) 5. Tuju oli kevadine, armas ja kena. (J. Lattik.) 6. Noorte tööhimu eeldab usku ja optimismi. 7. Selge taevast ei karda välku ega müristamist. 8. Öpilane kirjutab klassitahvlile kaashäälikuid ehk konsonante. 9. Jooge pisut värsket, kosutavat mahla! 10. Vaikne, soe kevadine õhtu kaitsus kasvavat loodust. (E. Peterson.) 11. Mets mühas tumedalt, aegamööda, igavesti. (Fr. Tuglas.) 12. Vanaisa lükkas mind siia ja sinna, vaatust mind eest ja tagant.

Korduvad täiendid.

Pilvede pragudesse ilmus sügisene külm päike. (A. Gailit.) Õues kasvab lopsakas vana kask. Täevavõlvil uitsid üksikud tumedad pilved.

Korjasime punaseid, kollaseid, valgeid lilli. Osteti linast, villast, siidist riidet. Mustas, tuhkhallis valguses jõudsid sõudjad saarele.

Tähelepanu! Eriliigiliste (sügisene tähendab aega, külm — temperatuuri) täiendite vahel puudub koma. Samaliigiliste (punaseid, kollaseid, valgeid tähendavad värvi) täiendite vahel on koma.

192. Koondage alljärgnevad laused!

1. Ta silmad olid täis viha. Ta silmad olid täis häbi. 2. Ka puud võistlevad valguse pärast. Ka puud võistlevad ruumi pärast. 3. Sammusime pikkamisi. Sammusime aeglaselt. Sammusime pisut uniselt. 4. Peremees kõhatab. Peremees nuuskab nina. Peremees vaatab ümber. Peremees kõheleb. 5. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga sisurikas kõnes. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edendamise kohta väga selges kõnes. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga ladusas kõnes. 6. Ilutunne teeb elu kenamaks. Ilutunne kasvatab solidaarsust. Ilutunne lepib eluga.

193. Lausepõim (subordinatsioon).

1. Kes enne koitu kobistab¹, see vara leivameheks saab. 2. Mis südamest tuleb¹, läheb südamesse. 3. Tervis on see, mille eest tuleb hoolitseda². 4. Koorem oli niisugune, et võta sülle². 5. Armastus on see, mis raudugi sulatab². 6. Tagasi vaadates nägin ma, kuidas Polla mulle järele lippas³. 7. Kes tööd taga ei aja³, seda ajab töö taga. 8. Kalevipoeg kostis: „Ega sugu ei lahku soosta, võsu ei veere kännusta^{3!}“ 9. Kalevipoeg kostis, et sugu ei lahkuvat soosta, võsu ei veerevat kännusta³. 10. Kui suureks kasvan⁴, küll siis memme vaeva maksan. 11. Kus nõel⁴, säääl niit. 12. Kuidas põld⁴, nõnda naerid. 13. Sõpru peab valitama, sest kõik ei kõlba sõpradeks⁴. 14. Õpime ju kõik selleks, et saada targemaks ja paremaks⁴. 15. Tuul, mis oli sügiseselt tormanud⁵, rauges õhtu

eel. (Fr. Tuglas.) 16. See on see maa, kus minu häll
kord kiikus ja mu isadel⁵. (M. Veske.)

Märkus. Kõrvallaused on trükitud jämendatult.

Tähelepanu! Lausepõimis (põimlause) kaotab lihtlause oma iseseisvuse ja **alistub (subordineerub)** teisele lausele, mis kannab **päälause nime**. Alistuv lause on aga **kõrvallause**. Kogu kõrvallause võib olla: ¹ aluseks, ² öeldistäiteks, ³ sihitiseks, ⁴ määruseks või ⁵ täiendiks.

Kõrvallause lahutatakse päälausest **komaga**.

On kõrvallause päälause vahel, siis lahutatakse ta päälausest komadega (Vt. 15. lause!).

Põimlauseis tarvitatakse sidemeid: **et, sest, sest et, seepärast et, kuna, siis, kui, siis kui, kuigi, ehkki, võigi, olgugi, nagu, otse kui, kas, kuidas, kuis, eks, või, ega** jne.

Kõrvallausele võib alistuda uus kõrvallause. Siis on ta 2. järgu kõrvallause. 2. järgu kõrvallausele võib alistuda uus kõrvallause, mis kannab 3. järgu kõrvalause nime, jne.

194. Määrake kõrvallause!

1. Mis vihaga tehtud, see läheb viltu. 2. Mida inimene otsib, seda ta leiab. 3. Kui häda kõige suurem, siis abi kõige lähem. 4. Kes kõverust külvab, see viletsust lõikab. 5. Kus ei aita jõud, sääl aitab nõu. 6. Kes püüab kõigest väest, saab üle igast mäest. 7. Vaenlased on need, kes meil ei lase tukkuda. 8. Alkohol on see, millest peame vabaks saama. 9. Ookeanihiiglane hiilis sadamast välja, pikka suitsujuga sabana järele lohistades. (A. Gailit.) 10. Sõber oli niisugune, et jättis mulle võla maksmata. 11. Lapsuke hõõrus käsi, mis külmad olid kui jää. 12. Mihkel Veske laulab nõnda, nagu rahvas ise laulab. 13. Et sõbergi võib sõpra tüssata, see rikkus mu meeoleu.

14. Muldunud näoga kerjaja palus: „Andke mulle leiba, et võiksin elada!“ 15. Muldunud näoga kerjaja palus, et talle elamiseks leiba antaks. 16. Lootus on see, mis meeolelu parandab. 17. Et sooja saada, pandi ahi küdema. 18. Ning haralisi kadakapõõsaid, mis seisid rannal, sasis ja keerutas torm nagu vurre. (A. Gailit.)

195. Määrake 2. järgu kõrvallause!

1. Rein katsub teed pooleks teha, et saksa või „hantvärki“, kes järele tuleb, tarviliku viisakusega mööda lasta. (E. Wilde.) 2. Paistab igal pool silma, et peredesse, kus õpilasi koolis käib, tungib ka kirjandus. 3. Soojade, raugete päevade järele tulid harilikult sumedad õhtud, mil õhk nii pehme oli, et seda hingates tundsid joobuvat. (Fr. Tuglas.) 4. Käis õhtuti kirikus ühes isaga, kes oma mängust joovastudes kõik registrid lahti tõmbas, nii et värisesid seinad, põrand ja nad ise. (J. Semper.) 5. Ka kased kohisesid põllu ääres ja noor rukis hällis tuules, nagu oleks ta pikkade, pikkade madudega üleni kaetud, kes aina vingerdavad ja vonklevad. (A. H. Tammsaare.) 6. Otse meie ees hakkas tuline hooratas keerlema, laiutades pikki, rabelevaid tiibu, mille sädemete tuisus nõiduslikud välgukerad üksteise ümber ja üksteisest mööda lendlesid. (K. Rumor.) 7. Raske udu, mis tuules auklikuks kärisenud kui kerjuse kuub, mille pikad hõlmad maitse lohistudes järgivad peremeest, võttis kogu oru oma hõlma, roomates järvitse ka säälseile saarile. (E. Tõnisson.) 8. Teise lõhe sisemise seina sees, kust laupäeva õhtu, kui talurahvas saunas käis, suitsu tupp ajas, määris ta saviga kinni. (J. Lattik.) 9. Terasene vee kõlin vaikis äkisti, nagu klaveri keele hoogav heli, kui sellele sõrme pääle surud. (Fr. Tuglas.) 10. Hurtsik, mille roovlatid kondise hobuse külje-

luina tuulest lõhutud katusest välja paistsid, andes sellele hämaral kuuvalgel kohmaka, elutu välimuse, seisis nukralt soo serval. (J. Soosaar.)

196. Määrake päälause!

- I. 1. Koerad tormasid vaese Madise kallale, kes vaevalt nuiaga vastu jõudis vehkida. (Fr. Tuglas.) 2. Tuppa ja kambrigi tungisid rõngasninad kohe, niipea kui uks praokile unustati. (A. H. Tammsaare.) 3. Raskelt tungisid päikesekiired läbi puude krooni, et õrna videvikku metsa alla laotada. (Fr. Tuglas.) 4. Kellele kallid meie rahva tulevik, see ei tarvita alkoholi ise ega paku teda ka teistele. 5. Kes lohutust tahab saada, peab kurbuse õige põhjuse teisele usaldama. (O. Luts.) 6. Naine, keda oli vallanud mingi mõttetu, ajusid ja mõistust pigistav nutuhoog, vaatas tuimal pilgul rääkija poole. (A. Jakobson.) 7. Sügiseõöl, kui vali tuul musti pilvi piitsutas, oli ka meie kask ähvardav ja vihane. (M. Martna.) 8. Kuidas seda nii pörutavat nõuet, kõiges elus ja looduses igapäev korduvat, ometi tähele ei ole pandud? (Juh. Liiv.) 9. Mees aga, kes praegu kiige kõrvale seisma jäänud, piip suus ja käed püksitaskus, oli hiiglane. (E. Wilde.) 10. Ja metsavaht, see vana ümberluusija, üksik ja kodutu kui susi, naeris täiest kurgust. (Fr. Tuglas.) 11. Kui südatalvel külm õige pakaseks läheb, raputab vangistatud Peipsi oma ahelaid. (Juh. Liiv.) 12. Talvel, kui hanged kasvavad üle aiasteivaste ja tuisud suruvad inimesed sageli terveiks päeviks tuppa nelja seinavahele, hakkas poisikesel igav. (J. Mändmets.) 13. Rahvasuu, mis kõik teab, sagedasti sedagi, mida olemas pole, nimetanud Sipelga talu Tondi taluks ja Tõnu — Tondi Tõnuks. (Ansomardi.) 14. Vanal hallil ajal, kui loomad ja linnud veel kõneand ja kividel savipehmus omaduseks olnud, asunud Jalgsemaa Paistevälja küla all neeru-

kujuline järveke. (Ansomardi.) 15. Raba, mis lamas kohe siin läheduses, puude vahelt selgesti nahtav, auras ilanahku ärritavat, korduvalt kõhima panevat udu. (A. Jakobson.)

II. 16. Palve ajal, mis hommikul enne tundide algust peeti, hoidsid „onud“, nagu õpetaja neid pärast hakkas nimetama, endid hoolega teiste selja taha. (O.Luts.) 17. Raudoja pops Jaak Joorra, väike, näsakas, kõhetu, savipruun nagu kitsas ja viril, lükkab oma hurtsiku akna lahti, pistab pää välja ja jääb kuulatama. (A.Gailit.) 18. „Kuuled sa, kui palju siin soos linde on,“ ütles peremees perenaisele, kui see temast mööda läks(A.H.Tammsaare.) 19. Kitsa ukse ette, kuhu kõik ühe korraga jõuavad, tekib meistrist endast ja tema perekonnast järsku otse kui kork, mis ei nihku edasi ega tule tagasi. (O.Luts.) 20. Vabrikute punased korstnad, tihedalt üksteise kõrval seistes, ketrasid värtnatena musti nõepilvi, mis kerkisid laisalt halli taeva poole ja langesid siis musta lumena majade katustele, õuedele, tänavaile, inimesile. (A.Gailit.) 21. „Sääl ta ongi, see Vargamäe,“ lausus mees ja näitas käega üle soo järgmise väljamäe poole, kus lõmitas rühm madalaid hooneid.(A.H.Tammsaare.) 22. „Aga tulid mind siiski usutama,“ tähendas Päärn ja pööras oma tõmmu, veidi rõugearmilise näo, mille üle praegu aga nagu päikesepaiste välgatas, tüdruku poole. (E.Wilde.) 23. Inimkonna suurim õpetaja — ma arvan, ta nime ei ole tarvis nimetada, sest ta on tuttav kõigile — on öelnud kord, et inimene ei ela mitte ainult leivast. (A.Tamman.) 24. Friedrich Kuhlbars, eesti ärkamisaja esimene luuletaja, kelle laulud praeguse vanema põlve lapse-eas otse eesti rahva raudvaraks said, mitte vähem kui meie ristiusu viis päätükki, elas Viljandis üle 60 aasta, siiski nii tagasihoidlikult ja üksildaselt, et pääle tema õpilaste vähesed teda isiklikult tundsid. (P.Ruubel-Kõrnitse.)

197. Lauselühendus.

Põimlause.

Kes kannatab (aluslause), see kaua elab.

Alkohol on see, **mis rikub meie tervise** (õeldistäidelause).

Mida inimene otsib (sihitislause), seda ta leiab.

Kuilaulmine oli lõppenud (määruslause), siis mindi aeda mängima.

Kokkulepe, **mille nad teinud** (täiendlause), ei maksvat enam.

Lihtlause.

Kannataja (alus) elab kaua.

Alkohol on tervise **rikkuja** (õeldistäide).

Inimene leiab **otsitava** (sihitis).

Laulmine lõppenud (määrus), mindi aeda mängima.

Tehtud (täiend) kokkulepe ei maksvat enam.

Tähelepanu! Põimlauseid võib lühendada lihtlauseiks, **muutes pöördsõna ja jättes ära sidemeid.** Mõningaid põimlauseid on siiski raske või võimatu lühendada. Pole mingisugust mõtet lühendada lauseid, kui lühendus pole sünnis, s. o. kui lause kaotab lühenduse tõttu selguse.

198. Lühendage alljärgnevad lihtlauseid!

I. 1. Kes otsib, see leiab. 2. Kes külvab, see lõikab. 3. Kes kõik nõmmed kõnnib, see kõik marjad maitseb. 4. Kes püüab kõigest väest, saab üle igast mäest. 5. Kes koputab, sellele tehakse lahti. 6. Kes palju rändab, see palju silmab. 7. Kes enne koitu kobistab, see vara leivameheks saab. 8. Kes võlgu annab, on hää mees, kes aga võlga nõuab, on paha mees.

II. 9. Kes õnnelik, see elagu. 10. Kes targem, see tasugu. 11. Ei ole kõik kuld, mis hiilgab. 12. Kuidas töö, nõnda palk. 13. Läksin teele, kui päike

tõusis. 14. Kuidas karjane, nõnda kari. 15. Korja õigel ajal, siis on võtta häda ajal. 16. Raud on küll tugev, aga ajahammas veel tugevam. 17. Ma nägin, et ilm läks kuivale.

III. 18. Inimesed, kes mere ääres elavad, püüavad ka kalu. 19. Kunstnik, kes kauemat aega välismaal viibis, jõudis oma kodulinna. 20. Lumi, mis talvel suurte hangedena aedade ääres seisis, on sulanud. 21. Ahi, mis oli peatselt küdenud, laotas soojust ja mõnusust. 22. Sõnad, mis südamest tulid, läksid ka südamesse. 23. Maantee, mis kauase vihmasaju tagajärjel põhjatuks muutus, oli läbipääsematu. 24. Päevakord, mis kaheksa punkti sisaldas, võeti vähese täiendusega vastu. 25. Töö, mis siin sünnib, on väga vastutusrikas.

IV. 26. Kui õpetaja ilmus, tõusid õpilased. 27. Kui õhtu jõudis, tuli taat koju. 28. Kui öö ligines, läks külm veel kõvemaks. 29. Kui kutsikad ärkasid, läks mäng uuesti lahti. 30. Kui vihm oli lakanud, siis ruttasime edasi. 31. Kui torm oli raugenud, siis sõideti merele. 32. Kui kõneleja oli vaikinud, mindi rahulikult koju. 33. Kui kõne oli peetud, mindi laiali. 34. Kui vastased olid võidetud, oldi ülevas meeleolus. 35. Kui vanemad olid surnud, tulid lapsukesele raskeks ajad.

199. Lauserind (koordinatsioon).

1. Tolmupilved tõusevad, rattad ragisevad, hobused hirnuvad, piitsad plaksuvad. (E. Wilde.) 2. Talv paugub õues; lumi katab maad, ka puud on valge koormaga koormatud. (Juh. Liiv.) 3. Eeskojas käis uks; keegi tuli klassituppa ja kompsis lumiseid jalgu vastu põrandat. (O. Luts.) 4. Aga juba viskavad pedajad pääd selga ja läbi metsa käib rahulik põliskohin. (Fr. Tuglas.) 5. Hobused hirnusid, lojused ammusid, ja päike näis

läbi tolmupilve nagu hangunud veri. (Fr. Tuglas.)
 6. Kel kukkur, sel kohus; kel vägi, sel võimus. 7. Päike põletab, õhk on palav ja raske; mustad pilved kogunevad taeva alla; tuulispää keerutab tolmates teedel; pääsukesed lendavad ligi maapinda ja kastavad tiibu vette; teised linnud uidavad rahutult edasi-tagasi; inimesed, kes põllul töötavad, põgenevad majadesse. (C. R. Jakobson.) 8. Aeg on veerev, ja sellega ühes muutub inimene. 9. Tuju tõusis ning lauasviibijad hakkasid laulma. 10. Kes teise tööst tüdib või teise vaevast väsib. 11. Õige hõlma ei hakka ükski kinni ja vaga veri ei värise. 12. Igasse kotti ei heideta ega igale palujale ei anta. 13. Taevas oli veel pilvine, aga vihm näis lakanud olevat. (E. Wilde.) 14. Koidab ähmane, udune hommik, kuid taganejail pole peatust. (Fr. Tuglas.) 15. Ära ainult asu ülesannete kallale, vaid vii nad ka lõpule. 16. Ei ole ükski koht meie rikkuja, muudkui ise oleme. 17. Ehk küll olen vaene, siiski olen aus. 18. Viska koerale kont suhu, ometi hakkab ta pärast urisema. 19. Pane kits kärneriks, küll siis palju kapsaid saad. 20. Enne töö tehakse, siis palk maksetakse. 21. Ära sina karda, kuigi ta on halvas tujus. 22. Ole aga sina päris vait, muidu hakkab ta jälle virisema. 23. Kuidas ise lükkad, nõnda su eluvanker veereb.

Tähelepanu!

Lauserinnas (rindlauses) jäävad lihtlauseid iseseisvaks üksteise kõrval.

Lausete rinnastamisel lahutame lihtlauseid komaga (mõnikord ka punktikomaga ehk semikooloniga).

Ja, ning, ega, ehk, või, kui ka ees jäetakse koma ära. Tahame aga näha erilist pausi uue lause ees, mis algab sidesõnaga ja või ning, siis paneme ja või ning ette koma.

Järgnevate sidemete ees tarvitatakse lausete rinnastamisel ikka komat: aga, kuid, vaid, siis, küll siis, siiski, kuigi, muudkui, ka, ometi, nõnda, muidu jne.

200. Määrake lausepõim ja lauserind.

1. Tõsi tõuseb, vale vajub. 2. Pea aega kalliks, aeg kiire kaduma. 3. Kes palju rändab, see palju silmab. 4. See, kes teisele auku kaevab, sinna ise langeb. 5. See mees ei olegi mees, kes mehe sõna ei pea. 6. Kes kord a öelnud, peab ka b ütleva. 7. Kuhu tuul tuiskab, sinna ta hange ajab. 8. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki; uni annab hoobikese, magamine matsukese. 9. Lamp põles sumedalt, koldes laulis kilk keset hauduvat vaikust. (E. Wilde.) 10. Tuli põles igavalt ja uniselt, pikkamööda muutusid kännukuhjad halliks tuhaks. (Fr. Tuglas.) 11. Kadusid krobelised tüved, algas lehtmets, järgnes niit ja sinine jahe järv. (J. Semper.) 12. Kosk mühises süngelt, raskeid veekogusid alla pildudes. (A. Gaillit.) 13. Väljas oli pehme ja selge ilm, kuu paistis, tähed siretasid, sügav vaikus suigutas küla. (E. Wilde.) 14. Vesi sulises ja pori pladises. (Fr. Tuglas.) 15. Metsade tagant tõusis kuu; ta paiste kiirgas akende jäätusel kui tundmatu kalliskivi. (R. Roht.) 16. Uulitsanurgal, kus vesi kukkus kolisedes maa-alusesse torru, seisis kalkun ja vahetis üksisilmi vette. (A. Kivikas.) 17. Vastu tuli mustav vabrik, mille sisikonnas miski raske käänles ning väänles. (Fr. Tuglas.) 18. Oli talv, tuul puhus jäätunud merelt, hundas hurtsik, tuli koldel praksus ja suitses, akna ette laskus talvise õhtu raske hämarus. (A. Gaillit.) 19. Lumi kiunus saanijalaste all, laternas loitlesid tuled tuisuse tuule käes, ühetooniliselt ja igavalt helisesid hobuse kaelas kuljused. (E. Wilde.) 20. Väljas läks pimedaks ja vihma tuli veel valjumalt. (Fr. Tuglas.) 21. Kus puhtus ja karskus, sääli ihu ja hinge värskus. (Ansomardi.) 22. Koer, kes igatses tuppa, niuksus kuuldavalt. (A. Jakobson.) 23. Jää oli juba ammu läinud, õitsesid niidud ja metsad, lindude vile ja sirin kostis igas põõsas ja puil. (A. Gaillit.) 24. Vana kõik kaduma peab, et tõusmiseks maad oleks uuel. (J. Tõnisson.)

201. Ühendatud liitlause.

1. Kel õnn, see elagu; kel tervis, see tehku tööd.
2. Kuidas karjane, nõnda kari; kuidas valgus, nõnda vari. 3. Kes otsib, see leiab; kes koputab, sellele tehakse lahti. (Kristus.) 4. Aga aia tagant, säält, kuhu tuul aganaid puhub, vaatavad täispõselised õunad puude otsast üle aia, punased, punased, nagu oleksid nad täis verd; ja nende selja tagant pilgutavad pirnid, ploomid lastele kelmikalt silmi, nagu tahaksid nad ütelda: „Kas teie meid tõesti ei näe!“ (E. Peterson.) 5. Mõned loomad on juba täis ja mäletsevad varjul puude all; üks noor kirju talleke lööb murul kepsu ja tõttab ema alla imema; kaks valget sikutalle löövad eemal lusti pärast poksi, ja koer kase all ajab oma valget sabaotsa taga, mida ta aga kunagi kätte ei saa. (Juh. Liiv.)

Tähelepanu! Ühendatud liitlause koostub mitmest liitlausest. Liitlauseid lahutatakse **semikooloniga**. On liitlausete vahel sidesõna (vt. viimane lause!), siis eraldatakse liitlauseid **komaga**.

202. Lausestik e. periood.

Tõus.

Kus on rahvas vaik ja vaga; kus on kõlav tema keel; kus ka piinal palg ei kahva; kus on meestel mehe meel:

Mõõn.

sääl on minu isamaa,
sääl mu kallis kodu ka.
(L. Koidula.)

Tähelepanu! Ühendatud liitlause on lausestik e. periood, kui ta koostub kahest poolest nii, et esimene pool (**tõus**) püüab arendada mõtet, teine pool (**mõõn**) aga toob sama mõtte lõpp-kokkuvõttena. **Lausestik on omaette sisuline tervik**. Ta annab stiilile ilukõnelise ja hoogsa iseloomu.

Kirjavahemärke perioodis. Perioodi kaht poolt lahutatakse harilikult **kooloniga** (ka koma ja mõttekriipsuga). Kõrvallauseid aga eraldatakse **semikooloniga** (ka koma).

Märkus. Eesti keeles eelistatakse lühemaid lauseid. Uemas kirjanduses leidub lausestikke vähe.

Määrake perioodis tõus ja mõõn!

Kus enne lasusid tinarasked ja läbipaistmatud orjaöö pilved; kus enne vihased tuuled tõid kaebeid ja ohkeid, millesse olid peidetud meie esivanemate piinad ja lõõmav viha orjastajate vastu; kus enne plaksus sakslase piits ja kõlasid ainult toored sõimusõnad; kus enne tumedates keldrites vaevlesid paremad isamaapojad, sest ori ei tohtinud ju mõelda ega millestki aru saada; kus esiisade selg paindus kõveraks isanda põllul töötades, kuna oma vili väljal pudenes ja hein vihma käes mädanes: säääl asub vaba Eesti, mu kallis kodumaa, mille kohal laotub sinine taevas, millest vaatavad alla kuldne päike ja kumav kuu ja millele vaatavad vastu vabad eesti tütreid ja pojad. (A. Stamm.)

Kiilsõnad ja kiillause.

I. Kiilsõnad.

203. 1. Habe oli, **nagu öeldud**, Peetri au. (A. Kitzberg.) 2. Tervist, **kordan seda**, hoidku iga inimene! 3. Leeni on, **näib mulle**, pisut napakas. 4. Ta on, **tõsi küll**, pisut lollakas. 5. Priidu on, **ennäe hullu**, juba siin. 6. Öhtu oli, **heldene aeg**, juba lähenemas. 7. Isa on, **kui ma ei eksi**, juba kodus. 8. Ma soovin, **nagu sa tead**, talle ainult hääd. 9. Ta vanem vend on, **nii arvatakse**, väga jõukas mees.

Tähelepanu! Kiilsõnad (nagu üteldud, kordan seda, näib mulle jne.) lahutatakse komadega.

II. Kiillause.

204. 1. Noorusaeg — ta on kõige kaunim meie elus — kaob ruttu. 2. Peremees aga tõmbas üsna ahinal parema kasukatüki selga — väljas valitses ammu juba kõva tali — ja läks metsa. (E. Wilde.) 3. Minu vanaemake — Issand õnnistagu tema hinge ja alan-dagu tema pattu — puhkab juba ammu märjas mullas. 4. Mina istusin toolile, Henn jäi — aidas oli ka voodi — voodi ette seisatuma. (A. Kitzberg.) 5. Kui süttib päikesetera taevaveerel sätendades põlema — vihm on üle läinud — siis on rehi pektud, neljas sel nädalal, juba nii mitmes sügise jooksul. (E. Wilde.) 6. Variku Villem — nii selle õemehe nimi — oli kõige vähem tähtis Sinimäe väimeestest. (L. Perandi.) 7. Tuleb lumine veskipoiss (ilm on vahe-pääl tuisule läinud, ühtlasi sellega ka soemaks muu-tunud), tulevad Tali, Lesta, Luts ja veel mõned teised. (O. Luts.) 8. Lubatagu, et siinkohal eemalseis-jana — ja täiesti mööda minnes — mõne tähele-paneku meie erakonnavõitluste kohta avaldan. (J. Oks.) 9. Värsimõõt ja värsitehnika on eesti, soome ja kar-jala (samuti vähestes vadja ja vepsa) rahvalauludes pääjoontes sama, mis tõendab, et meie rahvalaulu vormilised traditsioonid on õige vanad, pärit n. n. algsoome ajast (mil eestlased, liivlased, vadjalased, soomlased, karjalased, vepslased veel ligemas ühen-duses elasid), või igatahes ajast, mil need rahvad (vähemalt eestlased ja läänesoomlased) otsekoheses ühenduses elasid, s. o. paganuseaja lõpujärgust (umbes a. 1000 ümber). (A. Saareste.)

Tähelepanu! Kiillaused pannakse mõttekriipsude või sulgude vahele.

Küsimus. Kas muutub lause loogiline mõiste, kui kiilsõnad või kiillause lausest ära jätame?

205. Otsene ja kaudne kõne.

Otsene kõne.

„Ai, ai, ära kaisuta mind nii kõvasti!“ hüüdis kannike udule.

Nähes aasal saikollast liblikat, hüüdis väike Ats: „Sel suvel on mul palju õnne!“ (K. Nõmm.)

„Ema,“ palus väike kuldjuukseline poisike, „kas ma tohin murda selle lõhnava lille?“

(E. Tõnisson.)

Kaudne kõne.

Kannike hüüdis udule, et see teda nii kõvasti ei kaisutaks.

Nähes aasal saikollast liblikat, hüüdis väike Ats, et sel suvel olevat tal palju õnne.

Väike kuldjuukseline poisike palus ema, et kas ta tohtivat murda selle lõhnava lille.

Tähelepanu! Otsene kõne on stiilivõte. Selles antakse kõneleja isiklikud sõnad sõna-sõnalt. Otsene kõne on jutumärkides. Otsese kõne võime sidesõna „et“ läbi kõrvallauseks (kaudseks kõneks) muuta. **Kaudses kõnes pole jutumärke.**

Nii otsene kui ka kaudne kõne on **sihitislaused.**

206. Kirjavahemärgid otseses kõnes.

I. 1. Lapsuke tähendas: „Isake pole veel ärganud.“ 2. Lapsuke küsis: „Kas isake pole veel ärganud?“ 3. Lapsuke hüüdis: „Isake, ärka üles!“

II. 1. „Villu kallas vaasi vett,“ tähendas ema. 2. „Villu, kalla vaasi vett!“ hüüdis ema. 3. „Villu, kas vaasis on vett?“ küsis ema.

III. 1. „Kõige rohkem,“ tähendas kalur, „on ses järves ahvenaid.“ 2. „Emake,“ palus väike Hilja, „kas võtad mind ka ligi?“ 3. „Lapsed,“ hüüdis ema, „kiiremini tuppa!“

Tähelepanu! Otsene kõne ja selle osad (III) on jutumärkides, otsese kõne lõpul aga sisule vastav kirja- vahemärk.

On päälause otsese kõne ees (I), siis lahutab neid **koolon**. Otsene kõne algab kooloni järel **suure tähega**.

On päälause otsese kõne järel (II), siis algab päälause **väikese tähega**.

On päälause otsese kõne keskel (III), siis on päälause komade vahel.

Märkus. Otseses kõnes on lõppevad jutumärgid pärast komat, punkti, küsi- ja hüüumärki.

Enam korralikkust!

Näiteid. 1. Tal pole „krabisevat“. 2. Anna mulle pisut „krabisevat“! 3. Kas sul on pisut „krabisevat“? — Eeltoodud näiteis on lõppevad jutumärgid **enne punkti, hüüu- ja küsimärki**, sest lõppevad jutumärgid ei kuulu otsesele kõnele, vaid rõhutatud sõnale „krabisevat“, s. o. rahale.

Pisut keerulisem näide. „Püve-Peetri „riukad““, tähendas õpetaja, „on A. Kitzberg'i huvitavamaid küla- jutte.“

Määrake otseses kõnes jutumärgid!

207. Tähtis päev.

(Katkend.)

O-oh, Juhku pannud täna omale õige uued rõivad selga, ütles saunaeit, kui pere kari tema juurde jõudis. Täna polegi sul tarvis karja minna, minu vanamees lubas selle päeva olla.

Vaata imet, meie poiss saab täna püha, vastas perenaine. Ja laskis mind kotti täita, n'a et küllalt saab.

Poiss ei osanud rõõmu pärast muud teha kui ainult punastuda ja kahtlaselt naerda.

Noh, Juhku, tule nüüd siia, ütles sauna-vanamees,

Sa oled ikka ilusasti meie lehma järele vaadanud, siin on siis sabaraha. Kui sa viks poiss oled, annan sügisel veel.

Need olid suured ja tõsised sõnad, seda mõistis Juhku väga hästi.

Eks ole hull väljas! hüüdis perenaine, täna saab ta püha ja raha ka veel. . . Löö saunaonule patsi, vaat nõnda.

Täna võid sa siis kirikusse minna, uued rõivad ongi sul juba seljas, rääkis saunataat edasi.

Keda siis muud, kui aga anna leivakott saunaonu kaela, ütles perenaine poisile.

Ah, ei ole vaja, ma'p tahagi nii vara süüa, piibutan; eks ma lõunal söö, kui loomadega koju tulen.

Ei, võta aga päälegi kott poisilt vastu, ega tast Jumal teab mis koormat ole, ehk tahad ometi suutäie maitsta, meie kakku katsuda, kui süda närbima hakkab. Ega nad saanudki suured asjad, pärm oli halb, ei kergitanud teisi, ahjus tõmbusid pisut kohe-daks, aga suureaugulised jäid ja n'a tänkjad, seletas perenaine, mispääle sauna-vanamees koti poisilt vastu võttis ja oma kaela pani.

Aitame nüüd loomad hulgakesi sohu ajada, ütles perenaine. (A. H. Tammsaare.)

208. Määrake koma, hüüu- või küsimärk otseses kõnes!

1. „Muri, ära ole kuri“ hüüdis Peedu. 2. „Kas on tõesti Muri väga kuri“ küsiti Peedult. 3. „Muri on tõesti kuri“ tähendas Peedu. 4. „Vaadake hoolega, et Tiiu maha ei kukuks“ tähendati lastele. 5. „Aga Tiiu kukub“ hüüdis ema. 6. „Kas Tiiu kukkus“ küsiti lastelt. 7. „Mis selles tumedas klaasis on“ küsis väike Valve. 8. „Sääl on kibe rohi“ tähendas ema. 9. „Ma joon kibeda rohu sinu asemel ära“ hüüdis Valve.

10. „Mis sul on, Kaie“ küsis Liisi vaigistavalt. (E. Peterson.) 11. „Tootsil on täna jälle üheksa ametit ja kümnes vist kinnijäämine“ ütles õpetaja. (O. Luts.) 12. „Säält perest, poeg, kus suur puuriit õues, sinna mine jooma, kus suur puuriit ja rammus koer, naist otsima“ lisas ema juurde. (Juh. Liiv.) 13. „Süda, kannata, ei sinagi enam kaua oota“ laulab L. Koidula. 14. „Kas pole kõik möödunud aja kivise palge ees“ küsib Fr. Tuglas. 15. „Mine aga pääle veel magama“ sundis perenaine, kui ta nägi, et poiss kahevahel oli. (A. H. Tammsaare.) 16. „Pole viga“ tähendas kõneleja, „pikkamisi tungib arusaamine hariduse kasust nii mõnegi kinnisesse ajju.“ 17. „Sain küll aru, et hakkas mind hirmutama“ kõneles Tertsius edasi, „aga või ma siis arg mees olen, et kohe saba jalge vahele tõmban ja alla vannun.“ (E. Wilde.)

209. Kogu lause laiend.

1. Hooletus ja õnnetus on seltsimehed. 2. Kumav päike sirendab ning virvendab vees vastu. (Fr. Tuglas.) 3. Härghein ehk jaanilill on madala varrega taim. 4. Ütelge, et ta tuleks kiiremini. 5. Läksime, kuigi olime puruväsinud. 6. Sõnal ei ole sõrga ega saba. 7. Raud on tugev, aga ajahammas veel tugevam. 8. Küll häda õpetab. 9. Jõuaks ta ometi siia! 10. Ehk on ta siiski pisut napakas? 11. Küllap näeme. 12. Eks ükskord puutu näpud ikka põhja. 13. Muidugi tulete teiegi kaasa? 14. Kahjuks pole mul täna sugugi aega. 15. Viimaks jõudsime ikkagi sihile. 16. Ehk küll olen vaene, siiski olen aus. 17. Iseenesestki mõista on ta tubli poiss. 18. Võib-olla tulen ka. 19. Imelikul kombel jõudsime tervetena koju.

Märkusi. 1. Jämendatult trükitud sõnad ja sõnarühmad annavad kogu lausele uue ilme, olles seega kogu lause laiendiks.

2. Lause laiendiks võivad olla alljärgnevad sõnad ja sõnarühmad: ja, ning, ehk, või, kas, et, kuigi, aga, ega, ehk küll, juba, näiteks, teatavasti, mäletavasti, mõis- tagi, kahju küll, õnnekombel, imelikul viisil, paraku, kahjuks, ainult, nimelt, loomulikult, järelikult, õnneks, viimaks, küll, küllap, eks, ometi, kesteab, siiski, mui- dugi jne.

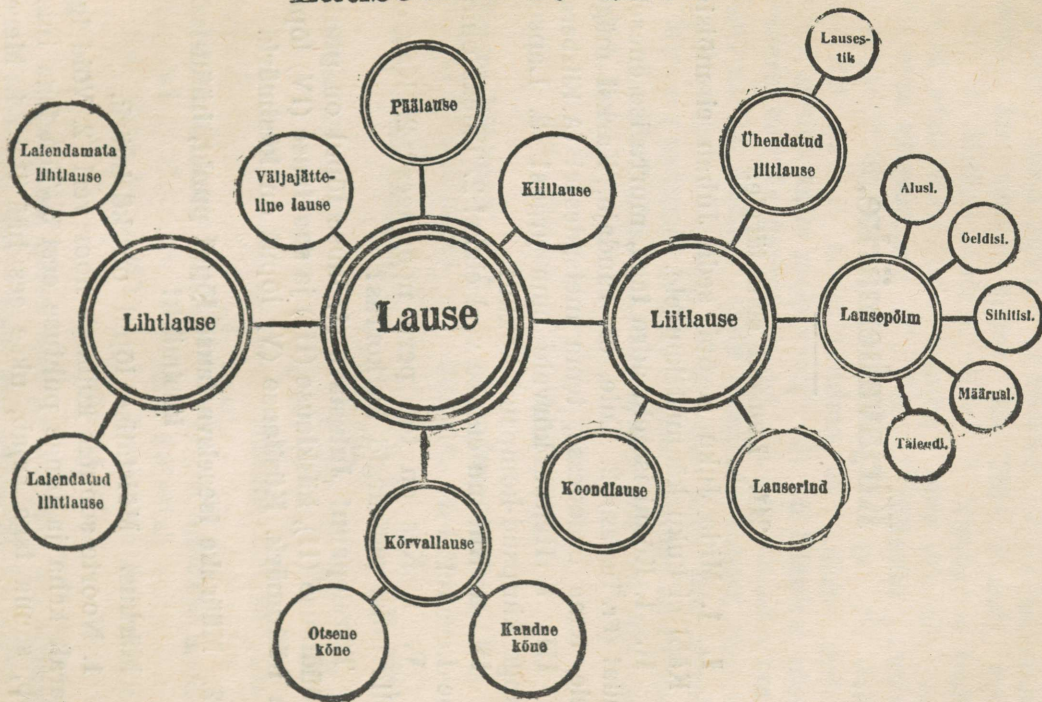
210. Lauseid eritlemiseks.

1. Torgla männid kohisevad sügavat salajuttu, pälgud kumatavad taeva all ja pisikesed kahvatanud inimeste mõtted otsivad sammasrada, et jõuetult tun- gida jumalhiite põue ja võimetult kustuda siis muinas- juttude hämaras. (Fr. Tuglas.) 2. Läkitagem oma noor- sugu igal suvel rühmadena ilusamaisse kohtadesse rännakuile, õpetajad juhatajaiks kaasas, minge ise üksikult ja rühmades, nagu kellegi kalduvused, Põhja- ja Lõuna-Eesti mägiseile maile, kepp käes ja kott seljas, valmis olles kustumata pilte vastu võtma oma kodumaast, mida seni ainult võõrsilt ülelöödud laulu- sõnade järele ilusaks oleme kiitnud. (M. Metsanurk.) 3. Jälle tõusevad ja vajuvad käed, jälle kõlksuvad ja mat- suvad pindad, jälle sahisevad õled ja jälle soriseb vili savist põrandale, kaunis, kuldne vili, millest mõisas nii peent valget püüli, nii puhast magusat leiba tehakse, leiba, milles pole aganaraasu ega kliipõrmu. (E. Wilde.) 4. Vist mingi jõud ei oleks suutnud mind tagasi tuua teedelt, kuhu olin sattunud eksides elus ja kust tagasi- pööret ei ole tuhandeil, kui ei oleks mind kandnud armastus, mille istutas hingesse kodumaa lõhnav muld. (R. Soar.) 5. Harvad, vikati jälgedest ülejäänud poolikud viljakõrred, rohumättad, võsuga kasvanud kiviahvervarred põllu sees ja poolkinnivajunud kraavi- kesed tunnistavad, et ka põllud ja nende omanikud soo lähidust põevad. (Juh. Liiv.) 6. Ei kuuldu muudkui

vikatite vihinat, vahel harva ka luiskamist, ligidalt männirabast mõne väikese linnu nagu väsinud, poolhaledat laulmist; jões pika rohu sees prääksub vahel harva part või lobistab haug — ja see on kõik. (A. H. Tammsaare.) 7. Kuna all hingas jõgi, hingas maa, linnud ja nähtavasti kõik elavad olevused, kuna päike nagu manitses seisma jääma oma valgusemeres kõike, mis kohises, hingas ja liikus, siis käis üleval pilvis mingi järjekindel töö, pilved liikusid peatamatus, rahulikus, aga tungivas fataalsuses hingava maa kohal. (R. Roht.) 8. Tundma õppides ümbruskonda, süvenedes selle looduse mitmekesisusse, kasvab ja areneb lapsel lugupidamine kodumaa vastu, tekib ilutunne ja luulelend, kõveneb isetegevus ja leidlikkus. (J. Rumma.) 9. Nagu valul kaasas käib karjumine ja rõõmul hõiske- tung, nagu rahvad oma poliitilises võitluses eriti mõtte- ja sõnavabaduse mõttest kinni haaravad, nõnda on ka meie rahvas laulnud oma valudest ja rõõmudest, oma kartustest ja lootustest. (J. Tõnisson.) 10. Ümber- ringi sirgusid gootilises lihtsuses üksteise kiindunud majad, kirikud ja endised lossid, mille seinte juurde olid hilisemal ajajärgul ehitatud väikesed kioskid, kauplused ja katusealused, rippudes kui puu tüve külge kasvanud käsnad, — ei millegi poolest polnud muutunud kümne aasta jooksul põhjamaine linn: samad põllukividega prügitatud tänavad, samad kitsad jalgteed, keldrite akende lahtiste avaustega äärtel, samad punased sakilised loodis katused, mis paistsid Toompäält kui sirguvad leegid, samad kirikute kõrged tornid, mille teravad vardad ulatusid pilvedeni kui täägid, ja sama hall rahutu meri valgete purjede, laevade ja visklevate venedega sirbikujulises lahes. (A. Gailit.)

Märkus. Näiteid eritlemiseks leidub igas lugemikus.

Lauseehituse skeem

Kirjavahemärke.

211. Lauseid sisu järele.

I. 1. Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei mõista.
2. Käbi ei kuku kannust kaugele.

II. 1. Kõnni ise elu adra taga, murra ise enesele rada! (Fr. Tuglas.) 2. Tule, oh rändaja, Karksi mägede, tema orgudesse, tema metsadesse! (A. Kitzberg.)

III. 1. Heitke kõrvale oma argus! 2. Lapsed, pange kimpsud-kompsud kokku!

IV. 1. Kui mu emake veel elaks! 2. Tuleks ometi soe kevade!

V. 1. Kes on too peru noormees? 2. Kas on tolle poisi päävärgid ka korras?

Tähelepanu! Jutustava (I) lause lõpul on punkt. Hüüdlause (II), käsklause (III) ja soovlause (IV) lõpul on hüüumärk. Küsilause (V) lõpul on küsimärk.

212. Määrake iseseisva lause lõpul punkt, hüüu- või küsimärk!

Märkus. Mõistatise lõpul on küsimärk.

1. Noorte soontes kuumab noor veri 2. Võidelge agaralt keha ja hinge puhtuse eest 3. Toa taga tuis-kab, sauna taga sajab, ukse ees hää ilm 4. Merel silmad, metsal kõrvad 5. Vaadakem ikka lootusrikkalt tulevikku 6. Söö aeglaselt ja näri toitu hoolega

7. Mida vaiksem tuul, seda lähem torm 8. Kas olete kuulnud kuritegudest, mida alkohol sünnitab 9. Poisid, matkama 10. Sõbrad, tööle ja tegevusele 11. Kel on puust puusad, aga rauast küüned 12. Pooleaastane poisike, kivikasukas seljas 13. Tõde tõuseb, vae vajub 14. Milline saatuse pilge 15. Missugune hammas ei seisa suus 16. Paigutage oma energia jõukohasesse ettevõttesse 17. On tal millestki puudus 18. Öhtu tuleb õnnega, hommik hoolega 19. Jah, miks ma sind ei peaks tundma 20. Kuidas metsa hüüad, nõnda sulle mets vastab 21. Ih Illevere, vöeh Varivere, kas Kaagavere kaugel 22. Ära uhkusta oma julgusega 23. Mida te võite jutustada rahest, tuulest ja palavusest 24. Hing elab, ehk küll ihu sureb 25. Mingem tormisse ja lunastagem võitluse läbi enesetele rahu (Fr. Tuglas.) 26. Mis mulle jutustad, koidiku tuul (L. Koidula.)

213. Otsene ja kaudne küsimus.

Otsene küsimus, s. t.
küsimus on päälause.

Kes sääl mängib?

Kuhu ta läks?

Kas sa juba tuled?

Millal ta meid jälle külastab?

Kui vana sa oled?

Kaudne küsimus, s. t.
küsimus on kõrvallauses.

Ma ei tea, kes sääl mängib.

Keegi ei küsinud, kuhu ta läks.

Näeme, kas sa juba tuled.

Ei tea, millal ta meid jälle külastab.

Raske on öelda, kui vana sa oled.

Tähelepanu! Lause lõpul on küsimärk, kui küsimus on päälause. Lause lõpul pole küsimärki, kui küsimus on kõrvallauses.

214. Punkt numbrite järel.

28. dets. 1922. a. oli Eestis 1107059 elanikku. Friedrich Reinhold Kreutzwald, kangelaseepose „Kalevipoja“ koostaja, sündis Jõepära mõisas 14. XII 1803. a., suri Tartus 1. VIII 1882. a. „Kalevipoeg“ koosneb 30 loost ja on ulatuselt 18993 rida pikk, „Kalevala“ aga 50 laulust, kogusummas 22793 rida. Koguteos „Eesti — maa, rahvas ja kultuur“ sisaldab eneses 1275 lk. teksti — 105 artiklit 88 autorilt. Esi-mese koolimehe B. G. Forselius'e surma-aastal (1688) oli Põhja-Liivimaal umbes 40 ja Tallinnamaal 7 kooli. 1219. a. ehitas Taani kuningas Valdemar II endise Lindanisa kantsi asemele kindluse ja a. 1230 ühines sellega Tallinna. 18., 19. ja 20. juunil 1869. a. peeti Tartus esimene laulupidu, millest osa võtsid 789 lauljat ja umbes 15000 pidulist. 1865. a. asutati „Vane-muise“ selts J. W. Jannsen'i algatusel 24 teise mehe abiga.

Tähelepanu! 1. Järgarvude järel on punkt, näit.: 5. klassis [= viiendas klassis], aga: 5 klassis [= viies klassis], 7. õpilasele [= seitsmendale õpilasele], aga: 7 õpilasele [= seitsmele õpilasele]. 2. Rooma numbrite järel, kui numbrid on järgarvude tähenduses, pole punkti vaja.

215. Punkt lühendite järel.

a. = aastal
aa. = aastad
aadr. = aadress
adv. = advokaat
arvat. = arvatavasti
dir. = direktor
dots. = dotsent
dr. = doktor
e. = ehk

e. Kr. = enne Kristust
e. l. = enne lõunat
haril. = harilikult
hr. = härra
j. = järgmine
jj. = järgmised
j. m. s. = ja muud see-
sugust
jne. = ja nii edasi

j. n. e. = ja nii edasi
 kl. = kell
 klk. = kihelkond
 l. = loe
 lk. = lehekülj
 lüh. = lühendatult
 m. a. = mineval aastal
 mag. = magister
 m. s. = muu seas
 n. n. = niinimetatud
 nr. = number
 näit. = näiteks
 o./ü. = osaühing
 p. Kr. = pärast Kristust
 p. l. = pärast lõunat
 p. o. = peab olema
 pr. = proua
 prl. = preili
 prof. = professor
 ptk. = päätükk

skl. = riigikoguliige
 seep. = seepärast
 s. k. p. = selle kuu
 päeval
 s. o. = see on
 s. t. = see tähendab
 surn. = surnud
 sünd. = sündinud
 tel. = telefon
 tr. = trükk
 ukj. = uue kalendri
 järgi
 v. = vald
 vkj. = vana kalendri
 järgi
 vrd. = võrdle, võrrel-
 dagu
 vt. = vaata
 üliõp. = üliõpilane

Tähelepanu! Lühend lõpetatakse silpi algava kaas-
 häälikuga: dets. = detsember, tehn. = tehnika, aiand. =
 aiandus, võiml. = võimlemine jne. Ei või lühendada
 näit. „geograafia“ „geog.“, vaid „geogr.“, sest g-le järg-
 neb kaashäälik „r“.

Märkus. Meetrimõõtude lühendite järel puudub
 punkt. (Mitu km e. kilomeetrit on Tartust Tallinna?)

Koma (,).

216. Kava.

1. Koma eraldab iseseisvaid mõttelt tihedasti seotud
 lauseid. Vt. § 217!

2. Koma pää- ja kõrvallausete vahel. Vt. § 193!

3. Koma on enne „aga“ ja koma puudub enne
 „aga“. Vt. § 218!

4. Koma on enne „et“ ja koma puudub enne „et“. Vt. § 219!
5. Koma on enne „siis“ ja koma puudub enne „siis“. Vt. § 220!
6. Koma on enne „vaid“ ja koma puudub enne „vaid“. Vt. § 222!
7. Rindlauseis enne „ja“ puudub koma ja enne „ja“ on koma. Vt. § 223!
8. Enne „kui“ ja „nagu“ puudub koma ja on koma. Vt. § 224!
9. Koma eraldab lisandeid. Vt. § 187!
10. Koma eraldab ütteid. Vt. § 188!
11. Koma koondlauseis. Vt. § 190!
12. Koma korduvate täiendite vahel. Vt. § 191!
13. Koma ühendatud liitlauseis. Vt. § 201!
14. Koma lahutab kiilsõnu. Vt. § 203!
15. Koma otseses kõnes. Vt. §§ 205, 206!
16. Raskeks kirjavahemärgi „koma“ kordamine. Vt. §§ 225—230!

217. Iseseisvaid lauseid eraldatakse ka komaga.

1. Järv sinas, värsk hein lõhnas, rohu sees laulsid sirtsud. (E. Wilde.)
2. Päike kuldab mere pinda, tasane tuul paisutas purjesid, laev süstis kergesti läbi sinavate voogude. (E. Wilde.)
3. Tuul läks ruttu tugevamaks, pilved tõusid kõrgemale, lainete harjad muutusid vahuvaleks, laev lendas iilil edasi. (E. Wilde.)
4. Seinad musetasid, söed hõõgusid, pird põles praginal. (Fr. Tuglas.)
5. Söed hõõgusid, sädemed hüplesid pimedas. (Fr. Tuglas.)
6. Öhk oli täis vett, ilm udutas vihma. (Fr. Tuglas.)
7. Pilvede hallid varjud tormasid mööda nurmi, tuul keerutas tolmusambaid teel. (A. Gailit.)
8. Väljad olid täis sulisevaid vesi, metsades siristasid linnud, värsk muld lehkas nii uimastavalt. (A. Gailit.)
9. Saagisid ritsikad, sumisesid sitikad, siisikeste sirinat olid täis metsad ja nurmed. (A. Gailit.)

Tähelepanu! Eeltoodud iseseisvad laused on mõttelt tihedasti seotud, seepärast eraldatakse neid ka **komaga**. Paneksime lausete vahele **punkti**, saaksime stiili tempo aeglase ja stiili mulje katkelise. (Järv sinas. Värske hein lõhnas. Rohu sees laulsid sirtsud.) Laused on aga seotud komaga, et saada nobedat tempot ja koondada kõik laused **üheks pildiks**.

Märkus. Samu lauseid võiksime eraldada ka **punkt-komaga e. semikooloniga** (;). (Järv sinas; värske hein lõhnas; rohu sees laulsid sirtsud.) Stiili tempo oleks viimasel juhul nobedast tempost märksa aeglasem.

218. Koma on enne „aga“ ja koma puudub enne „aga“.

I. 1. Olgem eestlased, **aga** saagem ka eurooplasteks. (Fr. Tuglas.) 2. Suu rääkis küll nõnda, **aga** süda mõtles teisiti. (A. Kitzberg.) 3. Homseks hoia leiba, **aga** mitte tööd! 4. Söönud peni kõva haukuma, **aga** joobnud mees kõva kõnelema. 5. Raud on küll tugev, **aga** ajahammas veel tugevam. 6. Raha on hää sulane, **aga** paha peremees. 7. Raha eest võib haigust osta, **aga** ei saa tervist tõsta.

II. 8. Kui ilus on **aga** noorus! 9. Pilved **aga** puistasid alatasa märga. 10. „Ma ei lähe **aga** veel koju!“ punnis poisike vastu. 11. Nüüd **aga** edasi! 12. Aeg **aga** edenes pikkamisi. (A. Jakobson.) 13. Ümber ringi oli **aga** pilkane õö. (Fr. Tuglas.)

Tähelepanu! 1. Koma on enne „aga“, kui „aga“ seob lauseid (I). 2. Enne „aga“ puudub koma, kui „aga“ ei seo lauseid, vaid annab lausele omapärase stiili (II).

219. Koma on enne „et“ ja koma puudub enne „et“.

I. 1. Seda on tihti vareminki juhtunud, **et** rumal rahvas tarkusest ei mõista lugu pidada. (Fr. Tuglas.) 2. Nüüd kostsid hääled niivõrt tumedasti, **et**

polnud võimalik eraldada üksikuid sõnu ja lauseid. (A. Jakobson.) 3. Millalgi ei pea nii palju sööma, **et** isu ära läheb ja kõhul juba valus hakkab. (A. Kasesalu.)

II. 4. Minust ei saanud joodikut, **sest et** minu isa ei joonud. (A. Kitzberg.) 5. Ma vaatan nende asjade pääle kainemalt kui teie, **sest et** ma üldse olen väga kaine pääga inimene. (E. Wilde.) 6. Ta toetas pää vastu külma aknaruutu, vaatas välja valitsevasse pimedusse, **ilma et** ta silmad midagi oleksid näinud. (Fr. Tuglas.) 7. Vara, vara hommikul mindi kodunt välja, **ilma et** oleks hoolitud pakasest või sajust. (A. H. Tammsaare.) 8. Uudishimu oli liiga suur, **kui et** oleks tahetud ilma vähema kui selguseta koju minna. (E. Wilde.) 9. Ma ei taha sulle muud öelda, **kui et** su käsi käib pahasti, kui sa minu mõistlikku nõu ei võta kuulda. (E. Wilde.) 10. Oma rahutust püüdis ta matta kiire töö ja toimetuse alla, **olgugi et** midagi hädalist ei olnudki. (J. Mändmets.) 11. Kordan uuesti, **seks et** ometi jagu saaksid. 12. Tulin pisut varem, **seepärast et** sain varem lahti. 13. Jaan ei läinud vallamajja, **sellest hoolimata et** oli käsu saanud. 14. Mindi õhukesis rõivais, **sellele vaatamata et** oli kaunis jahe. 15. Valitseb vaikus puude all, **nii et** kõrgete pilvede tiivakohinat enese pää kohal arvad kuulvat. (Fr. Tuglas.) 16. Lapsuke mässiti suurde kasukasse, **nii et** ainult tilluke nina välja jäi. (L. Kuslap.) 17. Tuisk oli teed hange ajanud, **nii et** Rein jäi pimedada kätte. (E. Wilde.)

III. 18. Ahastused olid mind väsitanud **nii, et** iseendale võõraks sain. (J. Semper.) 19. Tema pääs oli ainus mõte ja see vaevas teda **nii, et** ta ühegi muu asja pääl tähelepanemist ei jõudnud hoida. (O. Luts.) 20. Prits ringutas **nii, et** kondid aina nagisesid. (A. Jakobson.)

Tähelepanu! 1. Koma on enne „et“, kui „et“ seob lauseid (I). 2. Ühendeis **sest et, ilma et, kui et, olgugi et,**

seks et, seepärast et, sellest hoolimata et, sellele vaata-
mata et, nii et, kui need sõnad moodustavad nagu
ühtlased sidesõnad, puudub enne „et“ koma (II). 3. Vii-
mase sõnarühma **nii et** vahele pannakse koma, kui
ühendi esimene pool „nii“ vastab sõnale „nõnda“, mille
järel tahetakse näha erilist pausi (III).

220. Koma on enne „siis“ ja koma puudub enne „siis“.

I. 1. Kui usaldusest räägib rebane, **siis** katsu
kanad viia varjule. (A. Piirikivi.) 2. Oled huntide hulgas,
siis pead huntidega uluma. 3. Kaeva mulda, **siis**
saad kulda! 4. Kui viga näed laita, **siis** tule ja aita!

II. 5. Ent **siis** langesime liivasele neemele ja vaju-
sime raskesse unne. (A. Gailit.) 6. Loomgi hoiab oma
nahka, miks **siis** mitte inimene! (E. Wilde.) 7. No, mis
siis nüüd nõuks võtta? (E. Wilde.) 8. Kas kavatsed **siis**
sinagi ära sõita? 9. Mida **siis** nüüd siinpool õige
kuulda? 10. Oodati **siis** pikisilmi külaliste tulekut.
11. Olen ise siin võõras, mida **siis** mina tean ette
võtta või olla? (A. Gailit.)

Tähelepanu! 1. Koma on enne „siis“, kui „siis“
seob lauseid (I). 2. Enne „siis“ puudub koma, kui „siis“
ei seo lauseid (II).

221. Alljärgnevais lauseis on mõeldav „siis“, mis seob lauseid.

1. Kui lehed enne mardipäeva puudest ei lange,
tuleb pikk ja vali talv. 2. Kui udu hommikul maha
langeb, tuleb ilus ilm. 3. Kui lõoke kõrgel pilve
piiril lõõritab, tuleb ilus ilm. 4. Kui kärbsed ümber
silmade lendavad ja pirisevad, tuleb kõuevihma.
5. On vihma ees vaga, on tuul vihma taga. 6. Kui
varblased rõõmsasti sirtsuvad, läheb vihm üle. 7. Kui
veed kohisevad, tuleb sadu. 8. On vanade inimeste

luud haiged ja noortel väsimus, tuleb müristamisvihma. 9. Kui hiired piuksuvad, tuleb suur vihmasadu. 10. Kui ma koolimajja jõudsin, olid kõik õpilased juba sää. 11. Kui vaeslaps kurvvalt piki teed sammus, tuli talle vanake vastu. 12. Hobusekronule viisin tüki leiba või kamalutäie kaeru ja kui ta selle oli ära söönud, ajas ta kõrvad kikki ja korjas jalad kõhu alla kokku. (A. H. Tammsaare.)

Märkus. Vanasõnade (ka uuema kirjanduse) stiilis puudub sageli „siis“, mis seob lauseid.

222. Koma on enne „vaid“ ja koma puudub enne „vaid“.

I. 1. Ei saa müüri ehitada kivide varjudest, **vaid** kividest enestest. (Juh. Liiv.) 2. Ärgates ära jää voodi, **vaid** tõuse kohe üles! 3. Mehi ei pea loetama, **vaid** kaalutama. 4. Harige mitte üksi mõistust, **vaid** ka südant! 5. Sõpra ära otsi silmadega, **vaid** kõrvadega!

II. 6. Oli kuulda **vaid** tasast sosinat ja pehmet tatsumist porisel maanteel. (J. Semper.) 7. Mehike **vaid** naeris iseäralikult ja laotas käsi. 8. Kuulsin **vaid** ohkeid ja nägin **vaid** pisaraid. 9. Suveöö vaikust segas **vaid** koerte kontsert. 10. Oli **vaid** kuulda seinakella raudrasket tiksumist. 11. Meil on **vaid** siis kultuuri, kui kaitseme vaeseid loomi.

Tähelepanu! 1. Koma on enne „vaid“, kui „vaid“ seob lauseid (I). 2. Koma puudub enne „vaid“, kui „vaid“ tähendab sõna „ainult“ (II).

223. Rindlauseis enne „ja“ puudub koma ja enne „ja“ on koma.

I. 1. Aga juba viskavad pedajad pääd selga ja läbi metsa käib rahulik põliskohin. (Fr. Tuglas.) 2. Vana-isa pühkis silmi ja eideke kuivatas pisaraid. (Fr. Tuglas.)

3. Öö läks uduseks **ja** kuu hakkas kustuma (Fr. Tuglas.)
 4. All lepikus löi ööbik oma nuuksuvat lugu, kaasikust kajas taoti rukkiräägu särisev saagimine **ja** kasteniiskes heinas andsid sirtsud hilist kontserti. (E. Wilde.) 5. Tüdrukud aina kiljusid poiste käes **ja** seelikusabad võtsid keereldes veskitiibadena tuult. (A. H. Tammsaare.) Ainult reed karjuvad pakasel lumel **ja** hobuste ninasõõrmed purskavad nagu valget suitsu. (A. H. Tammsaare.) 7. Oinas kohkus **ja** lambakari pages elavhõbedana kabuhirmul igasse külge. (J. Semper.) 8. Väledalt vilguvad valged **ja** libedad rehavarred päikese käes **ja** riisujate punetavailt palgeilt vaibub higi. (R. Soar.)

Tähelepanu! Rindlauseis enne „ja“ puudub koma, sest enne „ja“ ei taheta näha erilist pausi (I).

- II.** 1. Ahi oli juba ammu kustunud, **ja** üksi keerleva lume kahvatu kuma kallutas hahkjaid varje toa seintele. (Fr. Tuglas.) 2. Mets läks harvemaks, **ja** läbi puude vilkus punane tuluke. (Fr. Tuglas.) 3. Mõni hoop, **ja** puu kukkus. (E. Wilde.) 4. Peent vihma sirises ikka, **ja** ta piisad tibasid peole kui vaikne jutustus. (R. Roht.) 5. Nagu hõbenöör kõverdas jõgi läbi aasade **ja** läikis päikesele vastu, **ja** otse nende toa taga tegi ta nii ilusa käänaku rammusa rohumaa kallaste vahel. (Juh. Liiv.) 6. Septembriõhtu neelab vanad **ja** väsinud päevakujud, **ja** noored öövarjud poevad arglikult märedele nurmedele. (J. Oks.) 7. Kevadised tuuled on juba mõni nädal rüüstates üle määrdinud hangede, üle laiade lumeväljade sõitnud, **ja** koplis tõstavad mustavad künkad oma inetuid päid. (J. Mändmets.) 8. Eks tubli nali ole terviseks, **ja** õige eestlane peab naljast lugu. (J. Kärner.)

Tähelepanu! Rindlauseis enne „ja“ on koma, sest enne „ja“ tahetakse näha erilist pausi (II).

224. Enne „kui“ ja „nagu“ puudub koma ja on koma.

I. 1. Valge **kui** kasetoht. 2. Punane **kui** maasikas. 3. Pime **nagu** sügisene öö. 4. Tugev **nagu** karu. 5. Pedajate oksad laulsid **kui** peened kosed. (R. Roht.) 6. Vaikus rullus lahti **kui** lõpmatu kangas. (J. Semper.) 7. Jaani silmad välkusid **kui** murdjal. (E. Wilde.) 8. Laste suukesed liikusid **kui** väikesed veskid. (A. Kitzberg.) 9. Minevikust pudenes nukrust **nagu** helbeid. (K. Rumor.) 10. Punnis magudega majad kahel pool tee ääres olid **kui** kirstud reas. (Fr. Tuglas.)

II. 11. Sündis riik, sündisid riigi kodanikud, tõusis maleva, **kui** mühisev mets. 12. Õhk oli mahe ja pehme, **nagu** soe piim, aga rõhuv, halvav. (E. Wilde.) 13. Üksikud päält hallid ja alt tumepunased pilvelindid rippusid veereva päikese kohal, **nagu** suured nahkhiire tiivad. (Fr. Tuglas.)

III. 14. Kuu astus parajasti pilve varjult välja, **kui** mehed lubja-ahju juurde jõudsid. (E. Wilde.) 15. Härra oli äkiline ja põles kui kadakas, **kui** vihaseks sai. (Juh. Liiv.) 16. Ei ole tarvis siis tähti ja päikesi taevas, **kui** hinges on hoovamas elu ja soojus. (Fr. Tuglas.) 17. Muidu oli klass vait kui rohi, **kui** ta kasvab ja tuul teda ei liiguta. (J. Lattik.) 18. Õu on täis pirinat ja pörinat, kõikisugused putukad ja pörnikad talitavad kibedasti, **nagu** kardaksid nemadki hiljaks jääda suviste töödega. (O. Luts.)

Tähelepanu! 1. Võrdlussõnade (**kui**, **nagu**) ees puudub koma (I). 2. Võrdlussõnade (**kui**, **nagu**) ees on koma, kui on tegemist erilise võrdlusega, mille ees tahetakse näha pausi (II). 3. Kui kõrvallause algab sõnaga **kui**, **nagu**, siis on enne **kui**, **nagu** tingimata koma, sest pää- ja kõrvallause vahel on ikka koma (III).

Märkus. Ühendeis et **kui**, **nii** **kui**, **nõnda** **kui**, **nii** **kaua** **kui**, **nii** **pea** **kui**, **kui** need sõnad moodustavad

nagu ühtlased sidesõnad, puudub enne kui koma. (Kap-
ten rõhutas, et kui torm ei rauge, siis ei sõideta merele.
Usu, tasun su võla, nii pea kui raha teenin.)

Raskeima kirjavahemärgi „koma“ kordamine.

225. Määrake igas lauses üks koma!

1. Puhka aga nüüd lapsuke! 2. Pimenes sest et päike oli loojenenud. 3. Oleme vaid siis haritlased kui oma minevikku paremini tunneme. 4. Selle talu kallal on tööd küllalt kui aga jõudu jätkub. (O.Luts.) 5. Vilu ilma pärast lõdises mehike oma märjas riides uinus aga sellest hoolimata viimaks magama. (E.Wilde.) 6. Künd oli aga nii laituseta et teomehe vihasem vaenlanegi sellest viga ei leidnud. (E.Wilde.) 7. On aga midagi karta küll ma siis ära jooksen! (E.Wilde.) 8. Mõned päevad möödusid rahulikult ilma et midagi iseäralikku oleks sündinud. (A. H. Tammsaare.) 9. Taadike suri sest et ta päevad olid lõpule jõudnud. 10. Mina arvan küll et pill tuleb pika ilu järele ja et õiget otsa säärasel asjal ei ole. (O.Luts.) 11. Ühel pool sinetas õhtu udus kadarik teisel pool aga mustas kõrge metsa-
sein. (Fr.Tuglas.) 12. Poiste püüd ja rõõm aga on et kiik hästi kõrgele käiks ja et neiud ikka ägedamini kiljuksid. (E.Wilde.) 13. Lapsed jooksid müdinal sisse nii et aga lõukast valgustatud jalad välkusid. (Fr.Tuglas.) 14. Sa ei pea mitte arvama et olen ihne ja et mul oleks varandusest kahju.

226. Määrake igas lauses kaks komat!

1. Luulet tahan mitte aineid millest see võiks sündida. (Juh.Liiv.) 2. Meie õppivad noored teame oma kohustusi tulevikus. 3. Ilm usub ennem paha kui hääd iseäranis inimene kes ise paha. (E.Wilde.) 4. Ümber aga kees kahises sumas ja põles kui kõu pil-

vedes. (Fr. Tuglas.) 5. Nad silmitsesid rähni kuidas see puu ümber raius ja meisterdas silmad terased kui puusepal. (R. Roht.) 6. Kõhukas poemes tõmbas oma täiskuutaolise näo naerule ja nokutas korduvalt tehes suus tolkneva piibuga veidraid liigutusi otse kui raibet toksiv raisakull. (A. Jakobson.) 7. Peaks ruttu midagi tegema et päästa mis päästa võib. (O. Luts.) 8. Ja meie lapsukesed rippusime hää ema küljes kui tüütavad parmud. 9. Lääts vaatles piiblit ja ta meelde tuli vanaema kes seda raamatut põlevast majast päästes ise hukkus. (Fr. Tuglas.) 10. Meie kõik olgu vanad või noored kanname vastutust tuleviku ees. (J. Köpp.) 11. Pikkamööda õo tasa hiilides hommikule vastu hakkas valgenema taevakaar. (A. Gailit.) 12. Vanemad kes oma lapsi armastavad ei anna neile alkoholi. 13. Vaade mis paistis juurdetõttajaile silma oli vapustav. (E. Wilde.) 14. Lumi valendas õhetas hõbedana ja ta läbipaistvas kumas näisid mändide sirged ja oksatud tüved süsimustad ja kõlisevad kui rauast. (Fr. Tuglas.) 15. Ta tahtis äkki laulda kuid hää oli sedavõrt võõras et ta ehmus selle kõlast. (A. Gailit.)

227. Määrake igas lauses kolm komat!

1. Mida otsid sa lõunatuul siit kus pakase poegade ase? (J. Oengo.) 2. Jõgi õigemini oja polnud lai aga mõnest kohast kaunis sügav. (E. Wilde.) 3. Mees kes sinna sisse astus oli ihult ja hingelt murtud oli vigane. (E. Wilde.) 4. Päike paistis üle katuse ja valgustas lahtist kuurialust mille kulunud lävel istus suur süsimust kass lakkudes oma tugevaid tagakäppi. (A. Jakobson.) 5. Nahkhiir lendles üle küla kuulmatult siivutades rahutult loovides ja tiireldes sünge ja salalik nagu varitsev õnnetus. (E. Wilde.) 6. Need olid marduse silmad põrgulise silmad võluvad manavad oma õudse läikega. (E. Wilde.) 7. On veel võrratu

lõbu mööda kraavi suvel kui vesi vähemaks jääb väikesi haugisid taga ajada ja neile silmust kaela vedada et siis veest välja visata. (A. H. Tammsaare.) 8. Vaikivad ka linnud lõikab vaid rääk monotoonselt ning raugemata ja harva otse kui läbi une vilistab ka lõoke sekka. (A. Gailit.) 9. Ants polnud küll kasvult suurega rammult tugev aga ta oli rässaka kehaga hakkaja loomuga leidliku vaimuga ja alla ei vandunud ta kellelegi. (A. H. Tammsaare.) 10. Siis kuulis ta kuidas kell lõi kuidas keegi kõhatas kuidas kukk rehetoas laulis ja kanad kõõrutama hakkasid. (O. Luts.) 11. Kõigil oli hirmus rutt ja kiire kõik jooksid kilatsesid nagu oleksid kartnud kuhugi hiljaks jääda. (O. Luts.) 12. Lähedavad lähedavad need mõtted keerlevad keerlevad ja kaovad nagu nahkhiired õhtuhämaras ja ei tule enam iialgi tagasi. (Fr. Tuglas.)

228. Määrake igas lauses neli komat!

1. Näita oma raamatukogu ütle mida sa loed ja ma ütlen kes sa oled. (A. Anni.) 2. Lamp mille klaas ja kuppel puruks löödud suitses laual tuba ruske nõgise hämarusega täites. (Fr. Tuglas.) 3. Näe kuidas uludes vangub ligi vägev ja vaba ja tujukas tuul ees ajab laineid mis mustad kui pigi vuhiseb tulles kui vaenlase kuul. (G. Suits.) 4. Koolimaja sauna taha sigade koplisse olid alati määratud lumehanged kokku tuisanud needap kantsid olidki mis tulid võtta ja kaitsta. (A. Kitzberg.) 5. Tõtt öelda Vargamäe Eesperet ostes polnudki Andres tema tõelist väärtust arvestanud vaid ta oli aina mõelnud mis temast võiks teha mis väärtuse sellele maale tööga võiks anda. (A. H. Tammsaare.) 6. Kärkis kubjas kisendas kärmemalt tööle ajas et aga kaikus kaasikus mets aga vastu kajas. (Fr. Tuglas.) 7. Eemal küla ääres seisis kirik madala torniga see puust ehitis vihmadest ja ududest

hall ja armetu kui mõisa vana rehi. (A. Gailit.) 8. Ta tahtis nutta aga pisaraid ei tulnud silma ta tahtis karjuda aga hää ei kuulunud sõna ka midagi mõtelda ei suutnud ta vaene pää. (E. Wilde.) 9. Ah minu õde mu õekene mu väikene sõber kui ilus sa oled! (Fr. Tuglas.) 10. Õu muru hooned aed oli lebavaid seisvaid ja ruttavaid inimesi tungil täis. (A. Gailit.) 11. Ikka hämaramaks kergemaks unenäolisemaks muutus kõik mis ta nägi kuulis ja tundis. (Fr. Tuglas.)

229. Määrake igas lauses viis komat!

1. Loodus teab et kena kevade järele soe suvi sooja suve jälil sume sügis sammub ja et sumeda sügise asemele tardunud talv astub mis aastavõru harilikult lõpetab ja selle otsad hoolikalt katkematult kinni needib kokku keedab. (Ansomardi.) 2. Nad astusid väikesesse aga kõigiti puhtasse ja korrapärasesse kambrisse kus iga asi laud ja toolid põrand ja seinadki sedamaid näitasid et siin hoolas ja osav pere-naisekäsi korda pidas. (E. Wilde.) 3. Aga mis sõda see ka on kus mitte haigetki ei saa või mis mees päälegi sõjamees see kes hoopki kanda ei jõua. (A. Kitzberg.) 4. Ta ei tarvitanud enam karedaid sõnu ei hoobelnud oma isaliku meelevallaga ega korranud oma eilset ähvardust tütre kohta kuid igast lausest mis ta avaldas kuuldus kõmisevalt välja et ta otsus on kindel ja et ta seda tahab täide saata. (E. Wilde.) 5. Laiskust tuimust hooletust heitsid sellele rahvale ette need kes kõike nende ihujõudu oma tuluks tarvitasid kes neile selle eest algelisematki vaimuvalgust ei andnud vaid neid iga vähema kui eksimuse eest kõige häbistavama nuhtluse alla heitsid. (E. Wilde.) 6. Siis kirjutas arst palavikku vähendava rohu käskis seda kolm korda päevas sisse anda ja arvas et kui Arnole mõnda muud tõbe nagu kopsupõletikku ei

tule et ta siis varsti terveks saab ja mingit suuremat hädadohtu karta ei ole. (O.Luts.) 7. Kraanide müdin kettide kõlin vabrikute viled vagunite veeremine mootorite pöörin sulas kokku üldiseks mürinaks millest õhk värises ja kõmises. (A.Gailit.) 8. On olemas inimesi kel suurem kalduvus osavus on teatavaid võimsaid inimese vaimu seisukordi täieliselt avaldada väljendada ilmutada ja neid kutsutakse kunstnikudeks. (V.Ridala.)

230. Määrake 1., 2. ja 3. lauses **6**, 4. lauses **7**, 5. lauses **8**, 6. ja 7. lauses **9**, 8. ja 9. lauses **10** komat!

1. Kooliesiselt mäekingult lasti liugu regedega kelkudega lauatuukkidega palituhõlma ja ka püksitagu-mikuga kuni säääl kohal kust inimene kasvab kaheharuliseks hakkas käies valget välku lööma. (A.H.Tammsaare.) 2. Nõrk halepunakas peeruhelk valgustab peremehe kõhna kõva konarikku nagu loitleb perenaise närtsinud põskedel värvib tüdrukute noori punapalgeid kurva unise kumaga. (E.Wilde.) 3. Balti rüütli enesearmastus ja omakasupüüd oli aastasadade jooksul mil ta maa ja rahva pärisomaniku põlve kitsendamata lõbuga maitsnud nii suureks kasvanud nii temale verre ja üdisseläinud et ta otse kuritööks pidas kui temalt nende hääks midagi nõuti kes temale võimaldasid ta paradiisliku põlve. (E.Wilde.) 4. Kadaka-puust pütid lännikud lüpsikud puust ja karrast kapad kulbid suured ja väikesed lusikad kõik need kolisesid perenaise osavate käte vahel läksid vette ja tõusid sääält puhaste paletega. (Fr.Tuglas.) 5. Mere kõrge sopiline paasrand rõõmushalja lehtmetsaga kaetud vaikne siniroheline meri millele loodenev päike laia kuldvöödi tõmbas sügavrohelist aasad ja kaugemal ida pool roosalt kumendavad kinguturjad — kõik see pidas nagu õnnist naeratavat laupäevapuhkust täis

tasa ilutsevat rahu. (E. Wilde.) 6. Alati kumendas seltskonnas tema suurel tugeval näol lahkuse ja pehmuse mahe kuupaiste alati mängis ta huulte ümber sõprust ja usaldust äratav naeratus kui ta kellegagi kõneles ja iga sõna mis ta suust tuli oli sile ümmarik igast kühmust nurgast ja mõlgist puhtaks poleeritud. (E. Wilde.) 7. Ja tahate teada mis põhjamaalase iseloom on siis kosten: julgus mis häda ei karda visadus mis takistustega heitleb kangus mis kaljusid purustab võit mis igast vastasest jagu saab. (V. Reiman.) 8. Söö ratsu sõida ratsu joo ratsu jookse ratsu sõida veel tüki teeda tüki teeda marga maada! 9. Küll tõugati muljuti pigistati hõõruti veeretati käändi tagandati neid küll tõukasid muljusid litsusid ja veeretasisid nad ise teisi kuni kinnikiilutuina viimaks paigale jäid. (J. Semper.)

231. Punktcoma e. semikoolon (;).

1. Päike läheb looja. Ehapuna kustub pikkamisi. Öövarjud heituvad raba ja võsastiku üle. (Stiili mulje katkeline.)

Päike läheb looja; ehapuna kustub pikkamisi; öövarjud heituvad raba ja võsastiku üle. (Stiili tempo nobedam. Üksikasjad eelmisega võrreldes vähem rõhutatud.)

Päike läheb looja, ehapuna kustub pikkamisi, öövarjud heituvad raba ja võsastiku üle. (E. Wilde.) (Stiili tempo nobe. Kolm lauset üheks pildiks koondatud.)

2. Laisalt lainetab viljaväli, tuhmilt kostub kuskilt taeva alt lõokese sillerdus; tuul tuleb ja tõmbab mööda minnes jahedalt üle mõtleja näo. (R. Roht.)

3. Ma olen üks rõõmus ja lustilik mees, ja tuline süda, see elab mu sees; see elutseb, kihutab, põleb

ja keeb ja alati nalja teeb. (K. A. Hermann.) 4. Oli juba eha lõppemisel; taevast oli üleni säravate tähtedega kaetud; sirbikujuline noorkuu vaatas metsa tagant välja ja valgustas nõrgalt maapinda; kogu asjadele sündisid vaevast tunduvad varjud. (A. Kivi.) 5. Kus lõbusad linnud imeilusasti laulavad; kus virgad putukad oma suminaga õielt õiele lendlevad; kus suur ja veerikas jõgi haljendavast aasast mööda ruttab: sääli viibin ma tihti oma truud sõbra Pollaga.

Tähelepanu! Punkt-koma on punkti ja koma vaheline märk. Rindlauseid (neil on ikka mingisugune ühine mõte) lahutatakse komaga või semikooloniga. Lausestikus (Vt. viimane lause!) tarvitatakse semikoolonit kõrvallausete vahel.

232. Määrake punkt-koma e. semikoolon!

1. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki uni annab hoobikese, magamine matsukese. 2. Kolmanda rõivad on igapäevased ka tema lai nagu on habet täis, mis alt kahele poole haraliseks on lõkatud. (A. Kitzberg.) 3. Kukk laulab, teder kudrutab hobused hirnuvad ja tambivad rehe all pimedus hakkab lõppema tähed kahvatuvad päike tõuseb ida poolt metsa takka ja saadab oma kiired lüangi maa peale. (C. R. Jakobson.) 4. Tulid vanakesed, vihad kaenla all, tudisevad kaelad välja venitatud tulid sisselangenud rindadega naised, kärnased, kisendavad lapsed kätel tulid tahmaste nägudega mehed, kübarad kuklas, kobisevad põlled ees, — tulid hämarast ja läksid hämarasse. (Fr. Tuglas.) 5. Ei paista küll päike enam nii palavasti ei paita lõunatuule pehme käsi enam maapinda ei kuule me metsast enam kirgavat lindude kisa ei eruta meie silma enam tuhandekirjaline õisvaip ei kiideta enam loodust ega selle ilu, — aga iluta ei ole sügis ometi mitte. (E. Peterson.) 6. Kodu,

see oli vana pikerik elumaja ühes rehetare ja rehealusega katusel, elupoelses otsas, oli korstnajupp, mis nagu kүүrukiskunud vanamees suitsu suust välja ajas kodu, see oli muru paksu rohuga kaetud, mida sead häämeelega sõid kodu, see oli lomp värava lähedal, kust saunavett võeti, kaev keset muru, alatare ja kõik teised hooned kokku — see oli mu kodu. (J. Lattik.)

233. Kaksikpunkt ehk koolon (:).

1. Metsavaht magas juba norinal, kui Jaak tuppa tormas ja kohkunud häälega käskis:¹ „Kus su koerad ja püss; lubasid valvata ja mulle appi tulla, nüüd jätab mu karu käppade vahele!“ (A. Reinwald.) 2. Vend mull' ütles:¹ „Ära nuta, ära enam kaeba nii!“ (M. Veske.) 3. Eesti rahvusmänguriistade liiki kuuluvad:² karjapasun, torupill, sikusarv, roopill, viiul, roikapill, sõrmiline, suu- ehk parmupill. 4. Üldtuntud tähtkujud on:² Vanker, Põhjanaan, Koot ja Reha. 5. Kass laulab:³ nirr, norr. 6. Töö on nagu siil:³ igast küljest ühtviisi okkiline. (J. Oks.) 7. Nelipühad olid Vargamäe Eesperes tähtsaks sündmuseks:³ siis tutvusid nad ümbruskonnaga, neist said nii-öelda omad inimesed. (A. H. Tammsaare.) 8. Kõneleja esines kõnega:³ noorsugu ja elurõõm. 9. Kus on rahvas vaik ja vaga; kus on kõlav tema keel; kus ka piinal palg ei kahva; kus on meestel mehe meel:⁴ sääl on minu isamaa, sääl mu kallis kodu ka. (L. Koidula.)

Tähelepanu! Kaksikpunkti e. koolonit tarvitatakse:

¹ otseses kõnes, kui päälause on otsese kõne ees,

² laiendatud lauses, kui mõisteid loendatakse,

³ lause järele, kui järgmine lause eelmist lauset ligemalt ära määrab, eelmise lause mõtet ligemalt seletab,

⁴ perioodis (lausestikus) päälause ja kõrvallause vahel.

234. Määrake koolon!

1. Mart, kes kõige aja vaikinud, kostis „Jah, kõrtsid koolitavad, aga mitte ametisse, vaid ametist lahti.“ (Juh. Liiv.) 2. Imestades silmitses Madis tulnut, nagu küsiks ta „Noh, mida sina nüüd taga ajad?“ (E. Peterson.) 3. Siin oli kõike hunnikusse kuhjatud riuleid, kappe, toole, pulte, kiivreid, mõõku, vanu kuubi jne. 4. Lindudest, kes meil talvel elutsevad, on tuttavamad varesed, varblased, kaarnad, harakad, öökullid ja kanakullid. 5. Lapsuke oli väga kuri ta peksis koera õlekõrrega. 6. Sulane lõõnud siis oma usinuse pääle käega ja teinud nagu teised temasugused tehes ei teinud, nähes ei näinud, aga magades maganud kui mauk ja süües söõnud kui sõge. (Ansomardi.) 7. Ainult üks asi võiks meie elu parandada tõsine armastus. (E. Peterson.) 8. Kus Võrtsjärv oma sängis puhkab, kaisutades laineid kohavaid; kus kajakad kiunudes keerlevad, varitsedes kalu maitsevaid; kus valged purjekad vee-pinnal liuglevad, kandes rändajaid lõbusaid; kus suured metsad tumedalt kohavad, varjates linde hõiskavaid; kus luhad haljast heinast lokendavad, meelitades niitjaid väledaid sääl minagi veedan lõbusa suve, hoides lambaid vagusaid. (J. Tober.)

235. Sidekriips (-).

1. Me-hi¹ ei pea loe-ta-ma¹, vaid kaa-lu-ta-ma¹. 2. Linask on jõe-² ja järvekala. (Linask on jõekala ja järvekala.) 3. Kutsuge tuppametiõed ja -vennad²! (Kutsuge tuppametiõed ja ametivennad!) 4. Jälle oli saja-aastases³ pääs pime ja tühi kui maa-aluses³ keldris. (Fr. Tuglas.) 5. Kui suur on Tartu-Tapa⁴ vahemaa? 6. Mitu 8-dikku⁵ on 1/2-s⁵? 7. Ostke mulle 8-sendiline⁵ vihik! 8. Pojapoeg jookseb tilpa-talpa⁶ vanaisale järgi. (O. Luts.) 9. Lõuna-Eestis⁴ on siis puud täies õie-ehtes³, kui nad Põhja-Eesti⁴ rannikul (näit. Tallinnas) alles lehte on minemas.

Märkus. Kirjas tehke selge vahe **sidekriipsu** ja **mõttekriipsu** vahel! (Meie klassis on enamikus 10—12-aastased lapsed. Pataljon on 600—1000-meheline kogu jalaväelisi sõdureid.)

Tähelepanu! Sidekriipsu tarvitatakse:

¹ sõnade silbitamisel,

² liitsõnus korduva sõna asemel,

³ liitsõnus kergloetavuse mõttes (kohtu-uuriija, lau-uuristaja, muu-usuline, tee-äärne, jää-äärne, looma-arst, metall-leheke, puuvill-lõng, lakk-king, lükk-kelk, puu-vilja-rikas, puuvilja-aednik, kiir-käskjalg, kodukoha-uurimistoimkond, koolist-puudumine, põllule-minek, juua-andmine, jooksmahakkamine jne.),

⁴ mitmest sõnast koostatud pärisnimedes (Narva-Jõesuu, Uue-Antsla, Lääne-Euroopa, Noor-Eesti jne.),

⁵ arvude järele (10-le inimesele = kümnele inimesele; 10.-le inimesele = kümnendale inimesele),

⁶ määrsõnus (siira-viira, sipa-sapa, sira-sora, tuigataiga, linka-lonka, lipiti-lapiti jne.).

236. Määrake **sidekriips**, jättes lausest korduv sõna!

1. Me valmistasime kooliõue ja kooliaia plaani.
2. Lause lõpul tarvitame punkti, hüüumärki ja küsimärki.
3. Mängud kasvatavad ühistunnet, korratunnet ja vastutustunnet.
4. Korraldati laulumänge, jooksumänge, maadlusmänge ja viskemänge.
5. Kutsuge tupp vanaisa ja vanaema!
6. Rahvaeeposed, rahvasaagad ja rahvalaulud puudutavad sageli kannelt.
7. Iseäranis tihedasti on soojärvekesi ja rabajärvekesi Põhja-Eestis.
8. Otsas on endised iluajad ja õnneajad!

237. Mõttekriips (—).

1. Õpetades teisi —¹ õpime ka ise.
2. Olgem usuvad lapsed meie kõikide emale —² riigile!
3. Siis ma talle aga viru —³.
4. Mõisa —³ ei, mõisa ta ei lähe,

kas murdku hundid ta metsas maha või surgu ta nälga! (Fr. Tuglas.) 5. Ma tahtsin —⁴ andesta —⁴ ma ei suutnud —⁴! 6. Jäi huviga jälgima mõnd lindu, mõnd sibliivat putukat heinakõrrel, mõnd liblikat —⁵ iga ta lihas tõmbus pingule huvist ja tähelepanust —⁵ ent siis võpatas ta äkki ja sammus jälle edasi. (A. Gailit.) 7. Õrn taimeke, mis kinnitab mererannal, kus vesi kallast uhab, tuiskavat liiva, järsk paesein allarippuvate pankadega, kust silm küünib üle metsa latvade avarale merele, saartele, mille ümber valgendavad vahused laineharjad, sügismetsad palistatud kullaga, künkad, mäed, kust avaneb vaade üle kolletavate viljapõldude, üle metsasalude ja heinamaade, väikesed tasased järved metsapõues ja läikiv ojake —⁶ kõik see pakub lõpmata palju ilusat, hingeülendavat. (J. Rumma.) 8. Uus peremees võttis Mari enda sauna. Kui ta nüüd, kepike käes, pühapäeval kirikumäest üles palvele tudiseb, ütlevad talle inimesed: „Küsi ometi valla vaestekassast endale raha. Sul ju õigus saada.“ Siis vaatab Mari rahulikult nende otsa ja ütleb: „Kuni ikka veel näpud suka juures liiguvad, ei ole vaja.“ —⁷ „Kes sulle ka annab?“ —⁷ „Perenaine andis eilegi kakukese leiba ja potikese piima. Palju mulle vanale inimesele vaja on!“ (Juh. Liiv.)

Tähelepanu! Mõttekriipsu tarvitatakse:

- ¹ vahelejäetud sõna asemel,
- ² ootamata sõna või mõtte ees,
- ³ pooleli oleva sõna või mõtte järel,
- ⁴ katkeliste lauseosade vahel,
- ⁵ kiillauseste eraldamiseks (kiillauseid eraldatakse ka sulgudega),
- ⁶ lausestikus,
- ⁷ kahekõnedes, kui ei taheta teise isiku kõne alul võtta uut rida.

238. Määrake mõttekriips või mõttekriipsud!

1. Rõõmus, elujõuline, tahtevõimeline ja ilutundeline noorus see on üks iseseisva Eesti nurgakividest. (K. Päts.) 2. Appi, ma läm! 3. Rutta ajaga ühes aeg ruttab eest ära! 4. Ärge kartke võitlust võideldes kasvab jõud. (O. Luts.) 5. Paar äpardust ehitustöös, natuke vaimlist vääratamist ja ihulist lödvenermist inimene ei ole ju masin ja sa näed teenistuse käte vahel pudenema löövat. (E. Wilde.) 6. Kes õppimises edasi ei nihku paigalseismist ei ole läheb tagasi. 7. Tuli oli õli ära joonud, pimedus tule ära kägistanud. (Fr. Tuglas.) 8. Reheväradavad nuuksuvad, katus ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla ojadena, nagu tahaksid nad uputuse läbi kõike kinni matta, mis alt mustavast sügavusest nutu ja kaebe kujul ülespoole kerkib. (E. Wilde.) 9. Ja kui sa siis mäeserval seisatad ja maha vaatad, kus jalgade ees all linnaveski järveke kõrgete kõrkjate vahel nagu uinub, kui valged vesiroosid veepeeglil nagu unistades pääd kõigutavad püha rahu asub sinu hinge. Tõstad sa üles oma silmad ilus, oh kui ilus org avab su vaatele oma süle! (A. Kitzberg.) 10. Ja isa, ema ja käli nad vaatavad väraval... (Juh. Liiv.) 11. Kehalt kõhnavõitu, mitte pikk, aastailt üle kolmekümne, valgetverd, harv habe lõua otsas, silmad kissis niisugune oli see Vargamäe Tagapere. (A. H. Tammsaare.) 12. Öö tuleb pime ja pilkane. (G. Suits.)

239. Mõttepunktid (...).

1. Lugu sündis R...¹ kihelkonnas, K...¹ vallas. 2. Ta pole mees, vaid...² kalts. 3. Lossi eest, ilumetsa seest, säält, kus kerge, valgest riidest telk, **lainetavad imelikud hääled**. Nagu kivi veelainetes **rõngaid tekitab**, nõnda paisuvad nad, ringivad üks teisest läbi, võtavad üksteise kaelast kinni, tantsivad,

hõiskavad õhulainetel virvendades, just nagu päike hõbetatud torni katusel sätendab; siis paisuvad nad üheks ainsaks magusaks häälte mereks — nii pehmeks, nii mahedaks, sääl külvavad nad nagu sätendavaid hõbeteri kõrgelt tibades laiali...³ Kargavad siis kui marutuul tammemetsa...³ sääl, sääl ärkab tasane, arg hää...³ kosutav, nagu oleksid pimeduse võimud võidetud, nagu pühitseks ta suurt üldist võitu...³ (Juh. Liiv.)

Tähelepanu! Mõttepunkte tarvitatakse:

¹ puudevate tähtede asemel,

² üllatava sõna ees,

³ katkeliste lauseosade ja lausete vahel.

240. Sulud.

1. Shakespeare (lugege: sheekspiir)¹ oli kuulus dramaturg (näitekirjanik)². 2. Voltaire (l.: voltäär)¹, tuntumaid prantsuse kirjanikke, suri a. 1778. 3. Mikronit (millimeetri tuhandikku osa)² tarvitatakse bioloogias (loomade ja taimede elutegevuse teaduses)². 4. Esimese koolimehe B. G. Forselius'e surma-aastal (1688)³ oli Põhja-Liivimaal umbes 40 ja Tallinnamaal 7 kooli. 5. Juhan Liiv'i paremad teosed on: „Kümme lugu“ (1893)³, „Vari“ (1894)³ ja „Nõia tütar“ (1895)³. 6. Revisjonikomisjoni valiti: O. Ilves, A. Pill, E. Nõges ja M. Kiisk (endine esimees)⁴. 7. Kokkuvõttes tarvitatakse 1921. a. rahvaraamatukogusid (lugemislauad mitte juurde arvatud)⁴ 42 300 inimest ja võtsid lugeda 485 000 raamatut. (A. Villup.) 8. Tükk ööd oli möödas (paljuks seda jaanipäevast ööd on)⁵, kui kisa lõppes. (J. W. Janssen.)

Tähelepanu! Sulgudesse pannakse:

¹ võõrnimede häälamine,

² sõnaseletused,

³ arvud,

⁴ mitmesugused täiendavad märkused,
⁵ kiillauseid (kiillauseid eraldatakse ka mõttekriipsudega).

Märkus. Võõrsõnade hääldamine, sõnaseletused, arvud, mitmesugused täiendavad märkused, lisatud lause liikmete vahele, tuleb arvata kiillause liiki. Kui kiillause või kiilsõnad lausest ära jätame, siis ei muutu lause loogiline mõiste. Vt. §§ 203, 204!

241. Jutumärgid otseses kõnes.

Vt. §§ 205, 206, 207!

242. Jutumärgid asutiste, teoste jne. rõhutamisel.

1. „Vanemuine“ asutati 1865. a. 2. E. Wilde' suured romaanid on: „Külmale maale“, „Mahtra sõda“, „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ ja „Prohvet Maltsetvet“. 3. „Oleviku“ jutu eest sain kaks rubla nädalas. (Juh. Liiv.) 4. Siin pole „midägi tetä“. 5. Ta on selles küsimuses veel „roheline“. 6. Kelmil poisil võeti „must madu välja“. 7. „Mul pole praegu „nodi“,“ seletas sõber. 8. A. Kitzberg'i „Püve-Peetri „riukad““ on huvitavamaid külajutte.

Tähelepanu! Asutiste, teoste, ajalehtede nimed on jutumärkides. Sõnad ja ütlused on siis jutumärkides, kui neil on ebaharilik tähendus või värving.

Märkus. Viimases lauses on rõhutatud A. Kitzberg'i teos ja ka sõna „riukad“, seepärast tekivadki pärast sõna „riukad“ kahed jutumärgid.

243. Võrdsusemärk (=).

1 m = 10 dm = 100 sm = 1000 mm.

26 m 6 sm = 2606 sm.

38 dm = 3 m 8 dm.

925 sm = 9 m 2 dm 5 sm.

Asfalt, s. o. juudapigi on üldiselt tuttav. Käesolevas raamatus on tarvitatud antiikvat, s. o. ladina kirja.

Tähelepanu! Matemaatikast laenatud võrdsusemärk (=) seletatava sõna järel osutab, et järgnev seletus on võrdlemisi täppis. (Asfalt = juudapigi, antiikva = ladina kiri.) Lauseis tarvitatakse võrdsusemärgi asemel hari-likult „see on“, lühendatult „s. o.“.

244. Ülakoma e. apostroof (').

- I. „Kusti, mine pane uks kinni!“
„Ma pelgan!“
„Mida's sa risu pelgad?“
„Tonti!“
„A's sinu tempusid küll! Ega muud, kui mine jällegi ise.“ (Fr. Tuglas.)

Mu isamaa on minu arm,
kell' südant andnud ma,
sull' laulan ma, mu ülim õnn,
mu õitsev Eestimaa. (L. Koidula.)

II. 1. Kas preili Otsa on kodus? 2. Preili Otsa't pole kodus. 3. Kus viibib praegu härra Ots? 4. Andke see raamat preili Otsa'le (nim. kääne „Otsa“) ja see noot härra Ots'ale (nim. kääne „Ots“)! 5. Olin eile dr. Jürise (nimet. kääne „Jürine“) pool. 6. Olin eile dr. Jüris'e (nimet. kääne „Jüris“) pool. 7. Jalutasime härra Saar'ega (nim. kääne „Saar“). 8. Jalutasime härra Saare'ga (nim. kääne „Saare“).

Tähelepanu! Ülakomat (apostroofi) tarvitatakse väljajäetud tähe või tähtede märkimiseks (I) ja perekonnanimede käänamisel (II). Vt. § 98!

245. Kirjavahemärkide tähtsus.

1. Kuidas kortsutab Kaarel kulme? 2. „Kuidas?“ kortsutab Kaarel kulme.
3. „Mis?“ küsis sõber, silmi raamatult üles tõstes.
4. Mis küsis sõber, silmi raamatult üles tõstes?
5. Tulge ometi, Maali, ema kutsub!
6. Tulge ometi, Maali ema kutsub!
7. Ema hüüdis lapsed tuppä.
8. Ema hüüdis: „Lapsed, tuppä!“
9. Jookse, Mari õeke, haige kutsub!
10. Jookse, Mari, õeke haige kutsub!
11. Andestada, pole tarvis karistada!
12. Andestada pole tarvis, karistada!
13. Või siis teie tulite minu, mahamaetu, juurde!
14. Või siis teie tulite minu mahamaetu juurde!
15. „Väga ilus, preili!“ tähendas mu sõber.
16. „Väga ilus preili!“ tähendas mu sõber.
17. Austatud ametiõed ja -vennad!
18. Austatud ametiõed ja vennad!
19. Õpetaja jutustas meile alg-aja inimesest.
20. Ta on alles algaja inimene.
21. Andke see raamat Marie õele!
22. Andke see raamat Marie-õele!
23. 5 õpilasele tehti märkus.
24. 5. õpilasele tehti märkus.
25. Saatke see kiri hr. Kuuse'le!
26. Saatke see kiri hr. Kuus'ele!

Võti.

7. Pa-ku-tak-se, rä-tik, pi-kad, sääsk, põõ-sas-tes, õi-gus, leo-tan, nei-u, nei-u-le, re-ba-ne, vit-sad, lap-sel, ke-na-le, pääs-tab, plekk-läh-ker, par-di-poeg, ka-be-li-pü-ha, kõn-ni-tee, ko-ju-tu-lek.

13. I. 1. kala, sügavamat, inimene, paremat, 2. häda, 3. mehest, aga, ära, nimeta, mehe, nime, 4. suvest, tuleb, lahi, sügis, 5. omad, kibedad, 6. pime, kana, ka, tera, 7. sõna, sulane, oled, 8. ajad, 9. ega, ühest, maja, ehitata, 10. ära, mune, mida, kana, pole, munenud, 11. ära, himusta, vara.

13. II. 1. hulkuma, marssima, tukkumine, teeda, käima, 2. see, mees, ei, mees, kes, ei, pea, 3. kes, tuult, see, tormi, lõikab, 4. homseks, leiba, mitte, tööd, 5. enne, mõtle, ütle, 6. ahnus, auku, 7. king, jalga, 8. ilma, ilm, silma, 9. hunt, loetud, lambaid, 10. enne, töö, palk, 11. kes, püüd, püüdma, kaotab.

37. 1. raukade, leskede, tiikide, piipude, kiiskade, lehtede, taatide, halgude, põtrade, tetrede, nurkade, külgede;

2. kuristikku, aednikku, auklikku, kaeblikku, kartlikku, kunstlikku, künklikku, maastikku, mõistlikku, nõudlikku, piklikku, püüdlikku, usklikku, ämblikku, üürnikku, ümbrikku;

3. kraede, maade, puude, soode, teede, tööde, võode; verede, merede, lumede, unede, tulede; kantseleide, levkoide;

4. hüpete, katete, lätete, võtete, ikete, laket, lükete, rikete, tõkete;

5. kaabete, raibete, heidete, keedete, köidete, laidete, muudete, mõõdete, näidete, peidete, vaadete, völdete, pilgete, tõugete;

6. rataste, mätaste, ketaste, kikaste, rikaste, okaste, rukiste;

7. laegaste, kaigaste, riugaste, rööbaste, kääbaste, pilbaste, valdaste;

8. hõredate, jämedate, koledate, käredate, lagedate, magedate, tigated, tihedate, toredate;

9. kaustikute, tuulikute, tõusikute, koorikute, keemikute, matemaatikute, muusikute, tehnikute;

10. inglite, kringlite, redelite, paberite, vekslite, vigurite, ministrite;

11. õppijate, müüjate, viijate, käijate, lugijate, lugejate;

12. hoonete, kainete, niiskete, priskete, raskete, värskete, kelmete, rõskete;

13. kolmandate, neljandate, viiendate, kuuendate, kümwendate, sajandate, tuhandendate, miljonendate, madalate, kindlate, rätsepat;

14. kübemet, igemet, jäsemete, kubemet, pidemet, pudemet, sademet, sidemet, sädemete, varemete;

15. akende, hapude, härrade, kaenalde, kannelde, katelde, kukalde, kõnede, neiude, peiude, perede, piigade, samalde, tütarde;

16. Salmede, Annade, Mallede, Eevide, Kadride, Miinade, Tiinade, Liinade, Ellide, Kustide, Jüride, Maride;

17. lauljannade, kirjutajannade, näitlejannade, õmblejannade, võistlejannade;

18. kaante, laante, läänthe, õõnthe; keelte, tuulte, huulte, äärthe, suurthe, peente, joonte; õrthe, tõrthe, varte, kõrthe; uute, kuute, õite, paate, niite;

19. õppivate, tukkuvate, lõhnavate, hällivate, jooksvate, nähtavate;

20. kõhukate, napakate, töökat, tülikate, sisukate, naljakate, jutukate.

38. 1. kurjade kiusajate, 2. õudsete tornide, 3. selgete jõgede, 4. sihvakate neiude, 5. suurte tulede, 6. jämedate halgude, 7. uute kaustikute, 8. priskete Salmede, 9. tillukeste sõrmede, 10. haigete jalgade, 11. raskete unede, 12. kõrgete kraede, 13. lокkavate väljade, 14. endiste rikaste, 15. tuge-

vate kütkete, 16. usklikkude eitede, 17. vaeste setude, 18. tähtsate asjade, 19. pisikeste kutsude, 20. uute telgede, 21. mustade katelde, 22. töökate õmblejannade, 23. värskete peenarde, 24. hääde mõtete, 25. kõrgete hüpete, 26. sügavate kuristik-kude, 27. auklikkude kohtade, 28. kartlikkude preilide, 29. lõhnavaate levkoide, 30. hoolsate politseide, 31. väikeste tuulikute, 32. julgete sõdurite, 33. kainete härrade, 34. värisevate huulte, 35. sirgete joonte, 36. tühjade tõrte, 37. virkade tütarde, 38. niiskete seinade e. seinte, 39. kõhukate taatide, 40. ilusate kõnede, 41. hõredate habemete, 42. kallite e. kalliste kaupade, 43. tolmuste teede, 44. mässavate merede, 45. lahkete müüjate, 46. hällivate rukiste, 47. magusate pähkliite, 48. kuuendate nädalate, 49. hapukate kurkide, 50. lahtiste akende.

44. 1. aastapikkusi ootamisi	aastapikkusisse ootamississe
2. külmi raudu	külmississe rauusse
3. pikergusi pinke	pikergusisse pingesse
4. lagunened kaasi	lagunenud kaasisse
5. tuhandeid vastuseid	tuhandesse vastuseisse
6. kuulnud uudiseid	kuulnud uudiseisse
7. kanepikarva juukseid	kanepikarva juukseisse
8. ainukesi poegi	ainukesisse pojesse
9. avalikke kohti	avalikesse kohisse
10. nätskeid leibu	nätskesse leivusse
11. tühje jutte	tühjesse jutesse
12. tugevaid käsi	tugevaise käsisse
13. maisi huve	maisisse huvesse
14. viletsaid jäänuseid	viletsaisse jäänuseisse
15. laiu lagendikke	laisse lagendikesse
16. öisi rännakuid	öisisse rännakuisse
17. pikki kuuski	pikisse kuusisse
18. valgeid lehti	valgeisse lehis
19. raskeid pangi	raskeisse pangisse
20. soodsaid hetki	soodsaisse hetkisse
21. elavaid hauge	elavaisse havesse
22. paberisi lilli	paberisisse lillisse
23. hapusid kurke	hapudesse kurgesse
24. roosasid udupilvi	roosadesse udupilvissse
25. näitlikke tunde	näitlikesse tunnesse

26. vihaseid härgi	vihaseisse härjesse
27. esimesi külgi	esimesisse külisse
28. väikesi jälgi	väikesisse jälisse
29. õnnetuid rätsepaid	õnnetuisse rätsepaisse
30. jooanud kingseppi	jooanud kingseppisse
31. näljaseid suid	näljaseisse suisse
32. märgi pistonge	märjesse pistongesse
33. venivaid istungeid	venivaisse istungeisse

108. I. Viisteist e. viisteistkümmend; üheksateist e. üheksateistkümmend; kolmkümmend kaheksa; viiskümmend seitse; ükssada üheksa; kolmsada kakskümmend kuus; viis-sada üheksakümmend neli; kuus tuhat kuussada kuusküm-mend kuus; seitse tuhat üheksada nelikümmend üks; ka-heksakümmend tuhat viis; kolmteist miljonit kolmsada neli-kümmend viis tuhat kaheksasada seitsekümmend kaks.

II. Kolmeteistkümmel raamatul; kolmeteistkümmendal raa-matul; kolmekümne üheksale õpilasele; kolmekümne üheksan-dale õpilasele; kahesaja neljakümne neljal leheküljel; kahesaja neljakümne neljandal leheküljel; tuhat üheksasada kaksküm-mend üheksa aastat; tuhande üheksasaja kahekümne üheksan-dal aastal; aastal tuhat üheksasada kaheksateist; tuhande ühek-sasaja kaheksateistkümmendal aastal; harjutises viiskümmend seitse; viiekümne seitsmendas harjutises.

144. 1.—5. ja; 6. ning; 7. ja, ja, ning.

145. 1.—6. ehk; 7.—12. või.

151. 1. öökontsert, 2. tuulehoog, 3. tuhatnelja, 4. õhtu-poolne, 5. tulevikulootused, 6. täiskuu, 7. tutthabemega, 8. kristallselge, 9. roostekarva, 10. pankkallast, 11. umbvete, 12. üksteise, 13. Väljaotsa, 14. soopedajate, 15. kasulapsed, 16. argipäeval, 17. suurepäraselt, 18. kalliskivi. 19. unehöl-mas, 20. ao-eelne.

152. 1. eestikeelne, kolmsada, 2. mõrtsukatöö, tulelatern, 3. kuldviirtega, koidujoontega, 4. kaasakiskuvat, kodumaa, 5. aiateibad, seinapalgid, 6. linnulaulu, ilmamaa, 7. käsivar-tesse, sõjariistu, 8. põhjaveele, vaenukinda, 9. tulikahjuna, taevakaarelt, 10. ülilõbusas, naerukrambid, 11. esiotsa, pool-sosinal, 12. pleekvalged, linapihu, 13. väljatõmmatud, kassi-

poeg, 14. mustjassinine, suitsuvina, 15. kiirrong, raudteed, 16. pääsusilmad, kullerkupud, 17. maailma, üheaegsed, 18. poisiklutid, karvupidi.

153. 1. eestare, niipalju, käepärast, 2. tagakambrist, seinakella, ühetasane, 3. ninamehele, kärsamehed, peremehe, 4. odrakõrred, rukkipead, salajuttu, 5. mahajäetud, põllumaa, talupoja, 6. puusahkade, täiskasvanud, lapse-ealised, 7. ümberringi, silmapiiril, lumiharjased, 8. keelevormid, keeleühiku, seisukohalt, 9. neljakandiline, ettepoole, lõualuu, 10. kuuhelk, umbjärves, veepinnal.

154. 1. maa-allikad, salasooned, vihmavalanguks, Ema-jõgi, 2. talveund, eluidu, röömupidu, kevadepidu, 3. linnulaulu, lillelõhna, metsakaja, pilliheli, 4. pärnalatvade, härrastemaja, rohtaia, kastepisaratega, 5. esivanemad, jõuluõöl, koduloomi, suutäitega, 6. maailma, nutulaulus, maailma, ahastusekisas, 7. linavalged, juuksesalgad, vahukobarad, elutormi, 8. üles-andeks, kodumaad, igakülgselt, kättesaadavaks, 9. isamaa, luulelendu, aia-äärne, Eestimaa.

167. Esimeses lauses on aluseks „ma“; 6. lauses „nad“; 22. lauses „tema“ või „nemad“; 23. lauses „vihma“ või „lund“.

168. 1. ilmu, 2. joonistamine, 3. haovirnad, mättahunnikud, 4. ta, 5. aega, 6. tähed, 7. kolm, 8. sugulasi, sõpru, 9. seda, 10. suitsetamine, 11. samme, 12. keegi, 13. jalatallad, 14. külalisi, 15. õppiv, 16. huvitavat, 17. tuhandes, 18. kihin-kahin, rigin-rägin, 19. käbi ei kuku kannust kaugele, 20. mis jääb ajast.

173. Täisöeldistäide: 1. l. „raha“; 3. l. „mitmekesine“, „rohkearvuline“; 5. l. „jõud“; 8. l. „pehme“, „soe“; 9. l. „taim“; 10. l. „elav“, „rõõmus“; 11. l. „poiss“; 12. l. „pikk“, „hädaohtlik“.

Osaöeldistäide: 2. l. „inimesi“; 4. l. „reformi“; 6. l. „tundelaulikuid“; 7. l. „saadusi“; 13. l. „ajaviiteid“; 14. l. „ohvraid“; 15. l. „mehi“, „naisi“; 16. l. „romaane“.

178. 1. kätt, 2. hundi, 3. muret, 4. vend, 5. kõik, 6. kurja, 7. häbeneneda, 8. kaunist, 9. süüa, sõita, 10. haiget, 11. pill, pilli, 12. töö, palk, 13. arstida, 14. vihik, 15. meid, 16. ter-

visse, mõistuse, vaesuse, 17. alkoholi, 18. põldu, metsa, 19. tähelepanu, lahkust, 20. samme, kõnelust, 21. et iga lapse ilusaim kohus on vanemaid inimesi austada (sihitislause on sihitiseks), 22. „Iga lapse ilusaim kohus on vanemaid inimesi austada“, 23. et võõraks temale jääb meelitaja hääl (sihitislause sihitiseks), 24. kes tööd taga ei aja, 25. mida nooruses külvad, 26. kööginõusid, lihamasinaid jne. hõõvliraudu, peitleid.

180. 1. mägedele, 2. linna, enne koitu, 3. vargsi, 4. kaevu, 5. kummuli, 6. kuusikust, koplisse, 7. raskesti, 8. julgelt, kindlalt, 9. hoogsasti, 10. vette, sulpsti, 11. kolmeks kuuks, 12. rumalasti, targasti, 13. tallu, 14. kaasikus, 15. tahhiljukesi. 16. lõbusasti, 17. puhastada, 18. lõunale, 19. venitades, kaeblikult, 20. linna, kolmekesi, 21. terviseta, 22. jahedamaks, 23. tukkumas, 24. haiglasse, haigena, 25. suisa surmaga, 26. riiust, 27. tervisest, 28. kalale, 29. tulles, 30. komistades, tuigerdades, tuppä, 31. suhu, janu pärast, 32. meega, piitsaga, 33. orasest, tegudest, 34. valjusti, hõiskavalt, 35. targemaks, 36. sahnal, 37. kui osi, 38. kui kirikurott, 39. nagu oavarrest, 40. nagu tuld, 41. rahast, 42. kargamas, vingumas, 43. Jumalast, 44. tulevikku.

186. I. 1. haige, 2. pisike, suure, 3. jämedale, jäme, 4. noore, kauneid, hele, 5. süsimustad, helevalge, punased, pruunid, 6. väiklane, õrn, sihvakas, 7. lagedal, näljane, mustava, 8. öise, laastavaid, 9. võõras, aeglasel, mahalöödud, 10. liivast, musta, tormitsevat.

II. 11. iga, oma, 12. kolmanda, 13. seisev, 14. ruttu, 15. inimeste, 16. surnud, 17. mu, suur, raamatu, 18. Tartu, vaimline, kesk, 19. õppinud tööliste, tasutav, 20. saia, 21. võid, kilot suhkrut, 22. Viljandist, risti, kalli, 23. kus varjul truudus, arm ja õnn (täiendiks kogu kõrvallause), 24. tossav, haukuv, kirev, näuguv, korraliku talu, 25. mõnel, valged, harvad, oodatud, väikesed, teravad, mis tuul teekäija näole paiskab (täiendiks kogu kõrvallause), 26. luusida.

191. 1. lauses korduvad alused: vanamees, naine jne.; 2. l. — öeldised: raius, laastas jne.; 3. l. — öeldised: võttis, kohendas jne.; 4. l. — öeldistäited: üliarmas, piltilus jne.; 5. l. — öeldistäited: kevadine jne.; 6. l. — sihitised: usku jne.;

7.1. — sihitised: välku jne; 8.1. — sihitised: kaashäälikuid jne.; 9. 1. — täiendid: värsket jne.; 10. 1. — täiendid: vaikne jne.; 11. 1. — määrused: tumedalt jne.; 12. 1. — määrused: siia, sinna; eest, tagant.

192. 1. Ta silmad olid täis viha ja häbi. 2. Ka puud võistlevad valguse ja ruumi pärast. 3. Sammusime pikkami, aeglaselt ja pisut uniselt. 4. Peremees kõhatab, nuuskab nina, vaatab ümber ja kõheleb. 5. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga sisurikkas, selges ja ladusas kõnes. 6. Ilutunne teeb elu kenamaks, kasvatab solidaarsust ja lepitab eluga.

194. 1. mis vihaga tehtud (aluslause), 2. mida inimene otsib (sihitislause), 3. kui häda kõige suurem (määruslause), 4. kes kõverust külvab (aluslause), 5. kus ei aita jõud (määruslause), 6. kes püüab kõigest väest (aluslause), 7. kes meil ei lase tukkuda (öeldistäidelause), 8. millest peame vabaks saama (öeldistäidelause), 9. pikka suitsujuga sabana järele lohistades (määruslause), 10. et jättis mulle võla maksmata (öeldistäidelause), 11. mis külmad olid kui jää (täiendlause), 12. nagu rahvas ise laulab (määruslause), 13. et sõbergi võib sõpra tüssata (aluslause), 14. „Andke mulle leiba, et võiksin elada!“ (otsene kõne on sihitislause), 15. et talle elamiseks leiba antaks (kaudne kõne on sihitislause), 16. mis meeolelu parandab (öeldistäidelause), 17. et sooja saada (määruslause), 18. mis seisid rannal (täiendlause).

195. 1. kes järele tuleb, 2. kus õpilasi koolis käib, 3. et seda hingates tundsid joobuvat, 4. nii et värisesid seinad, põrand ja nad ise, 5. kes aina vingerdavad ja vonklevad, 6. mille sädemete tuisus nõiduslikud välgukerad üksteise ümber ja üksteisest mööda lendlesid, 7. mille pikad hõlmad maitse lohistudes järgivad peremeest, 8. kui talurahvas saunas käis, 9. kui sellele sõrme pääle surud, 10. andes sellele hämaral kuuvalgel kohmaka, elutu välimuse.

196. I. 1. Koerad tormasid vaese Madise kallale. 2. Tuppa ja kambrigi tungisid rõngasninad kohe. 3. Raskelt tungisid päikesekiired läbi puude krooni. 4. See ei tarvita alkoholi ise ega paku teda ka teistele. 5. Peab kurbuse õige põhjuse teisele usaldama. 6. Naine vaatas tuimal pilgul rääkija poole. 7. Sü-

giseööl oli ka meie kask ähvardav ja vihane. 8. Kuidas seda nii põrutavat nõuet ometi tähele ei ole pandud? 9. Mees aga oli hiiglane. 10. Ja metsavaht naeris täiest kurgust. 11. Raputab vangistatud Peipsi oma ahelaid. 12. Talvel hakkas poisikesel igav. 13. Rahvasuu nimetanud Sipelga talu Tondi taluks ja Tõnu — Tondi Tõnuks. 14. Vanal hallil ajal asunud Jalgsemaa Paistevälja küla all neerukujuline järveke. 15. Raba auras ilanahku ärritavat, korduvalt kõhima panevat udu.

II. 16. Palve ajal hoidsid „onud“ endid hoolega teiste selja taha. 17. Raudoja pops Jaak Joora lükkab oma hurtsiku akna lahti, pistab pää välja ja jääb kuulatama. 18. Ütles peremees perenaisele. 19. Kitsa ukse ette tekib meistrist endast ja tema perekonnast järsku otse kui kork. 20. Vabrikute punased korstnad ketrasid värtnatena musti nõepilvi. 21. Lausus mees ja näitas käega üle soo järgmise väljamäe poole. 22. Tähenas Päärn ja pööras oma tõmmu, veidi rõugearmilise näo tüdruku poole. 23. Inimkonna suurim õpetaja on öelnud kord. 24. Friedrich Kuhibars elas Viljandis üle 60 aasta.

198. I. 1. Otsija leiab. 2. Külvaja lõikab. 3. Nõmmedel kõndija maitseb kõik marjad. 4. Kõigest väest püüja saab igast mäest üle. 5. Koputajale tehakse lahti. 6. Palju rändaja silmab palju. 7. Enne koitu kobistaja saab vara leivameheks. 8. Võlgandja on hää mees, võlanõudja on paha mees.

II. 9. Õnnelik elagu. 10. Targem tasugu. 11. Ei ole kõik hiilgav kuld. 12. Töö järele on palk. 13. Läksin teele päikese tõusul. 14. Karjasest oleneb kari. 15. Õigel ajal korjajal on võtta häda ajal. 16. Ajahammas on rauast veel tugevam. 17. Ma nägin ilma kuivale minevat.

III. 18. Mere ääres elavad inimesed püüavad ka kalu. 19. Kauemat aega välismaal viibinud kunstnik jõudis oma kodulinna. 20. Talvel suurte hangedena aegade ääres seisnud lumi on sulanud. 21. Peatselt küdenud ahi laotas soojust ja mõnusust. 22. Südamest tulnud sõnad läksid ka südamesse. 23. Kauase vihmasaju tagajärjel põhjatuks muutunud maantee oli läbipääsematu. 24. Kaheksa punkti sisaldav päevakord võeti vähese täiendusega vastu. 25. Siin sündiv töö on väga vastutusrikas.

IV. 26. Õpetaja ilmudes tõusid õpilased. 27. Õhtu jõudes tuli ka taat koju. 28. Õö liginedes läks külm veel kõvemaks. 29. Kutsikate ärgates läks mäng uuesti lahti. 30. Vihm lakanud, ruttasime edasi. 31. Torm raugenud, sõideti merele. 32. Kõneleja vaikinud, mindi rahulikult koju. 33. Kõne peetud, mindi laiali. 34. Vastased võidetud, oldi ülevas meeleolus. 35. Vanemad surnud, tulid lapsukesele rasked ajad.

200. 3., 4., 5., 6., 7., 12., 16., 17., 21., 22. ja 24. lause on lausepõim. 1., 2., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 18., 19., 20. ja 23. lause on lauserind.

208. 1. kuri! 2. kuri? 3. kuri, 4. kukuks, 5. kukub! 6. kukkus? 7. on? 8. rohi, 9. ära! 10. Kaie? 11. kinnijäämine, 12. otsima, 13. oota! 14. ees? 15. magama! 16. viga, 17. hirmutama, vannun.

212. Punkt on 1., 4., 7., 13., 18., 20. ja 24. lause lõpul. Hüüumärk on 2., 5., 6., 9., 10., 14., 16., 22. ja 25. lause lõpul. Küsimärk on 3., 8., 11., 12., 15., 17., 19., 21., 23. ja 26. lause lõpul.

225. 1. koma pärast nüüd, 2. pimenes, 3. haritlased, 4. küllalt, 5. riides, 6. laitusetä, 7. karta, 8. rahulikult, 9. suri, 10. küll, 11. kदारik, 12. on, 13. sisse, 14. arvama.

226. 1. tahan, aineid, 2. meie, noored, 3. hääd, inimene, 4. kees, kahises, 5. rähni, meisterdas, 6. korduvalt, liigutusi, 7. tegema, päästa, 8. meie, lapsukesed, 9. piiblit, vanema, 10. kõik, noored, 11. pikkamööda, vastu, 12. vanemad, armastavad, 13. vaade, silma, 14. valendas, hõbedana, 15. laulda, võõras.

227. 1. sa, lõunatuul, siit, 2. jõgi, oja, lai, 3. mees, astus, murtud, 4. kuurialust, suur, kass, 5. küla, siivutades, tiirelde, 6. marduse silmad, põrgulise silmad, võluvad, 7. suvel, jääb, vedada, 8. linnud, harva, une, 9. tugev, kehaga, loomuga, 10. ta, löi, kõhatas, 11. kiire, jooksid, kilatsesid, 12. lähenevad, mõtted, keerlevad.

228. 1. raamatukogu, ütles, loed, ütlen, 2. lamp, löödud, laulul, ruske, 3. näe, tuul, laineid, pigi, 4. taha, koplisse, tuisanud, olidki, 5. öelda, arvestanud, mõelnud, teha, 6. kubbjas, kisendas, ajas, kaasikus, 7. eemal, ääres, torniga, ehitis,

8. nutta, silma, karjuda, sõna, 9. ah, õde, õekene, sõber, 10. õu, muru, hooned, lebavaid, 11. hämaramaks, kergemaks, kõik, nägi.

229. 1. teab, suvi, astub, hoolikalt, needib, 2. väikesesse, kambrisse, asi, toolid, näitasid, 3. on, saa, mees, sõjamees, see, 4. sõnu, kohta, lausest, avaldas, välja, 5. laiskust, tui- must, need, tarvitasi, andnud, 6. rohu, arvas, tõbe, kopsu- põletikku, tule, 7. müdin, kõlin, viled, veeremine, mürinaks, 8. inimesi, kalduvus, avaldada, väljendada, ilmutada.

230. 1. regedega, kelkudega, lauatükkidega, püksitagumi- kuga, kohal, kaheharuliseks, 2. nõrk, kõhna, kõva, nägu, põskedel, kurva, 3. jooksul, maitnud, kasvanud, läinud, pi- das, nõuti, 4. pütid, lännikud, lüpsikud, kapad, kulbid, lusikad, vahel, 5. kõrge, paasrand, kaetud, meri, tõmbas, kaugemal, pool, õnnist, 6. suurel, kuupaiste, naeratus, kõneles, sõna, tuli, sile, ümmarik, kühmust, 7. teada, on, julgus, karda, visadus, heitleb, kangus, purustab, võit, 8. söö, ratsu, sõida, ratsu, joo, ratsu, jookse, ratsu, teeda, teeda, 9. tõugati, muljuti, pigistati, hõõruti, veeretati, käändi, neid, tõukasid, muljusid, teisi.

236. 1. Meie valmistasime kooliõue ja -aia plaani. 2. Lause lõpul tarvitame punkti, hüü- ja küsimärki. 3. Mängud kas- vatavad ühis-, korra- ja vastutustunnet. 4. Korraldati laulu-, jooksu-, maadlus- ja viskemänge. 5. Kutsuge tuppa vanaisa ja -ema! 6. Rahvaeeposed, -saagad ja -laulud puudutavad sageli kannelt. 7. Iseäranis tihedasti on soo- ja rabajärve- kesi Põhja-Eestis. 8. Otsas on endised ilu- ja õnneajad!

238. 1. noorus — 2. läm — 3. ühes — 4. võitlust — 5. lõdvenemist — masin — 6. nihku — ole — 7. pimedus — 8. alla — 9. kõigutavad — silmad — 10. käli — 11. küssis — 12. tuleb —

Sõnastik.

Märkus. Numbrid viitavad paragrahvele.

A.

a = aar (pinnamõõt) 215
a. = aastal 215
aa. = aastad 215
aade = idee 75
aadr. = aadress 215; 59
aadressima e. adresseerima
Aafrika 26
aafrika 28
aam, -i — vaat; vt. haam
aare, aarde (=kallisvara)
„, aarme — purjepeel 81
aasta 71
aastapikkune 54
aateline 54
abessiiv 31
abisõna 140
ablatiiv 31
abstraktsed nimisõnad 26
absurd = mõttetud 96
ader, adra, atru 66
adessiiv 31
adjektiiv 99
adessaat = kirja saaja 60
adressant = kirja saatja 60
adverb 141
adverbiaal 179
adverbide suffikseid 157

advokaat 60
aednik 58
aeg-ajalt 148
aeglema 130
aegne 73
affiış = müürileht 96
aforism = mõttekild 96
aga — kuid, ent 218
aganik 58
agitaator = kihutaja, hässi-
taja 96
agu, ao — koit; vt.
aher 83
ahnus 55
ainsus 29
ainus 82
ais, -a — vehmer; vt. hais
ait, aida — (hoone, ehitis)
„, aidu — abi
aitama 130
ajaldasa = õigel ajal
ajama 126
ajamäärus 179
ajatar 68; 155
aju — üdi; ajamine;
haju 67
ajutine 54

akadeemia = teaduste või kunstide asutis; ülikool
aken, -t, -de 80
akord = kooskõla 96
ala — tööpõld; ringkond; vt. hala
alama — alandama; vt. halama
alastama — paljastama; vt. halastama 131
alastus — alastiolek; vt. halastus
ale (= sõõrd); vt. hale 69
alfabeet 2; 60
alg, **alu** — hakatus; vt. halg
algama 130
algamine 54
algkiri 148
algvanemad 31
algvõrre 100
alkohol (tulivesi)
alkoholine 88
all — vt. hall
allatiiv 31
allegooria = mõistukuju; näit.: käbi ei kuku kändudest kaugele
allegri (odav rahvaloterii)
allikas — läte; vt. hallikas
alliteratsioon luul. (kaashäälikute sarnasus värsirea sõnade alguses)
alkiri 148
alp 60
alto, -t, -de, -sid 69
alus 85; 165
alusrühm 163
Ameerika 26
ameerika 28

ametnikkond 155
analüüs = eritelu 60
analüüsima e. analüseerima
anarhia (korralagedus)
anatoomik 91
andma 125
anekdoot = naljajutuke 60
anne, **ande** 76
 „ , **andme** 81
annus, -e — osa, jagu, annak; vt. Hannus
antiik = vana-aegne töö 60
antiikva = ladina kiri 96
apaatia = ükskõiksus 96
apellatiivid 26
apelsin 68
apostroof 244
appositsioon 187
aprill 59
apteek 60
arest 60
arg — kartlik; vt. harg 62
arglik 58
argus (mitte: argtus) 55
arkus = kaar 55
arm, -i — lõike jälg, kriim
 „ , -u — armastus, heldus
armas 82; 83
arssin 84
arstim, -i, -eid (= arstirohi)
arstlik 58
artikkel, **artikli** 90
aru — mõistus, oid; aas, luht; vt. haru
aruldane — mõistuse varal toimiv; vt. haruldane
aruline — mõistuse varal toimiv; vt. haruline 54
arutama — aru ehk mõis-

tuse abil selgitama; vt.
harutama 131
arv, -u — number, hulk; vt.
harv
arvestama (nõuab „osasta-
vat“ k.) 131
arvsõna 104
ase 93
asesõna 102
asfalt = juudapigi 60
ask, asa — nõidus
„ , asu — sodi, muda
ass, -i — telg; vt. hass 59
assimilatsioon 18
assistent = kaasnik, nõu-
nik 60
aste, aste — samm; vt.
haste
„ , astme — (trepil) 81;
astmevaheldus 15

ateljee = (kunstniku) töö-
koda 45
atestaat = tunnistus 60
atlas = kaardistik
atlass = satään (riie) 59
atmosfäär = õhkkond 96
attribuut 181; tunnismärk
au 46
auklik 58
aupakkumatus 55
austraallane 155
autobus 55
autus, -e — häbi, teotus; vt.
hautus
avalikkusetus 55
avanss = ede, edisraha 64
avasui [instr.] 31
avatlema 131
avenüü (kasvavate puudega
kaunistatud tänav) 46

B.

bakšišš = jootraha, kingi-
tus
bakter = pisik
bakterioloogia = pisiku-
teadus
balalaika (kitarritaoline män-
guriist) 69
balanss = kaal, tasakaal 64
baleriin = kunsttantsijanna
baleriino = kunsttantsija 69
ballaad = jutustav luuletis
ballett (lavatants, kunst-
tants) 57
banaalne = labane 88
banaan (puuvili)

bandiit = röövel, mõrt-
sukas 60
bankett = pidusöök 57
baptism (usulahk)
barakk = lõöv 57
barbar (toores, metsik ini-
mene)
bard (kelti laulik)
bariton (keskmise mehe-
hääli)
barjäär = tõke, tõkkepuu
barkarol = paadisõitja laul
baromeeter (õhurõhu-mõõtja)
basaar = näitemüük
bass (sügav mehehääli) 59

bassein = vesistu
batist (peen lõuend)
batsill e. batsillus (kepikujuline pisik) 59
beebi (lapsuke) 69
belletristika = ilukirjandus 84
benefiiss = au-, tuluõhtu 64
bensiin (kergesti põlev vedelik)
betoon (valamis- ja ehitusmaterjal)
bilanss (kulude ja tulude suhe, tasakaal) 64
biljon
binokkel, binokli (pikkusilm)
biplaan = kahepinnaline lennuk 8
biskviit (küpsis) 60
blokk (liit) 57
blond (valgevereline)
boa (hiiglamadu; nahk-krae) 46
boikott (ühiskondliku põlguse alla panek) 57
boikottima 127
boiskaut = poiss-skaut
bonn (kasvataja) 59
botaanik = taimeteadlane 91

botaanika = taimeteadus 84
brasiillane 54
bratš = altoviul
bravo (hästi)
brelokk = kaunistav ripats (uuriketil) 57
brigaad (sõjaväeline ühik: 2 rügementi)
briljant (lihvitud kalliskivi) 60
branh (kopsutoru)
brošüür (raamatuke; lendkiri)
brutto (kaup ühes kastide raskusega) 69
brünetne 155
brünett (mustavereline) 57
buddausuline
bugseerima (laeva köitpidi järele vedama, puulima)
bugsäär = vedurlaev; veokõis
bukett = lillekimp, lilleneos 57
bulldog (koeratõug)
bulvar (jalutusetee)
börs, -i (rahaturg)
büdzet = eelarve
büroo = talitusekoht; pult 45
büst = rindkuju

D.

daam = naisterahvas
daktül (kolmesilbine värsijalg)
damast (lilleline riie)
dambrett (mäng) 57

darwinism = Darwin'i õpetus
da-tegevusnimi 117
dattel, datli (puuvili)
daemon (vaim, eriti kurja loomuga)

defekt = viga, puudus, puue
definiitvne täiend 149
defitsiit = puudujääk 60
deka- = kümme
dekaan (teaduskonna juha-
taja ülikoolis)
deklamatsioon = iluluge-
mine
deklaratsioon = seletus
deklinatsioon = sõna kääna-
mine
dekoraator = ilustaja, kau-
nistaja
delegaat = saadik 60
delikaatne = maitsev; pee-
netundeline; õrn, hell
delta = suudmemaa 69
de-mitmus 35; 36; 37; 38
demobilisatsioon (väeteenis-
tusest kojulaskmine)
demokraatia = rahvavalit-
sus 84
demonstratsioon = näitlik
selgitus
dentaal 4
depešš = kirrteade
deputatsioon (saatkond)
derivatsiooniõpetus 160
desinfektsioon = nakatise-
hävitus
desorganiseerima = segi
ajama, korratustama 8
detail (üksikasi)
detsember = jõulukuu
detsi- = üks kümnendik
diafragma = vahesein, va-
helihlas 69
diagnoos = haiguse ära-
määramine

diagonaal = nurkjoon
diagramm = joonkava 59
dialekt = keelemurre
dialog = kahekõne
didaktika = õpetamistea-
dus 84
diftong 5
diivan (sohva)
diktaat (etteütlus) 60
diletant = asjaarmastaja
diminutiiv = vähenduse-
sõna
diplom (tunnistus) 90
direktor 90
direktriiss 12
dirigent (muusikajuht) 60
disharmoneeruma (mitte
kokkukõlas olema)
disk e. diskus = ketas
diskant = sopraan 60
diskonto = oodus, oodis 69
diskreetne = tagasihoidlik
diskussioon = vaidlus
distant = kaugus, vahe-
maa
distsipliin = karind (tarvi-
line kord)
divisioon = jagamine
divisjon (2 eskadroni)
dogma (põhiõpp) 36; 69
dokk (laevaparanduse-
koht) 57
doktor 90
dokument = kiritõend 60
dollar (raha)
dool (raskusemõõt)
doomino, -t, -id (mäng;
mask, mantel)
doos (annus)

dotsent (ülikooli õpetaja)
draama = näidend 69
drakooniline = ülivali
dramaturg = näitekirjanik
dresseerima = välja õpetama
džentilmen (aumees)

duett = kahehääleline laul 57
dušš = vihme, vihmkümb-
lus 12; 59
duur (helitõug)
dünaamit (lõhkeaine) 60
düün = luide (geogr.)

E.

ebe (kiudne, tätrane) 92
ebe (kübe, tätar, kiud),
ebeme 93
edasi-tagasi 148
edendama (näiteks töös-
tust) 131
eeldama 129
eelistama = paremaks pi-
dama 131
eelne 73
eeshäälik 4
eeskätt (mitte: eestkätt)
eesliide (prefiks) 159
eessõna 142
Eesti 26
eesti 28
eesti keel 147
eestikeelne 148
eestilar 68; 155
eestlane 54
effekt = mõju, jõue, tõht
ehe, eheda — ühtlane, kok-
kukõlaline 92
„ , ehte — kaunistis
ehitis 55
ehk — või 145
ehmunu 89
ehtima 127

eile 141
eilne 73
eiste, eiste — ebe, kübe,
kiud, tätar; vt. heiste
eit, eide — vananaine; ema;
vt. heit 60
eitama 129
eitav kõne 120
ekkima, ekin 127
eksemplar (ühik; eeskuju) 68
eksminister = endine minis-
ter
eksperiment = katse 60
ekspert = asjatundja 60
eksport = väljavedu 60
elajas 87
elama — „surema“ vastand;
vt. helama
elatiiv 31
elliptiline lause 189
elpima — peksma; vt. hel-
pima
ema 67
emak = võõrasema
emakeel 147
ema keel 147
emand 84
emb-kumb 97; 103

emis 55
enam, enim 100
enamsilbine sõna 7
end e. ennast 103
endine 54
enesekohane pöörd sõna 156
enne, ende — ettetähendus 81
enneminevik 112
ennustama — ette kuulutama 131
ent = kuid, aga
eos 83
epiteet 185
epohh (= ajastik, ajajärk), omast. epohhi
epopöa (= eepos), kaks epopöad, epopöasid
ere (läikiv), -da 92
esi — lõigatav tükk viljaljal 52

esimene 54
esitelm — ettekanne 155
esma- ehk lühisilbiväeteline sõna 13
esmu (isavasikas) 69
essiiv 31
et 12; 219
Eta = Eesti telegraafiagentuur
etendama (näiteks näidendit) 131
ett 52
etümoloogia — vt. sõnaõpetus
eufemism — (pehmitus) „varastas“ asemel ta „omandas“
eufonia = ilukõla
Euroopa 26
euroopa 28
europlane 26; 54

F.

fajanss (poolportselan) 64
faktiiv (saav kääne) 31
fakulteet = teaduskond 60
fanaatik = märatseja 91
fantaasia = mõttekujutus
farss = jant (naljamäng) 64
fauna = loomastik 69
ff = fortissimo = õige valjusti
fiasko = nurjaminek 69
filoloog = keeleteadlane
finaal = lõpp
finaaladverbiaal 179
firma = äriasutis 69

flažolett (vile, väike puhkpill) 57
fleksia = sõna muutelõpp 159
floora = taimestik 69
flööt = viiespill 60
foneetika = häälikuõpetus 1
formaat = kaust 60
fossiil = kivind
fotograaf = päevapiltnik
fraas = lause, kõnekäänd
fragment = katkend 60
fraktuur = gooti trükk
frekventatiiv (kordumist väl-

jendav pöördsona) 156
frisöör = meesjuuksur
frisöös = naisjuuksur
funga (põgu) 69

följeton = veste
füüsik 91
füüsiline = kehalik, looduslik 54

G.

g = gramm 215
gaas (õhutaoline keha; läbi-
paistev riie)
gala (pidulik ülikond) 69
galeer (suur aurulaev)
galerii = tõra; pildisaal 46
galopp 57
gamma = heliredel 69
garaaž = autokuur
garantii = tagatis 46
garderoob (rõivakapp; rõi-
vad; rõivasteruum)
garneerima (= kaunistama)
geenius = suurvaim
geminatsioon = kahendu-
mine, kahendus
genitiiv 31
genitiivne liitumine 184
germanism = saksapärasus
germanofiil = saksasõber
-gi 12
gletšer = jääliustik
gloobus = [maa-]keras
glütseriin

gnoom (mäe- või maavaim)
gooti 3
gorilla (ahv) 12; 69
graatsia (armsus, meeldi-
vus) 84
graavis-aktsendimärk 9
grafeerima = lahterdama
grafiit (pliiatsitina) 60
gramm (lüh. g) 59
grammatika = keeleõpetus
grammofon 12
granaat (puuvili; lõhkev
pomm) 60
graniit = raudkivi 60
grimass = näomoonutis 59
gross = 12 tosinat 59
grotesk = veider kujutis
grott = koobas 57
grupp = rühm 57
gröönlane 54
gubernant = naiskasva-
taja 60
gümnaasium 12; 68
gümnaastika = võimlemine 84

H.

ha = hektaar 215
haab (puu)
haagikohtunik = haagreht
haak 60

haakima 127
haam (= võrkkott, mõrd);
vrd. aam
haampalk = tala

Haapsalu 2
haapsalulane 54
haarama 130
haav
haavel, haavli 71
haavik 91
haavistu 155
habe 93
habisema = kohisema 156
habras 78
hagerik = hurtsik 58
hagijas = jahikoer 87
hagu 65; vrd. agu
hahk (loodud hall)
hai (kala)
haige 71
haigus 55
haigutama 131
haihtuma = lenduma
hais (lõhn); vrd. ais
haisma 125
hajameelne = mõtetega
 laiali
haju — laokilolevate mõte-
 tega inimene; vrd. aju
hakk 57
hakkama 130
hakkima 127
hala = hädakaebus; vrd. ala
halama = kaebama; vrd.
 alama
halastama 131; vrd. alas-
 tama
halastus — armuheitmine;
 vrd. alastus
halb
halbus (mitte: halbtus) 55
haldjas = kaitsevaim
hale (= vaserooste) 69

hale (= kurb) 92; vrd. ale
halg (puulõhandik); vrd. alg
halin = kaebamine
haljas
hall (= sade sügisel) 59
hall (karv; värv; haigus) 59;
 vt. all
halleluuja
hallikas = hallivõitu 87; vt.
 allikas
halloo!
halvaa (magustoit) 45
halvama 130
hame (= särk)
hammas 77
hang (tööriist)
hangeldama 131
hanguma 129
hani 67
hankima = muretsema 127
Hannus — (nimi); vrd. annus
hantvärk = käsitööline
hape 74
hapendama 131
hapnik 58
haprus 55
hapu 69
harakas 87
harbe (hüppesamm) 75
hardasti
harf = püstkannel
harg, hara — kanarbik; vt.
 arg
hargnema
hari
haridus, aga: haritus (ha-
 ritud olu)
haril. = harilikult
harima

harjuma
harjutama 131
hark 60
harkis = harali
harmoonia = kokkukõla
harras 82
haru — oks; teeharu; vt.
 aru
haruldane — harva nähtud;
 vt. aruldane
haruline 54; vrd. aruline
harutama 131; vrd. arutama
harv vrd. arv
harvaldasa = hõredasti, har-
 val viisil
hasart (õnnekaup; risk;
 ägedus) 60
haspel = viipsik
hass! vrd. ass
hassetama 131
haste (üksik juuksesalk);
 vrd. aste
haud 62
haudama 129
haug 70
haugas = pistrük (lind)
haugutis — tüli, riid; vt.
 augutis
haukama = hammustama
haukuma 127
hautus — (soendamine);
 vt. autus
hea e. hää 45
hedšra (Muhamedi põgene-
 mine Mekkast Medii-
 nasse) 69
heebrealane
heegeldama 131
heeringas 87

heeros = meeskangelane
heft = vihik
heie (kiud)
heietama 131
hein 70
heiste (ruum paadis, kuhu
 vesi korjub); vt. eiste
heistlema = tülitsema
heit, heidu — vise; vt. eit
heitma 125
helama = helisema
helde
hele 92
heli
heljuma 129
helkama = läbitungivalt kõ-
 lama 130
hell 59
helleen = vanakreeklane
helmes 78
helpima 127
Helsingi
helsinglane 54
helve (lumelemm), helbe 76
helvet = põrgu
heppama (hullama) 130
heppima (hullama) 127
herbaarium (kuivatatud tai-
 mede kogu)
herilane (putukas) 54
heris = kelm
hernes 78
heroiin = naiskangelane
hertsog
hetk (= silmapilk, mo-
 ment), -e, palju hetki
hg = hektogramm
higi
hikii!

hiidlane 54
hiigel (= hiiglane)
hiilgama
hiilima
hiinlane 54
hiir 47
hiis 50
hiivama (= üles vinna-
ma) 130
hilja, hiljus, hiljuti
hilp, hilpuma
himu, himustama
hind, hindama
hing, hingama
hirm, hirmsasti
hirnuma
hirs (= puu, malk, õrs) 49
hirss (taim) 64
hirm (metskits); vrd. irv
hispaanlane 54
hissoria = ajalugu
hitse (= külvirida) 81
hm = hektomeeter 215
hm! (hüüdsõna)
hobu, hobune
hoiatama 131
hoid, hoidma
hoki (inglise pallimäng) 69
hollandlane 54
homme
hommik 91
homne 73
hong (vana mänd)
hoob (kang)
hoog, hoogsasti
hool 47
hoolas 82; 83
hoone 71
hoop 60

hooplema 130
hoov = õu
hoovama = voolama 130
hopp! hopsassa!
horisont = silmaring, vaate-
piir 60
hosianna 69
hospital = haigemaja
hotell = võõrastemaja 59
hr. = härra 215
huba (= kobe; kerge, lõbus)
hudi (tugev vemmäl)
huhuu!
huisk (= kergats)
hukk (= hukatus, hävi) 57
hukkama 130
hukkuma 129; 156
hulgas 85
hulk (= päiju)
hulk (käim) 60
hulkuma 127
hull 100
hullutasa = oma hulluse
poolest 157
humaanne (inimlik) 155
humal (tapu vili) 84
hundama = ulguma
hunn 59
hunnik 91
hunt 60
hunts (= segadus; äpardus)
huri (pöörane, meeletu) 12;
vrd. uri
hurjoh!
hurmama (nõiduvalt joovas-
tama) 130
hurraa! hurraatama
hurt (jahikoer) 60
hurtsik = onnike 91

hunn = lume-öökull 60
huul 47
huumar (naljatuju)
huumus (viljakandev muld)
huupi
huvi
hõbe 92
hõde = helve, ebe; vrd. õde
hõikama 130
hõim
hõiskama 130
hõljuma
hõlm
hõlpus 82
hõng, -u (hingamine)
hõre, hõredasti 92
hõõg, hõõgama
hõõr, hõõruma
hõõtsik = pugu
häbi
häda 67
häire (segadus)
häitsmemees = luuletaja
häll, hällitama
hämär, hämaiduma
hämm (väike hunnik); vrd.
ämm
händ (saba) 61
härg 63
härjavärss — härjamullikas
härm

ibe (viljakandmatu liivamaa) 69
ideaal (= aadend, paleus)
idee 45

härra 69
härnas, härda 82
härtu = pai 69
hässitama 131
hästi
hää e. hea 45
hääbuma = otsa saama
hää 47
häärber = härrastemaja
hөөrik, hөөritama 91
hөөvel, hөөveldama
hüatsint (lill) 60
hügieen (= tervishoid)
hülgama = ära põlgama
hüljes, hülge, hüljest, hül-
gesse 79
hülss (kest, tupp) 64
hümn (kiituse laul)
hüpe 74
hüperbool (liialdus) suurendab või vähendab asja
hüppama 130
hüsteeria (närvlikkus)
hütt = hurtsik 57
hüva
hüään (röövloom)
hüüd 62
hüüdma 125
hüüdsõna 146
hüüp (lind) 60
hüüumärk 211

I.

idioot (= totter, nõdra-meelne)
idu, eo 65
idüll (lihtsat maaelu kuju-

tav kunstitoode) 59
iga 65; 67; 103
igatahes 148
igavik 58
ige, -me 93
igi — päris (igikelm — pä-
riskelm); vt. higi
igivana = õige vana
ihnus, -e, -eid (ihnur) 85
ihnus, ihnuse, ihnusi (ihne
olek) 55
iidne = põline, muistne
ike 74
ikkeke 155
illatiiv 31
illusioon (meelepettus)
illustratsioon (piltkaunistis)
ilma et 219
Ilmatar = Ilmaneitsi
ilmaütlev 31
ilula 155
ilutar 155; 68
ime, -t, -de, -sid 69
i-mitmus (osastavaline mit-
mus) 42; 43; 44
imperatiiv 113
imperfekt 112
impersonaal 114
import = sissevedu 60
incl. = inclusive = ühes
arvatud
indeklinaabel = mittekääna-
tav (sõna)
indikatiiv 113
indiviid = üksikolevus,
isend
inessiiv 31
influenta (haigus) 69

inglise keel
ingliskeelne
initsiatiiv = algatus
inkasso (raha sissenõud
mine) 69
inkognito (nime ja seisuse
varjamine)
inkvisitsioon = ketserikohus
insekt = putukas
insener 68
inspektor 90
inspektriiss = naisinspek-
tor 64
instinkt = loomusund
instruktiiv 31
instrument = tööriist 60
intellekt (aru, mõtlemis-
võime)
interjektsioon 146
internaat (õpilaste kodu) 60
interpunktsioonimärk =
kirjavahemärk
intransitiivne tegevus 110
Irboska 2
iroonia (pilge) 84
irv, i — pilge; auk; lõhe,
vt. hirv
isa 67
isak = võõrasisa
isatalu 147
isa talu 147
iselaadiline täiend 183
isend = üksikolevus, indi-
viid
isikuline tegumood 114
isoleerima = eraldama
itaallane 54

J.

j. = järgmine 215
ja 12; 223; 144
jaatama, jaatan, jaatatud,
 jaatatakse 129
jaatav kõne 120
jagelema, jagelda, jageldud,
 jagelesin, jagelnud 132
jalg 62
jalgssi 157
jamb (tõusev kaksik värsi-
 õpetuses)
jandama, jannata 130
jenki (põhja-ameeriklase
 pilkenimi) 69
jj. = järgmised 215
j. m. s. = ja muud seesu-
 gust 215
jne. = ja nii edasi 215
j. n. e. = ja nii edasi 215
joastik 58
joobnu 71
joobnud 118
joode, joote 75
jooksma, jooksen, joosta,
 joostud, jooksin, joos-
 takse, joosnud 125
jooma 123
joon, joonde, joonte,
 jooni 47
joot, joodu — pidu
 „ „ joodi — jootmine 60
jootma 125
jube (õudne, hirmus) 92
juhe, juhtme — aisa tõmbe-
 rihm 81
juhis = reegel 85
juht, juhi — juhataja

juht, juhu — juhtum
juhtima, juhin 127
Juku, -t, -de, -sid 69
julgema, julgen, julgenud,
 julgeda 129
julla (väike paat) 69
julm (halastamatu) 160
julmus — halastamatus 55
jume, -t, -de, -sid 69
jupp 57
jutt, juta — side, rihm
 „ „ juti — rõõne, joon
 „ „ jutu — (kõne) 57
jutumärgid 205; 206; 207;
jutustav lause 211
juua-andmine 148; 235
juubel, -i, -eid 90
juuli, -t, -de, -sid 69
juuni, -t, -de, -sid 69
juur 47
juura = õiguseteadeus 69
juurdelõikaja 89
juurduma 129
juurelõikaja 89
juus 83
jõnd 70
jõndlema 130
jõudne 73
jõudus, jõudsa 82
jõul 59
jõulune 88
jäetu 71
jäide (libe jää) 75
jäine 53
jäitse (= jääd mööda) 157
jäle 92
jälg 63

jälgima 129
jāme 92
jāndama 130
jānes 85
järestikune 88
järgarv 104
järgmine 54
järsem, järsim 100
järvitse 157
jäse — lüli, liige 93

jätis 85
jätkama 130
jätma 125
jää 45
jääma 123
jääne 72
jää-äärne 148;235
Jüris, Jüris'ele 98
Jürise 98

K.

kaabe 75
kaabu 69
kaali 69
kaar 47
kaart, ühe kaardi, kaks
kaarti, palju kaarte 60
kaas, kaande, kaante,
kaasi 48
kaasa, -t, -de, -sid 69
kaashäälilik 4
kaashäälilike kadu 19
kaashäälilike sarnastu-
mine 18
kaasik 91
kaasistu 155
kaasrõhk 23
kaassõna 142
kaasus 31
kabe — kõva; puhas;
ilus 92
kabel, -i — surnuaed
„ , kabla — nõör, pael 66
kabinett 57
kabli, -t, -de, -sid 69
kabu, kao — tüdruk, neiu

kade 92
kadett 57
kaduma, kaon 128
kadunu 89
kae 46
kaebama, kaevaku, kaeva-
nud, kaevata, kaeva-
takse 130
kaeblik 58
kaelakuti 157
kaenal, -t, -de 80
kaevama, kaevaku, kaeva-
nud, kaevata, kaeva-
takse 130
kahju, seda kahju 69
kahmama 130
kahtlema, kahelda 130
kaigas, kaika 78
kaitsma 125
kaja, kajja e. kajasse, ka-
jasid e. kaju 67
kakaduu 45
kakar, -t, -de 80
kaklema, kakelda 130
kaks, kaht e. kahte 56

kaksik-kaashäälik 6
kaksi unkt 233; 234
kaksikäishäälik 5
kale — kõva, vali 92
kale (kelme, kae), -t, -de,
 -sid 69
kalju, -t, -de, -sid 69
kallas, kalda 77
kallis, kalli, kallist, kallisse,
 kalliste e. kallite, kal-
 leid, kallistesse e. kalli-
 tesse e. kalleisse
kaloss 12; 59
kanarbik 58
kaud, kanni — tõst, took
 „ , kanna (jala osa)
kandidaat 60
kaudma 125
kangas, kanga 78
kange 71
kann, -i — mängukalu; lill
 „ , -u — nõu, anum 59
kannel, -t, -de 80
kantlik 58
kants, -i — linnus
 „ , -u — tüve osa
kantselei 46
kanvaa 45
kaotama 129
kapital 96
kapp 57
kapsas, kapsa 78
karbe (puusammal), kar-
 pe 75
kardinaal 104
kare 92
kare, karge — (kündmata
 maa)
kargama 130

karikatuur = pilkepilt 96
karjäär = (õnnelik) elu-
 käik 96
karp, karba — koor, kest
 „ , karbi — kastike
karss (= kess) 64
kartsas 78
kassa, -t, -de, -sid 69
kaste, kaste — kastmine
 „ , kastme — soust
 (söögiaine) 81
kataloog = nimistu
katastroof = hävitav õn-
 netus
kate 74
katel, -t, -de 80
katma 125
kattuma 129; 156
kaudne kõne 205
kaudne kõneviis 113
kaudne küsimus 213
kaugas 78
kaunis, kauni, kaunist, kau-
 nisse, kauniste e. kau-
 nite, kauneid, kaunis-
 tesse e. kaunitesse e.
 kauneisse
kaunistav lisandsõna 185
kausaaladverbiaal 179
kausatiivseid verbe 156
kee (kaelas kantav pael või
 kett; juuksepat) 45
keel, keelde, keelte, keeli 47
keelelõhe 157
keema, kiia e. keeda, kee-
 sin, kiiakse e. keedak-
 se 123
keemik 91
keere, keerde — pööre

keere, keerne — asi, mis
keerus on
keetma, keedetakse 125
kellu, -t, -de, -sid 69
kere, -t, -de, -sid 69
kerjama 130
kerjus, -e, -eid (kerjaja) 85
kerjus, kerjuse, kerjusi (ker-
jamine) 55
kerkima, kerkin 129
kesi, kette, kete, kesi 52
keskhäälik 4
keskkond 155
kesksõna 118
keskvõrre 100
kess = märss, karss 59
kesteab 209
ketas, ketta 79
ketrama, ketran, kedrata 130
kibe 92
kibitka 69
kide 69
kihlatu 89
kiidus (kiitleja) 85; vrd.
kiitus
kiillause 204
kiilsõna 203
kiipama, kiibata (jalaga
kaapima) 130
kiir, -e — juga, säde 47
„, -u — rutt
kiitus 55; vrd. kiidus
kikas, kikka 79
kikkis kõrvad
kild, killu — puukild
„, killa — ühing
kile, -t, -de, -sid 69
kilk, kilgi — (putukas)
„, kilgu — hääl

kindel kõneviis 113
kindlus 55
kink, kingi — and
„, kingu — kungas
kinnas, kinda 77
kinner, kindra — põlve-
tagune kõverdus 80
kinnine silp 7
kino, -t, -de, -sid 69
kips 12
kirglik 58
kirikutornid 149
kiriku tornid 149
kirjanikkond 155
kirjeldav lisandsõna 185
kirju, -t, -de, -sid 69
kirs, kirre — õhuke jää-
kord, kelts 49
kirss, kirsi, kirsse 64
kisklema, kiselda 130
kiskuma, kisun, kiskuda, kis-
tud, kiskusin, kistakse,
kiskunud 127
kitarr 12
kitsas 78
kitsi, -t, -de, -sid 69
kittima, kitin 127
kiuslik 58
klade 69
klassik (eeskuju-kirjanik) 91
kleid 31
klii 46
kliima 69
klk. = kihelkond 215
klusil 4
kodu, koju e. kodusse, kodu
e. kodus, kodust e. ko-
dunt e. kottu 67
kogelema, kogelda 132

koger, kogre, kokri 66
kogu 103
kogu lause laiend 209
kohamäärus 179
kohane 88
kohisema 131
kohtlema, kohelda 130
kohus, -e 85
kohus (kohtu) 83
koi 46
koigas, koika 78
kokkkond 155
kokkujoosnud 150
kokkujoosnud 150
kolk, kolga — nurk
kolk, kolgi — riistapuu
kolle, kolde 76
kolleeg (= ametikaaslane)
kollektiioon = kogu 96
kolmandik 58
kolmas 86; 94
kolmesti 157
koma 216; 69
kombinatsioon = ühend-
lus 96
komfort = mugavus 60
komi e. sürja 160
komisjon 68
komissar 96
komitatiiv 31
komitee 45
komparatiiv 100
kompass 59
kompetentne = pädev
kompliment = meelituse-
sõna
komponent = osis 96
kompst = segaväetis
kompott (magustoit) 96

kompress (niiske mähis)
kompromiss = kokkulepe
kompvekk 57
komöödia = lustmäng
kondildasa 157
konditsionaal 113
kongruents = ühildumine,
ühildus 174
konjugatsioon 123
konjunktsioon 143
konkreetsed (meelelised)
nimisõnad 26
konkurent = võistleja 96
konnasilm 147
konna silm 147
konsonant 4
konsonants (riim); näit.:
kes santi tohib sundida,
kuisant ei taha kõndida
konstruktsioon = väljend
konfekt (mõtteseos) 96
kontinent = manner 96
konto 69
kontroll = taatus 96
konts, -a — (jalal, saapal)
„ , -u — ots
konverents (nõupidamine)
koobas, koopa 78
kook, koogu — konks
„ , koogi — (toiduaine)
kool, -a — ila
koolist-puudumine 148; 235
koolnu 71
koolon 233; 234
koenal, -t, -de 80
koondlause 190
koopia = ärakiri
koor, -e — kest, kate 47
„ , -i — hulk, laulukoor

koordinatsioon 199
koormama 130
kops, -u — (elund)
„ , -i — lõök
koraal (kirikulaul)
korall
korduvad täiendid 191
kore — kare 92
korjus, -e, -eid — looma
surnukeha 85
korjus, korjuse, korjusi —
korjamine 55
corp, korba — kare koor
„ , korbi — kõhetu; toit
korrektor = trükivigade pa-
randaja
korrespondent = kirjasaatja
korsten 82
kostus, -e, -eid — vastus 85
kostus, kostuse, kostusi —
kostmine 55
kotkas 78
kraapima, kraabin 127
krae 46
krap, -i — tugev, kärmas
„ , -u — hoop
krediit = võlausaldus
kreeklane 12
kresla 69
Kreutzwald 3
kristlik 58
krooge (volt) 75
kroonik 91
kroonu 69
kubjas, kupja 78
kude, koe, kudesid 65
kui 224
kui et 219
kuivõrt 148

kuja, kujja e. kujasse, kaja-
sid — kitsas tänav, ma-
jade vahe 67
kuju, kujju e. kujusse, kaju-
sid 67
kujukas, kujuka 87
kujutelm 155
kukal, -t, -de 80
kukk, kuke — lind
„ , kuku — kukkumine;
käo häälitsemine 57
kukki 12
kukkuma, kukun 127
kuldama, kuldand, kullata 130
kuldne 73
kuljus, -e, -eid 85
kummardelema 126
kumardlema 131
kummi, -t, -de, -sid 69
Kungla — mainasjutuline
õnnelik maa
kuni
kuninganna 69
kuningatar 68
kupar, -t, -de 80
kupp, kupa — keetmine
„ , kupu — muhk; sarv;
märk 57
kuppuma (keema), kup-
pub 129
kurde (kurtmine), kurte 75
Kuressaare 2
kurg, kure, kurgi 62
kurikas 87
kuristikune 88
kurjem, kurim 100
kurk, kurgi — (taim)
„ , kurgu — (auk)
kurn, -a — (riist)

kurn, -i — (mänguasi)
kurnama 130
kursus, kursusi 55
kurtlik 58
kurttumm 148
kuss 12
kutsu, -t, -de, -sid 69
kuu 45
kuuas, kuuda — kirvevars 82
kuub, kuue, kuubi 62
kuulduma 129
kuule, kuulme 81
kuulsus 55
kuulus, -e — teade, kõla
 „ , kuulsa — tuttav,
 kõlav
kuune, kuuse, kuuseid 72
kuus, kuude, kuute 50
kvalitatiivne = omaduseline
kvantitatiivne = hulgaline
kvantiteet = vältus e. pikkus
 9; 10; 11
kõhelema, kõhelda, kõhel-
dud, kõhelesin, kõhel-
nud 132
kõigi e. kõikide 70
kõik, kõigu — kõikumine
 „ , kõige — (tervena)
kõlgas, kõlka 78
kõne, -t, -de, -sid 69
kõnelema, kõnelda, kõnel-
dud, kõnelesin, kõnel-
nud 132
kõrb, kõrvi — (karv, värv)
 „ , kõrve — kõrbemine;
 mets; liivalagendik
kõrbema, kõrben, kõrbe-
da 129
kõrkus, kõrkusi 55

kõrs, kõrde, kõrte, kõrsi 49
kõrvallause 193
kõvem, kõvim 100
kägarik 58
kägu, käo, kägusid 65
käima, käia, käiakse 124
käis 83
käitlema, käidelda 130
kälis, kälikse 94
kämmal, -t, -de 80
kännal, -t, -de 80
käpp, käpa, käppi 57
kära, käri 67
kärbsed 12
käre, -da 92
kärestikune 88
kärg, kärje — (meekärg)
 „ , käru — muusträhn
kärk, karga — maanina
 „ , kargu — kargatus
kärkima, kargin 127
kärpima, kärbin 127
kärslane 155
kärss, kärsa, kärssi 64
kärss, kärsu, kärsse e. kärs-
 susid 64
käsi, palju käsi 52
käskima, käsin 127; vrd.
 käskma
käskiv kõneviis 113
käsklause 211
käskma, käsen 125; vrd. käs-
 kima
kätki = häll 71
kättki 12
kättpidi
käänama, käanata, käana-
takse, käananud 130;
 vrd. käänma

käändelised munitud 115
käändkond 45
käändsõnade tuletuslõp-
pe 155
kääne, käände 76
käänma, käända, kään-
dakse, käännud 125;
vrd. käänama
käärid 31
köide, köite 75
köis, köide, köite 50
kübe, -me 93
küdema, köen 128
kühmlik 58
küla, külasid e. küli 67
külg, külje, külgi 63
külghäälik 4
külimitt (viljamõõt)
kümme, kümne, kümmend
e. kümmet 81

kümnik 58
kündma, kündsin, küntak-
se 125
küngas, künka 78
künklik 58
küpsis, -e, -eid 85
küpsma, küpsen, küpsin,
küpsetakse e. küpstak-
se 125
küsilause 211
küsimärk 211
küte 74
kütma, köetud, köetakse 125
küttima, kütin 127
küünal, -t, -de 80
küünar, -t, -de 80
küüs, küünde, küunte, küü-
si 48

L.

I = liiter 215
l. = loe 215
laadima, laen, laetakse 127
laama 69
laas, laande, laante, laasi
(tihe lehtpuumets) 48
laatsarett 57
laava, -t, -de 69
labiaal 4
labidas 87
lade, -me 93
ladra, -t, -de, -sid 69
ladra-Kai 97; 148
ladu, lao, ladusid 65
laduma, laon 128
laegas, laeka 78

laenama 130
laensõna 12
lage, -da 92
lagihäälik 4
lagle (perekond hanesid),
-t, -de, -sid 69
laguma, laon 128
lahe, -da 92
lahe, lahkme 81
lahja, -t, -de, -sid 69
lahkunu 89
lahtine, lahtisi 54
lahtine silp 7
laid, laia — (kolmelaidne)
„, laiu — väike saar
laide, laite 75

laiend 164
laiendamata lihtlause 162
laiendatud lihtlause 163
laiendi põhisõna 164
laisk, laisa, laisku 62
laiskus, laiskusi 55
laitma, laidetakse 125
lake 74
lakkama, lakkan, lakata
(järele jääma) 130
lakkas hobune — ilusa la-
kaga hobune
lakkima, lakin 127
lakkuma, lakun 127
lame, -da 92
lammutama — koost lõh-
kuma 131
lapi 160
lapp, lapi, lappe 57
lappima, lapin 127
laps, last, laste 56
las 12
laskma, lasta, lastakse,
lasknud 125
lass 12
lateraal 4
latern 84
latt, lati, latte 57
laud, laua, laudu 62
laudi, -t, -de, -sid 69
laugas, lauka 78
lauljatar 68; 155
laulma, lauldakse 125
laupäeviti 157
lauselühendus 197
lausepõim (subordinatsi-
oon) 193
lauserind (koordinatsi-
oon) 199

lauserõhk 24
lausestik (periood) 202
lauseõpetus (süntaks) 161
laut, lauda, lautu 60
lee 45
leede (liivane rand), lee-
te 75
leedi (haritud naisterahva
nimetus), -t, -de 69
leelu (laul, luule), -t, -de 69
leem, leent, leemesse 56
leetrid 31
leidla = leiukoht 155
leidlik 58
leidma, leidsin, leitakse 125
lendama, lendan, len-
nata 130
lepatriinu 69
lepe 74
lepistu 155
leplik 58
lepp, lepa, leppi 57
leppima, lepin 127
lesk, lese, leski 62
libe, -da 92
lible, -t, -de, -sid 69
lidra, -t, -de, -sid 69
ligem, ligim 100
ligidal e. ligi 142
ligistikku 157
ligistikune 88
liguma, leon 128
lihthäälik 1
lihtis, lihtsa 82
lihtminevik 112
liide, liite 75
liiga, -t, -de, -sid 69
liige, liike — liigutus 75
liige, liikme 81

liigendama = liikmeteks
 lahutama, eritlema lau-
 set 131
liithäälik 11
liitkaashäälik 11
liitlause 190
liitma, liidetakse 125
liitsõna täiend 184
liitus, liituse, liitusi — liit-
 mine; liitunud olek 55
liivastu = liivane koht 155
liivi 160
liliputlane (=liliputt + la-
 ne) = kääbusinime-
 ne 155
liliputt (luulejutuline maa) 57
liljas (= lill + jas) = lille-
 taoline 155
lill, lille, lilli 59
lilla, -t, -de, -sid 69
limpsama 130
lingvistika = keeleteadus 89
linkond 155
linlane 155
linnulaul 149
linnu laul 149
lippama, lippan, lipata 130
lisa, lisi e. lisasid 67
lisand (appositsioon) 187
literaat = õpetlane; kirja-
 nik 60
literatuur = kirjandus
liuglema, liuelda 130
loe (loojaminek), looja 70
loetlema, loetlen, loet-
 leda 129
lohotu = troostitu 89
loiaalne = seaduslik
loid, loiu, loidusid e. loide 62

lokaaladverbiaal 179
lojus, -e 85
loide, loite 75
lokkama, lokkan, lokata 130
lokkis juuksed
lonkama, lonkan, lon-
 gata 130
lontis kõrvad
loobe, loope 75
loode, loote 75
looge, looke 75
loogika (mõtlemisõpetus) 26
looklema, loogelda 130
loomaa, luua, lõin, luuak-
 se 123
loomastik 58
lootma, loodetakse 125
loovutama = vabatahtlikult
 teisele jätma 131
lope 74
loterii 46
loto, -t, -de, -sid 69
lottuma (lotti minema), lot-
 tub 129
luba, loa, lube 65
lubikoralllased 155
lugema, loen 128
lugija = palvevend 155
lugu, loo, lugusid 65
luide, luite 75
luine, luisi 53
lukkuma (lukku minema),
 lukkub 129
lukkus kõrvad — kõrvad ei
 kuule hästi
lumi, lumme 51
lupjuma, lupjub 129
luu 45
luud, luua, luudi 62

luuldasa = luu poolest 157
luuletis, luuletisi 55
luune, luuse, luuseid 72
luu-uuristaja 148; 235
lõbu, lõbusid 67
lõhi, lõhe, lõhesid 67
lõhkema, lõhken, lõh-
 keda 129
lõhkuma, lõhun 127
lõhmus, -e, -eid 85
lõige, lõike 75
lõke, lõkke — väike tuli,
 leek 74
lõke, lõkme (kalal) 81
lõkkama, lõkata — lõkkega
 põlema 130
lõkkeke 155
lõkkuma (lõkkele lõõma)
 lõkkub 129
lõpe 74
lõpma, lõpen, lõppa, lõpe-
 tud, lõpsin, lõpetakse,
 lõpnud 125
lõppema, lõpen 127
lõppuma, lõppub 129
lõugas, lõuka 78
Lõuna-Eesti 97; 148
lõuna-eesti 28
lõõg, lõa, lõõgu — ohelik

looma kinnisidumi-
 seks 70
lābistikku 157
lābistikune 88
lāhem, lāhim 100
lāhme = mingem = lāki
lāide, lāite 75
lāige, lāike 75
lāke 74
lāpe, lāppe = auk jääs 74
lāppuma (lāpastunuks mi-
 nema), lāppub 129
lāte 74
Lāti 26
lāti 28
Lāāne-Euroopa 97; 148
lāānemere-soome 160
lāās, lāāne — õhtupoolne |
 taevakaar 48
lōõma 123
lūhem, lūhim 100
lūke 74
lūkkeke 155
lūkkima, lūkin 127
lūkkuma, lūkkun 156
lūpsma 125
lūsi, lōe — vikativars; kē-
 pide vikativarre kül-
 jes 52

M.

maa 45
maadlema, maadelda 130
maage (roostene soovesi),
 maake 75
Maakera — vrd. Marss
 (planeet)

maane, maase, maaseid 72
maastik 58
madonna (pūha neitsi, ju-
 malaema) 69
maetu 71
magasin 68

mai 46
maias, maia 78
maine, maisi 53
maitse (= maad pidi) 157
maitsma 125
maius 55
maja, majja e. majasse,
maju 67
maksma, maksa e. maksta,
maksetud e. makstud,
maksetakse e. maks-
takse 125
male, -t, -de, -sid 69
mamma, -t, -de, -sid 69
mammi, -t, -de, -sid 69
man = juures
mann = tüdruk, neiu 59
mardus, -e, -eid 85
marss, marsi, marsse 64
marssima, marsin 127
massöör = mees-sooneta-
suja 96
massöös = nais-soonetasu-
ja 96
masurka 69
matar, -t, -de 80
mate 74
matemaatik 91
materjal 68
matma, maetud, maetak-
se 125
mattuma, mattun 129
matus, -e, -eid 85
meel, meelde, meelte, mee-
li 47
meeleldasa 157
meeleldi 157
meelelised nimisõnad 26
meetrika (värsiõpetus) 84

meierei = piimatalitus 46
mekkima, mekin 127
meri, merre 51
meritse (= merd möö-
da) 157
mesi, mee, mette 52
mesilane, mesilasi 54
metafoor (ülekanne) —
mastide rida = sadam;
puine mees jne.
metonüümia (asjavahetus)
— 1. rukkiväli õõtsub;
2. kurb tund; 3. mõök
külwab viletsust jne. 84
metoodika — õpetamistea-
dus 84
metsis, -e, -eid 85
miisu, -t, -de, -sid 69
miljones 86
miljöö = keskkond 45
mimees = osatus (pilkav
järelerääkimine) 96
minema, lähen, minna,
mindud, läksin, min-
nakse, läinud 126
minevik 58
mingem = lähme = läki
minia = poja naine 84
ministeerium 68
minister, ministri 90
mioos = vähendus („hü-
perbooli“ ehk „liial-
duse“ vastand) 96
mis 12
miski 103
mispärast 148
miss = preili, neiu 59
missa (jumalateenistuse
osa) 69

mitmesti (= mitu korda) 157
mitmus 30
mitmuse omastava kujun-
damine 35
mitmuse osastav 39; 40; 41
mitmuse osastav lõpuline 41
mitmuse osastav lõputa 40
mitmuse tunnus 37; 38
mitte 120
mitu, mitme 81
mitu-setu 97
modaaladverbiaal 179
modell = mudel, eeskuju 59
modernne — moodis, moe-
pärane 155
mokk, moka, mokki 57
mold, molli, molde 61
momentaanne tegevus 157
monogramm = nimetähed 59
monotoonne (ühetooniline,
igav) 155
moosekant = muusikant 60
mordva 160
morfoloogia (vormiõpe-
tus) 25
moto (juhtsalm), -t, -de,
-sid 69
mudel, -i, -eid 90
mugav — mõnus, kohane 84
muhe, -da — õrn 92
muie, muige 76
muinne (muistne) 155
muistne 73
mujal 141
mul (= minul) 12
muldama, muldan, mul-
lata 130
muljeerumine (peenendumi-
ne) 22

mulk, mulgi
„ , mulgu — auk 60
mull 12; 59
muna-Mari 97; 148
muna, mune 67
murdesõnu 160
murduma, murdun, murdu-
tud, murdutakse 129
mure, -da — rabe, pude 92
mure, -t, -de, -sid 69
muretar 68; 155
muresema 131
mus (= minus) 12
musjöö = härra 45
muss = klubi 59
mustand — mustalt kirjuta-
tud kirjand 155
mustem, mustim 100
mužikk = vene talupoeg 57
muu 12; 45
muude, muute 75
muuseum 68
muutelõppe (fleksiaid) 159
muutevormide tunnuseid 158
muutlik 58
muutma, muudetakse 125
muutama, muutun, muutu-
da 129
mõis = mõisa
mõistma 125
mõni, mõnd, mõnda 51; 34
mõnikord 148
mõrd, mõrra, mõrdu 61
mõre, -t, -de, -sid 69
mõskma, mõsen, mõsta,
mõsknud 125
mõte 74
mõtiskelema 126

mõtiskelu — unistus, mõlgu-
 tus 155 *
mõtisklema 131
mõtlemine, mõelda e. mõ-
 telda, mõeldakse e. mõ-
 teldakse, mõeldud e. mõ-
 teldud 130
mõttekas = mõtterikas 155
mõtteke 155
mõttekriips 237; 238
mõttelised nimisõnad 26
mõttepunktid 239
mõõde, mõõte 75
mõõdukas, mõõduka 87
määndama = mäendama
mäene, mäese, mäeseid 72
mäestik 58
mähe, mähkme 81
mähkima, mähin 127
mänd (vedeliku segamise
 vahend), männa, palju
 mändi 61
mänd (puu), männi, palju
 mände 61
männistik 58

männistu 155
märg, märja, märgi 63
märguma, märgub 129
märkama, märkan, mär-
 gata 130
märkima, märgin 127
märss = karss, kess 64
mätas, mätta 79
mätlik 58
määma (= määgima) 123
määrsõna 141
määrsõnade tuletuslõppe 157
määrus 179
määruseline täiend 182
mööda 142
mülgas, mülka 78
mülge (loik), mülke 75
müre — hapu 92
müttama, mütata = mütaga
 kalu võrku ajama 130
müüdiline 54
müüja 71
müüma 124
müüt = müütos (muinas-
 lugu) 60

N.

naeris, palju naereid 78
naerukas, naeruka 87
nafta 69
nagu 224
nahkkorallased 155
naine, naisi 53
naine-laps 97
nakkama, nakkan, na-
 kata 130
napp, napa — nõu, anum
napp, napi — puudus 57

nappuma (napiks, väheseks
 jääma), nappub 129
nari, -t, -de, -sid 69
narlane 155
narmastik 58
nasaal 4
NB = nota bene, pane-
 tähele!
needma, nean, needsin, nee-
 takse 125

neelus, -e, -eid — suu-
 täis 85
neelus, neeluse, neelusi —
 neelamine, neelamissei-
 sukord 55
neiu, -t, -de, -sid 69
nekk, neku (= kätte-
 maks) 57
nekroloog (koolnu elukirjel-
 dus) 96
nelik-kaashäälik 6
neologism = uudissõna;
 näit. roim, laip jne.
neutraal = erapooletu isik,
 riik
New-York 3
niide, niite 75
nii et 219
niipea 148
niis, niide, niite 50
niisamasugune 103
niisugune 103
niit, niidi — lõng
 „, niidu — niitmine;
 aas 60
niivõrt 148
nii-õelda 148
nii-ütelda 148
nimi, nime, nimesid 67
nimisõna 25
ninahäälik 4
ning = ja seega, ja ühtlasi
 144; 223
nipe 74
nippima, nipin 127
nire (= väike nirisev oja),
 -t, -de 69
nokjas = nokataoline 155
nokk, noka, nokki 57

nokkima, nokin 127
no lens volens = sunnitult
nominatiiv (nimetav) 31
nonsenss = mõttetud 64
nool, -e
 „, -i — maias
noomenite suffikseid 155
noor, noorde, noorte,
 noori 47
noot, nooda — (kaluril)
 „, noodi — (paberil) 60
nope 74
noppima, nopin 127
norgus olema
notoorne = üldtuttav 88
notsu, -t, -de, -sid 69
nottima, notin 127
novell = uudisjutt 59
novellet = väike uudis-
 jutt 57
nr. = number 215
nugis, -e 85
nugris [ei muutud] — agar,
 väle
nuhtlema, nuhelda 130
nulliteet = nulsus 60
number, numbri, numb-
 reid 71
numeraal 104
nurk, nurga, nurki 60
nutma, nutetakse 125
nuuskima, nuusin 127
nõder, nõdra, nõtru 66
nõdrem, nõdrim 100
nõelama 130
nõges, -e 85
nõgestik 58
nõid, nõia, nõidu 62
nõiduma, nõiun 127

nõos 83
nõrk aste 15
nõrkema, nõrken, nõrke-
da 129
nõrkus, nõrkusi 55
nõu 46
nõudlik 58
nõudma, nõudsin, nõutak-
se 125
nägema, näha, nähakse; nä-
gija; nähku! 128
nägija 89
nägu, näo, nägusid 65
näide, näite 75

näima, näida, näidakse 124
näitlejanna 69
näitlema, näidelda 130
näitlik 58
nälginu 89
näokas, näoka 87
näpe 74
näpp, näpu, näppe 57
näppama, näppan, nä-
pata 130
näppima, näpin 127
nüanss = varjund 64
nulgima, nülin 127

O.

objekt 175
objektiivne täiend 149
oder, odra, otri 66
ohvitser 68
oiatama — ägama, ohkama;
vrd. hoiatama 131
oid, oiu — arusaamine,
meel, mõistus; vrd. hoid
oigama, oigan, oiata 130
oinas 78
oja, ojja e. ojasse, ojasid 67
okas, okka 79
okupatsioon = valdamis-
aeg 96
olema, olla, ollakse 126
olevik 112
olugi et 219
olis = kas oli
olnu 71
oma 103; 67
omadus — omane laad 55

omadussõna 99
omama [midagi] — omanik
olema 129
omandama 131
omandus — varandus 55
omas, omakse 94
omastavaline mitmus (de-
mitmus) 35; 36; 37; 38
omateada 148
ometi 143
omnibus, palju omnibusi 55
onomatopöa (looduse häälte
järeleaimamine): sitikas
siriseb; ööbik laksu-
tab jne.
ons = kas on, on siis, on
see
oodatu 89
oode, oote 75
ootama, ootan, oodata 130
operett 57

oponeerima = vastlema 129
opositsioon = vastasrind;
 vastolu
optant = taassiirduja 60
optatiiv = sooviv kõneviis
optimism (kalduvus asju ja
 olusid häädena ette nä-
 ha); vt. pessimism
oraator = kõneleja 90
oranž, -i (= ruuge, hele-kol-
 lakaspunane)
oras, -e 85
ordinaal 104
ordu 69
org, oru, orge e. orgusid 62
orient = idamaa, ida 60
ornament = ilustis, ehe 60

ortograafia (õigekiri) 89
osa, osi e. osasid 67
osaalus 166
osasihitis 176; 178
osastavaline mitmus (i-mit-
 mus) 42; 43; 44
osaöeldistäide 172
ostjaki 160
ostjakk 57
ost-müük 97
otsene kõne 205
otsene küsimus 213
otstarbemäärus 179
otsus 85
ovatsioon (tormiline auavaal-
 dus) 96

P.

paabu = paabulind 69
paas 50
paasa 69
pagas = kamps 90
page, -da — jõude, tööta 92
pahmas 78
paiku 142
paiuk 90
pajustik 58
pakal, pakla, pakalt, pa-
 kalde 80
pakkima, pakin 127
paksem, paksim 100
palagan 12
palataal 4
palataliseerumine 22
palavik 58
palderjan 12

Paldiski 2
pale, palge 76
paljajalgne = paljaste jalga-
 dega 73
paljas 78
paljasjalgne = alati palja
 jalu käiv; hulkuja 73
palju 69
palsam 12
panema 126
pang, seda pange, neid
 pan
panija 120
panjas = pannitaoline 155
pansionär = kostiline 96
papa 69
papagoi 46
papi 69

paraabel, paraabli = võrdum, „tähendamissõna“
paradoks, s. o. ootamata, üllatav ebadus; näit.: tasemini sõidad, kauge-male jõuad
paragrahv = paragraaf 160
parajuslane 54
parallelism (mõtteriim), s. o. sama mõte varieeritakse mitme värsiga: Kes toob muldaje õluta, hau-daje haneosada, liivaje se'alihada, kalmule ka-namuneda, kabelie kee-dukalja? 96
paraliitus = halvatus 96
paras 94
parasiit = nugineline 60
parem, parim 100
par excellence = iseäraldi, eelistamisi
parh 14
pariisitar 155; 68
parmas (= sületäis) 82
paronomaasia (sarnaselt kõ-lavate sõnade kokku-sead)
paroodia (osatus, moonu-tus); näit.: kodus hää, külas veel parem
partei = erakond 46
partii = osa; salk 46
partikkel 140
partitiiv 31
partitsiip 118
partsiaalne objekt 176; 178
partsiaalne predikaadi-tärde 172

partsiaalne subjekt 166
parun 12
paskvill = laimukiri, laimu-laul 59
paspartuu (pilet; võti) 46
pass 59
pastel 80
pastell = värvipulk (maali-miseks) 59
pastoraal = lamburiluule; helitöö
patarei 46
patriarh = esi-isa 96
pattama — süüks pane-ma 130
paus (= vaheaeg), -i
pausima = pauseerima (= vahet pidama) 133
peaaegu 148
peatselt
pedagoog = koolimees, kasvatusteadlane
pedagoogika = kasvatus-teadus
pedantlik = piinlik-väikla-ne 58
pediküür (jalgade eest hoo-litsemine) 96
peel 47
peen 47
peenar 80
peenendumine 22
peerg (= piirg, pird), peeru
peide, peite 75
peisaaz = maastik 60
peiu 69
peksma 125
pensnee = näpitsprill 45

peo 46
 peoleo (= vihma-, pajukass
 — lind) 46
 peotäis 12
 pere 69
 pereldasa = pere poolest 157
 perfekt 112
 peri = päri
 periood 202
 permi 160
 persiflaaz = varjatud pilge,
 nokkimine 60
 personaal 114
 personifikatsioon = elusta-
 mine; näit.: maa kisen-
 das; õhtu vaatas; mets
 uinub jne.
 perspektiiv = väike pikk-
 silm; kaugusejoonis;
 väljavaated
 pertseptsioon = tajumine
 pesa 67
 pesema 126
 pesija 126
 pessimism (kalduvus asju ja
 olusid halbadena ette
 näha); vt. optimism
 pesu 67
 pete 74
 petis 85
 petrool = petrooleum
 pettuma, pettun 129
 pettus, pettusi 55
 pianiino = klaver 69
 pianist = klaverikunstnik
 pidama 128
 pide, -me 93
 pidur, -i, -eid 90
 pigi, pigisid 67

pigment = värvis 60
 piibel 12
 piiga, -t, -de, -sid 69
 piinama 130
 piiskopp 57
 piison 12
 pikem, pikim 100
 piki 142
 pikk, pika
 „ , piki — (tööriist) 57
 pikkamisi 157
 pikki 40
 pikkune, pikkusi 54
 pilet 12
 pilge, pilke 75
 piljard 12
 pillama 130
 piluhäälik 4
 pime 92
 pintsett = näpits 57
 pipar 80
 pire — kärsitu 92
 pisem, pisim 100
 pisike = pisuke
 pisipäine = pisikeste pää-
 dega 53
 pisipääne = pisikese pää-
 ga 72
 pistma 125
 pisut = pisku 83
 pitsat 90
 planeet = rändtäht 60
 plantaaz = istandik 60
 plasku (= plekkpudel, -läh-
 ker) 69
 plebei (madala mõttekäigu-
 ga inimene) 46
 pleebis (= lihtrahvas), -i
 pleekuma 129

pleenum = üld- e. täiskogu
pliiats 12
plika 69
pluraalne täiend 149
pluskvamperfekt 112
pluss 59
plutokraat = rikas raha-
 mees 60
pluural 30
plüüš (riie) 60
plüüški 12
p. o. = peab olema 215
poeem (luuletöö) 96
poesia (luule) 96
poet = luuletaja 96
poeglaps 148
pojand 155
politik = politikamees 91
politsei 46
polka 69
polla (punase härja või
 koera nimetus) 69
pood 70
poogen 12
pooma, puua, poosin, puu-
 akse 123
porgand 90
porssima, porsin 127
portree = näopilt 45
positiiv 100
possessiivne täiend 149
poste restante = (postiasu-
 tises) nõudmiseni
postskriptum (lüh. P. S.) =
 järelkiri
praktika = tegelus 84
predikaaditäide 171
predikaat 169
preesens 112

preili 69
preiskurant 60
prepositioon 142
president = esimees; riigi-
 juht 60
prestiiž (= lugupeetavus) 60
preteeritum = minevik 112
prii 46
priima (ülim liik; esimene
 hääl või mänguriist) 69
priljant = briljant 160
prints = kuningapoeg
printseslik 155
printsess = kuningatütar 59
printsiiip = põhimõte 60
prisma (= tahksammas) 69
probleem = keeruline küsi-
 mus või ülesanne 60
produkt = saadus, tulemus
produktiivsus = viljakus,
 tootsus 55
pro et contra = poolt ja
 vastu
professionaalne = elukutse-
 line
profiil = küljevaade
profiit = kasu, tulu 60
programm = eeskava 59
progress = edu 59
prohvet = ennustaja 90
projekt = eelnõu, kavat-
 sus 60
proklamatsioon = üles-
 kutse, lendleht 60
proletariaat = varatu rah-
 vastik 60
proloog = avakõne, avamis-
 luuletis 60
pro memoria = mälestuseks

promenaad = jalutuskäik
pronks 12
pronoomen 102
proosa = riimimata kõne 69
propaganda = kihutustöö 69
protektor = kaitsja
protest = vastuvaidlus 60
protestima e. protesteerima 133
protežee = kaitsealune 45
protokoll 59
protokollima e. protokol-leerima 133
protseslik 155
protsess = kohtuasi; sugimus 59
proua, -t, -de, -sid 69
proviant = söögivara 60
proviisor = apteegi valitseja
provints = maakond 60
provintzialism = (üksikud) murdesõnad ja -vormid keeles; näit.: laps hakkas „ikkema“
P. S. = postskriptum = järelkiri
psühhiaater = vaimuhaigete-
arst
psühholoogia = hingeteadus
psüüh = hing
pugema, poen 128
puhas
puhkema, puhken, puhkeda 129
puhmas
puhtand 155
puhvet 12
puiklema, puigelda 130

puine, puisi 53
puistu 155
puket = lillekimp, bu-kett 160
pulss = verelöök 64
pumpama 130
pundar, -t, -de 80
punkt lühendite järel 215
punkt numbrite järel 214
punktima e. punkteerima
punktkoma 231
puuss (jook) 64
purelema 132
purema 126
purjekas 87
purjetama = purjepaadiga
sõitma 131
purjutama — jooma, „lak-kuma“ 131
purre, purde 76
purssima, pursin 127
puskma 125
putka — komin, kong 69
putukas 87
puuduma 129
puudus — see, mis külge puutub, puudutaja 85
puudus 55
puune 72
puutama [millesse, kel-lesse] 129
põdema 128
põhiarv 104
põhikäänded 32
põhisõna täiend 184
põhjus 55
põhjusemäärus 179
põige 75
põimlause 193

põis 50
põlgama 130
põrge 75
põrkama 130
põrm, -i (jõllitus) 22
põrm, -u (pihu, tolm) 22
põrsas 160; 78
põõsas 12; 78
päike(ne) 54
päine, päisi 53
pärg 63
pärgament = nahkpaber;
 vana käsikiri 60
päri = peri
pärisnimi 26
pärl (= helm), ühe pärl,
 kaks pärl, palju pärle
 e. pärlisid
pärl = pärl 69
pärsia 28
päsjas = pässataoline 155
päss, -i — mäss, sasi
 „ , -a — nui; sõlm; põial
 „ , -u — (loom) 59
pää 12; 45
pääkäänded 33
päälause 193
pääldis = pääliskiri 155

päälikkond 155
päälmine 54
päärõhk 23
päesema 127
päasetäht = pääsutäht
päästma 125
pääsuke 12
pöid, pöia — jalalaba
pöördelised ruuted 115
pöördkond 123
pöördsona põhimuited 122
pöördsonade tuletuslõp-
pe 156
pööre (persoon) 111
pööрма 125
püha 67
pühapäeviti 157
pühkima, pühin 127
püramiid 96
püsjas = püssitaoline 155
püsник = püssimees 155
püstifama = ehitama 131
püstol = pistol
pütjas = pütitaoline 155
püü 46
püüdlik 58
püüdma, püüdsin, püütak-
 se 125

R.

raadium 68
raaglik 58
rabelema, rabelda, rabeldud,
 rabelesin, rabelnud 132
rabulist = riukamees, õigu-
 sevassija
radža = india vürst 69

raffineerima = puhasta-
 ma 133
raffineeruma = puhastu-
 ma 133
rahe, -t, -de 69
rahe (= rangirihm; jäme-
 dam nõör unna küljes),
 rahke 81

rahvus, rahvusi 55
raibe, raipe 75
raiesmik = raiestik = rais-
mik 58
rake 74
rake (= hobuseriist), rak-
me 81
rakk, raki — väike koer
„, raku — vill; anum;
pesa (herilasel) 57
rakkus käed
rampe (mädanenud puu-
tüvi), rampe 75
rard, ranna, randu 61
ranne, randme 81
rape 74
rariteet = haruldus, harul-
dane ese 60
ratas, ratta 79
ratifikatsioon (= kinni-
tus)
ratsu, -t, -de, -sid 69
raudne 73
reageerima (= vastu mõ-
juma) 133
reaktsioon (= vastumõju) 60
realiteet — tõelikkus 60
redaktor — toimetaja 90
redel, -i, -eid 90
redigeerima — toimetama;
läbi vaatama, paran-
dama 133
reegel = juhis 71
referaat — aruanne, kokku-
võte, seletus 60
referent — aruandja 60
refleksiivseid verbe 156
reform — uuendus, paran-
dus

reformima e. reformeeri-
ma 133
rehi, rehte e. reht 70
reis, reie — kints
„, reisu — teekond
reklaam — kiidukuulutus
rektor — ülikooli juhataja 90
rekvireerima — nõudma 133
relatiivne — võrreldav
religioon — usk
relv, -a, -i — sõjariist 160
remont — uuendus, pa-
randus 60
renoveerima — uuenda-
ma 133
reorganiseerima — uuesti
korraldama 133
repareerima — paranda-
ma 133
repeteerima — kordama
reproduktsoon — uuesti
tootmine; jälgendami-
ne 96
residents — asulinn 96
resultaat — saadus 60
retk, -e, -i — sõit, teekond
retoorika — kõnekunst 84
retsept — rohutäht 60
reumatism — jooksjahai-
gus 96
revanš — tasu 14
revident — järele katsuja 96
revolutsioon — võimu üm-
berlükkamine 96
rida, rea, ridu 65
riid, riiu, riidusid e. riide 62
riidlema, riielda 130
riise, riisme 81
riiul, -i, -eid 90

rikas, rikka 79
rike 74
rikkeke 155
rikkuma, rikun 127
rikkus, rikkusi 55
rindlause e. lauserind 199
ripe 74
ripnema, ripnen, ripneda 129
riipse, ripsme 81
riskantne — hädahtlik 73
riugas, riuka 78
roe, rooja, rooje 70
rohi 70
roim, -a — kuritöö 160
rokokoo (stiil) 45
roog, roa 70
rooge, rooke 75
roomama 130
ropp, ropu, roppe 57
rubla, seda rubla, rublade,
rublasid 69
rukis, rukki, palju ruk-
keid 79

rulluma, rullub 129
rutlama, rutata 130
rõhk 23
rõigas, rõika 78
rõivas 160
rõke 74
rõngas, rõnga 78
rõõmus 82
rõõmutar 155; 68
rähn, -i, -e 60
rändama, rännata 130
ränk, ränga, ränki 60
rästas — üks suvi-laulu-
lind 78
rätsep, -at, -aid 84
räästas 78
rööbas 78
rööge, rööke 75
rüngas, rünka 78
rünnak, -u — tormijooks 91
rüpp, rüpe, rüppi 57
rüüpama, rüübata 130

S.

saade, saate 75
saadus — produkt, toode 55
saag, sae 70
saaga (eepiline legend) 69
saagima, saen 127
saago (taim ja puu) 69
saama 123
saar, saarde, saarte, saari 47
saatma, saadetakse 125
saatus 55
sade, -me 93

sae (pulm; pulmarahvas)
saaja, saaje 70
sage, -da 92
sajas 86
salgama, salgan, salata 130
samasugune 103
samet 90
sammal, -t, -de 80
sammast, samba 77
samm-sammult 148

sarkasm (terav, kuri pil-
ge) 133
sate 74
sattuma, satun 127
seadlema, seadelda 130
seadma, sean, seada, seatud,
seadsin, seatakse, sead-
nud 125
seadus, seadusi 55
seeme, seemne 81
seen, seende, seente, see-
ni 47
seepärast 148
seepärast et 219
seesama, sellesama 103
seesugune 103
seisma 125
seitse, seitsme 81
sekretär 68
seks et 219
sekvester — sund-võtmi-
ne 96
sel (= sellel) 12
selg, selja, selgi 63
sell, selli, selle 59
sellest hoolimata et 219
semikoolon 231; 232
seminar 68
seni
sepis, -e, -eid 85
sepp, sepa, seppi 57
serenaad — uinulaul 60
sest et 219
setu, setu 69
" , setme — niipalju 81
sidekriips 235; 236
sidesõna 143
siduma, seon 128
siga, sea, sigu 65

sihiline (transitiivne) tege-
vus 110
sihitis 175
sihitise sihitis 177
sihitu (intransitiivne) tege-
vus 110
sihtima, sihin 127
siiaamaani 148
siinne 155; 73
siirduma 160
siis 220; 221
silbitamine 8
silmama 130
silmus, -e, -eid 85
silp 7
sine, -t, -de, -sid 69
singulaarne täiend 149
singular 29
sinnamaale 148
siplema, sipelda 130
sisehäälikud 14
skelett (= luustik) 57
skits (= kavand) 96
soe, sooja, sooje 70
sohva, -t, -de, -sid 69
soine — soorikas 53
sokolaad 60
solge, solke 75
solge, solkme 81
solvama — sõnadega haa-
vama 130
sombe (segadus), sompe 75
sooda, -t, -de, -sid 69
soodus, soodsa 82
soojem, soim 100
sool, soolde, soolte, sooli 47
soolo, -t, -de, -sid 69
soome-ugri 160
soomlane, soomlasi 54

soon, soonde, soonte,
sooni 47
sooritama — eksameid,
maksu jne. ära õien-
dama 131
soovlause 211
sorgus saba
sortima, sordin 127
spetsialiteet = eriala 60
spirant 4
statistik (= arvustiku-uuri-
ja) 91
statuut — põhikiri 60
stenograafia = kiirkiri 84
stepp = rohtla, rohtlaas 57
stiil = teatud autori kirjuta-
misviis, isiklik väljen-
damisviis
stilistika = stiiliõpetus 84
streik 60
stroof — salm [salmi]
subjekt 165
subjektiivne täiend 149
subordinatsioon 193
substantiiv 25
suffiks 160
sugema, soen 128
sugu, soo, sugusid 65
suhkur 82
suhtuma (nõuab „sisseütle-
vat“ k.): ta suhtub mi-
nusse sõbralikult 129
suine, suisi 53
sulgema, sulen 127
sulghäälik 4
sulud 240
sume, -da 92
summa, -t, -de, -sid 69
superlatiiv 100

supla 155
suplema, supelda 130
surema, surdud, surrakse 126
surmama 130
sus, sutte, sute, palju susi 52
susla 69
suu 45
suudlema, suudelda 130
suuline, suulisi 54
suur 47
suvi, suve, suvesid 67
sõdur, -i, -eid 90
sõel 12
sõide, sõite 75
sõimama 130
sõkal, -t, -de 80
sõnaõpetus (etümoloogia)
vaatleb ja liigitab sõnu,
õpetab neid käänama
ja pöörama jne. Vt. muu
seas §§ 26, 102, 45, 127!
sõnumik 58
sõre, -da 92
sõudma, sõudsin, sõu-
takse 125
säde, -me 93
säilitama — alal hoidma 131
säre, -da 92
sääline 73
säär, sääre, säärite, sääri 47
sääsk, sääse, sääski 62
sõene, sõese, sõeseid 72
sööde, sööte 75
sööma, süüa, sõin, süüak-
se 123
sööt, sööda — toit
„ , söödi — söötmine;
(rohumaa) 60
süda, -me, südant 94

sügavutasa 157
sügis, -e 85
süli, süle, sülesid 67
sümmeetria (tasamõõt) 84
sümpaatia (poolehoid) 84
sündima, sünnin 127
sünekdohh luul. (osavahe-
tus e. iselaadivahetus);
näit.: ma ei vii sinna
oma jalga; kes küll suu-
dab sulgeda ilmasuu;
kartulivõtmine; mina

olen õpilasi; ei müü
sulle ka miljoni eest jne.
sünnis, sündsä 82
sünonüüm — hõimsõna
sürja e. sürjani e. komi 160
süsi, söe 52
süsteemima e. süstematisee-
rima 133
süttima, süttin 129
süü 46
süüde, süüte 75
süütama, süütan, süüdata 130

T.

taanlane 12
tabel, -i, -eid 90
taevas 78
tagant e. takka 142
tagasõna 142
taguma, taon 128
talitama 131
talje 69
tall, talle — (loom)
" , talli — (hoone) 59
tallama 130
Tallinna 2
tallinna 28
tallutama (ta „tallutab“ saa-
paid) 131
taltus, taltsa — vagur 82
talutama (ta „talutab“ vana-
kest) 131
talvene 88
tambe, tampe 75
tamm, -e — (puu)
" , -i — pais, sulg 59
tampima, tambin 127

tantsijatar 68; 155
tape 74
taplema, tapelda 130
tapma, tapetud 125
tapp, tapa — tapmine
" , tapi — (vangitapp)
" , tapu — humal 57
tare 69
targem, targim 100
tark, targa, tarku 60
tarkama, targata — mõista
andma 130
tarkus, tarkusi 55
tarve, tarbe 76
tarvidus (vajadus) 55
tarvitus 55
tas (= temas) 12; 103
tasem, tasim 100
tass 12
tatar, -t, -de 80
teade, teate 75
teadus, teadusi 55
teater, teatri 96

teder, tedre, tetri 66
tee 45
teema 69
teesklemma, teeselda — [mida]
silmakirjaliselt näitama,
simuleerima 130
tegema, teha, tehakse; te-
gija; tehku! 128
tegijanimi 119
tegu, teo, tegusid 65
tehnik 91
tehnika — oskus 84
teine, teisi 53
teinepool 97
teisipäeviti 157
teispool 97
teivas, teiba 77
tekkima, tekin 127
telefon 215
telefonima e. telefonee-
rima 133
telegraafima e. telegrafee-
rima 133
telegramm 59
telg, telje, telgi 63
tempo 69
temporaaladverbiaal 179
teonimi 119
teonimisõna 119
teos 83
tera, teri 67
teras, -e 85
terminatiiv 31
terve 71
tervis, tervisi 55
tihkama, tihata — julge-
ma 130
tikk, tiku, tikke 57

tikkuma, tikun 127
tilge, tilke 75
tillu, -t, -de, -sid 69
tingiv kõneviis 113
tipe 74
tire 69
tita, -t, -de, -sid 69
toane, toase, toaseid 72
toide, toite 75
toitma, toidetakse 125
toituma, toitub 129
tol (= tollel) 12; 103
toll 12; 59
toode (produkt, tehtud asi),
toote 75
tooma, tuua, tõin, tuuakse 123
toomingas 87
Toonela — surnute-riik 155
toosugune 103
tope 74
toppima, topin 127
torkima, torgin 127
torpeedo 69
toru, torusid 67
tos (= tolles) 12; 103
toss, -i — loid, nõrgatahte-
line inimene
„, -u — aur 59
totaalne objekt 176; 178
totaalne predikaaditähde 172
totaalne subjekt 166
transitiivne tegevus 110
translatiiv 31
treima, treida, treidakse 124
tremulant 4
trohheus (langev kaksik
värsiõpetuses)
troop (luulekujund) = poee-
tilise mõtlemise väjjen-

duse kuju; näit. tähed
= silmad 60
troska 69
truu 45
trükkima, trükin 127
trümo (= peegel) 45
tšehhki = tšehh + ki 12
tšekk 57
tšello, -t, -de 69
tšeremissi e. mari 160
tšuvašš 59
tuba, toa, tube 65
tubli, -t, -de, -sid 69
tugev aste 15
tuhandes 86
tuhat 94
tuhatnelja 148
tui 46
tuige, tuike 75
tuikama, tuigata — tuksu-
ma 130
tuju, tujju e. tujusse, tuju-
sid 67
tukk, tuka — tutt
„ , tuki — tungal
„ , tuku — uni 57
tukkuma, tukun 127
tulema, tulla, tullakse 126
tuletusõpetus 160
tulevane, tulevasi 54
tuli, tulle 51
tume, -da 92
tundma, tunnen, tundsin,
tuntakse 125
tunduma — sõnal „tunduma“
on ka isikulise tegumoe
kse-olevik: tunnukse 129
tungal, -t, -de 80
tunne, tunde 76

turvas, turba 77
tušš (= värv; muusikaline
auavaldus) 59
tuti, -t, -de, -sid 69
tuttav 84
tuuba 69
tuul, tuulde, tuulte, tuuli 47
tõde, tõe, tõdesid 65
tõke 74
tõkkekas = tõkkerikas 155
tõkkeke 155
tõld, tõlla, tõldu 61
tõlkima, tõlgin 127
tõmbama, tõmban, tõm-
mata 130
tõmmu, -t, -de, -sid 69
tõrkuma, tõrgun 127
tõrkus, tõrkosa — vastupa-
nev 82
tõrs, tõrde, tõrte, tõrsi 49
tõsi, tõe, tõdede, tõdesid,
tõdedesse 52
tõte 74
tõttama, tõttan, tõtata 130
tõuge, tõuke 75
tõukama, tõukan, tõugata 130
tähestik 2
täht 2
täi 46
täide, täite 75
täide, täitme 81
täiend 181
täima, täida, täidakse 124
täis, täide, täite 50
täisalus 166
täishäälikute vaheldumine 17
täisminevik 112
täissihitis 176; 178
täisõeldistäide 172

täitma, täidetakse 125
täke 74
täanane 88
täppis, täpsa 82
tärkama, täarkan, tärgata 130
tätar, -t, -de 80
tökat 12
töö 45
töökas, tööka 87
tühe, -me 93
tühi-tähi 97
tühjem, tühim 100
tülgas, tülka 78

tülikas, tülika 87
tüirann (hirmuvalitseja) 59
tüise, -da 92
tüitar, -t, -de 80
tüitrend 155
tüive lõpptäishäälik 39; 40
tüvi, tüve, tüvesid 67
tüü (järe ots pakul) 46
tüübiline 54
tüügas, tüüka 78
tüün — vaikne 60
tüüp 60
tüütama, tüütan, tüüdata 130

U.

uba, oa — (vili); vrd. huba 65
uhkus, uhkusi 55
uisk, uisu — väike purje-
laev; jalgraud; vrd.
huisk
ujuskelema 126
ujusklema 131
ukj. = uue kalendri järgi 215
uks, ust, uste 56
ulard 155
uljas, ulja — vahva 71
umbisikuline tegumood 114
unelm 155
Ungari 26

ungari 160; 28
uni, unne 51
uppuma, upun 127
uppunu 89
urgas, urka 78
uri, urja — ohver; vrd.
huri 12
uskuma, usun 127
utt 57
uudis, -e, -eid 85
uudem, uusim 100
uurali algkeel 160
uurali keelkond 160
uus, uude, uute, uusi 50

V.

v. = vald 215
va 12
vaade, vaate 75

vaar, -i — isa; vanake
„ , -a — pakspiim; hal-
litus 60

vaat, vaadi 60
„, vaadu — vaatamine 60
vaafama, vaatata, vaadata 130
vaatlema, vaadelda 130
vaba, vabu 67
vabe, -t, -de, -sid 69
vadja 160
vaene, vaese, vaeseid 72
vaenelaps 97
vaeslaps 97
vagu, vao, vagusid 65
vaher, vahtra 83
vaht, vahi — valvur
„, vahu — (järv löi vahule) 62
vahvus, vahvusi 55
vaia — vaia maa sissepeksma 130
vaid 222
vaige (vaikus), vaike 75
vaikne 73
vainu 71
vajama — puudu olema 129
vakk, vaka, vakku 57
vald, valla, valdu 61
valdama, vallata 130
valdas, valta 78
vale, -t, -de, -sid 69
valss, valsi, valsse 64
valvas, valvsa 82
vanasõna 97
vanduma, vannun 127
vanem, vanim 100
vangla 71
vankuma, vangun 127
vanne, vande 76
vanus, -e 85
vapp, vapi, vappe 57
vappuma, vappub (rappu-

ma) 129
vare, -me 93
vares, -e 85
variant (teisend) 60
varieerima — teisendama 133
vargsi 157
varjama 130
varras, varda 77
varrukas 87
vars, varde, varte, varsi 49
varss, varsa, varssu 64
varsti 141
vastakuti 157
vastastikku 157
vastastikune 88
Vastseliina 2
vastus, -e, -eid 85
vedama, vean, veetud, veetakse 128
vedru, seda vedru 69
vedur, -i, -eid 90
veendumus — kindel arvamine 55
veenma, veenda, veendakse, veennud (uskuma panema) 125
veerandik 58
veetlema, veedelda — ahvatlema, meelita ma 130
veetma — mööda saatma 125
vehklema, vehelda 130
veis 83
vemmal, -t, -de 80
vend, venna, vendi 61
vene, -t, -de, -sid 69
vennas, vennakse 94
ventilatsioon — ruumide tuulutamine 96

vepsa 160
veranda = rõdu 69
verb 109
verbide suffikseid 156
veri, verre 51
verssok, -i 90
vesi, palju vesi 52
vesistu 155
veski 71
viga, vea, vigu 65
vigastatu 89
vigur, -i, -eid 90
vihe, -da — uluv 42
vihjama, vihjata — mõista
andma, märku andma 130
vihtlema, vihelda 130
vihtuma, vihun 127
viibe (märguanne käega),
viipe 75
viija 71
viima, viia, viiakse 124
viimispäev 97
viimnepäev 97
viis, viide, viite 50
viisimäärus 179
viisiütlev (instruktiiv) 31
viilul, -i, -eid 90
vikkel, vikli, vikleid —
kirja joon (sukas)
vilge (läige, helk), vilke 75
viljelema, viljelda, viljeldud,
viljelesin, viljelnud 132
villa 69
vine, -da 92
vinjett — väike joonis teksti
alul või lõpul 57
vinnal, -t, -de 80
vinnama 130
vintis olema

violetne 155
vire, -da — vine, kuiv 92
virkus, virkusi 55
virtuoos — taidur 60
viske, viske 76
vkj. = vana kalendri jär-
gi 215
vodevill — lühike nalja-
mäng lauludega 59
voguli 160
vokaal 4
volga-soome 160
voodi 71
voodus, voodsa — rikka-
lik 82
voole, voolme 81
vormiõpetus (morfoloogia) 25
votjaki 160
vrđ. = võrdle 215
vt. = vaata 215
vurle, -t, -de, -sid 69
või 46
või—ehk 145
võib-olla 148
võide (võit), võite 75
võidma. võidsin, võitakse 125
võidu 142
võidukas, võiduka 87
võigas, võika — võõras-
tav 78
võima, võia e. võida,
võiakse e. võidakse 124
võistlejanna 69
võistlema, võistelda 130
võitlema, võidelda 130
võitma 125
võrdlema, võrrelda 130

võrdsusemärk 243
võre, -t, -de, -sid 69
võrge (nöör; ruuduline riie),
võrke 75
võte 74
võti, võtme 81
võtma, võetud, võetakse 125
võõras 12
võõrsõna käänamine 96
Võõpsu 2
väene, väese, väeseid 72
väi 46
vähi, vähja, vähju 40
vähk, vähi 70
väide, väite 75
väike, väikesi 54
väiklane, väiklasi 54

väitma 125
väle, -da 92
välge, välke 75
väljajätteline lause 189
vältama, vältan, vältata 130
vältevaheldus 16
vältus 9; 10
vänt, vända, vänti 60
värihäälik 4
värske 71
värss, värsi, värsse — noor
pull 64
västar, -t, -de 80
väänma, väända, väändakse,
väännud 125
vöö 45
vürstlik 58

W.

Weitzenberg 3
Wiedemann 3
Wilde 3

Willmann 3
Winkler 3

Õ.

õde, õe, õdesid 65; vrd. hõde
õel 12
õend 155
ões 83
õhtu 71
õhtustama — õhtust söö-
ma 131
õige 71
õis, õie — (lillel) 50
õitsma 125

õlu 70
õmblejanna 69
õmblema, õmmelda 130
õmmeldis 155
õng, -e — kalaõng; vrd. hõng
õnnal, õndla, õnnalt, õnnalde
(pragu, lõhe; õndlasoo-
ned) 80
õnnelikum, õnnelikem 100
õnnis, õndsa 82

õpe 74
õpetajanna 69
õpistu 155
õplane 155
õpp, õpi 57
õppama, õppan, õpata 130

õppija 89
õppima, õpin 127
õrn, -a — hell, mahe
õrritama — ärritama 131
õrs, õrde, õrte, õrsi 49
õös, õõnde, õõnte, õõsi 48

Ä.

äge, -da 92
äiu, -t, -de, -sid 69
äke 74
ämblik 58
ämm, -a — naise-ema,
mehe-ema; vrd. hämm
äpardus, äpardusi 55
ärge (ärkvelolek), ärke 75

ärkama, ärkan, ärgata 130
ärkus, -e — ärkamine
„ , ärksa — ärgas, elav,
nobe 82
ärritama 131
äss, -a — tuus 59
äär, äärde, äärte, ääri 47
äärne 73

Ö.

õeldis 169
õeldisrühm 163
õeldistäide 171
õine, õisi 53

õö 45
õöbik 91
õö-päev 97

Ü.

ühendatud liitlause 201
ühesilbiline sõna 7
üheteistkümmes 86
ühetäheline silp 8
ühildumine 174
üks, üht e. ühte 56

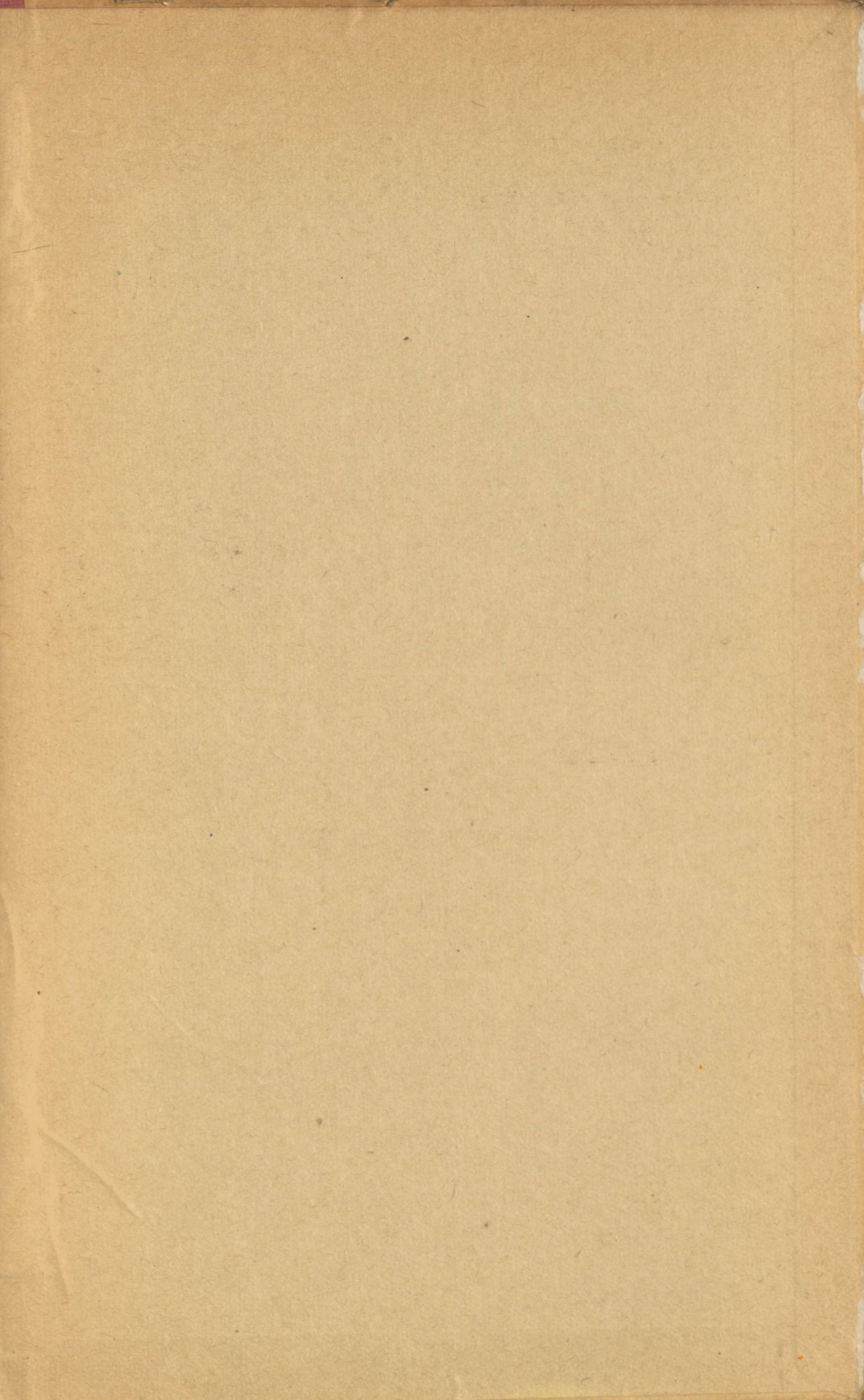
üksteise 102; 103
üksvahe 148
ülakoma 244
üldine, üldisi 54
üldisem, üldisim 100
üldnimi 26

ühpikk häälik 9; 10; 11
ülivõrre 100
üll adv. — rõivaist kõnel-
des „seljas“ (tal oli
särk üll, kleit üll, pa-
litu üll)
üllatama 160

ümbrik 58
üritama — katsuma 131
üte 188
ütleva, öelda e. ütelda, öel-
dakse e. üteldakse, öel-
dud e. üteldud 130
üürnik 58

Märgatud vigu.

Lk.	rida	on:	peab olema:
239	5 alt	lähenevad	lähivad
239	3 „	laual	laual
248	9 ülalt	aurulaev	aurulaev
133		<i>üll</i>	<i>üll</i>

02
A

34476

1929.

Hind 2 kr. 40 s.

A
34476
1929.

Hind 2 kr. 40 s.

551

FR. PUUSEPP
Tartu õpetajateseminari õpetaja

Eesti keele grammatika

koolidele

Hääliku-, vormi-, tuletus-, lause-
ja kirjavahemärkide-õpetus
harjutiste, võtme ja sõnastikuga

II trükk

K./Ü. „LOODUS“, TARTUS
1929